

VI
C-79

197

ВАСИЛЬ
СТЕФАНИК

III
ТОМ

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ВАСИЛЬ СТЕФАНІК

ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ТВОРІВ

В ТРЬОХ ТОМАХ

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ * 1954

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ВАСИЛЬ СТЕФАНІК

ТОМ ТРЕТІЙ

ЛИСТИ

НБ ПНУС

310178

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ * 1954

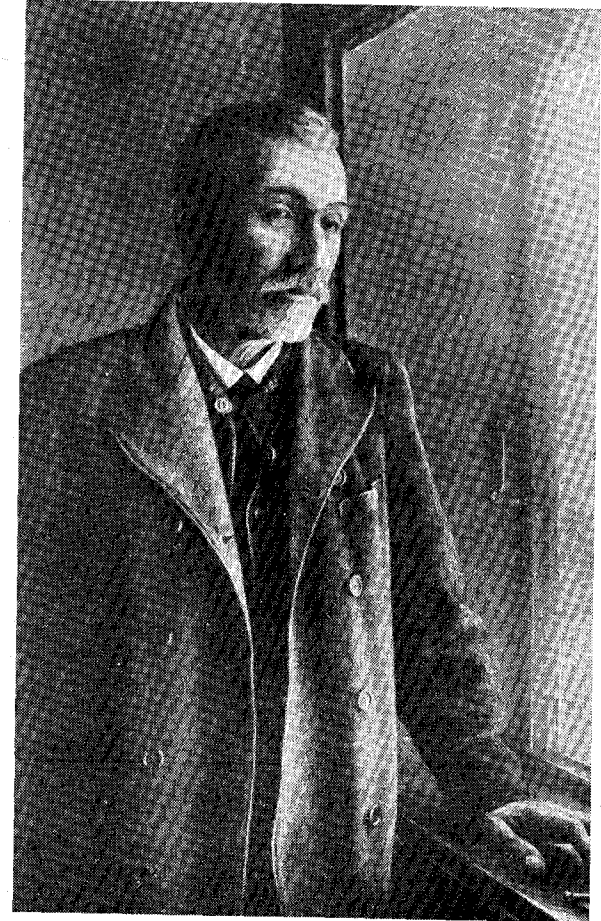
УІ
С-79

Друкується за постановою Редакційно-видавничої ради Академії наук
Української РСР

Відповідальні редактори: дійсний член Академії наук Української РСР
М. К. Гудзій і кандидат філологічних наук С. А. Крижанівський.

Том підготували: старші наукові співробітники, кандидати філологічних наук
М. С. Грудницька, Й. М. Куриленко, Я. Я. Ярема і науковий співробітник
Чернівецького музею О. Кобилянської Є. М. Панчук.
Показники склала К. М. Секарева.
Літературна редакція Ф. Ф. Склера.

БІБЛІОТЕКА
Іоанно-Франківського
недзвічного інституту
Інв. 310178

В. Стефаник (фото 1933 р.).

ВІД РЕДАКЦІЇ

Третій том творів Василя Стефаника містить його епістолярну спадщину. В. Стефаник листувався з багатьма літературними й громадськими діячами, але тільки незначна кількість листів була опублікована в періодичних виданнях. Ще й досі не всі листи зібрані; перед дослідниками і далі стоїть завдання — розшукати їх.

У цьому томі публікується найповніше на сьогодні зібрання листів Стефаника. Тексти подаються за автографами, що зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук Української РСР, у Львівському музеї українського мистецтва, у відділі рукописів Львівської бібліотеки Академії наук Української РСР, в Чернігівському меморіальному музеї М. М. Коцюбинського та Чернівецькому меморіальному музеї Ольги Кобилянської. Оскільки переважна більшість автографів зберігається у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук Української РСР — фонд В. Стефаника (ф. 8) і фонд І. Франка (ф. 3), — на ці фонди й посилаємося у примітках без зазначення місця зберігання. На автографи, що зберігаються в інших закладах, посилаємося, вказуючи місце зберігання повністю. Незначна частина листів, автографи яких не збереглися, друкується за першодруками.

Том поділяється на дві частини: перша — тексти листів, друга — примітки, словник діалектизмів, покажчики. Листи розміщені в хронологічному порядку і мають порядкову нумерацію; примітки йдуть відповідно до нумерації листів. В них подаються відомості, за якими джерелами друкується лист, де зберігається оригінал, де вперше надрукований, пояснюються власні імена, події, назви творів. Відомості про адресатів і осіб подаються лише при першому їх згадуванні, в примітках.

Листи Стефаника характерні тим, що відображають творчу лабораторію письменника. Ряд новел бере свій початок з листів, отже, в примітках вказуються ці новели. При відсутності авторських дат у примітках мотивується датування листів. Дати до всіх листів, як правило, подаються над текстом у правому куті, авторські дати зберігаються на своєму місці і друкуються прямим шрифтом, редакторські дати — курсивом.

Опущені місця, здебільшого інтимного характеру, позначаються трьома крапками в квадратних дужках [...].

Третій том друкується за тими ж принципами, що й перші два томи цього видання. Тексти подаються за сучасною орфографією з максимальним збереженням синтаксичних і лексичних особливостей мови письменника. Максимально зберігаючи особливості авторського стилю, передаємо і вагання В. Стефаніка у написанні того чи іншого слова, наприклад: *хочеться* — *хочеса*, *людей* — *людий*, *грудкою* — *грудков*, *чекала* — *чикала*, *напишіть* — *напишіт* та ін. Пунктуація в основному зберігається авторська. Виправлені тільки деякі розходження з сучасними нормами. Явні авторські описки виправлені без застережень. Слова, написані скорочено, в разі потреби розкриваються в квадратних дужках. Слова, підкреслені автором, даються курсивом в розрядку.

В кінці тома подано пояснення слів, покажчик імен і назв, алфавітний покажчик адресатів, хронологічний покажчик листів і список ілюстрацій.

ЛИСТИ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

Листи Василя Стефаніка, які у переважній своїй частині вперше публікуються в цьому томі, є цінним матеріалом для характеристики суспільно-політичного життя України, зокрема Галичини, майже на протязі п'ятдесяти років, починаючи з 90-х років ХІХ ст.

Епістолярна спадщина В. Стефаніка становить великий інтерес не тільки для літературознавців, а й для найширших кіл читачів. З його листів широко, з найважливішими подробицями постає напружене духовне життя одного з передових демократичних письменників, розкривається процес формування його світогляду і творчого методу. Ряд листів відкриває доступ до творчої лабораторії В. Стефаніка і показує процес творення художніх образів, показує, в результаті якої серйозної, наполегливої праці з-під пера цього видатного майстра художнього слова виходили високоправдиві і високохудожні новели. Начерки і варіанти ряду новел в листах розкривають життєві і літературні джерела, що живили творчу уяву Стефаніка.

Перед нами на весь зріст постає письменник — борець за гуманні, демократичні ідеали, палкий викривач брехні і гнилизни буржуазно-поміщицького суспільства. Не всі думки і прагнення письменника могли бути виразно висловлені у підцензурній пресі, але вони повністю відбиті в його листах.

Формування суспільно-політичних, літературно-естетичних поглядів, художня творчість та листування В. Стефаніка проходили в конкретних умовах суспільно-політичного і культурного життя Галичини кінця ХІХ — початку ХХ ст.

З 1772 р. Галичина входила до складу Австрійської держави і була її найвідсталішою провінцією. З утворенням Австро-Угорської імперії економічні відносини між Австрією і Угорщиною, з одного боку, і Галичиною, з другого, були на ділі відносинами між промислово розвиненою метрополією і відсталою колонією, з якої метрополія висмоктувала всі соки. Відень і Будапешт жили за рахунок Галичини.

Українське трудяще населення в Галичині терпіло подвійний гніт — соціальний і національний. Правлячі кола Австро-Угорщини, яку справедливо називали „бастилією народів“, діяли за принципом „поділяй і владарюй“, поклавши його в основу своєї політики в Галичині.

Австрійські правлячі кола боялись симпатій українського населення Східної Галичини до Росії, прагнення народу до возз'єднання з Наддніпрянською Україною, що їх не могли вбити цілі віки відокремлення і гніту. Вони всю повноту влади в Галичині віддавали польським панам-магнатам. Цю чисто австрійську систему національного гноблення яскраво охарактеризував Й. В. Сталін у своєму виступі на XII з'їзді партії. „Є стара спеціальна система управління націями, — говорив Й. В. Сталін, — коли буржуазна влада наближає до себе деякі національності, дає їм привілеї, а всі інші нації принижує, не бажаючи возитися з ними. Таким чином, наближаючи одну національність, вона тисне через неї на всі інші... Так управляли, наприклад, в Австрії...“

Австрійці наблизили до себе поляків, давали їм привілеї, щоб поляки допомогли укріпити австрійцям свої позиції в Польщі, і за це давали полякам можливість душити Галичину¹.

Українське селянство, що становило близько 90% всього населення Галичини, володіло тільки половиною всієї землі; друга половина належала польським поміщикам-магнатам, а також українським панам, попам та монастирям.

Відбувався швидкий процес зuboжіння і обезземелення селянства. Десятки тисяч господарств продавалися з молотка. На початок XX ст. майже половина селянських господарств мала наділи землі менше двох гектарів — півморга, морг, а значна кількість селян була зовсім безземельна.

В той же час за рахунок розорення селянства зростало куркульство, досягала нечуваних розмірів експлуатація селянської бідноти. „Лихва руйнувала нарід, — писав І. Франко, — ліцитації сипалися тисячами, банки розкидали свої пакукові сіті, недороди йшли одні за одними, нужда збільшувалася страшенно“².

Промисловість у Галичині була розвинута слабо, пролетаріат становив незначну частину населення. Селянство у шуканні виходу із страшених злиднів з середини 90-х років почало масами емігрувати за океан. Тільки за десять років (з 1900 по 1910) з Східної Галичини емігрувало 5,4% всієї кількості українського населення в США, Канаду та Бразилію. В еміграції українські селяни потрапляли в лабету до місцевих фермерів і буржуазії і жили в умовах нещадного визиску, на становищі безсловесних рабів. Життя західноукраїнського селянства в Америці правдиво змалювали В. Короленко у повісті „Без языка“, І. Франко у циклі віршів „До

Бразилії“, Марія Конопницька у поемі „Пан Бальцер в Бразилії“ та багато інших письменників-демократів.

Доведені до крайньої межі зuboжіння і розорення, селяни Галичини, під впливом піднесення революційного руху в Росії, в кінці XIX — на початку XX ст. не раз піднімали повстання, які австрійський уряд придушував з нечуваною жорстокістю.

Українські поміщики, попи та буржуазія, боючись свого народу, який грізно нагадував про себе стихійними бунтами і заворушеннями, шукали спілки з австрійським урядом та з польськими правлячими колами в Галичині. На протязі другої половини XIX ст. відбувається організація сил української буржуазії та поміщництва. На чолі так званої „освіченої суспільності“ Галичини, тобто галицької інтелігенції, стояли попи, які, за свідченням І. Франка, мали два провідні пункти у зверненні до народу — облудну проповідь єдності національних інтересів („ми всі русини і повинні держатися купи“) і виховання австрійського патріотизму та віри в доброту цисаря („ми повинні дякувати цисарю за його безмірні добродійства“).

Правдиву і широку характеристику галицької буржуазної інтелігенції тих часів дав М. Коцюбинський у своєму рефераті про І. Франка. „Цей час, — писав М. Коцюбинський, — в Галичині був самим мертвим, як свідчать історики. Ще з кінця 60 років серед галицької інтелігенції почалися суперечки, чи ми самостійний народ, чи тільки частина російського. Чи наша мова окремих „язык“, чи „наречіє“ великоруського. Ці суперечки ділали людей на два ворожі табори і розкололи вкінці галицьку інтелігенцію на москвофілів і народовців. Були навіть такі, що визнавали галичан за окрему „рутенську націю“, окрему од українців і великоросів. Москвофіли хотіли писати мовою Пушкіна, якої, звісно, не знали, а виходило у них так зване „язичіє“ — мішанина українського, російського і церковнослов'янського. Окрім язикових спорів, галицька інтелігенція займалася високою політикою, а та політика зводилася до того, щоб як-небудь запобігти ласки правительства, що-небудь, хоч дрібницю випрохати у нього. Це була політика рабів. Ідея абсолютизму, бюрократичне „чинопочитаніє“, затхлість, байдужність до живих народних інтересів, повне безсилля в духовній сфері, схоластицизм, теологічний та догматичний спосіб думання — от чим характеризується тодішня, навіть краща частина галицької інтелігенції“¹.

Ще з 70-х років у Галичині з'явилася нова суспільно-політична течія, яка ставила своїм завданням боротьбу за інтереси пригноблених народних мас. Революційні демократи, або, як вони себе пізніше називали, радикали, під впливом революційно-визвольних ідей, що йшли з Росії, внесли в затхлу атмосферу суспільного життя Галичини нові ідеї, оголосили війну всякій реакції, „рутенству“, одверто заявили про свою підтримку інтересів народу, почали

¹ Й. В. Сталін, Твори, т. 5, стор. 251—252.

² І. Франко, Молода Україна, Львів, 1910, стор. 4.

¹ М. Коцюбинський, Твори, т. III, Держлітвидав України, 1949, стор. 23.

боротьбу не тільки проти австрійського уряду та польської шляхти, а й проти української буржуазії та поміщицько-клерикальних сил і їх ідеологів в особі москвофілів і народовців.

Революційно-демократичний напрям у суспільно-політичному та культурному житті Галичини розвивався в тісному зв'язку з російською і східноукраїнською революційною демократією, під дедалі сильнішим впливом ідей марксизму. Іван Франко, який стояв на чолі цього напрямку, та його соратники налагоджують тісні зв'язки з революційно-демократичними письменниками Наддніпрянської України, насамперед з Лесею Українкою, М. Коцюбинським, П. Грабовським.

З розвитком капіталізму відбувається даліше розмежування класових сил в суспільно-політичному житті Галичини та загострення боротьби між ними. Переломним щодо цього був 1890 рік. „Кипуча, невгомна натура Франкова, — писав М. Коцюбинський, — не могла вміститися в рамки самої літературної роботи. Року 1890 він, вкупі з другими, засновує радикальну партію, стає на її чолі і видає партійний орган „Народ“. Тут він містить багато блискучих публіцистичних і програмових статей і, стоячи на сторожі „мужицьких“ інтересів, викликає часом цілу бурю серед громадянства своїм різким, палким словом, гострою критикою тодішньої „неполітичної політики“ народовців“¹.

Під впливом діяльності радикалів 90-ті роки стали початком широкого масового руху серед галицького селянства. „Віча, — писав І. Франко, — яких давніше бувало одно-двоє в році, тепер йшли раз за разом у різних повітах; звільна на перший план почали виступати збори за записинами, без контролю властей. В народні маси кидано нечувані досі гасла: загальне голосування, свобода друку, податкові та аграрні реформи. Промови і реферати інтелігентних проводирів, то були цілі студії, виголошували популярно і приступно. Серед селян появилися прекрасні бесідники, що поривали маси до ентузіазму“².

Поряд з розбудженням революційної енергії мас іде організація реакційних сил. Зважаючи на зростаюче невдоволення в широких народних масах, австрійські правлячі кола шукають засобу приборкати цей масовий рух і йдуть на зговір з найбільш реакційною частиною „народовців“, що виражали інтереси української буржуазії, попів та куркульства. В 1890 р. народовці, в особі своїх одверто реакційних лідерів О. Барвінського і Н. Вахнянина, проголосили так звану „нову еру“, тобто зговір з польською шляхтою та австрійським урядом. Народовці заявили про свою солідарність з політикою австрійського уряду, за це намісник Галичини граф К. Бадені обіцяв дати їм кілька місць у парламенті, відкрити українську гімназію та ще кілька подібних дрібних подачок.

Радикальна партія на чолі з І. Франком рішуче виступила проти політики „нової ери“, цілком слушно розглядаючи її як зраду інтересів широких народних мас, критикуючи кар'єристські заходи українських буржуазно-націоналістичних політиків. В процесі цієї боротьби з ідеологами української буржуазії зростала і формувалася молода генерація демократичної галицької інтелігенції. Молодше покоління галицької демократичної інтелігенції, в тому числі В. Стефанік і Л. Мартович, вперше заявило про себе з сторінок журналу „Народ“. Вже в перших номерах цього журналу за 1890 р. знаходимо виступи майбутніх письменників (тоді ще гімназистів), зокрема спрямовані проти народовців викривальні статті В. Стефаніка „Жолудки наших робітних людей і читальні“ і Л. Мартовича „Що діється та говориться по наших читальнях у Снятинщині“.

Листи Василя Стефаніка дають нам яскраву характеристику різних груп і напрямів у політичному житті Галичини, картину боротьби ідей в глибоко емоційному відображенні. Будучи активним діячем радикальної партії в той час, коли вона була ще найбільшою політичною партією в Галичині, стоячи в центрі суспільно-політичного життя Галичини в 90-х роках XIX — на початку XX ст., В. Стефанік відігравав у цій боротьбі помітну роль, ідучи у фарватері діяльності І. Франка. Займаючи послідовно демократичні позиції, він рішуче і гостро критикував зрадницьку політику народовців та москвофілів, виступав проти попів, українських і польських буржуазних націоналістів. Так само він не спинявся і перед різким осудженням політиканської діяльності правих радикалів, які в гонитві за депутатськими кріслами та урядовими посадами часто знаходили спільну мову з народовцями і перебігали в буржуазно-націоналістичний табір.

Найбільше цікавила і хвилювала Василя Стефаніка проблема „народ і інтелігенція“; їй він присвятив чимало публіцистичних статей; немале місце займає вона і в його листах. Треба сказати, що питання про взаємини інтелігенції і пролетаріату, інтелігенції і селянства дуже жваво обговорювалися в тогочасній пресі. Так, наприклад, цілі добірки на тему „інтелігенція і народ“ друкувалися в той час у журналі „Народ“. На цю тему писали твори О. Кобилянська, О. Маковей, Л. Мартович та інші прогресивні письменники Галичини і Буковини.

Галицьку націоналістичну інтелігенцію В. Стефанік ототожнював з її господарем — українською націоналістичною буржуазією — і тому всю історію інтелігенції змальовував як довгий ланцюг підступництва і зради інтересів народу.

В листі до Ольги Кобилянської в листопаді 1898 р. В. Стефанік писав: „Правда, я не люблю рускої (тобто української.— С.К.) інтелігенції... Для неї, інтелігенції, я не маю серця. Писати для неї не буду. Не можна любити то, що вродилося тому п'ятдесят років і є маленьке та до того миршаве. Оправдати я годен, але любити не можу.“

¹ М. Коцюбинський, Твори, т. III, стор. 29.

² І. Франко, Молода Україна, стор. 52.

Я люблю мужиків за їх тисячлітню тежку історію, за культуру, що витворила з них людей, котрі смерті не бояться. За того, що вони є, хоть пройшли над ними бурі світові і повалили народи і культури. Є що любити і до кого прихилитися. За них я буду писати і для них“.

Ця політична і разом з тим літературна позиція червоною ниткою проходить через усі листи В. Стефаніка. Весь його викривальний пафос спрямований проти буржуазної інтелігенції, яку він правильно розглядає як слугу буржуазії. Ось чому і зараз, через 50—60 років після написання листів, думки, висловлені в них, звучать надзвичайно актуально. В своїх листах В. Стефанік показує шлях постійної зради інтересів народу з боку буржуазної інтелігенції і прибиває до ганебного стовпа цих духовних батьків різної сучасної націоналістичної погані, яка торгує інтересами українського народу на американських та європейських імперіалістичних біржах. Так розцінював Стефанік і галицьке попівство, що було вірним зняряддям антинародної політики Ватікану.

В наступному листі до О. Кобилянської, ніби доповнюючи характеристику, дану в попередньому листі, В. Стефанік пише: „Ще лиш слово за інтелігенцію. Минуле її чорне, ще від 48 р. чорне. В'язала поляків повстанців, доносила до поліції. Кільканадцять років несла просто в поліцію Франка, Павлика і его сестру. Нині стала хитрійша. Краде Франкови голоси при виборах і рівночасно святкує его 25-літню працю, хоче Франкови конче закинути, що б'є мужиків по лицю, і радуєся его прологом на представлення Наталки Полтавки.“

Любити її — значить заболотитися, ненавидіти — значить любити чистоту людку. Для неї лише той серце має, хто її хоче в кусні розбити“.

Тут досить влучно підмічена письменником тактика націоналістичної буржуазії, яка завжди прагнула присвоїти собі кращі здобутки національної культури українського народу і сфальсифікувати їх. Націоналізм — ось що найбільш повно виражає суть цієї зграї: „Синьо-жовті мозги, дерев'яні душі, чуючі по-руски, ведучі дім по-руски, виховуючі діти по-руски, збираючі матеріали до історії і етнографії рускої і всяка всякість руска, то вона є спеціалістею до втовмасювання людей у болото... встид і жаль і гнів на тих синьо-жовтих лайдаків“, — пише він до О. Кобилянської в січні 1899 р.

Актуальне політичне значення мають ті листи Василя Стефаніка, що містять в собі яскраві характеристики зрадницької політики, яку вела українська буржуазія в особі буржуазно-націоналістичних партій і груп в Галичині. Ці листи підтверджують і ілюструють відоме твердження про антинародну суть українського буржуазного націоналізму: „Український націоналізм ніколи не був національним, бо він завжди обслуговував інтереси чужоземних пануючих класів. Він ніколи не був самостійним, бо він ніколи

не орієнтувався на сили власного народу, а орієнтувався на багнети чужинців“¹.

У листі до Ольги Гаморак в січні 1899 р. Василь Стефанік дав влучну характеристику верховодові українського буржуазного націоналізму М. Грушевському, який наприкінці минулого століття, здійснюючи політику „нової ери“, перебрався з Києва до Львова і розгорнув там свою мерзенну „діяльність“. Цей політикан „мовчить і поводить нитками з Руси-України як сам знає... Нікому він не вірить і тисне всіх п'ятою...“. „Маковей... каже, що Грушівський є деспот. Вірю ему, бо Грушівський має щось в собі з московського чиновника“, — пише В. Стефанік у листі до О. Кобилянської.

Гостру, нищівну характеристику дає В. Стефанік всьому таборові галицьких буржуазно-націоналістичних політиків. В згаданому листі до О. Гаморак він пише: „Тепер романчукісти і москвофіли стараються увійти в [у]рядову партію. Дика хапатня руских патріотів. Загальне вражінє є таке, що ті люде не мають ані розуму, ані сумління, що ведуть так зване руске жите. Спекулянти на почеси і кар'єру. Їх армія без запалу, без віри волочиться за ними і втекла би до того, хто би дав більше. Ще ніколи я не надивав у Львові кілько бруталности до свого народа“.

В. Стефанік розумів наявність двох таборів серед української інтелігенції, що видно з його листа до О. Кобилянської: „Мені все здаєся, що Чернівці є зграя купців і якихось міністерських політиків і Ви“.

Те ж саме він повторював у своїй статті „Поети й інтелігенція“, говорячи про І. Франка: „Той антагонізм між поетами і нашою інтелігенцією тягнєся, як червона нитка, в цілій нашій новій літературі... Тота борба, бачиться, ще довго протягнєся. Здаєся, що наш люд має в собі багато сили, щоби родити Шевченків, Федьковичів і Франків; здаєся, що вони не дозволять інтелігенції проярмаркувати інтересів того люду“².

Демократичних письменників, в тому числі і себе, В. Стефанік розглядав як захисників інтересів простого народу: „Селянський світ висилає найліпші свої сили в інший панський світ, аби вони там набирались розуму і боронили потім його перед тим ворожим панським світом“³. Така концепція селянського демократа, звичайно, не дозволяла йому відносити ці демократичні сили до інтелігенції, яку він, як ми вже зазначали, розглядав виключно як „кар'єровичів і доробкевичів“, тобто ідейних прислужників буржуазії.

З любов'ю і співчуттям ставився В. Стефанік до народу, зокрема до селянства, яке становило дев'ять десятків населення Галичини. Вихований на гуманістичних традиціях російської і української класичної літератури, щоденно спостерігаючи тяжке життя

¹ Д. Мануїльський, Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини, К., Укрдержвидав, 1945, стор. 18.

² Василь Стефанік, Повне зібрання творів, т. II, вид-во АН УРСР, К., 1953, стор. 82.

³ Там же, стор. 162.

і поневіряння трудящих, В. Стефаник з ранніх літ стає захисником і оборонцем селянства, співцем його тяжкої долі.

Навчаючись у Кракові, він бачив масову еміграцію галицького селянства до Канади, що особливо посилилась в кінці 90-х років. Тяжкі картини розлуки з рідною землею, почуття страху перед невідомим майбутнім, знущання поліції і чиновників, які на власні очі спостерігав письменник, викликали у нього гнівний протест проти того суспільного ладу, який привів мільйони трудящих до неймовірних страждань.

Стефаник добре розумів, що селянина за тридев'ять земель, в ту далеку і страшну Америку, гнала невідступна економічна скрута, потреба знайти вихід із злиднів, врятуватися від голодної смерті.

З почуттям величезного обурення пише В. Стефаник у своїх листах про тих, хто береться представляти народ у парламентах і сеймах, хто пише просвітянські книжечки для народу, але пальцем не ворухне, щоб полегшити важку народну долю. Адже там, за океаном, трудівника чекає ще гірший визиск, безпросвітна праця і безправ'я. В листі до В. К. Гаморака від 29 березня 1899 р., передбачаючи сумне майбутнє емігрантів, В. Стефаник писав: „Бачу нині на двірці руских мужиків, що ідуть до Канади. Громада, що сунеся, як в сні, кудась далеко. Дітей, жінок і бабів досить. І не жалую їх, тому що то великі, чорні руки шукають плуга, аби орати. А всі інтелігенти будуть співати „Помарніла наша доля“ і нічо не зроблять, аби їм хоть дорогу показати до того плуга“. Обдурених різними панками-вербовщиками українських селян в капіталістичних джунглях Північної і Південної Америки чекали голод, злидні, пошесті і хвороби. В Америці вони перебували у найбільш безправному становищі „білих муринів“. Листи В. Стефаника про еміграцію до Америки правдиво відобразили цю трагічну сторінку життя українського народу Галичини.

Натхненний любов'ю до трудящих, Стефаник веде революційну роботу серед селянства, виховує селян у демократичному дусі. Ця робота зокрема набирала форми виборчої агітації за Івана Франка та інших демократичних кандидатів до австрійського парламенту та галицького крайового сейму. За участь у виборчій агітації письменник в 1895 р. був ув'язнений і просидів 13 днів у тюрмі, про що він розповідає у листах до свого друга В. Морачевського.

Критика буржуазно-націоналістичного табору, який він розглядає як табір продажних і безчесних політиканів, що ради почестей і кар'єри готові оптом і вроздріб продавати інтереси простого народу, ненависть до всіх гнобителів і любов до експлуатованих мас становлять зміст більшості листів В. Стефаника на суспільно-політичні теми.

Проте це не значить, що політичні погляди самого В. Стефаника не мали суперечностей. В. Стефаник був обізнаний з ученням марксизму, але марксистом не став. Викриваючи зрадницьку роль

буржуазної інтелігенції, він гадав, що лише селянство є основою нації, що лише представники народної інтелігенції є тією силою, яка здатна повести за собою селянство. Цей помилковий погляд частково можна пояснити тим, що промисловість в Галичині була розвинена слабо, робітничий клас становив меншість населення, а основною масою населення було селянство.

* *

*

В одному з листів до О. Гаморак В. Стефаник писав: „...Ся найвна пані гадає, що нинішні люди пишуть, як вони є молоді, лиш любовні листи до себе. А тим часом у тих листах є критика літературна, є сама література, є програми політичні і проблеми філософічні...“. Це чудова автохарактеристика листів В. Стефаника, у яких справді є і „програми політичні і проблеми філософічні“. Досі ми розглядали ті висловлювання В. Стефаника, які характеризують його суспільно-політичні погляди. Не менший інтерес становлять і ті листи письменника, у яких „є критика літературна і сама література“.

У листах до О. Кобилянської, до І. Франка, М. Коцюбинського, до своїх особистих друзів В. Морачевського і О. Гаморак В. Стефаник висловлює багато цінних і цікавих думок про літературу і її призначення. Вони дають нам багато нового матеріалу для розуміння літературно-естетичних поглядів письменника, а також для характеристики літературного процесу на Україні, зокрема в Галичині.

В. Стефаник любив і шанував класичну спадщину української літератури, зокрема творчість Т. Шевченка, І. Франка, Панаса Мирного, Ю. Федьковича, добре знав народну творчість і з захопленням говорив про неї. В листах дано високі оцінки творчості М. Коцюбинського, Лесі Українки, Ольги Кобилянської та інших письменників демократичного табору української літератури.

Особливо важливими є ті листи, в яких Стефаник, ідучи за традиціями своїх великих учителів Т. Шевченка і І. Франка, з великою любов'ю і пошаною говорить про російську літературу. З листів ми бачимо, що В. Стефаник не тільки читав російську літературу, але й учився у кращих представників її, насамперед у М. Горького, а також у Г. Успенського, М. Гоголя, Л. Толстого.

У своїх листах і висловлюваннях В. Стефаник з глибокою пошаною говорить про Максима Горького. Так, у листі до О. Гаморак у липні 1899 р. він пише: „Посилаю Вам твори Горького, лиш перший том можна було дістати, бо наклад розкуплений“. Мова йде про двотомне видання творів М. Горького 1898 р., яке було з величезним інтересом зустрінуте не тільки в Росії, але і в Австро-Угорщині, особливо у Польщі та Галичині. В іншому листі до О. Гаморак письменник цитує слова одного з персонажів оповідання М. Горького „Супруги Орлови“.

У Стефаніка було велике бажання особисто познайомитись з М. Горьким, установити з ним тісні творчі зв'язки. З цією метою він у 1903 р., під час поїздки у Київ і Полтаву на святкування ювілею І. Котляревського, мав намір поїхати до Петербурга. В листі до О. Гаморак з Києва він повідомляв: „В Петербурзі нема Горького, ото ж я вертаю“. До останніх днів свого життя В. Стефанік зберігав живий інтерес, любов і пошану до великого пролетарського письменника, родоначальника соціалістичної літератури, вчився у нього. Останньою книгою, яку читав В. Стефанік перед смертю, була повість М. Горького „Жизнь Клима Самгина“.

Таким же незмінно шанобливим було і його ставлення до Гліба Успенського, якого він вважав одним з перших своїх літературних учителів. Підтвердження цього любовного ставлення до видатного російського письменника, революційного демократа знаходимо в листі до В. Морачевського від 2 квітня 1896 р. „Ото на феріях, — писав В. Стефанік, — лишив-ем у Сторожинці Успенського. Я би хотів его мати, бо велика мені радість з него, і прошу яким чином сю книгу надіслати“. Великий і плідний вплив Г. Успенського помітний на всій творчості В. Стефаніка. Як і Г. Успенський, В. Стефанік у своїх творах руйнував легенди народників про прогресивне значення общини, показував розшарування села на трудівників і визискувачів, на бідних і багатих, показував народження куркульства в селі. Суворому правдивістю і тверезим реалістичним підходом до життя В. Стефанік великою мірою зобов'язаний впливу Г. Успенського.

Одна з найхарактерніших рис творчості В. Стефаніка — психологізм — також знаходить своє пояснення у листах. Глибині психологічного аналізу Стефанік учився, безперечно, у російських письменників-класиків. Про це свідчить неодноразове посилання на Л. Толстого, А. Чехова. Дуже цікавим є лист, у якому Стефанік дає психологічну характеристику одного знайомого сільського вчителя, підкріплюючи її великим уривком з вірша М. Некрасова „Застенчивость“. Письменник для підтвердження своєї думки взяв один з порівняно маловідомих віршів М. Некрасова, що свідчить про його хорошу обізнаність з усією творчістю видатного російського поета.

Звичайно, цими прикладами не вичерпується знайомство В. Стефаніка з російською літературою. У своїх листах він згадує імена багатьох російських письменників, а вже в радянську епоху, крім М. Горького, цікавиться творчістю М. Шолохова, Л. Леонова, І. Еренбурга.

З великою увагою ставився письменник і до польської прогресивної культури. В краківській період життя в числі його близьких знайомих були видатні польські письменники Владислав Оркан, С. Виспянський, Ян Каспрович. Певний час він був у близьких стосунках також з лідером польського модернізму С. Пшибишевським, але в листах неодноразово висловлює досить критичне ставлення до нього.

Найбільш приязно згадує він польську демократичну письмен-

ницю Марію Конопницьку. В одному з листів до В. Морачевського, що, по суті, є чудовою ліричною новелою, він передавав розмову селян про те, що нині земля родить лише три колоски — цареві, панові і лихвареві, а мужикові четвертого вже не родить. Один з присутніх, очевидно сам Стефанік, почав читати селянам вірші Конопницької „І чого ж ви впали, роси холодні?“. „Всі слухали, але з таким ревним серцем, з такими ясними очима, що не могли відвернутися від письменного, хоть вже не читав. „А то хто співає таку співанку?“ — „То одна пані написала“, — кажу я. „Ей, де то паня, не може бути, аби то паня була“ (лист від 24 квітня 1897 р.).

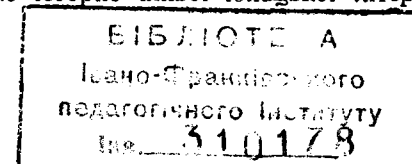
Василь Стефанік, ідучи за І. Франком, весь час закликав до дружби і єдності з польським народом. Гостро засуджуючи націоналістичні тенденції як українських буржуазно-націоналістичних, так і польських правосоціалістичних політиків типу Ігнатія Дашинського, він в той же час з глибокою любов'ю і повагою ставився до досягнень демократичної культури і літератури польського народу, знаходив спільну мову з кращими представниками демократичної польської культури. В цих зв'язках проявились інтернаціоналістичні позиції письменника.

Радянському літературознавству і досі доводиться стикатися з невірними уявленнями про ступінь організованості демократичного напрямку української літератури. Деякі дослідники представляють справу так, що, мовляв, письменники демократичного напрямку ідейно єдналися, але ніякого організаційного єднання у них не було. Цю невірну думку спростовують листи В. Стефаніка. З його листів ми бачимо не тільки ідейну спільність кращих демократичних письменників, але й особисте єднання і дружбу, зокрема В. Стефаніка з І. Франком, О. Кобилянською, Лесею Мартовичем, Лесею Українкою і М. Коцюбинським.

Надзвичайно важливим є лист В. Стефаніка з характеристикою Івана Франка як великого революційно-демократичного письменника, що очолював весь табір демократичної літератури. „Особисто я, — писав В. Стефанік, — українську літературу з давнього минулого і недавно минулого знав, як літературу, але зрозуміти боротьбу за визволення українського народу в моїй молодості я міг лишень через особисті стосунки і приязнь з Іваном Франком. Я до сьогодні щасливий безмірно, що він мене провадив і по голові глудив“ (лист до М. Рудницького від 3 червня 1931 р.).

З такою ж глибокою повагою ставився він і до Лесі Українки та М. Коцюбинського, з якими неодноразово особисто зустрічався. „Ваші писаня читаю радо і вони мені найбільше подобаються зі всіх теперішніх наших“, — пише він М. Коцюбинському у листі від 8 липня 1901 р.

Особливо дружні стосунки на протязі всього життя були у В. Стефаніка з Лесею Мартовичем. Вони ще у гімназії разом починали літературну діяльність, і Стефанік у листах до В. Морачевського розповідає історію їхньої юнацької літературної спілки.

Все життя обидва письменники підтримують найдружніші стосунки, радіють літературним успіхам один одного, допомагають один одному матеріально і морально. Так, у час сильного нервового захворювання у 1901 р. В. Стефаник неодноразово приїздить до Леся Мартовича у Городок. „Мартович мене любить дуже, — пише він до О. Гаморак, — і каже, аби я лишався в него, а він буде робити за двох і дасть мені удержання і сам буде порядний“ (лист від 27 липня 1901 р.).

Всі ці факти свідчать про тісне єднання демократичних сил української дожовтневої літератури, про те, що в складному переплетенні тодішнього суспільно-політичного і літературного життя передові українські письменники добре розрізняли друзів і ворогів.

Особливе місце у листуванні В. Стефаника займають листи, які самі по собі є художньою творчістю. В них міститься ряд новел, ескізів, сцен, ліричних „образків“. З листів до В. Морачевського, а пізніше до О. Кобилянської перед нами постають нові сторони літературного обдаровання автора, процес його літературного розвитку.

Приблизно в 1895 р. відбулося його знайомство з Вацлавом та Софією Морачевськими і почалося жваве листування з ними. З цього часу в листах раз у раз трапляються ліричні „образки“, своєрідні поезії в прозі, а також і зародки майбутніх реалістичних новел Стефаника. За списками можна простежити, як виникали сюжети багатьох новел, які життєві враження лягли в основу таких творів, як „Новина“, „Лист“, „Вечірня година“, „Моє слово“, „Камінний хрест“, „Ангел“ та ін.

Одним з перших літературних „образків“, які зустрічаються в листах до В. Морачевського, є легенда про велетня. Ця легенда має алегоричний зміст; вона була своєрідною літературною декларацією майбутнього письменника. Легенда про велетня — це легенда про народ, який ще спить, але який неодмінно пробудиться і змете всі ворожі сили, що його обступають: „Я почув у собі силу велику і пішов шукати великана. І найшов. Але спить він, спить, все спить. Не хоче кинути ні рукою, ні ногою. Не хоче встати сила народна, не хоче затопити сіл і міст і піль! А я втопився в тій силі і часом руки мені ув'євають, часом плачу, що великан спить. Я би хотів, аби пробудився, аби рукою махнув і розбив усілякі програми і катехізми і розбігся по полях“.

В цих словах відчувається велика любов до народу, віра в його потенціальні сили і одночасно великий біль, що у широких масах народу ще не визрів дух революційного протесту проти визискувачів.

Цікаво, що цю легенду відтворила згодом Леся Українка у „Казці про велета“, висловивши гарячу віру в те, що „встане велетень з землі, розправить руки грізні, і вмить розірве на собі усі драти залізні“.

Розвиток стилю В. Стефаника йшов від безсюжетних ліричних

„образків“ до реалістичних малюнків, також пройнятих лірикою. В художніх начерках деякі риси стилю окреслюються глибше і детальніше, деякі риси є зовсім новими. Так, у листах особливо яскраво розкривається любов письменника до психологічного аналізу.

З приводу інтересу молодих письменників до психології І. Франко говорив: „Новіша література і побачила одну із своїх головних задач у психологічній аналізі соціальних явищ, у тому, сказати б, як факти громадського життя відбиваються в душі й свідомості одиниці, і навпаки, як у душі тої одиниці зароджуються і виростають нові події соціальної категорії“¹.

Деякі листи В. Стефаника за глибиною психологічного аналізу можуть бути цікаві не тільки для літературознавців, але й для спеціалістів-психологів.

Відмітною рисою листів письменника, як і всієї його творчості, є їх глибокий ліризм. І. Франко говорив, що лірика В. Стефаника не пуста фраза, а дійсний срібний, проймаючий тон правдивого, широкого і глибокого чуття.

Свої життєві або літературні враження Стефаник у листах часто передає мотивами народних пісень. В листі до В. Морачевського від 2 квітня 1896 р. дано поетичну імпровізацію листа від матері. Мати жаліється синові, що всі діти порозходились по світу і залишили її одну, мов ту чайку-небогу: „Ой біда чайці-небозі, що вивела діток при битій дорозі: там чумаки йшли, чаєнят найшли, чаечку зогнали, чаєнят забрали. Таке моє з Вами, діти, як тої чайки з чаєнятами“. Таке диктандо написав брат від мами“.

Сильним ліричним почуттям пройняті імпровізовані в листах спогади про дитинство, які потім послужили матеріалом для новел „Вечірня година“ і „Моє слово“, або й самі є новелами — „Санчита“, „Про хлопчика, що його весна вбила“ та ін.

Говорячи, що в листах виступають нові риси обдаровання В. Стефаника, ми маємо на увазі також сатиру. У деяких його статтях та новелах відчуваються окремі сатиричні ноти, але особливо виразно сатира проявляється у листах. Так, у листі до В. Морачевського від червня 1898 р. розповідається про „комерс з тостами“, тобто про бенкет з тостами після концерту відомої української співачки Соломії Крушельницької.

В сатиричному дусі змальовано тут сцену бенкету і виступи на ньому українських панів, які тужать за долею „меншого брата“. Один з них, пише В. Стефаник, „мав позу на собі як брехун на ярмарку, в роті слова солоденькі, як ті Омеляна Огоновського, а плаксиві, як того попа, що звіщає про упадок кандидата руского до сойму. Як сей пан рот розтворив, то правда і сила втекла від публіки, а вона лишилася, як коли би „Діло“ читаючи. А другий пан говорив за меншого брата і заплакав“. А в цей час під тинном сиділи з парасолями для цих же панів ті „менші брати“, над долею яких вони плакали, і вели свої розмови про життя, про співачку,

¹ „Літературно-науковий вісник“, кн. 2, 1903 р., стор. 117—118.

про те, що дощу немає, поки, чекаючи, й послули на камінні. „Не знали бідні менші братя, що над ними плакали панство“, — з уїдливою іронією закінчує письменник цей блискучий сатиричний памфлет.

Подібні картини викривають брехливість теревенів буржуазних націоналістів про „єдність національних інтересів“, про „безбуржуазність“ української нації і свідчать, що Стефаник був тверезим реалістом, який нещадно зривав маску з ліберального панства.

У широковідомих новелах В. Стефаніка пейзажні малюнки не займають помітного місця. Більше уваги пейзажу письменник приділяє саме в листах і виявляє себе як ніжний і тонкий співець краси природи. Ось один із таких чудових малюнків пейзажу, яких чимало розкидано в окремих листах: „...А я дивився на гори. Череда зв'язд густим дощем спадала в чорні ліси, верхи стояли супокійно в синявій млі, над Черемошом протягнулася молочна дорога, а Черемош гудить шумом і летить з молочною дорогою геть із гір. А десь із далека чути стогін двох бервен на воді, як стогін лісів зрубаних. А з верхів дзвоників корів та й жалібну сопілку та й густу росу з неба. А в душі ворухиться якийсь жаль закований, якийсь шум і стогін, і жалібна пісня. І куди я зайду і чого я все відриваюся від моїх людей, як трава від берега?“ (лист до О. Гаморак від серпня 1899 р.).

В малюнках чудової природи Карпатських гір і зелених покутських долин завжди відчувається певний соціальний і психологічний підтекст. — Яке б тут могло бути чудесне життя, коли б не той суспільний лад, який відібрав у трудящих змогу втішатися красою життя і красою природи, а створив навколо справжнє пекло, з якого втікає всяка краса і втіха, — ніби говорить письменник.

В листах найповніше розкриваються потенціальні можливості В. Стефаніка як письменника. Свої листи він розглядав як продовження творчого процесу. „Я не маю часу тепер що писати і, звичайно, свою жилку писарську згоню на листах. То коштує мало часу і не мучить, за півгодини готово“.

Як у своїх висловлюваннях, так і в листах В. Стефаник часто не раз боронився проти обвинувачень у песимізмі, який йому закидали критики з націоналістичного табору. В листах Стефаник виступає не песимістом, а сміливим і послідовним захисником народних інтересів, людиною, для якої особистим болем було тяжке становище народу. Слід нагадати слова І. Франка, який, відкидаючи обвинувачення націоналістами В. Стефаніка у песимізмі, говорив: „Я не бачу у Стефаніка ані сліду песимізму. Навпаки, у многих із його оповідань віє сильний дух енергії, ініціативи, а у всіх бачимо велику любов до життя і природи — речі зовсім суперечні песимізові. Певне, коли когось болить, то він кричить, стогне, але хіба ж це песимізм?“¹.

Василь Стефаник з надією дивився вперед, вірив у щасливе

майбутнє свого народу, в перемогу над темними силами, над старим гнобительським соціальним ладом. „Я бачу наперед себе ціле покоління таких молодих сил, що будуть як орли облітати нашу країну і шукатимуть для неї простору“, — писав він у листі до О. Гаморак у квітні 1900 р.

Чому ж все-таки, коли не брати таких суто особистих причин, як смерть матері та ін., у багатьох листах письменника справді брешуть сум і печаль, чуються сумні мотиви? Прямою відповіддю на це є лист до О. Кобилянської у квітні 1899 р., в якому письменник пояснює причину трагічних мотивів у своїй творчості. „А тому панові Івасюкови, — пише він, — Ви подякуйте за прихильність до мене та й скажіть, що веселости у нашого народу є дуже багато, але в моїм серці веселости мало... Бо, кажіть ему, що дуже чую трусость, і брехню, і глупоту, і декламацію нашої інтелігенції... Якби я веселість народну сказав — то виглядала би так, як би хтось реготався і плював квітами червоної крові на публіку. Я би сам здурів, а публіка борзенько купувала би мило, аби плями з одержі позмивати... А нарешті скажіть, що я свою душу пустив у душу народу і там я почорнів з розпуки і слів не маю, аби-м всі міг сказати...“ У цих рядках чути відгомін благородної некрасовської музи: „Не может сын глядеть спокойно на горе матери родной...“

Пером письменника водила любов до того бідного, знедоленого селянина, який, за словами Стефаніка, „годує увесь світ, а сам гине з голоду“, великий смуток і співчуття його тяжкій долі.

Звичайно, у листах В. Стефаніка відбилися не тільки сильні, але й слабкі сторони літературно-естетичних поглядів письменника. В окремих висловлюваннях письменника проступають наївні тенденції відокремлення літератури від політики, залишки естетства.

Листи В. Стефаніка, будучи першорядним джерелом для детальної творчої його біографії, тією або іншою мірою характеризують різні періоди життя письменника. Найповніше вони висвітлюють час з 1890 по 1902 р. — період найінтенсивнішої творчої і громадської його діяльності. На цей час припадає основна кількість листів. Наступне десятиріччя — 1902—1912 рр. — представлене в томі лише окремими листами, а період з 1912 по 1924 р. майже не представлений, оскільки листи за ці періоди повністю ще не зібрані. Дуже бідне і листування останніх років життя письменника. Це пояснюється тим, що з 1930 р. В. Стефаник був паралізований і сам не міг уже писати, а лише зрідка диктував листи і новели кому-небудь з своєї родини.

Підсумовуючи аналіз вміщених тут листів, можна сказати, що епістолярна спадщина В. Стефаніка дає нам нові, цінні матеріали для характеристики суспільно-політичного і літературного життя Західної України переважно з 90-х років минулого століття і оцінку багатьох явищ тогочасної дійсності з позицій революційного демократизму. Особливо цінною є критика В. Стефаніком буржуазного націоналізму, клерикалізму, реакційності, антинарод-

¹ „Літературно-науковий вісник“, кн. 2, 1904 р., стор. 82.

них позицій галицької буржуазної інтелігенції. Ця критика не втратила своєї політичної актуальності і досі.

Листи показують процес оформлення і зростання революційно-демократичного напрямку в літературі Західної України, роль Франка у згуртуванні демократичних сил української літератури.

Листи в значній своїй частині є особливою формою художньої творчості і, отже, доповнюють і збагачують наше уявлення про письменника як майстра художнього слова, доповнюють і збагачують його літературну спадщину загалом.

Листи В. Стефаніка дають яскраві приклади зв'язку літератури з життям, показують життєвий ґрунт, на якому постали відомі нам новели, нарешті, показують процес творення художнього образу. Листи дають нам змогу детальніше простежити весь шлях ідейного і творчого зростання письменника; з них видно органічну єдність світогляду і творчого методу одного з найвиразніших представників критичного реалізму в українській літературі.

Листи свідчать про тісні зв'язки В. Стефаніка з літературою великого російського народу і про благотворний вплив на нього таких її представників, як М. Горький, А. Чехов і Г. Успенський.

Листи Василя Стефаніка вносять цінний вклад у публіцистичну і наукову спадщину класиків української літератури і є саме тими матеріалами, які свідчать, що наші письменники вели пряму атаку проти українського буржуазного націоналізму, боролися за зміцнення братнього зв'язку українського народу з російським і всіма братніми слов'янськими народами.

С. Крижанівський

1. ДО РЕДАКЦІЇ ЗБІРНИКА „ТОВАРИШ“

Коломия, 2.X. 88.

Світла Редакціє!

Прошу вислати для двох, т. є. Л. Мартовича й В. Стефаніка, Вашу газету на адресу: Ол. Печерский — в Коломиї. Гроші незабавки вишлемо. Що більше будуть брати Вашу газету, не висилаючи згори передплату, то просимо — не беріть нам сего за зле, бо нам годі в кождім часі мати гроші.

З поважанем.

Оба передплатники.

2. ДО О. К. ГАМОРАК

29 серпня 1890 р., Дрогобич.

Дорога пані!

Коби то ви виділи, в які я кнайпі сижу — гет, гет дивно стало би Вам, чи осе отой Ст[ефанік], що якось на комерсі був в пожитченім англосі. Та й кажу вам, що волів би-м був сто раз раднійше, аби мене з Коломиї вигнали — як тут раз приняли. Міркуйте лиш, в якім я страху от тепер хочу іти спати, боюся, аби не було вуший, боюся й за блощиці — а спати так хочеться! Найгіршу муку на світі терплять-таки, відай, американські арештанти, що то їм не вольно через рік або й більше ні словечка промовити, якби ще 364 дні, я би також був таким арештантом на цілий рік. Погадайте собі лиш, що то за мука до нікого живого словечка не промовити — се дуже гірко. Я говорив з 15 минут з Борковским (він собі добрий директор!) та й тільки мої полекші. Вже 6 годин хочу води, — а проклятої води дрогобицької до писка не можу навести — і смердить, і солена, і густа — се таки забото! Приходжу до ч[айної Народної] Торгівлі, прошу води — суб'єкт, розуміється, після своєї професії відповідає „прошу“, але якийсь кабанистий попик забирає голос і каже, що би сей внесок (від мене була се дуже усильна просьба) передати під розвагу анкеті з львівських репухатих. Зворот такий дуже мене роздражнив, тим більше що і загальні збори

„Просвіти“ передали внесок Колесси анкети (але се лиш був внесок), і почав я з попом гаркатися. З другої сторони се мене трохи і розрадило, бо я зігнав оскому на попі місто на коломийських бельферах.

Але що характеристичне, то се, що все мені хтось із коломийських привиджуєся, раз виджу Невестюка, раз директора, раз Вас, а врешті і стецівска бричка із сестрами біжить містом — і то таки на правду. Сам не знаю, що се — здурів чоловік в Дрогобичі. Коби-м тут узрів того кривого із Спілки, то ліпше би-м ся утішив ним тут, як Франком в Коломиї.

Але так дурити не буду, коби лиш Мартович приїхав, зараз шморгнем до Борислава межі Франківських героїв.

Кінчу та й зо страхом божим лізу під покривало — (але от у сі хвилі причує ми ся ваш сміх! що се, бігме не знаю). Як що є цікавого, то напишіт, як трохи поздоровіли. Кланяйтесь сестрам, як ще у вас є, та всім патріотам.

д. 29/8.

Ваш щирий
(і трохи хоробливий)
В. Стефаник.

д. 7 кл.

P. S. Кобих міг заплакати, так бих заревів, що аж жили би ся збігли.

3. ДО М. І. ПАВЛИКА

Вересень 1890 р., Дрогобич.

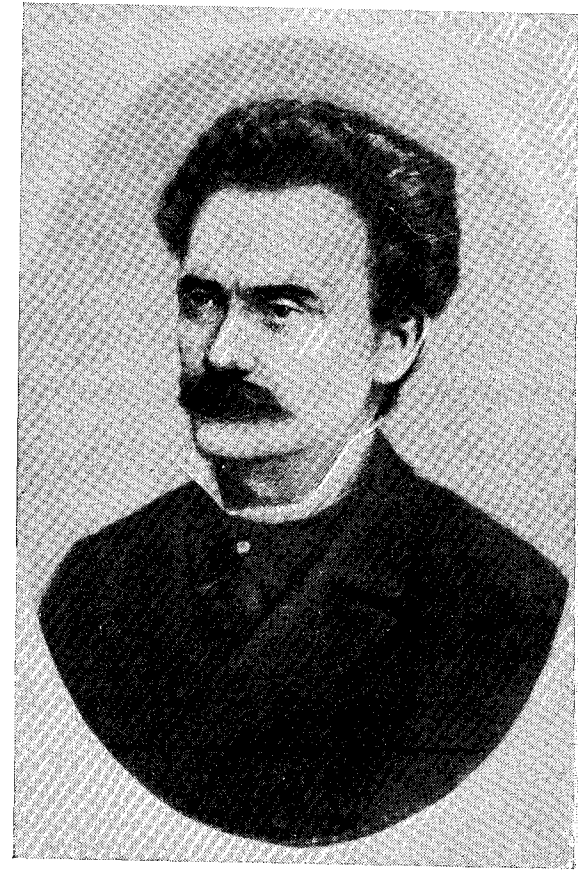
Дорогий добродію!

Недавно післали вам студенти дрогобицькі 2 зр., один зр. на „Зорю“ на ім'я Данила Тиховського, а другий зр. на книжки. Тутка ми заводимо новий кружок а брак нам книжок, тож прошу вас дещо подаруйте, дещо продайте, аби-сьмо мали з чим зачинати. Тепер посилаємо Вам ще 1 зр. на „В поті чола“ через нашого доброго товариша Федя Кобрин (ви можете з ним о всім говорити) і прошу Вас передайте му які книжки, бо тут годі без них. Може маєте деякі книжки в 2 примірниках — то дайте нам їх хоть на який час. Осей чоловік забере все. Прошу ему також дати „Народ“ той, що на ім'я Олексовського, послідне число. Мартович лагодить Вам якусь повістку, добра вийде, як ми ся здає, оже незадовго вишлемо. Сьогодні давав мені Борковський науку. Говорив про „Народ“, про вас і Франка, казав, що дуже му ся подобає, лиш аби осторожно робити.

Десь незадовго і я якусь допись пішлю, але мушу ще ліпше розглянутися. Мартович ще просить, аби ви ему передали его 2 кавалочки — він то переробить і, як буде треба, то вам назад вишле.

Будьте здорові та напишіт
або розкажіт що осему.

Ваш щирий
В. Стефаник.

І. Франко (фото 1890 р.).

Високоповажана Пані!

Вкінци я таки зібрався писати до Вас. Пишу тому, що хотів би-м дечого нового дізнати, чи то за справи та новинки в Снятинськiм, чи за справи та поведінку цілого мира радикального. До Вас такі звістки все скорше доходя, чим до нас отутка, а то тим більше, що газет ніяких не читаєм, а „Народ“ дуже нерегулярно гостить у нас. Пишу ще й тому, що вас люблю чи поважаю, все рівно і рівно ж за вас хотів би-м знати дещо.

Зі своєї сторони я вам нічого нового і доброго звідси написати не могу; бо тут живу наг яко благ. Недавно був тут один потерпівший радикал — студент з Рознова. Він, тримаючись девізи радикальної, читав мужикам „Хлібороба“, вияснював дещо а межі іншим сказав, коли річ зайшла про папу, що сей панок має з пів-Риму дітей, хотя жінкою бог его не милували. Може ще дещо іншого там сказав — не знаю. Але слухателі — парубки (межі ними і поет Бідолах) зараз же не мали нічо пильнішого, як донести реторичеськїї подвиги радикала до его гімназії в Стрию. Розумієся, що школа пропала, але перед ним ще і процес. Маленька воно історія, але я над нею призадумався. [...] Знов друге, що я замітив, то се, що „угода“ немало наробила пакости моральної і межі мужиками. А третє, що треба ще доброї надуми, над ким тре ліпше робити, чи над мужицтвом, чи над сице рекомою інтелігенцією. Чи не пустити б мужика теорії Маркса, а взятися до інтелігенції, котрої і менше і вона все-таки більше має приготованя. Як кажу, я над сим лиш думаю і се ще не мое переконанє. Скажіт ви самі, кільки то людей отак гине без сліду через отаке народничество. Если б такий студент взяв собі за мету робити щось межі інтелігенцією, то до неї не міг би аж доти приступити, поки сам не виобразував би свої сили інтелектуальні. Коли б ми мали більше людей самостійно і добре виобразуваних, то і річ наша стояла би ліпше. А тепер кождий берєся мужика вчити, хоть сам небагато розуму об'ївся, а наше почтенне і любє селянство от як відплачуєся. Не знаю я, чи се не переборщенє, що я написав, бо се перший випадок такого рода, котрий аж печінки рве всередині. Ви о сiм напишіт свою гадку, і се буде зав'язком нашої кореспонденції, котру я гадаю з Мартовичем утримувати з Вами і іншими. В другім листі порушиться іншу якусь справу, котра і користь нам двояку принесе.

Кінчаючи вже, прошу вас напишіт все, все, що знаєте за всіх і за вся. Я дуже цікавий на лист, то й не барітьєся з ним.

Здоровлю ваших сестер і най вони докинут слово до листу Вашого.

З поважанєм.

В. Стефаник.

5. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

5 листопада 1893 р., Краків.

Коханий Левку!

Я ще на вакаціях казав, що Шлемкевич упаде, бо шляхта не така дуже постійна, щоб одного держатися. Чи не робили твоєї матери витязі котячої музики?

Так, коханий Левку, замість лишитися обом вам з Марком у Коломиї, там вас жадного нема. Сидітимете на селі та [мете] віди пускати, бо на селі і вчитися не мож. Марко писав до мене вже два листи. Послідній раз не відписав-ем ему, бо-м мав велику горячку, так що і листу не розумів. Нині я вже здоров та й треба братися до роботи, бо багато єсть. Дістав я ще від Кирила предовгий лист з его звичайними бештанинами та проектами. Я троха тішився, що роз'яжут парламент і всі ми три знов справляли би храм, та якось нема надії на роз'язане парламенту. Наш храм у Коломиї мені не шкодить, я чекаю, коли ще раз можна буде справити.

Тутка жию досить весело, Невестюк справляє мені веселість і своїми відами і грішми. З початком грудня робит докторат і приїзжає до Городенки. Чайковский як лиш коли нагадає за Русь, то видко по нім якесь неозначене вражінє, сумішка перебутої нищети з подвигом патріотичним.

Я хочу до д[ан]ни Пугалоскої в Коломиї написати картку з запитанєм, чи маю виставити реверс на 113 лев., чи вірит на слово. Єї, як старшій, приходиться рішати в справах молодшої сестри. Наївна Дульчінея Мбскви!

Зійшовся Гефест з Ескулапом і перший модно інтригує, бідний не знає, що Ескулап має усілякі зіля на любовші. Що з вірменином?

Коханий, як вже будете оба, то пишіт до мене, ви може не знаєте, що листи Ваші мене тримають разом з вами на Руси. Здоровлю сестру, родичів а тебе цілую

Твій
Василь.

Кр. 5/XI. 93.

6. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Краків д. 4/XII. 93.

Коханий Левку!

Тебе не так село заїдає, як то, що москаль каже „ничего не дельт“. Слушний час, хто знає, чи настане, а ти ждеш его та нічо не робиш. Прийдеся, відай, довгенько ждати! Ти ліпше розложи собі день на кавалочки (години): одні кавалочки на науку, другі на читаня, треті на писанє поезій, четверті на забаву з Ромком і т. д., і т. д. Так тобі день борше зійде і не буде тої рутенської апатії. Бо справді дивно, чому Левко радикал мав би на селі скучати,

маючи мужиків і книжки під руками. Напиши, яких книжок більше-менше хочеш, то я віцци пішлаю, розумієся, як пришлеш марки на пересилку (40 кр.) і даш слово, що в кожний час, як зажадаю, вишлеш у Краків назад.

Я до Мартовича написав давненько письмо до Торговиці та жадної вістки нема. Де він діваєся? Єму я описав віче і его проводаторів досить широко і виступ Франка рівно ж. Тобі ж скажу, що віче мазурске робило на мене вражінє давних наших вечерниць кейванівських, де мужики виступували з усякими своїми віршами довгими і млавими, з бесідами ad hoc¹ виробленими, де о. Стояловский підповідав і т. д. Зі всего пізнаєся початок руху мужицкого. Про се я написав до „Хлібороба“.

Я сам жию добре. По 7 год. сижу між мерцями, потім спасаю мир політикою, етикою (Спенсера, Золя, Дюма), бігаю по всяких Кблках literackich², схожуся з Невестюком (робит коло 15/XII. с. р. докторат) і йду до кофейні на шклянчину. Жаль мені великий, що тебе з Марком тут нема. На різдво не їду додому; покажуся аж при кінци вакацій.

Сей лист пишу 1/2 3 год. по опівночи, прийшовши від Баліцких з Подгуржа. У них бачив-ем фотографію сестри Гені; хотів-ем виснути та не вдалося. Фотографія нагадає мені блаженні часи на Руси. Чи сестрі сниться все, що побиває служниці?! Відпиши скоро, не оправдуйся апатією (recte³ ліністю!). Цілую тебе, родичів і сестру здоровлю. Твій В. Стефанік.

Дай яку звістку за Марка; адрес: W. S. stud. med. w Krakowie.

В. Ст.

7. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Краків, 15. XII. 93.

Дорогий Левку!

Як бачу з письма, ти вже вправляєся в палестрі у д. Окуневского і кажеш, що слушний час (?) вже для тебе настав. Поки що і се добре — ліпша Городенка як Серафинець. За ті городенські вечерниці і товариство політичне читав-ем в нашім любенькім „Ділі“ і дуже мені весело стало на души. Ото наши провінціональні поборники, як Окуневский, відвічно держаться, що Христос любив маленьких, і з маленькими навіть політичне товариство заводять! Щось дуже виглядає на ідилічно-кейванівські карлівські вечерниці! Треба б раз закинути дитинство, а взятися за діло серіозно, не з дітьми і паннами. А то кожний корифей робить фаерверки, щоб потім пустити в „Діло“ слезливо-веселу допись, що, мовляв, серце радувалось, як побачили ми маленьких мужицких діток на естраді, а між ними так заслужену Ольгу Шухевич! Старенькому патріотиви

¹ Спеціально для цього (лат.).

² Літературних гуртках (польськ.).

³ Насправді (лат.).

„Заячківському з Лопянки“ потекли здорові, як горох, слъози на сей вид, а енергічною пружиною всего естъ наш посол Окуневский. Таке менше-більше напевно буде в „Ділі“ — і на сім скінчиться; на другий же рік будуть такі самі загальні збори „городенского козацкого коша“ і т. д., і т. д.

Ти повинен або Марко таке рутенство взяти „шпетно“ (по-краківски) і написати до „Народа“ про него.

Мене дуже тягне на різдво поїхати на Русь, та якось не сходяться кінці. Треба сидіти та вчитися. Між академіками у Кракові я виробив собі вже відповідне оточене з найліпших радикалів і можу жити нормально. Читаю багато, бігаю по всіх усюдах, де що цікавішого побачити і добре мені естъ!

Чи ти уважаєш, як „Хлібороба“ помалу беруть самі мужики для своїх дописів?! Як Дорундяки, Марцінюки і т. д. заступають дуже добре місце лінивих Даниловичів et consortes! Але що найгірше, то се, що маститі радикали за своє лінивство до писання не дадуть навіть геллера на „Хлібороба“, так що Павлик мусить без обиняків заповідати упадок „Хлібороба“. Якби се сталося, то був би се страшний поступок зі сторони Даниловича etc.

Я пишу на Русь листи та пишу, а лиш ти один відписуєш. Намов же Марка, най раз відпише, чи дістав мій лист, де-м описував віче мазурске? Скажи му, най конче передасть Трильовському книжки з „Громади“ — він їде у Краків по першім січня.

Як зійдетеся разом та говоритимете за шельмовства — напишіть і мені трохи. За дитинячі збори напиши також. Балідким при спосібности передам поклін. Здоровляю родичів і сестру, тебе ж цілую.

В. Стефаник.

8. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Краків, 9. II. 94.

Коханий Левку!

Вибачай, що так запізнив-ем ся з письмом. За послідний час я мав так багато клопотів, що ніяк було писати. З найновіших нинішних новин подаю тобі до відомости, що Павлик сидить в Бродах у готелі і пише до нас, щоби гроші присилати на агітацію (в готелі?), бо має шанси перейти. Я вже дуже був би вдоволенний, якби він дістав там 10 голосів, бо, відай, упаде без жадного голосу — був би скандал. Кирило сидить від двох неділь в Кракові і, після звичаю, викрикує та нагонить людей до писання статей політичних, економічних, моральних, скликування з'їздів академічних, віч народних, закладаня „Поступу“ (радикальної Просвіти) і т. д.

¹ І товаришів, співучасників діла (лат.).

і т. д. Всі збори мали б бути під час вистави краєвої. Яросевич знов попав в страшну апатію — бог знає, чи вилічиться коли з неї. Якось дістав-ем лист від Маєвского, дуже для мене прикрий; він каже, що причиною всіх его „бедствий“ естъ мій вплив на него, де попри пшеницю був кукіль і дурійка („нераціональний атеїзм, непошановане і ігнороване школи з єї властями“). Гадає вертатися до гімназії і просить залагодити деякі формальности з Борковским. Я ему вже відписав і в доста делікатний спосіб боронився від его закидів. Дістав-ем також лист від Марка. По листі бачу, що ему дуже а дуже стало тяжко жити на селі, — піди до него та розведи чоловіка. Дивно лиш, чому ти дотепер в него не був — ліпше совокупно пожуритися над іспитом. „Громаду“ хочемо розв'язати, бо нема сконд єї держати. Книжок вже не дістанеш, хіба моїх власних. Я тепер слабую [...]. За Невестюком дуже мені банно, ото душа була! гай! гай! Чи бачив-есь ся з ним? Ти щось гнівно мені товмачив про „Палестру“, а я, бідний, не хотів тебе прогніввити, лиш пустити „віщ“, та, як бачу, мені небезпечно пускатися на „віщ“. На святах я був в Самбірщині, звідти післав-ем і карточку на новий рік до Вас. В марті приїду накоротко додому (вербунок) і загляну до тебе. Що ти робиш? Чи ідеш до Черновець? Чи маєш де яку лекцію? Тарасимович мав забрати зі Спілки 1000 злр. — грозить кримінал, не кажи сего нікому. Пиши до мене. Здоровляю матір, тата, сестру і Ромка (...раєва).

Цілую тебе.

Стефаник.

9. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Квітень 1894 р., Краків.

Коханий Левку!

Тепер дуже не маю часу, аби писати, і відкладаю то на 2 дні, а тимчасом посилаю ти книжки. Дві з них п. з. «Die Beichte eines Thoren»¹ і «Das Liebeskoncil»² маєш мені звернути невідклично до 26 мая — бо інакше платив би-м за цілий наступуючий місяць вкладку в випожичальні. «Das Liebeskoncil» посилаю тобі з двояких причин: а то, аби-сь переконався, до чого доходить література в німців, і аби-сь трохи розвеселив собі ум. Паніца сидів за ню рік у арешті. Решту книжок можеш задержати до вакацій. Аби не забути, то скажу тепер, що Strindberg написав «Die Beichte...» яко відповідь на то, що жінка его оголосила була в часописях і між літератами, мовби він зійшов з розуму. Свого часу великий був крик у Швеції, що їх найбільшого літерата треба замкнути до вар'ятів. Лист за 2 дні напишу. Цілую тя. Стефаник.

¹ Сповідь дурня (нім.).

² Любовний собор (нім.).

10. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Краків, 16. V. 94.

Кохані!

Як граєте в гроші, то не проклинайте мене, що-м вас обіграв — на вакації відіб'єте школу.

З дому я виїхав в неділю вечером; до неділі мені дуже навприкрилося так, що жалував-ем за Серафінцями. В Кракові новин небогато. Яросевич здав другий докторат і тепер лямпартує, Кирило вже кілька термінів брав до докторату, а що не зважився сідати, каже, що голова дурна і нема з нею ради. Радикали порозходилися по хатах. Недавно був тут Дашинський, соціаліст зі Львова, і казав, що соціалісти хоча під час виборів допомагати радикалам. Не знаю, в який се спосіб, але і се добре.

Нині здавав я справоздане тутешнім за Коломию. Жаден не згодився на те, щоби з'їзд був в Коломиї, мотивуючи се тим, що а) Коломия не є центром цивілізованих з'їздів, б) що мало людей з'явиться на з'їзді, с) що там не прийдуть „независимі“, d) що з'їзд для надання більшої поваги партії повинен відбутися під час вистави, як будуть відбуватися інші конгреси, приміром, соціалістичний. Тому пишемо до коломиїців, щоби з'їзд зробити десь коло 15-го липня, як будуть студенти розходитися по домах та як буде і конгрес соціалістичний.

Пишу Вам о сім для того, щоби і Ви підперли нас перед коломиїцями в сім ділі.

Я починаю вчитися до рігорова. Відами Марковими бавляся тутешні радикали і жалують, що не можуть Вам дати що „на карту“[...] Цілую Вас і прошу пишті, що робите, але з відами новими. Бачинських здоровлю.

Стефанік.

11. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Краків, 2. VI. 94.

Любенький Левку!

Зачинаю твоїми ж словами „я оправдую себе тим, що час було впасти в гнів, як стояв-ем годину на поли і просив-ем его вернутися, а він нічого собі з того не робив“ і, місто смутитися, сміюся з вас обох аж до вух. Мені се нагадує ваш Rückzug¹ зі Стецєви після звісної афери і я ще гірше сміюся. Що ж ви, мой, оба такі дурнички берете на правду, хіба ви діти, чи що?! Не перечу, що Лесько часом прикрий, але ти також. В сім разі лише він винен, то не маєш що добирати „червоної шапки“ — він верне сам, бо не можна думати, щоби інакше зробив. Ти ж вчися сам та здавай

¹ Відступ (нім.).

хутко. Як будеш у Чернівцях, то застанеш там в „Союзі“ запрошене на з'їзд слав'янської молодіжи у Львові на день 2 і 3 липня с. р. Ініціаторкою з'їзду єсть львівська Akadem. Czytelnia¹ — тепер реакційна, і єсть надія, що з'їзд буде такий самий. Тому ти ще задержся з рішучим кроком аж я тобі напишу, що робить Львів і Краків, а ти вже, як меш бачити, — осудиш чи їхати чи ні.

В рад[икальній] партії апатія велика і єсть основа думати, що менше викляровані радикали, а більше охочі до роботи підуть до Романчука, бо сам Ром[анчук] сказав на зб[орах] Нар[одної] Ради, що радикали — ліве крило народоців. Таке пишуть мені зі Львова, а в нас хоча апатії нема — то тут нема кому лізти в апатію, бо всего єсть чотири. Ось тобі гороскоп на будуче партії. Тому-то конче треба з'їзду, аби завести яку організацію в нас, бо пропадемо. А тут біда — Павлик з'їзду не хоче і знати! Ми віщци порозписували листи в справі з'їзду — всі годяться і уважають его за конечний, лиш коломиїські крутять носом. Діло пекуче і ти з Марком та ще з ким (Волошинским) напирайте на них (коломиї[ських]), щоби не рутенствували, а скликували з'їзд. Справа ся пішла до Драгоманова і ще чикаємо на его відповідь та сподіємося, що й він за з'їздом. До коломиїських треба взятися остро, бо буде погано! Якби був з'їзд, то будьте конче, зрештою до того часу буду з вами. Як будеш у зеленій Буковині, то пиши відти до „Народа“, бо корифеї тамошні вже надто дурні і подлі — читай „Буковину“, то побачиш. Волошинського здорови та кажи, най пише до „Хлібороба“ за всякі вечерниці, бо дуже вже млавий!

Сестрі снилося певно, що біла когось — то й має цигана — не треба бити нікого! Баліцка хора і до неї ходять лиш лікарі, а не радикали. Яросевич вже доктором — сидить на границі і бере 15 злр. денно. Кирило сими днями здає. Я тоже вчуся. Довідайся за Марка або піди до него. Я напишу ему письмо. Пиши ж. Здоровлю сестру з родиною. Твій Стефанік.

Запитай мами, чи прислати сестрі капелюх??

12. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

14 червня 1894 р., Краків.

Коханий Льве Василевичу!

Я таки відразу згадав, що Мартович не такий наївний, щоби по серафінским „краху“ не здумав по своїм боці вини та й не розмазував справи. Але лиш то, що він (і ти) не сідаєте до іспиту перед вакаціями. Що він в Красноставцях робить? Хіба дражниться з панєю Шмігельською та співає єї „smutnej“²!

За буковинські справи і діятелів треба щось конче написати і то не з точки загальної політики і єї принципів, а треба написати факти з їх поступованя в громаді. Ти се конче зроби! За Дутчака я хіба скажу, що він такий же рутенський філософ, як Сава, руский

¹ Академічна читальня (польськ.).

² Сумної (польськ.).

мудрець, лиш що він їздить на Kathedersozialism¹!, а Сава на „мудрості народній“. Біда русинам від того, що вони науку беруть гет осібно від справ щоденних і виходит наука для науки — а в політиці рутенець! Як будеш з ним, то скажи ему, що таким соціалістам, як він, порох з катедрів стирати би!

Тутка пробуває рос[ійська] революціоністка, жидівка з Риги, 18 рочків від роду! Соціалні і радикальні елементи злетілися до неї і зачалися „клуби“. По двох тижнях пробутку — що цареві вона не зашкодить, а мужикови не поможе — для окраси [...] зборів якраз пригожа.

Зо зїздом діло стоїть тепер добре, бо справа зайшла до Драгоманова, а сей, як звичайно, порішив! Жадних заохочувань до коломиїських не пишті, а вербуйте мужиків на збори Н[ародної] Воли. Намов-но якого мудрого мужика, най піднесе на зборах (приватно в найбільшій кружку рад[икалів]-мужиків) справу „Хлібороба“ та най заставить їх писати щось мудрішого і в своїм часі. З „Хліборобом“ виходит скандал! Нема „Хлібороба“ — нема партії!

Рутенским способом за зїзд слав[янської] молодіжи нічого мені зі Львова не пишут, але я знаю, що се буде дзвкване молодих кар'єровичів і не раджу брати чернов[ий] студ[ентам] офіціальної участі. Приватно може хто-небудь їхати — може і я буду.

Тепер у мене посуха на гроші, оже най сестра чикає на парасольку до першого — зрештою нічо не вадитиме, як трохи опалиться! Маєвих гезезій вже не відправляє мати з сестрою? Може юневі? Замість просто сказати, що хочеса трохи пробрикати по Горонденці, — сестра з матір'ю звалює вину на Христа — він хоче, а ми мусимо! Мати най мішків не носит, бо вже доста наносилася дітий і на руках і в...

Недавно прийшов до нас лист від Драгоманова — сам він хорий і їде в половині липня до Парижа лічитися. Франком дуже недовольний, а Павлика теж не гладить. Після него студентам на зїзд радикалів нічого являтися, а ліпше вчитися, бо „ї так дуже мало знають суспільно-політичних наук, а за всякими агітаціями теряють і то врем'я, котрим могли б покористуватися в тих науках“. Може й правда! Кирило здає завтра докторат — гет бідний здурів! Я сам трохи хорий, бо кілька днів тому, як затроїв-ем ся морфіною! Аптекарі намагають кутними. Рівночасно з твоїм листом надійшов і лист Маєвського. Він мене знов просить пактувати з Борк[овським], а я вже не можу! Як маєш нагоду, то перекажи, бо ему відпишу аж пізнійше!

Побожній родині поклонися, а до мене пиши! Долинського по-здоров! Твій Стефанік.

14. VI. 94.

Довідайся, чи в Русові посуха чи дощ, бо се у мене житеве питає — а зі старим не кореспондую.

¹ „Професорський соціалізм“ (нім.).

Пане товаришу!

Тов. Шмігер дав нині прочитати Ваше письмо, в котрім Ви звертаєтесь до мене з просьбою написати о де чім. Я й зачну. Ото Ви хочете знати, чому від коломиїських радикалів відсуваються львівські і віденські. Пічну вам говорити чи писати з кінця. Перед зав'язанем радикальної партії ми були перед світом народовцями. Тоді ми бачили, що народовці готові, з доброї чи злої волі — не знаю, за які-небудь ласки від поляків і ряду полишити мужиків і статися рускими „панамі“. Вправді, говорили вони, що так треба, що коби ряд нам дав які полекші, то ми покажем аж тоді роги! Але вони, як показала вже „нова ера“, не лиш рогів, а й носа не виказали. Виступили радикали з народовської партії і подали осі причини:

1) Народовці не мають жадного програму, кождий із них властиво не знає, чогу ему держатися, чи годити попів і мужиків, чи всіх нараз.

2) Народовці поступають в цілій своїй роботі нерозумно, бо причепилися до народности (національности) і під сим окликом стараються лиш о написи рускі на урядах, о добро урядників руских, о благодать для попів — а за мужиків забули, бо вся їх робота ані на волос не поліпшила долі мужика, ані навіть не старалася поліпшити.

3) Народовці мають дві правді, одну для панів, другу для мужиків, бо самі вони читають і знають про нові висліди в науці, про нові здобутки людської мислі (напр[иклад], наука про чоловіка, про жите між людьми, про бога і релігію і т. д.), а мужикам з сего ані слова. Чи з св. Николая тече сукровиця, чи другий святий проспав 300 літ за Тиберія — сими питаннями займалася „Просвіта“ і за се книжки писала, а за нову науку мовчала, бо самі народовці мали народ за худобу, як боялися їм правду сказати. Радикали зараз же на першій своїй зїзді установили ясну програму, в котрій ясно виложили, чогу вони хотять і як будуть робити. Щодо першого, то сказали, що тепер у світі їде борба між бідними і богатими, аж ми стаємо партією бідних і берем у свою програму жаданя усіх бідних людей на світі і такі жаданя будемо ставити в імени нашого мужицтва. Національність сама в собі — нічо, бо форма чи торба нічого не вартує, як пуста всередині. Тим одним наш мужик не проживе, що він русин, бо чоловік не лиш словом, але і хлібом живе. Стане нашому селянинові добре жити, як буде він мати добрі школи, як не буде прикований до ненастанної праці — то тоді буде наш мужик і мудрий, і здоровий, і Русь сама собов настане. Пустої форми радикали не хотіли. При третім радикали рішучо заявили, що в них одна правда і для пана і для Івана, бо двох правд не існує! лиш одна з них правда, а друга брехня. Після такої програми ради-

кали донині поступають. Борикаються з рядом (загальне голосоване, доходові податки), з попами (треби), з самими русинами, як Романчук, Вахнянин, Марков, як вони хоча або не хоча роблять на некористь мужиків. Крім того, подають у „Хліборобі“ дещо з нової науки, що кождий за свою працю має право до нагороди, що нагорода та даєся мужикам не вся, що бог порядків між людьми не заводив, лиш вони самі, що ті порядки мож змінити.

Словом, робить партія, що може, бо тепер дуже мало людей інтелігентних і независимих, котрі би хотіли робити після радикальної програми. Взагалі робота так різко не йде, як би повинна. І ось ми на місці незгоди між самими радикалами. Одні, коломийські, кажуть, що відразу не можна усього зробити, що треба багато сил, аби мож усвідомити мужиків, що ті сили будуть і між інтелігентними і між мужиками, але ще треба чикати, а тимчасом робити, що можна. Другі, власне ті, що не гóдяться з попередними, говорять: нам треба мастити¹ всіх мужиків, що мають більше маєтку, а братися до найбідніших і наймитів, сих ми зорганізуємо і лучімся з партією соціалістичною, сих нічого не прив'язує до місця, се була би сила велика, а всіх мужиків на купу і богатших і бідних не можна получити, бо багатому мужикови нарешті ліпше, як бідний буде ему робити за 20 кр. Закидають, врешті, що коломийці замлаво беруться до роботи і місто мужиків підтягати вгору до себе, сходять на долину до них і займаються моченем конопель і т. ін. Як бачите, річ важка до рішення, котра сторона має слухність і я цікавий, що на се скажете. Як ви мені напишете свою гадку, то я Вам подам і свій суд.

Питаєте Ви ще про опозицію Романчука. Романчук сам чесний чоловік, але злий політик і не розуміє, в чім опозиція лежить. Він у першій точці свого програму хоче знов пустої торбини, себто національності, він хоче знов панів мати за собов і врешті ще й династію. Самі ви бачите, що вже перша точка зарізала опозицію, бо робити опозицію з панями і з династіїв можна хіба проти мужиків, бо против панів не можна так, як за панями стоять і попи і династія. Одинока опозиція можлива лиш серед радикалів — а Романчук боїтсья зробити такий крок.

Багато ще маю Вам в усіляких справах писати та се вже в другім письмі, як дістану від Вас відповідь. Чикаю на лист.

Здоровлю Вас усім добром.

В. Стефаник.

14. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

2 липня 1894 р., Краків.

Коханий Левку!

Я тобі не відписував, бо, правду повівши, не маю що і писати до тебе. Збори „Нар[одної] Волі“ в порівнянню до інших радикальних зборів не удалися та й членів дуже мало приступало. „На-

¹ Можливо — пустити. — Ред.

родна Воля“ і „Хлібороб“ чи там їх гірший або ліпший стан, свідчать о такім же стані радикалізму серед мужиків. Як видно зі зборів, стан сей не світлий. „Хліборобови“ треба конче змінитися на ліпше, а то зійде на нінащо. Павлик нездатний редагувати „Хлібороба“, треба кого іншого, та тепер нікого нема, тож і „Хлібороб“ буде кривати. На доказ, що „Хліборобом“ недовольні мужики, послаю тобі лист мужика зі Збаражчини, колишнього „москвофіла“, а тепер радикала. Сего листу мені не затрать, бо Драгоманову я вже обіцяв его післати чи дати у Львові — як вийде.

З газет пізнаю, що тепер на Руси немалый рух з вічами та з „мужами довір'я“. Добре і се, все ж таки рух більшає, а причиною сему буде, відай, зворот Романчука в політиці. Все ж таки він має сторонників по краю, котрі йдуть разом із ним в „умірковану опозицію“. Навіть бандерії п. Стоцького не без значіння — перед 6 роками такі бандерії кирило-кейванівські пробігали і Снятинщину та й таки щось помогли. Ти своєв дорогов повинен его знищити, і числа ті „Народа“ чи „Хлібороба“ казати собі прислати та розіслати в его округ виборчий хоть в 10 селів.

Чернівські радикали — капустяні голови, як вони служать новоерцям буковинским, та що ж подієш з дурнями — їх немало і у нас, і на Буковині, добре що хоть разом не ходя, а то була би їх велика сила! Не даруй і їм, як писатимеш до „Народа“. — Невестюк трохи хибнув, але не дуже, видко, що хотів віцом залагодити роптанія москвофілів, але не вдалося і тільки.

Я виїзжаю десь коло 15-го липня, повертаю до Львова, їду в Збаражчину і осідаю на вакаціях в Пістини. Що з Марком, чи вже у Чернівцях? Най що напише! Парасольку я вчора вислав до Серафинець, не знаю чи буде до вподоби.

Я вчуся здавати ботаніку. Пиши, твій Стефаник.

2. VII. 94.

15. ДО М. І. ПАВЛИКА

24 серпня 1894 р., Снятин.

Любий добродію!

Ухвала з'їзду: скликати віче мужицке до Львова пішла ад акта¹. Партія наша берєся на спосіб інших рутенских партій ухвалювати ухвали, знаючи рівночасно, що та ухвала лиш піскова справа, більше нічо! Нарікаєся на реакційні елементи, а вони гет розпаношилися межі нами (vide² Данилович і Франко). Серед такого дивує мене, що Ви також пристали до абстинентів віча. Я від себе можу лиш сказати, що зі Збаражчини і Добромильщини надійшли до мене листи, що люде тамошні радо поїхали би на віче.

¹ До справ, під сукно (лат.).

² Дивись (лат.).

В Снятинщині таке саме. Зі взгляду на се думаю, що Ви повинні не дивитися на „крути-верти“ Даниловича, а скликувати віче. Способи Вам вже знані. Медики Шмігер зі Збаражчини і Гукевич з Добромильщини конче натискають, щоби віче було, і Ви на-стоюйте, а воно певно вдасться. Відозви най будуть червоні і впа-даючі в очи, і доносit до Снятина, щоби вислати експедиторів.

Ваш
Стефанік.

Снятин 24. VIII. 94.

16. ДО І. Я. ФРАНКА

25 серпня 1894 р., Русів.

Вельмиповажаний Добродію!

Я зачуваю, що віча не буде. Тимчасом багато людей зголошує-ся на віче. З Добромильщини і Збаражчини люде збираються на віче і вже оголосили тамошні товариші то віче. Вертатися назад не можна, оже Ви таки скликуйте віче і старайте салю та нічліг. День перед вічем прийде нас більше, щоби лад удержувати і ходи-ти напротив мужиків до желізницї.

Ваш
Стефанік.

Русів 25. VIII. 94.

17. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

6 листопада 1894 р., Краків.

Любий Левку!

Хоча лист твій не так то інтересний, та все ж трохи мене ураду-вав — се бо перший з тих сторін. Ніхто не хоче писати, лиш Кирило „пускає“ час від часу картки зо всякими препорученнями. Сам я не маю часу писати письмів, бо вчуса через цілий день, а вечером такий приголомшений, що на все забуваю. Бачиш тепер у Кракові нудота, котрі були добрі хлопці, пійшли у практику, а нового нічо нема. Тому хочу здавати перше рігоровум та тікати у Відень або Прагу. До всего цього я ще хорую на якусь хворобу, котрої ім'я ані мені не знакове, ані братам-лікарям. Самі кажуть не ходити до лікарів (бач, які вони!), бо пошкодять. Соś z nerwami nie w porządku i trochę anemii¹ — каже мені першорядна слава.

Тутка пробуває Волошинський і заходить часом до мене. Мав тутка бути Костецкий при войску та не бачу го — може й нема. Чи знаєш, де він? Кажі йому, що не вміє писати по-руски, бо так ви-ходить з его дописи в „Народі“ за ті чер[нівецькі] кобіти.

¹ Щось з нервами не в порядку і трохи анемії (польськ.).

Недавно був-ем у Яросевича у Шакові за Краковом. Каже, що мусить уперед сплатити довги, потім забезпечити діти і жінку, аж потім радикалізм. Хто знає, чи не слушно? Лиш чи вдасться? Читав мені листи Драгоманова, але з-перед 2—3 місяців. Пише, що сам вже тяжко піймає Галичину, бо що ні зробиться чи пак зачнесе доброго в ній, то все зійде в туман. Таке і з радикалізмом. Сам, каже, вже виписався і нема вже що писати (смутно!). Через два місяці був німий, через слабость серцеву — тепер трохи ему ліпше. Просить критики на его „Заздрих богів“ та „Рай і поступ“. Я від себе сказав би, що не варто мужикам давати книжок, писаних за евангелія, бо чи то вони будуть за церквою чи проти неї — мужик все скаже, що радикали бога хвалять, бо пишуть евангелія. Так бо-ронився Сандуляк перед попами — а сі лиш злобно підморгували, що радикали ім на послужі. До таких книжок треба людей вже трохи оброблених. Тому і „Поступ“ не повинен так дуже бити на такі книжки, як сего хоче Україна.

Тепер я у виділі польської читальні і веду політику, за котру вже прийшлося вислухати нагани. Пиши, коханий, як що маєш ціка-вого, бо видиш, що всі померли, а я не маю часу сам писати. Здо-ровля жичу матері а сестру здоровлю.

Твій Стефанік.

6/XI. 94.

18. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

Краків, 29. I. 95.

Дорогий Левку!

Я собі не нагадую, аби-м не відписав на твій лист, але як ка-жеш, що дійсно так, то вірю. Поперід констатую факт, що в тебе енергії ані за геляра нема. Треба вже бути крайнім декадентом, аби собі з правничими студіями не вистарати хоча 25 ринь[сь]кової писарки. Мартович стоїть від тебе під сим зглядом далеко висше. Вправді, багато не має, але на кілько має, що жиє люцким житєм, а не скоцким. Окуневский, Данилович, „Дністер“ у Львові — всюда можна би випорпати якесь удержане. Але з бабиним сином нічо не вдієш! Читав-ем твою картку до Марка. Ти питаєшся, чи 20 р. доста, аби прожити в Снятині? А як не доста, так що ж сидіти далі в Серафинцях? Що не стане, треба дожити і далі жити — інакше будет мужиком, що все обрізує свої потреби. Роби що-небудь, а з села тікай!

Я був на вічу. Випало добре, бо все ж мужиків набралося повна саля. Соціалісти доповнювали. Мужики говорили добре — провід-ники партії гірше. Резолюції вже знані — ухвалено. Важний мо-мент був тутка той, що мужики зійшлися з мазурами і соціалістами. Всі три приобіцляли себе підпирати. Друге було, що перше віче вда-лося, що ряд не заборонив. Відай, хотів довідатися про стан партії або настрашити другі партії [...].

Перед вічем у суботу був з'їзд партії. Данилович і Трильовський виходили з Standpunkt¹ своїх кандидатур і не хотіли нічого радикальнішого, а Данилович навіть пропонував вхати в організацію чи програму національність, що á la консолідація, котру сам Дан[илович] у марті м. р. лишив. Бештати не було кому за таку безчельність, бо Ганкевича і тов[аришів] не було. Я один протестував, і лишилася така програма як давно. Франко не був на вічу і не підписував відозви, бо стараєся о катедру. Добре, що хоть щирий. Чи дістане катедру — се інше питане. Трильов[ський] кандидує, але не має ані ринського на агітацію і до того дістає ще dementiam² (все забуває). Чи довго мем дурити людей? Чи може ми не дуримо, а дійсно ми великі — от питане! Що робить сестра? Пиши. Здоров родину.

Стефанік.

19. ДО М. І. ПАВЛИКА

3 лютого 1895 р., Краків.

Дорогий добродію!

[...] Тепер, як раз треба би „Народа“. Зачуваю, що „Діло“ має перейти в руки Барвінського, а якби „Народа“ не було, то хіба би лишилася ціла галицька інтелігенція без критики на ту гнидаву політику.

Вибори також вже не забавлять, а тут нема навіть де просто розібрати, як нам бути при виборах і при двох Комітетах руских. Тримайте конче, бо без „Народа“ обійтися вже годі.

Здоровлю Вас сердечно.

Стефанік.

Краків 3. II. 95.

20. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

26 липня 1895 р., Чортовець.

Високоповажаний Добродію!

Тепер я в Обертинщині на виборчій агітації за Даниловичем. Пантрую, аби мужицька правда стала на верьхи, а панська пійшла на присподне. Так звана інтелігенція тутешна запудилася, бо змора радикальна перший раз межі їх родини загостила. Крім жандармів у неї нема оборони проти змори і вона, спустивши вуха, наслухає кінця.

Мужиків не так дотискає „вібір“, як Гамерика, і за ню вони моц розпитують.

¹ Точка зору (нім.).

² Слабоумство (лат.).

„Царя, вповідають, нема, а поле є і людям бідним заробки слушні. Хліб родиться у хлопа і ціна добра. Попів люде сами приймають і можна християнам навіть лютеріанського попа принайти“. Сонце, бачу, пече аж люде чорніють, але байки, коби білий хліб їсти. Осе Вам есенція Гамерики. Положене трудне, бо приходиться агітаторови розповідати за „підсоняшну землю“, за котру сей панок так, як нічо, не знає.

„Вібір“ у них діло з первовіку вигадане на ошуку. Кождий напрошуєся мужикови, а лиш стане депутатом, то забуває, як за орало, не то за мужика, а за повіт, з котрого вийшов.

Треба довести мужикам, що радикали не забудуть за мужика, що будуть его обороняти, що вибрати „свого“ ім доконечне треба, бо мужикови податки не будуть „пани“ підгонити горі і т. д.

Се все діло трудне і волів би-м ся не родити, як вибором труднитися.

Солонину ім, квасним молоком попиваю, а чорного хліба мужики гей встидаються давати. Гостинность велика, та нестравна.

Тепер сижу на „лаві“ та гадаю собі, як то я відпочину у Вас. 5-го серпня я стану зсолонений, зсолонений у Сторожинці.

Письмо Ваше я одержав і дякую за запросини.

Здоровлю Вас з докторшою і др-ом Окуневским усім добром.

Ваш

В. Стефанік.

Чортовець
26. VII. 95.

21. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

7 серпня 1895 р., Обертин.

Drogi Doktorze!

W drodze do Was aresztowano mnie pod zarzutem jętrzenia jednej narodowości przeciw drugiej, § 302. Kaźnica z kratami i zamkniętymi drzwiami robi bardzo przykre wrażenie — czekam apatyi. Świat za kratami, a Wy na świecie — teraz bardziej niż kiedykolwiek chciałbym do Was zawitać. Podczas śledztwa mówiono mi, że za tydzień może mnie uwolnią i jeszcze: „Pan wiesz, że Austria oprócz konstytucyi jest i monarchią“. Mądre słowo. Moi rodzice jeszcze o niczem nie wiedzą. Dług mój później. Gdybyście mieli niezadługo odjeżdżać — napiszcie do kryminału.

Pozdrawiam Was z doktorową.

7. VIII. 95.

Stefanyk.

Переклад

7 серпня 1895 р., Обертин.

Дорогий Докторе!

По дорозі до Вас мене арештовано під закидом підбурювання одної народності проти другої, § 302. Камера з ґратами і замкненими дверима робить дуже прикре враження — жду апатії. Світ

за ґратами, а Ви на світі — тепер дужче, ніж коли-небудь, хотів би до Вас завітати. Під час слідства мені сказано, що через тиждень може мене увільнять і ще: „Ви знаєте, що Австрія, крім конституції, є і монархією“. Мудре слово. Мої батьки ще ні про що не знають. Щодо мого боргу — пізніше. Коли б Ви мали незабаром виїздити — напишіть до в'язниці.

Здоровляю Вас з докторшею.

Стефаник.

7. VIII. 95.

22. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

12 серпня 1895 р., Обертин.

Дорогий Докторе!

Я не можу прийти до пам'яті з тою Темідою.

Вже та, що служить усім, а найпаче тим, що її прихваляють і храми зо смітниками її ставляють — та публіка з зав'язаними очима!

Але Ваша Теміда, що храмом її — Ваш мозок і серце, аби та сука виписувала такий акт оскарження не здригнувши — о, вона та-кож сліпа, як і та світова.

Зло, лож, подлость! І де ж вона відшукала тільки плаюгавств у Вас?!

Перекажіть, що свідки стануть проти неї, не мужики, що стовпіють перед лицем сеї пані, ані її найменні слуги, а стане наука, праця і любов Ваша до чоловіцтва. Сесі свідки її очи відокриють — і вона доконаєся, що була сліпа.

Я буду прокурором Вашої Теміди.

Осінь у нас чудова пора. Земля, гей з просоня прокидаєся і чогось її стає легко, як-от чоловікови, що з вечера кине его в ґор'ячку, а кров бурлить і придушє его. То як рано прокинеся, а слабість перемоглася, то обличчє его достоту таке, як-от наших піль під осінь.

Товар за трийцять межів переходить, а польові вже не гала-сують.

Втіха пастухам. Я також тішився.

Але батько завіз до міста у школи, казав: паном будеш. Отут не одну сльозу я зґрібним рукавом обтерав. Паничі і вчителі збиткували замураного мужика.

Аж переказують, що мати приїде до міста олій бити аж на цілу добу. Забув за все, жду.

Галаган маю в хустині зав'язаний, булок повні пазухи та й цукру добру байду. Сижу коло мами, ладно мені, а за школу забув.

За протрачені години нелюцкый учитель покарав мене вісім-найцяти палицями. Я від себе відходив і в крові своїй купався.

Перший раз я почув руку справедливости.

Батько мій мовчав, а мати, сільска молодиця, пійшла правди шукати — і учителя перенесли.

І вже коли Теміда мого тата, моїх рідних, моїх учителів — була сліпа, вона ставала в обороні моїй і не лиш моїй, — бо Теміда її видюча.

Вона тепер умирає, бо дитина її гние в неволі, і її встид, але Теміда її ясно бачить, що соколик її правий.

Нині пса випускали за браму, гарний пес, я так хотів перекинутися псом... Та розгадав лише, що там десь псарник читає. Пес сей власність мого начальника і штемпований — а я, штемпований, не хочу по волі ходити. Нічо з метаморфози. Вона лиш в байках.

Я на гофі. Звичаєм арештанским розпитують „квізітники“: Ти за що? І йде зараз оповіданє, котре все кінчаєся тим, що оповідач богу душу винен і нічо не свідім! Хто стане сам себе діямати?!

„Ви за що, вучку?“

„Ет, щоби не казати! Шукали-сми дідька, я та й ще двох. Я мав дідьком урядкувати, а ті два грішми мали урядкувати. Пішли-сме в Чорногору. З Вікна до Чорногори май, май! Прийшли ми. Заводить нас, дух святий при Вас, отот, що в скалі сидить, цілий у волові шкірі, а роги як у бика. Тож, кажу, заводить та й до мене першого, я аж почорнів, каже: марш до прицеги! Ей, господи, йду. Вхожу, а то другий у вовчі шкірі. Виймає хрест та й матір божу та й плюй, каже. Мене щось цукнуло, а господи святий Кан, що бідні голові діяти та що робити?“

„Ні, не буду плаювати.“

„Гай, гай, я як тобі плюну, то не спамнетаєся, де стоїш, добувай крови з-під нігтів.“

„Як-сме почув та й таки добля стою. А далі та до дверей, та на двір. Дістав-сми довбнев у голову і гроші пропали, щось 500 ринських і ще мене ті завдали в кременал, що я ворожбит. Ей, мой, що то за Гуцулія, що там мой за чудасія. Ішли-сме коло того села, де ті скаменюшники град піхають, то як на котре село добрі, то дрібно піхають, а як на котре злі, то такий, як куречі яйці.“

„Гуцулови мой очи печи?..“, — закінчив бесідник, а всі слухачі дивним дивом дивувалися.

Ein Idealist in der Bestie¹ подумав-ем, пощо і его карати, коли его вже доля побилла так, що аж чортів шукає. Бачите, що дїм сей не лиш для злодїїв, але й для ідеалїстів.

Як мене в середу пустя, то я поїду до вас на коротенько, бо по тїй катастрофі тато мїй відмовив менї удержаня, і я мушу собі шукати его, аби кінчити медицину.

Мїй дорогий друже, пишїт, Вашї письма для мене що травї роса.

Ваш
Стефаник.

12. VIII. 95.

Тут зле і не до ладу, бо спокою не маю.

23. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

16 серпня 1895 р., Коломия.

Дорогий Докторе!

Від вчера я на світі. Казали, що процесу не можна зробити, а менї 13 днів криміналу стане на то, аби вже носа не показати на той терен агітаційний, відки мене прогнали. Помілилися, бо я вже вчера був на зборах і ще нині піду, аби мужикам показати, що за „бунтацію“ не гниєся довго в криміналі, а так — трошки.

Завтра їду до Вас; напевне тоді, як мене не задержуть які потреби в агітації або другий раз не „заженуть в арешт“.

Як я виходив, то дозорці радили менї тікати „під москаля“, бо ляшва ймилася дуже за руки і мене здушить. Казали, що й вони ждуть від царя слухного часу. Цїлую Вас, мїй дорогий друже. До побаченя.

В. Стефаник.

16. VIII. 95.

Коломия.

24. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

8 вересня 1895 р.

Дорогий!

Чому до стилої матерї ні словом не гавкнете, як пїйшли вибори в Городенці і в селах доокочичних? Зачуваємо, що в Городенці діялися нечуванї надужитя з уланами. Чому не даєте нам знати? Чому в газетах нема про то?

Таже знаєте, що від способу переведеня виборів у Вас залежить дальша акція наша і спосіб агітації. Се є просто безголов'є. Пиши ж зараз до Даниловича як і що. Я їду в Обертинщину.

Стефаник.

8. IX. 95.

Сестрі перекажи, що пасок сам привезу, бо гроші пропутав-ем.

Ст.

¹ Ідеалїст в звірюці (нім.).

Дорогий докторе!
Зіг вчере я на світі. Казали, що процесу не можна зробити, а менї 13 днів криміналу стане на то, аби вже носа не показати на той терен агітаційний, відки мене прогнали. Помілилися, бо я вже вчера був на зборах і ще нині піду, аби мужикам показати, що за „бунтацію“ не гниєся довго в криміналі, а так — трошки.
Завтра їду до Вас; напевне тоді, як мене не задержуть які потреби в агітації або другий раз не „заженуть в арешт“.
Як я виходив, то дозорці радили менї тікати „під москаля“, бо ляшва ймилася дуже за руки і мене здушить. Казали, що й вони ждуть від царя слухного часу. Цїлую Вас, мїй дорогий друже. До побаченя.
В. Стефаник.

Лист до В. Морачевського.

9 жовтня 1895 р., Краків.

Дорогий Левку!

Я надіявся, як багато других, що русини, по таким упадку я[к] вибори, спам'ятаються і стануть окном проти зла. Віче „царське“ показало, що русини, не виключаючи і радикалів, вритні політики. Ті Олесницькі, Нагірні, Окуневські етс., що дорікали радикалам, немовби вони знижались до мужицтва і роздмухували его найнижші інстинкти жолудкові — ті панки, як їх притиснуло, не то що знижилися так, як ніколи радикали не знижувалися до тих „чорних“ інсти[н]ктів, а просто стали мужиками. Всі одним велім риком закричали: найяснійший, розпни, розпни Баденього! Потоптали конституцію, котрої не здобули, та ще хотять, аби царь карав Баденього, котрого сам уважає тепер за найкрасшого мужа у державі.

Якби були сі хлопчики політичні здобулися на сто віч до нового року в справах виборів і на сто заказів сих віч і на труд 50000 мужиків, аби йшли і вертали домів без віча — се була би робота, що пахла би протестом. Я тому дивуюся, як ти можеш грати в трубу сим патріотникам і ширити серед мужиків темноту через вербоваге депутатів на руске паломничество політичне до бурку.

Я написав статю за Городенщину, але Будзиновский єї не напечатав. За се я ему зроблю таку бештанину на з'їзді, що в чотирьох водах не обмиєся.

Перепроси усіх прошених-недопрошених на сестрині весіле і подай причину, яку хочеш. Я тоді їхав з одним хорим київлянином до Італії — а се було для мене більше весіле.

На свята різдвяні зроби яку забаву, бо я буду два тижні у Русові.

Вп. директорці перекажи, що я тішуся з того, що вона мене згадує, як тішиться молодий чоловік зглядами молодої жінки. Відпиши зараз план „різдвяний“.

9. X. 95.

Стефанік.

P. S. З'їзд має бути з кінцем грудня.

26. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

16 жовтня 1895 р., Краків.

Мій приятелю!

Картку Вашу дістав-єм ще дома та не відповідав-єм через то, що тоді мусів би-м писати *parvus*¹ на чотири лікті, котрий би Вас

¹ Папір (лат.).

зневолив слухати „жалів“ русина, що му ляхи портки скроїли, — а се була би річ нудна.

Тепер „практична робота“ проминула, устоялася як гнилиці, котрих наш ерщений мужик з'їдає чвертками нараз, і я можу до Вас писати „жалі“ на півлікті лишень. Русини при виборах провалилися як ніколи. Москальофіла не буде в соймі ані одного, независимого народовця також. Прісний дух пахнути не буде, а з радикалів вийшов один мужик в повіті Перемискім проти кн. Сапєги. Решта правительственні, а всіх 14.

В західній Галичині „Ludowe stronnictwo“¹ вибороло 9 мандатів проти шляхти. Та заподіяло се „Ludowe etc.“ по виборах таке, що наш мужик означає так: писав, писав, а г... запечатав. Ви за слово вибачайте, але воно якраз тут надібне. Ся партія гірко вела акцію виборчу, шляхта розгулялася, як за Targowicę, австрійські жандарми помагали в'язнити мазурів, а біскупи пускали проти неї куренди з прокляттями. Ся партія, кажу виразно, по виборах, коли здобула 9 мандатів, просила папского благословенства і одержала. Простіт єї і мені за плюгаве слово.

В Городенщині, де довелось мені „практично робити“ з Вашим глупим кузином (оп'єть вибачайте, бо не один чоловік має глупого кузина), вийшло так. Вів Філько нашу акцію, вів та й спудився. Страшно йому стало за мандат. Улани напали наших правиборців з голими шаблями в опівночі, улани йшли переводити правибори і обозували на ринку Городенки і Обертину; улани мусіли кіньми трахувати сильно радикальну акцію, до котрої і бідні жиди приступили. А хто цілій акції чоло? Та же др. Окуневский — так собі він думав — і спудився. Спудився, пристав до попів, зрадив нас і вийшов [урядовим кандидатом в Коломийщині 175 голосами. Данилович в послідній хвилі зрікся в користь Шухевича, етнографа, і сей перепавав, а др. Окуневский казав, аби єму плювати в лице за таку роботу. Шкода було одежі его.

Йшов-єм селом і зачуваю монолог малого властителя:

„Наплодила-сь (до жінки) тих бахурів як сука, господи мене прости, а то лиш на шкоді. Що лиш котрий йме в руки; зараз згорить, — то вломить, то пірве, то затратить. Вже се мене найшло та не було людей лиш є озди, аби собі таке відшукали! Але плюну на все, ой, бігме плюну!“

„А ви ж чого так тріскаєтеся?“ — питаю.

„От дайте ми поки, мав-єм, кажу вам, такий капелюх з зубців, що був бих го і за лева не дав. Десь я пішов — а! до коваля. А підіт же, що мій малий шибеник не виробляє! Зайди, озми капелюх та піді з пастухами „чопорні“ грати. Якийсь всадив буком в капелюх, бодай му очи висадило, а підвіяний приніс крила вже в руках. Та що я маю коло сеї хати робити, та що діяти?! А моя велебна жінка ще й заступаєся за него. Але-м бив, у оздухи здоймав, а бив,

¹ Народна партія (польськ.).

а парив!“ — Шибеник за два дні помер, мама дуже плакала, а дрібний властитель поперечився з попом за похорон, і тепер Трильовский має більше одного „свого“.

Діти, діти, де вас подіти! каже народна поговорка. Читав-єм гумореску Кобилянської, видко на ній вплив Вашої жінки, бо цілі положення ті самі, які мені довелось чути в Кракові не раз від докторші. Опроче добре.

Мені забаглося мати Вашу і Вашої жінки фотографію — прошу Вас уволіт волі та дайте мені їх.

Сердечно Вас поздоровляю.

Стефаник.

Краків.

16. X. 95.

Адрес: B. S. w K. coll. physie.

27. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Жовтень 1895 р., Краків.

Дорогий друже!

Простіт мені, що так забавив-єм ся з листом. Не можу Вам того скрити, що на мене мій побут межі львівською рускою інтелігенцією зробив дуже прикре вражінє. Я все гадав, що вона краща і любив єї. А тепер у мене такий неприємний час, що приходиться богато людей і їх вчинків не любити. Ой, як болять у душі переставати любити! Чоловік пропадає в своїй молодості, як переставє любити. Я перестав любити руску інтелігенцію. А ще мені дуже болюче було то, що я поступав якось зле в справі між Вами і Окуневским. Не знаю, що було зле, але щось було. Я їхав від Вас смутний.

Сто хрестів деревляних падало поволі на полі і пропадали в чистім просторі чорної землі. Ліси миналися, села, як коли би їх колесом в осі скрутав, оберталися і міста мертві ліниво проходили, як спутані. А мені було смутно, а колеса гриміли: не ладно, не ладно! Ой, не ладно переставати любити!

По дорозі блиснуло зеркальце маленької водиці. Біленьке, срібляне з зеленою травичкою посередині. Тепер водичка гріє ту травичку, а в літі буде охоложувати. Ой, які вони приятелі собі. Я, каже водичка, буду тебе цілу зиму як у теплу вовну загортати, і ти будеш зелена така, як-от ліс смерек. Всі ізжовкнуть, всі посиють, — а ти будеш зелена, як той ліс, що мене вітром довкола тебе морщить. І будеш до сонця здойматися, а як сонце сховаєся, то я тебе сховаю від ночі і бурі. І так собі та водичка з травичкою сріблом б'ють серед чорних нив, як маленьке зеркальце в стіні мужицькій тогди, як дівчина заглядає до него.

І ще одно. Я ще більше тепер доконався, який я щасливий, що серед тих людей лиш Ви мій приятель. Я Вас буду шанувати за всіх них.

Здоровля усіх Вас разом.

Василь.

28. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

30 жовтня 1895 р., Краків.

Дорогий друже!

Я за себе майже ніколи не думаю. Часом така злодійська гадка закрадаєся, але я її зараз, як псами, витравляю з голови. Се зле, бо не трудно лишити себе при боці а говорити за других, спасати їх etc. Посвячувати себе комусь є тому глупість, що є фанатизм. В такій глупості я зріс і донині ховаюся.

Наше жите галицке домагаєся, аби бути або чесним фанатиком, або аби бути ученим, літератом, урядником, але подлим. Напр., Франко, як хотів сісти на катедру, вже мусів відпекуватися радикалів. Тепер він облишився знов фанатиком, щоправда, талановитішим від сотки таких, як я, але все ж фанатиком. Се, відай, і є той трагізм некультурних народів, де все йде не так, як вимагає наука. Одно добре, що ми знаємо, що сесі трагедії буде кінець, і се відрізняє нас від гугенотів.

І в нас можуть найтися люде дужі і в розум і честь, та тільки їм прийшло би ся сидіти межі чотирма стінами та гніватися на подлость одних а на глупість других. Такого жерли би і тоті подлі, і ті, що фанатики.

Так як я тепер стою, я би ходив до такого чоловіка вчитися, як ходив до Вас у Кракові, але най лишуся надалі на домашнім хову, то хто збагне, чи і я не став би жерти таких „аристократів мізкових“.

Мені видитьсся, що кождий з наших чесніших молодиків так спочатку гадає і хоче і через то стає песимістом. Се ж бо справді дорога в колесо. Я не є песиміст, бо свідім я того, що гній до врожаю ладного збіжя конечний і має також свою вагу.

Мене тягне до Вас, мої найлюбіші ідеали йдуть в ту сторону, де би панував чоловік, а не радикали, поступовці та соціалісти. Може я і дістануся там.

Вже коли Ви мене приперли, то буду розповідати за себе. Вчуся до іспиту і скоро здам его. Вправді гніває мене не раз система протекціоналізму навіть у асистентів. Як лиш такий панок з'їв вечеру у домі студента або протанцював одну польку з сестрою його товариша, того і гляди, що вже без сестри і без вечері ніде не діпхаєшся. На великдень думаю їхати в Швейцарію та й сидіти

літній семестр і зважитися на щось рішучого. Тепер жию лихо, бо тато загніваний, не дає удержаня.

За фотографії вже наперед Вам дякую. Пишіт далі такі письма, може з мене що і буде. Може би книжку яку файну післали-сьте?

Здоровля Вас сердечно.

Стефаник.

Кр. 30. X. 95.

29. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

4 листопада 1895 р., Краків.

Дорогий друже!

Мені все стає страшно за себе, як хто переконує мене, що ти такий і такий, а робити ти повинен се і то. Видитьсся мені, що такий порада мій воріг, бо лиш кілька людей з цілого мого оточеня каже мені, що ти добре робиш, а решта — маса, котру я сердечно ненавиджу, як вона влізає мені в печінки і мозок — ся маса все мені торочить, аби змінитися. Зміна така рівняєся у мене з „не бути“. Тож я з тим „не бути“ борюся і ніколи не подаюся, і звик мати себе паном в тім, який я маю бути. Але тут Ви перший раз в моім житю стаєте та й говорите мені: ти повинен ще ліпший бути, а до сего треба сего та того. Та й в'юся я, як пискорь у саку, та й гадаю, а може і він такий, як я, лишень виріс над синими озерами та й такий дужий, що мене хоче (тому що дужий) зманити над лазурі від. Та й мучить мене то, що я не такий дужий. Слабість моя побиває мене, і я не піддаюся. Се мука. Се головна причина, крім других маловажних, чому мені не хочєся до Швейцарії. Се у мене називаєся трусостю — тікати з-поміж стосунків злих у добрі, грубим егоїзмом або слабістю, до котрої я так не хочу признатися. Се корінь мого вагування. Та я вже на дорозі до того, аби признати себе трусом, егоїстом або слабим, се завдяки Вашим листам і Вашим розмовам зі мною. Тож прошу Вас не згадуйте мені більше про мою хору особу, а пишіть мені за науку, за сині моря маленькі, за людей, що є маленькі, а мають себе за великих (я також тут в рахубі, але мене лишіт) і т. д. Я вже свое зроблю.

З побутом своїм на літній семестр у Швейцарії я хочу зробити так, аби в Кракові записатися на 10 годин і в данім случаю не тратити семестра, а там слухати професорів яко надзвичайний студент. Розумієся, що се станєся тоді, як мої гроші дозволять на сесе, бо тепер я сиджу так, що кождої хвилини можу перейти не в Швейцарію, а в діюрністи. Якби мої сі стосунки не мали нічо против мої подорожи на різдво до Вас, я би не мав тим більше.

Рахмане се мають бути добрі духи людей, живучих на землі, а самі вони обертаються десь в таких країнах, що лиш щастє там пробуває. Злі вони є на людей наших, що все собі нащукають якоїсь біди і тому-то моя мама як замісила паски і вбила там яйці,

то шкаралущі із них давала мені, аби-м поніс до потоку, аби попливлн до рахманів і дали їм знати, що завтра у нас великдень і радість. Чи не будете Ви рахманами в тій щасливій країні і чи не доведєся мені, як моїй мамі, посилати Вам лиш знаки, що і в нас гостить часом радість?!

Шановна докторша обіцяють мені три дні аж не сміятися з мене, як би-м надтягнув до них на християнський великдень. Я живо нагадую собі їх патрет, що висів на стіні, і все сміявся, хоча і мовчав. Тому я боюся, щоби через ті три дні вони мовчки не сміялися з мене, і позволяю сміятися зараз, як лиш привітаємося або ще і перед тим.

Славно було би, якби Ви попросили батька Вашого і від себе, і від мене, аби мені прислав книг і наукових і белегристичних. Я ні з ким, крім двох людей, не сходжуся, і такі книжки мені би здалися. Обіцяю Вам не посвячувати їх нікому.

Здоровлю Вас сердечно разом з докторшою.

Стефаник.

4. XI. 95.

30. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

24 листопада 1895 р., Краків.

Дорогий друже!

Я був у Русові. Моя мати була і є дуже хора. Тато робить мені гіркі докори, що, каже, через твоє радикальство та арешти ти матір загониш у гріб. Розумієся, тут виходить на світ і злоба батькова на мене за то, що я не ходив слідами розбишаки-дуки, а слідами коханої матінки. Вона не може говорити, але зором ласкавим заперече слова тата. Донині у мене іншої любови нема, як до матері, і я тяжко терпів. Слабість перемоглася, і я вернув. Не раз, а сто разів на день я боюся своїх дверей, чи аби не розтворилися та аби мені не подано телеграми. Я такий нещасливий.

Тікаю з дому за місто. Тут смерть. Зів'яле листе, одно мідяної краски, а друге синьої. Є ще і млавозелені листочки, та їх добивають небесні рої білих порошинок. Без упину йде сей рій — летить, летить без кінця і міри. Пропали десь і гості зелених чічок; ще недавно совгалися то на животиках, то на тоненьких ніжках попід свої берези, лози, калину, а тепер, відай, чи не повтікали близше д'вогневи землі? Смерть, відай, грозить і готицкому замкови разом з кадетами, що в нім навчаєся забувати про матір. Вижу, чую як він вгризаєся в землю, але вогонь єї таких грішників не загіє, хіба до решти зледенить. В місті мати купила синкові каштанів — які вони мусять бути щасливі?!

Ваш

Стефаник.

24. XI. 95.

31. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

29 листопада 1895 р., Краків.

Мій любий!

Своїм письмом Ви мене ушасливили. Я такі терпіня терплю, що їх не можу дальше зносити. Кожде волоконце мого тіла дροжить і хоче протягнутися на сто миль до постелі коханої мучениці. Здаєся мені, мабуть в горячці, що ліпші частини мене, то дотикають худорлявих єї рук, то чують мозілі єї згарованих пальців, то слухають страдальний голос єї тихої муки. Я горджуся тими частичками і бачу, відай знов у горячці або я знаю, як вони понад білою, заскорузлою землею яснійші від громів найясніших, а пруткі від вітрів найпрутших, летять в своє огнище, — на тверді подушки, на вовняну вереню, в гарні хрестові десені. Вони складають перед очима любої матінки ангелів файних, як луг на весну, з такими крилами, як лебідь-царівної. Вона всміхаєся, але лице єї гет споважніє, як іскри перекинуться в очі страшні, блискучі. „Василю, Василю“, — проговорить вона і обернеся, а сестра скаже: „Ні, мамо, Василя нема, то ви з горячки так, тато пустили письмо до него, що Вам ліпше — він десь спокійний“. Я чув добре голос мій милий, слабонький. „Най тато зателеграфує, що я вже здорова, що я навіть прошивку єму вишила“.

Я дістав телеграму і не міг прочитати. Лежу в ліжку, але завтра я поїду конче, най собі лікарі говоря, що то так медик не робить, але син так мусить.

Я до Вас напишу, як верну, бо я верну зараз, лиш подивлюся, може воно і правда в телеграмі.

Стефаник.

29. XI. 95.

32. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Краків 7. XII. 95.

Дорогий приятелю!

Мати хоча і не здорова, але може говорити, каже, що рада би тепер довго балакати, бо світ (вона єго називає „якось“) для неї обновлений. От як водиться на великдень: стіни білі, чисті лави, стеля вимита, а люде повберані — то христенинови любо взяти любу людину за рукав, посадити на чисту лаву попри білу стіну, під вимиту стелю та й наговоритися по душу. Зі мною вона наговорила по душу; бачилося, що любо єї з любою людиною! Обнова, великдень!

Признатися, то мене разило не раз обличє матери. Здавалося мені, що воно прикрите вельонкою і із-за неї тяжко було доглянути душу люцку. Тепер вельонка тяжкої праці і натуги спала,

і обриси стали чисті. Так і пахнуть із них любов'ю! Питалася сестри, чи наймити мають чисте біле, бо гріх, аби люці діти та поневірялися. Обнова, великдень!..

„Сидів би та й ненасидів би ся, каже мені мати, йди, дитинко, до свого, бо і так батько побоюєся, що науку протратиш!“ Я виїздив, а коло брами ту вербу, що сестра на ній найфайніші хустки у літі сушила, став сніг припадати. Від землі аж до галузя протягнувся на ній один біленький клинчик снігу, от як рубчик рантуху — незабавки ціла буде у рантусі. Обнова, великдень!

Так я зробився у Кракові з отими словами в серцю. Тепер я супокійний, може аж надто супокійний. Я баную, що писав до Вас послідні два листи, бо і пощо любим людям коломутити їх щасте!? Обіцяю більше сего не робити.

Я вчера був на *wieści akademickim*¹. Ані одного бесідника не було, аби бесіда его хоть трошки була виразом его власних гадок, все і все *śbówka*². Решту нападав раз-по-при-раз телячий восторг. Я забрався зараз, бо жаль слухати, як чисті серця торочать дурниці.

Я буду в Кракові до 20-го грудня, а там махну у Русів.

Здоровляю Вас з панею докторшою усім добром.

Стефанік.

33. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

14. XII. 95 Краків.

Дорогий Левку!

Депутація переїхала вчера рано через Краків. Я вітав її від краківських студентів. Хоча дуже нерадо, але се мусів-ем зробити для маніфестації. Сказав-ем о. Озаркевичу, що як цілий народ ряд спихає на дорогу нелегальну, то народ мусить, як хоче боронитися, вибирати такі самі дороги. Дорога русинів у Відень нелегальна, але се ще найменше рішуча — ми хочемо рішучійших і яко молодіж мемо старатися мужиків на ню повести. Твій Бачинський при від'їзді з Кракова крикнув нам з вікна: „слава, молоді радикали!“ і ми ему зробили овацію. Депутація не буде принята, а краківські соціалісти хотя спровадити мужиків до Кракова і тут дати віче з мазурів, робітників і наших хлопів. Нині телеграфував-ем до Будзиновского, аби з поворотом вступив з мужиками на збори.

З'їзд партії 29 грудня. Ти повинен на нім бути, бо він дуже буде важний. Відділя поїхали би ми разом. Якби-сь не був, то пришли мені 10 злр., я в свята віддам. — Ти яко близько стоячий до грошовитих людей, можеш зробити се. А впрочім як можеш.

Спровадь до себе Павла Стецюка з Жукова, склепаря Шустера з Незвиск, Івана Мороза з Ісакова і роби протест, бо я не знаю нічого докладно.

¹ Студентське віче (польськ.).

² Балачки (польськ.).

Приїдь до мене на другий день свят, бо інакше не зможу поїхати — не пустять.

Здорови родину твою. Попитай фінансову „потугу“, п[ан]ну Дригинич, чи на Андрея не привидівся її старий чоловік без волося на голові, а з великою мошонкою під пахою.

Стефанік.

34. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

15 грудня 1895 р., Краків.

Дорогий друже!

Я тому так забарився з письмом, що зробився за сих кілька день лампартом. Лажу по шинках без ріжниць, чи їх п'яки зовуть першорядними, чи *n*-рядними. Незадовго перестану, бо чую, що вже проїлася новина. Я Вам ладно признаюся до гріха, бо надіюся, що не мете мене мати за гідного докорів. Хожу по шинках, бо цікаво мені знати за них. Там так багато людей, так багато темпераменту, горя і сміху, як і по приватних мешканях! Лиш тут люде сходяться, аби не „робити“, а там, аби „робити“. За нероботою люде трохи інші.

Недавно помер тут на клініці мій товариш з гімназії. Ходив та ходив по шинках та й „набрався“, як казав, *delirium*¹. Вже мав *rueushopію*² і догорав; я сидів коло него і питався, чи як, аби вийшов з хвороби, то покине п'ятику. Він калатав по півфляшки горівки та й з іронією говорив: Ти знаєш то, що курка загребла! Та й так умер п'янісінкий. Потрохи я і через него ходив по *piekiełkach*³, бо хотів допевнитися, чи гості тамошні більше знають як то, що курка загребла?

Передвчора переїздила масова депутація наших мужиків до цїсаря, провідником д[обродій] Озаркевич з Болехова. Я вітав їх від молодіжи академічної і сказав, що радує мене то, що раз руснаки робля революцію — против конституції, все ж треба на се діло не мало відваги, а може і розуму!? Зараз же машина потаскала наших менших братів у темну, мрачну ніч (то було 5 год. рано) до цїсаря. Звуки чистих голосів мужицких доходили до ушес моїх і дослухав-ем ся „Боже, буде покровитель...“ Сих би тепер у Берлін! — до Відня гей заборзо вибралися! Книжку одержав, — дякую — буду читати.

Ваш

Стефанік.

15. XII. 95.

¹ Божевілля (лат.).

² Запалення легенів (лат.).

³ Нічних барах (польськ.).

35. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

1/I. 896, Русів.

Дорогий Левку!

З'їзд відбувся дуже гарно — видно було, що партія подужала і що учасники думають не на жарт братися до роботи.

Два послі-мужики приступили до нас, а твій шеф утік. Позаяк він втяг вже Остапчука і Новаковського до клубу Барвіньського, позаяк тягнув сих двох депутатів до кардинала на поклін і позаяк не згодився на нашу програму (жадав, аби пропустити „соціалізм“), то партія збулася его, як непотрібного баласту. Він однаково ж все і всюди уходить за радикала і через се одно з ним рахуються високі і низькі сфери. Щоби сему положити кінець і загнати его там, де ему місце, т. є. до Барвіньського, — видаємо з Будзиновским брошуру за него, в котрій надрукується его діяльність в Городенщині, Коломийщині. Як вже бачиш — маєш списати факти, котрі нам допоможуть раз позбутися сего йолупа. Се одно. Друге. Збери мужиків на довірочну нараду або на третій день свят або на перший день по святах, аби-м міг здати справоздане зі з'їзду і розповісти тобі спосіб організації повітової. Ти вибраний тимчасово мужем довір'я на Городенщину. По змозі проси по одному радикалови з села — а місце хіба Серафінці або Глушків.

Маю книжки для тебе і хотів би-м бути у тебе на другий день свят, але ти до мене уперше приїдь може у вівторок і забери. Зараз напиши картку до Мбскви, аби мені передав до Русова.

Стефаник.

36. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Січень 1896 р., Русів.

Дорогий друже!

Листок Ваш я одержав вже в Русові, саме тут я вичитав у газетах, що д. докторша степенувалася на доктора і що Ви є доцентом. Я лиш одного при сім собі бажаю, аби і жінка Ваша і Ви замешкали в нашім краю і роздавали багато з тих богатств науки і душі таким, як я, і подібним. Вам обом най доріжка ся устелюється рутою і барвінком. Кождиська хвилина най буде така, аби можна весільної пісні співати!

Мені добре. Спокою маю якурат тільки, кілька треба дурним нервам. Сестра бігає по хаті і раз у раз плеще в долоні та приповідає, що дрова рубати, то панам нездало, або, що панам вставати рано, — не по-паньски. Все се алюзії до мене. Тато або мати стають по моім боці і творяться партії, котрим не багато хибує, аби всі плескали в долоні і тишилися.

Наймолодший брат, Володимир, — се дикий, до жодної партії не належить і щохвилі змушує сестру вносити до мами наглі інтерпеляції в справі збитого горшка, замазаної стіни або пальця, що пхаєся до риночки без дозволу. Ситуація стає натягнена, і дикий тягне чоботи з-під постелі та й махає з саночками спускатися. За годину тяжкі хмари настають наступати, — дикий вертає з плачем, бо запарі пушки розсажують, і сестра мусить стягати чоботи, а хорі пушки пхати в студену воду. Поволі хмари розходяться і знов дикий мусить щось дикого виробити.

Здоровлю Вас сердечно.

Стефаник.

P. S. З Біборским залагоджу, в Русові сижу до 20 січня.

C.

37. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

29 січня 1896 р., Русів.

Дорогий друже!

Був час, ще як я сидів у гімназії, коли „нечитальник“ був головним чинником на селах. Кидали ми класику у скриньку та йшли „нечитальника“ наверхтати. Не наверхули ми его, а сами повнітали з гімназії. Тепер ми ковтаємо хто теологію святу, хто медицину, а — „нечитальники“ вилітають у Бразілію. Ми премося їх завертати, але вже не кидаємо медицини у скриньку. Осе, відай, буде та ріжниця в пропагандистах з р. 1889 — а 1896! „Нечитальник“ лишився той сам. Лиш тепер той пан, що заходив до Гусака, — вже не заходить до него, а той казетник, що хотів землю для мужиків забрати, пише в честь Драгоманова книжки і хоче землі для трупа лише!

Світогляд „нечитальника“ з 1889 р. і теперішного — такий самий реально-темний; світогляд же тодішної і теперішної інтелігенції рускої лишився один — нереальний і безлично дурний!

Отакі гадки найшли у голову, як я Вам рішився післати сю брошурку.

Першого лютого я вже буду в Кракові і прошу вже там мене шукати. По дорозі буду у Львові і запишу Вам „Monitora“.

Здоровлю Вас усім добром.

Стефаник.

Русів. 29. I. 96.

38. ДО М. ГАНКЕВИЧА

14 лютого 1896 р., Краків.

Дорогий товаришу!

Ми цікаві би знати, яке становище заняли делегати нашої партії соціалістичної на з'їзді всхідної організації польської? Просимо оже Вас напишіт нам з ласки свої, яким способом наші деле-

гати там дісталися, які поставили від себе жаданя, як порішено кандидатури і який Ваш стосунок тепер до польської партії? Ще просимо повідомити нас, як стоїть діло з органом соціалістичним нашої партії і чи маєте яке товариство робітниче створити? Если на довірчих нарадах були які цікаві справи і для нас, то розкрийте нам їх. Чому (так часописи доносять) нашим делегатам поручувано агітацію між мужиками? Ніби напишіт все, що нам можно і треба знати з Ваших нарад. Думаємо, що Вам стане часу на коротке письмо до нас.

Здоровлю Вас.

Стефанік.

14. II. 96.

Coll. physicum.

39. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

17 лютого 1896 р., Краків.

Дорогі!

Бажаю Вашому фракowi і рукавичкам якнайліпшого успіху між меклерами катедр, а фізіологію лишіт вже для *młodzieży dosrzewającej*¹. Я три дні жию гадкою мати Вас у Львові. Нічкою то бачу побіду рукавичок Ваших і кудого сурдута. Ми йдемо позаду і бачимо Ваші рукавиці серед глоти вчених; рукавички без рук тримають чорно-жовті слої; вереск страшний, а все чорно-жовта хімія! Фрак Ваш наполовину червоний, наполовину білий. Ви бідкаєтесь по-руски, та врешті збирає Вас досада і кажете вже в рідній мові: *aż to robactwo!*²

„Нечитальник“, то дуже давна історія. Ще в гімназії написало нас двох єго. Спілка була молода і недосвідчена і назвалася Л. М. Я вкрав 15 ринських у тата і надрукував книжечку в кількадесятьох примірниках. Наклад розійшовся-таки між товаришами в гімназії і тепер ані перед тим за сю книжку ніхто не знає. Се дуже добре. Я прошу Вас також нікому не говорити про авторів. Хто знає, що з нас вийде, а то знов нарікали би бідні руснаки, що, мовляв, люде спосібні та й зійшли на пси — така вже песя доля! Пощо втягати в гру: жаль бобрів над соколикami, що лишали крила в домах розпусти!? [...]

Друге діло спілки Л. М. були „Лумера“. Я лиш написав диспозицію новели. В рукописах наших є не одна річ добра та тяжко зійтися разом і жити, аби з двох зробитися одним. Інакше не можна і ждемо, поки не надійде „слухний час“! Прошу ж Вас діло тримати в тайні, а по слухнім часі то ми гримнемо так п[овним] т[итулом] публіку руску, що аж в носі єї заскобоче!

¹ Дозрівуючої молоді (польськ.).

² Та ж то черва! (польськ.).

Богато би мені писати за подорож мою до Вас і тому лишаю се до другого листу. Питаюся лише, чи Вам висилати Словацкого, чи ні, бо не могу добре зміркувати, а лист затратився. За Біборского не журіться, я єму заплачу та ще най почекає. Коло мене, бачите, такий стан, що хоч попід боки та навприсядки!

Ще я довжен Вам рецензію з Макая, то також напишу. Як маєте ще яку книжку, то пришліт, я вже не змарную, а зверну разом з Макаєм. Посилаю Вам „*Radykali ruscy*“ задля Н. Кобринської, котру знаменито підхопив автор, єзуїт.

Пишете лист, то пишіт, лиш не ставляйте перед очі нових горизонтів, бо осліпну а не дістану в заплату нічо.

Ваш

Стефанік.

17. II. 96.

40. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

25 лютого 1896 р., Краків.

Мій друже!

Вчера видів-єм дівчину, що бігла боса, та й весну увидів-єм, та й нагадав-єм собі одну давну, мою весну. Хлопчиною малим я дивив-єм на повінь ріки. Школу лишив-єм і забаву хлоп'ячу, а дивив-єм ся згори на ріку і в ріці видів-єм велетня, що купався. Як руку відвернув — то село затопив, як ногу простер — то вода на милю втекла в поле, як грудьми відітхнув — то сонце [в] ріці пропало! А довколо того велетня маленьких филь, маленьких хлопців, як маку насіяв! Як я сердечно хотів тогди утопитися. Я знав, що той велет забіжить у море — до свого дому і там на дні як буде говорити — то море ме шуміти, як буде спати — то море буде спати, а як спросонку руку протягне — то один корабель пропаде.

Минуло зо чотири весні і я був у висших школах і мав-єм книжку з образками. У тій книжці був такий образ, як я видів єго в ріці: великан і дрібонькі хлопці коло него. Я мало не задушився з радости і побіг до професора і питав-єм ся. А професор каже: се має бути повінь у фантазії греків, вони були богаті на фантазію. Радосте моя, жите моє! Я почув у собі силу велику і пішов шукати великана. І найшов. Але спить він, спить, все спить. Не хоче кинути ні рукою, ні ногою. Не хоче встати сила народна, не хоче затопити сіл і міст і піль! А я втопився в тій силі і часом руки мені ув'євають, часом плачу, що великан спить. Я би хотів, аби пробудився, аби рукою махнув і розбив усілякі програми і катехізми і розбігся по полях.

Я занемогаю і думка часом темніє. Але будьте Ви мені тим великаном на час знемоги і слабости. Як я Вас люблю за слово Ваше дуже до мене! Ви будьте все добрий мій друг. Тепер мені так дуже треба мати сильного друга. Я був у Сторожинці три дні і файно мені було. Коли з Вами разом будемо?

Здоровлю Вас.

Василь.

25. II. 96.

41. ДО В. І. МОРACHEвського

26 лютого 1896 р., Краків.

Дорогі!

Гадина то така тварь, що тяжко єї жити. Тіло дебеле, одяг має сто сот багровий і сонце не раз заходить межі ті пасминки та ленти широзлоті і перебираєся в них. Зелені викидає наверх, сині кладе при один бік, червоні при другий, білі гармає у сам спід — того гляди та й лишиться тварь, все то в бруднавій не то чорній угортині. Сонце втекло, як та вельможна, що поперекидала в магазині шовки різноцвітні та й сказала, що нема єї нічо до вподоби. То повзає багато в красу тварь — аж над'їде простий віз, навіть не смарований, та й перетне єї.

Така моя дорога до обітованої Вашої Країни. Великі Альпи, що заглядають богами у вікна, леди студені, що обхапують їх, аби, не при нас кажучи, не збили скла у синих дворах сивобрового господина — се образи моєї фантазії і я би з таков злобною радістю розривав ті леди, аби лиш гавді високому напакостити! Ти, казав би-м, гримоті громами, пали блискавицями, дощами змивай, дугами приманюй, а не держи ледяними кліщами, такими матовобілими, такими вічно одними, супокійними!

Такий я злобний. Аж чую віз скри-и-п- скри-ип! — Та й переїде усі фантазії! Поволеньки, по-волячому аж в порох затовмасить...

Зато на вакації, під лісом, на ниві стоятиме дворок, а ми всі, хоча не будем злобних намірів мати на небових господарів, будем там сами господарями і не обведемо себе кліщами леду. Так ждім же нового помешканя в Сторожинці. Пришліть мені, щасливі, хоча книжок, але таких, що Ви їх читали, аби йти дорогою тих думок, якими Ви вже ходили.

Здоровлю Вас.

Стефанік.

26. II. 96.

42. ДО О. К. ГАМОРАК

29 лютого 1896 р., Краків.

(Початку немає)

...лі обіймають не лиш кавалки природи, а цілу. Дайте ще звагу на то, що люде нині не ті супокійні, які були три десятки літ назад. Тоді стояла непохитно теорія раціоналізму, тоді стояв непохитно Спенсер зі своєю тезою, що суспільність лючка є організм, тоді Марх поставив 10 заповідів бідним — було в що вірити, було що писати. Тепер сі тези поволі уступають, а виходить Толстой, а виходить Verlaïne і багато позолівських романтиків, що чогось ждуть

і чогось надіються, і не знають чого. Се ж такий час, який був за Байрона, Лермонтова, — а не той сам, як висше через помилку хотів-ем написати. Два рази ніколи нічо не буває. І чи Золя сам не читає Байрона? І чи думає, що як ми і після нас будуть читати Baudelaire'a, то єго „L'Argent“¹ забудуть. Таж ми нині читаєм Lenau'a, Musset'a — і Золю, і Goncourt'ів. Чи вернеся такий сам натуралізм, як віщує Золя, тяжко осудити, хіба на даних можем per analogiam² сказати, що як романтизм Байрона є інший від романтизму Якобсена, так натуралізм будучий буде інший від золівського. Я хотів Вам лиш дати образ течій і борбів, які ведуться нині в Європі межі двома школами літературними. Ся борба є не лиш в літературі, вона дійшла і до штук красних і витворює символістів, імпресіоністів і ніколи, як Золя, не можна говорити, що ся борба — є борбою в жовнірі хлопчиків. Навіть такий Ібсен в посліднім часі стався містиком. Се діло не маловажне; єго треба знати, як хочєся „мати вікно до Європи“ — от вибачайте за фразу.

Якобсена читайте, а як прочитаете, то вже цікаво будем за него балакати. Чи любі Вам мої писанія, чи ні, а все-таки вони довгі, і я прошу мене нагороджувати хоть короткими листами. Пишіть за Даниловичів, за Трильовских, Плешканів, за „Стецеву“, за школу Вашу, за весну — і чи мало то можна писати, як хіть є, а ліні нема! Я сижу, вчуся, читаю, мерзну в нетоплений хаті та знююю вже весну і чую єї на нервах. Доста приємне вражінє. Напишіть ще, де хочете мати відчит? Але входить Левицький і питає, де пишу, — „до панни“ — кажу, а він додає: służącej³. Такий kochliwu'й⁴ він вже з природи до служниц.

Кінчу і здоровлю і Вас, і „Стецеву“, і весну в нас.

Стефанік.

29. II. 96.

43. ДО М. І. ПАВЛИКА

Краків, 2. III—96.

Шановний пане товаришу!

Я ніколи не листувався з покійним Драгомановим, а лист, що єго передав у Ваші руки Трильовский, мусів писати Драгоманів до Трильовського, або кого іншого та чомусь на моє ім'я. Про се вивідайтеся у самого Трильовського. З краківских один Яросевич кореспондував з Михайлом Петровичем частійше. Братія наша вправді читала ті листи та їх не запропастила. Ще як Яросевич

¹ „Гроші“, роман Золя.

² За аналогією (лат.).

³ Служниця (польськ.).

⁴ Влюбливий (польськ.).

був у Щаковій, показував мені ті письма. Тоді він вже не сходився з нами і може бути, що як перевозився до Борщева, то і ті листи затратив. У Кракові тепер нема таких людей, аби коли зносилися з Драгомановим. Ще у Невестюка я бачив письма від покійного — тож зверніться до него, може ще не занехав.

Мені лично радикальні газети не подобаються задля своєї політичної посухи. Виглядає воно так, як коли би партія мала багато других часописів наукових, а „Громадский голос“ лише вів статистику зборів і насильств комісарско-жандармських. По-моєму мужикам така часопись дуже мало дає хісна. Се кажу з досвіду. „Радикал“ дуже слабонький. Осим однако не хочу звалювати вини на т. Будзиновского, ані казати, що при іншим чоловіді ті часописи були би ліпші. Чи „Народ“ чи „Радикал“ — без статей Драгоманова були би слабонькі, а мужицка газета аж тоді буде добра, як буде мати редактора і співробітника і буде мочи їх удержати. Поки що треба ждати. Медиків тут таких нема, що могли би писати для „Поступу“ брошури, хіба один або два та й сі переконалися, що тре багато знати, аби щось доброго дати у руки. Та й вчуться. Уклінно Вас прошу о одну рукопись Драгоманова для себе. Як Ви будете ласкаві подарувати мені таку пам'ятку, то напишіт картку, а гроші на посилку пішлаю.

Здоровлю Вас сердечно.

Ваш Стефанік.

44. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

3 березня 1896 р., Краків.

Дорогі!

Ви певно зміркували, що між Вашим листом, писаним з Відня, а моїм нема стосунку, який повинен заходити поміж питанням а відповіддю. Се так і є. Я зараз написав до Вас довгий лист і подаю із него тепер ось що: „Нечитальника“ і „Лумера“ написало нас двох під криптонімом Л. М. Се було ще в шестій класі. Далі спілка розвіялася. Друг мій хорує, а я сижу ні в мудрих, ні в дурнях. В течії нашій маємо скілька робіток, та вони чекають слухного часу. Се розумієся так, що друг мій має поздоровіти, а я маю раз вийти з ліса ріжних напрямів літературних, котрі тепер мене на роздорожю напали і кождий тягне на свій бік. Далі писав-ем, що суспільність руска нічо про нас не знає, хоча „Нечитальник“ трохи і заслужив на пам'ять, і ми не хочемо, аби вона що знала. Бо хто згане, чи не підемо мишам на снідане і пощо би сентиментальній нашій публіці давати причину, що, мовляв, були люде і з деяким талантом та пропали. Пощо мали би нас дорікати? Вкінці просив-ем Вас задержати цілу справу в тайні. Ми дамося пізнати, як варті будем, і [повним] [титулом]; публіка мабуть буде нарікати на то, що ми пишемо, — так ми єі в шори уберем.

Сей лист видко затратився на почті, як і брошура х. Badenі „Radykali ruscy“.

Мій коц на ліжку все такий понурий, апатичний — тепер усміхаєся на ліжку. Сонце влетіло крізь шибки і скобоче его, а він робить таку міну, що туй-туй зарегочєся. Моє ліжку тепер не моє, а панує на нім молода весна, а старий коц рад з гостя і сивий вус підкручує.

Малому докторкови я буду збирати ягід і повозики буду плести і співанок за князівень співати, і байок за трійзіле вповідати. Як кричатиме, то я зеркальце ему покажу, і він сам зарегочєся, як себе побачить. Я его дуже люблю.

Моя адреса у Кракові.

Чи Словацкокого посилати? Біборский най ще чекає.

Здоровлю Вас усі трое з весною.

Стефанік.

3. III. 96.

45. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

15 березня 1896 р., Краків.

Дорогі!

Мені сумно. Хочу або себе лишень, або люде. Маю жаль до оточєня, бо сковане воно. Невільне в аудиторії та й у шинку, натягнене в театрі та й брехливе перед питомими дїтьми. Всі читають газети ранішні і пополуднішні та й балакають „новинки“. А часописів моц багато, день у день густо напечатані! Зривають собі очі, ядерне, червоне м'ясо висижують і мізки собі висушують. На тих ганделєсів думок препоганих, завзятости звирячої, — я би наслав град папоротиного зіля, аби пізнали, що чорне їх чорнило і душа їх чорна. Я не люблю випадати з ролі доброго хлопця, та находять злісні години, за котрі треба просити прощі у люде. Ви також не противтеся тим ганделєсам, бо люде вони.

Дуже файно дякую за Келлера. Поет гарний, весняний. Скали, люди, тварь, трави — все посплітав в одну веселку, файну, як єі коліри, свіжу, як земля під лучистою дугою, та й веселу, як вівчарь по дощєви, що глядить на перепужєні вівці. Попід веселку похожає поет та й влітає змучених, засумованих в стобарві веселощі дуги-світа. Любить люде. Скаржитья на людей часом. Але скарга така легенька як павутина і в ній таки більше любови.

То пішов бурлак у світ та шукати мав хліба-соли, та вернув бурлак та надніс чічку у долоні. Узяв батько сина побивати, взяла мати тяжко дорікати. Ридає бурлак та поник головою на буйнії трави, а янголь ему рай-птицю зсилає. Соловій співанок співає, а молод бурлак у сон западає. — Отаке вражїне брєнить на рідній мові із-за того Taugenichts'a.

Ще багато би я писав, та сумно якось. Не хочу гороїжитися, що літати не дають. От коби супочивку, коби ферії.

Дякую за книжки; з Черновець надіслано лише один том Keller'a.

Здоровлю Вас з весною.

Стефаник.

15. III. 96.

46. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

26 березня 1896 р., Краків.

Дорогі!

Багаті Ви дуже, друже, бо роздаєте мені багато з передуманого свого, з перебутого свого і переболеного свого. Так уміє стояти файний, але дужий дуб посеред файних берез; як мені не стане сил хилитися, то втечу до Вас.

Тепер лиш що вернув-ем з-попід звіздяного неба. Шовки, переткані золотом, падають на землю від одного краю світа аж до другого. Дерева, то як земляні колюмни здвигаються ід горі, аби дорогій матері небесній не дати впасти на брудну землю. Я стану поміж галузе і куснички тої матерії падали мені в волосе, в пазуху, просувалися попри лице і робили не то вражінє весняного вітру, не то гладеньких, незроблених рук жіночих. Нагарбав я тої парчі силу та й утік з маєтком до хати. Може небо має втрату, але зато у мене зорі світять в душі, а легкий вітер червону кров гонить із серця в тіло. Що-м вкрав, то мое.

Бабуся Ваша ще й тепер лікарює у Русові. Вандрівна циганка радила єї на печінку, як вона ще зелену руту за коси затикала. „То, аді, небоже Іване, кров у тебе не кров, а гий вода, гий сирватка“, — каже бабуся. — „То ти озьми та піди до схід сонця у ліс та шукай білих чічок на найбільшій деревині і т. д.“ Іван підкотив штанята та місить божу росу, та ходить за бабиним розумом, білих чічок шукаючи. Йде та йде лісом, а ліс і собі йде, не то йде, не то сунєся, але дивно, дивно. То як солімка на хаті в пекучу днину гей дрожить, гей заходить одна за другу та намагаєся зсунути зо стріхи та лячи купою під грушу, то так віскресно і ліс той йде з Іваном, що ніби й не йде, а таки подаєся. Граб тримаєся зо свидиною, повій з явором, мушій з грибом; ягоди перехилюють головки у траву, — ховаються від Івана. Не знають, що Іванові не до ягід, що він „ліку шукає“. То так як ліс сунєся, то нічо Іванові очі не видять лиш одну стежку з самих грабів десь так зависоко, як голова его, другу таку стежку зі свидини, з яворів, а на землі червоні стежочки з ягід, сині з чічок синих, жовті з жовтих, а всі ті стежки сунуться ему поперед очі і мріють напереді, і сходяться в одно, і хапають Івана за очі. „Се мене обмарило, ци що за песя мама“, — каже Іван

та й хреститься. — Бабуся ему розказала потім, що так має до себе несна, що вона чоловікови лиш квітами „ружними“ привиджуєся.

Здоровлю Вас з весною.

Стефаник.

26. III. 96.

47. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

2 квітня 1896 р., Краків.

Дорогі!

До Русова не їду. Причини не їхати не маю, але якось облив-ем ся. Треба би вчитися та здати перший іспит і в світ тікати, бо в Кракові вже тісно. Разом з Вашим листом надійшов мені від когось з Відня і другий том Келлера, не знаю навіть, що за добрі люде вони, оті, що тільки красот надсилають. Ви простіт, що буду Вас непокоїти ще з одним ділом. Ото на феріях лишив-ем у Сторожинці Успенского. Я би хотів его мати, бо велика мені радість з него, і прошу яким чином сю книгу надіслати. Впрочім я можу сам написати до вп. Вашого батька і просити, аби прислав. Чи добре?

Моя мати та пустила письмо до мене та й прислала грошей на великдень. Пише: „Ти, синку, не лакім ходити до церкви, але на всликдень піди, дитинко. Я также піду та буду говорити молитви, аби ти здоровий мені був та й ріс файний. Писаночок я тобі списала та й пасочку спекла, — тато на пошті пришло. Діти, діти, кілько Вас маю, а так як бих вас не мала! Ти десь світами отуда блукаєш, не знаю, чи би то за мої, чи за татові гріхи, Юрка відобрано до войска, Параска віддалася на друге село, а дома лиш Владзьо. Та й его хоче тато дати від хати. До Коломиї і бурси, ци в що. Ой біда чайці-небозі, що вивела діток при битій дорозі: там чумаки йшли, чаєнят найшли, чаєчку зогнали, чаєнят забрали. Таке мое з Вами, діти, як тої чайки з чаєнятами“. Таке диктандо написав брат від мами. Отож я піду до церккви і буду глядіти на другі матері, як вони молитимуться за своїх дітий. А далі розіблю над потоком дві писанці, що-м сам їх списав, то одну пушу до Русова до мами, а другу до Вас. Ви прочитайте там, що на великдень до схід-сонця треба митися в такій воді, що писанки в ній плавають, бо лиш тоді буде хрестенин „файний, як великдень, добрий, як Христос, а мудрий, як рахмане, що сидять в серці землі“.

Шановна докторша най не забудуть, що мають йти дивитися, як дівчата грають „вербовую дощечку“ під церкквою. Маленький хлопчик най глядить відтепер на завзятість дівчат, на наш нефайний рід хлоп'ячий, бо ймуться за попід боки та й приспівують: „Кілько в цебрі дощечок, тільки в хлопців болячок“.

Здоровлю Вас.

Стефаник.

2. IV. 96.

48. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

16 квітня 1896 р., Краків.

Дорогі!

Вибачайте, що зараз не відписав-ем, годі, бо горячка так ізнемагає, а голова така тяжка, як коли би натолочив цілу драптею з отих діттей, що снуються отам за вікном. Такі обдерті, такі голонні! Я ще трохи полежу, а потім встану.

Послідний Ваш лист зробив на мене страшне вражінє. Чи багато таких людей, аби так відчували кривду чоловіка? Чи багато таких хвиль у одного чоловіка? Незміренно Вам дякую за сей лист.

Мене палить аж спалює такий вид на двірці краківськїм. Було у суботу великодну, а я вийшов на дворець, аби радуватися обличчєм усіх тих, що їдуть на великдень до своїх. Такий гомін, такий заколот! Вдарить чобіт до плити, загнєся одїне в фалди — якесь весїле учуваю. Старим бабам половина морщин на лиці пропало, дїдусї бадьорно простуються, а молодь нїг під собою не чує. Така радїсть!

В почекальнї бруднїй у кутку під залїзною печею сидить молодїця, жовта, як віск. Робить вражїне людинї на мак стертої, на винне яблуко стовченої. На колїнах дїтина буракової барви, в грубїй сорочцї батькової. Уродила десь в почекальнї, а тепер пістуеть в почекальнї. Се емігрантка. Даруйте, що так безмисно пишу, але не могу інакше.

Ви пишїт до мене і не оглядайтеся на то, чи буду відписувати. Вашї листи такі любї.

Ваш

Стефанїк.

16. IV. 96.

49. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

22 квітня 1896 р., Краків.

Дорогі!

Я трохи хорїй, але стало вже лїпше. За стан мїй я не годен Вам писати. Щось так багато на душі накипіло, а таке журливе і безконечне, що драпанє пером по паперї загонїть тоту сумовїть ще глїбше, як перед тим. І слів бракує. А от хїба Верлен може хоч в частинї Вам скаже то, чого я не гаран. Тихї рїданя. Сумно рїдає Осїнь вохкая, Серце дрозь обїймає, Дика ж розпука, що на нїм грає. Блуджу — зболений, Свїтом зболеним. Увесь змарнїлий, Як вітром битий. По пустих нивах Листок зів'ялий.

„Завтра великдень! Сегодня я мала роботи, роботи! Паски попекла, подвїр'є позамїтала, лавки помила... Де тому край?!.. Та же не роздеруся. Хоть най нї і вїб'є, а таки не дам ради. Кличу Аничку. Розплїтаю косенята, такі як хвостики мишачї, беру мию головку, розчїсую, заплїтаю. Гадаю собі: от, от підбуде, підросте

В. Морачевський (фото 1948 р.).

та й гаразду діждешся, Оксано. З-перед очей меш чоловікови брати та й перед очи класти, чічок, квіток, биндів — оберемки цілі будеш набирати по склепах. Подивиться Іван та й: „Акса, ади, яка фіцігорна наша Аничка“. „Єй, мой, мой, гадаю, якби-сь узнав за ті квітки, за ті бинди, що я грошей за них повідаувала, то аміні би-сь ми отут зробив. Але то все так з чоловіками“. Залетіла молодиця з десять років наперед. За рік залетіла у світи. Сиділа на лавці якурат у суботу великодну на колії. Сиділа та й говорила до себе: „Що тобі жінко? Що говориш сама до себе? Та же спам'ятайся. Аничка генди спить чорна, як ворона. Ти не газдиня, а циганка, та й я циган. Тепер на руснаків настав такий час, що вони на циганів сходять“. Так казав Іван.

„Години моя, я тут везуся з осею підвіяною, а робота стоїть. Ото я буду мати від Івана! Дехоть не внесений, сорочки не тачені, прошивки не попривані... Біжу ще корові дати їсти“. „Це жінці не на добре, — міркував Іван, — сама до себе говорить, ще прийдеся ховати десь в дорозі. Коби хоть вже на місці. Що я з дітьми пічну?“ Та й їхали, їхали у Америку — обітовану землю.

Здоровлю Вас сердечно.

Стефаник.

22. IV. 96.

50. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

29 квітня 1896 р., Краків.

Левку!

Грошей не було — і я не посилав, новин таки не було — і я не писав. Від тебе також не ждав нічо цікавого, аби писати.

За себе нічо не кажу. Вчитися гірко та й не люблю, до дівок під'їздити не варто, а межі людей йти тоже не хочеса, бо всі читають 30 часописів на день і наперед вже знаеш, як і що будуть балакати. Сижу і читаю.

По решті думаю, що ліпше сидіти в торгівлі та слухати сплетень маломіських. Жива баба та й маючи фантазію підпустить бріхоньку, злосна баба задля бріхоньки тої розіб'є посудину кухонну (говоримо делікатно!) на склепіню люцккого організму, себто голові свого чоловіка, журливий чоловік заїе-загуляє в торгівлі, решта гості беруть сторону одну або другу і т. д. Брешуть, б'ються і п'ють люде та й знають за що. Можеш взяти панну попід пахи або вона тебе і прийтися по ринку та й з цілою певністю можеш єї бавити: се, адіт, баба дуже брехлива, такої вже вритної натури, се молода пошта, се молода, але вже досвідчена льондра, і т. д. — се тот, та же знаєте, правник, що саманає на анархіста, а на ділі лиш тому так лупає очима (правда, що великі і файні очі має, чи пані ласкаві може спротивлятися), що мусить дниньки лазити з Серафинець до

11 травня 1896 р., Краків.

Дорогий добродію!

Городенки і retour¹, а він хотів би, даймо на то, лиш в Городенці гандри бити; сей знов довгобразий балан, що шпортає ногами, тручає політику уперед, ревний русин, веде процеси против мужиків за панами, даймо на то, з Чернелиці, червоних людей не любить (має, бачте, спочутя естетично-художницькі, котрі не потурають яскравій барві червоній) і боїться, а білих шабель в дуелю не боїться і т. д., і т. д.

А глянь ти в місті на рій блянців і пудрів, рій грудий, що вилівають з поза шнурівок і нагоняють страх на тебе, що за малу філю ти мусиш топтати їх, бо попадають на бруковане — глянь на товпу циліндрів, паличок і рукавичок — то лиш одно можеш сказати тій, що під пахою: сі всі читають газети! І шлюс.

Еміграція! Я бачив і ще бачу тут на двірці тоту еміграцію. Гонить їх голод з дому за світові води, а опікунове ще втікати не дають. Ще кісток їх треба, аби змолоти і перевести меліорацію ланів, аби побудувати з них христові косяцями, аби поставити ними піраміди побіди на[д] Moskwą. У велику п'ятницю і велику суботу снуються як вовки попід двори панські і страху нагоняють. А де ж послі? Чому не питають апоскуску² Милость, як святкували мужики той день, коли Милость обмивала ноги жебракам? Таже еміграція свідчить о такій безграничній темноті народу, о так малій силі нації, о так подлій інтелігенції, — що луснути можна із лютости. А де ж з'їзди нотаблів, а де ж можуть Олесницькі, Окуневські і інші „розважні“ і „поважні“? (Староста тернопільський закупує ґрунти емігрантів і відпродує мазурам.) А то поважні і розважні телята закладають задаткові товариства, аби давати гроші на позикку попам, патентованим патріотам, святкують поминки Шевченка — а спромігтися на товариство еміграційне не можуть. Та же скажи меценасови, що жінки родя діти під клоаками желізниць, що на лавках III класи вони жовті як віск, зелені як трава, здихають як мухи, що мужики плачуть та й кажуть, що не руснаки ми, а цигани вже. Море сліз, пекло ціле муки! Нагадай ему лист Польки по виборах — де morituri te salutant³ — каже та душа. Не русини, а цигани morituri, але й вони люди. Доле люцка, яка ти гірка і нескінченно зла!

Книжки мені пришли, то дістанеш другі, дуже гарні. Напиши, що робиш, що робите всі? Що робить сестра? Я ще щодо неї напишу до тебе. Дай адресу Мартовича і повідоми, що діє? Як функціонує заряд повітовий партії?

Доста того, що жду зараз довгого листу. Не забудь пустити п'ятки, котру видираеш ми з-під серця.

Здоров будь.

Стефанік.

29. IV. 96.

¹ Назад (франц.).² Помилково замість „апостольскую“.³ Ті, що мають умерти, вітають тебе (лат.).

11 травня 1896 р., Краків.

Любий Друже!

Хоть може і гніватиметеса, що такі часи не писав-ем до Вас, то пічо не годен я сказати на своє оправдане. Хіба щиро скажу: не хотілося, ой, дуже, не хотілося! Навіть великий пошанівок до Вас і щире прив'язане до Вас не перемогли моєї лінивості. Задубів чоловік, очи, як кусники шкла замараного, та й місця собі найти не може. Якась утома, обезсилене — і ціла хвороба. Не пробую братися за барки з осими ворогами. Жду, що вийде, але так супокійно, тихонько, що може і воріг заспить. Каже воріг: йди в поле, йди в ліс, на траву — я хочу. Йду. Та тут виходя дуже комічні кавалочки. Лежу на траві, ані разок не рушуся. Воріг гадає: тепер придумав-ем го та й можу і я трохи побарашкувати, таже не продав-ем ся тим силам, що не знав пощо і за яке осего дурника завзялися мордувати. По решті ему і так не довгі гони. „А вухо в мене, як сто вух —

Оставайте здорові.

Стефанік.

Краків, 11. V. 96.

11 травня 1896 р., Краків.

Любий Друже!

Хоть може і гніватиметеса, що такі часи не писав-ем до Вас, то пічо не годен я сказати на своє оправдане. Хіба щиро скажу: не хотілося, ой, дуже, не хотілося! Навіть великий пошанівок до Вас і щире прив'язане до Вас не перемогли моєї лінивості. Задубів чоловік, очи, як кусники шкла замараного, та й місця собі найти не може. Якась утома, обезсилене — і ціла хвороба. Не пробую братися за барки з осими ворогами. Жду, що вийде, але так супокійно, тихонько, що може і воріг заспить. Каже воріг: йди в поле, йди в ліс, на траву — я хочу. Йду. Та тут виходя дуже комічні кавалочки. Лежу на траві, ані разок не рушуся. Воріг гадає: тепер придумав-ем го та й можу і я трохи побарашкувати, таже не продав-ем ся тим силам, що не знав пощо і за яке осего дурника завзялися мордувати. По решті ему і так не довгі гони. „А вухо в мене, як сто вух —

підслухаю. Ага! Розкрию одну повіку, другу — і мій світ, моя сила, мое пановане! Сонце стоїть вже недалеко д'хаті. Дразниться з нашою землею. Повигонить усі промені з хліва на землю. Земля не тішиться, не радується! Танець. Масне зіле, гий дама циркова, ласиться до мушія, першого аманта театрального, і пустує з ним, аж публіка — комахи, жуки, комарі, сверщики і я — ображені в своїх моральних началах, мусимо відвертатися і шепнути: Фе! Починаєся свист, скрегіт, заколот. Сонце прогнівилося також і спускає свої огняні повіки, — чи би зі встиду, чи би зі злости?! Встидатися немає причини, бо кільки то воно на своїм віку надивилося на всяку гидь. Промені знов у хлівці. Зо сто лиш вибігло на лужок та на потічок і граються. Ліс оподалік почорнів зі злости, що такі молодики, як лужок, мають кільки промінчиків, а він старий, заслужений, досвідчений, ані одного! Пустій — лужок ще й доганить старому: час тобі, дідоро, на опал у піч, на підваину в сиру землю, тепер час на нас, молодих! Сонце має боя, аби старий не заглушив тих молодиків, що ростуть коло п'ят его, і загонить і тих сто у хлівець. Сонце тримає сторону молодих, буйних, смілих. Звідки і як набралися хмари і як верета закрили сонце. І починаєся відвічний бій між сонцем і темними хмарами. Зміркувала земля, що тут кров потече — і дрожить, і боїться, і журба в неї на лиці. Темно. Вже по бою. Сонце окровавлене стоїть над заходом, глядить на землю і каже: ще я силу маю, ще темноту подужаю, але ти, земле, бери з осего науку собі. Добраніч тобі. Старий і молодий урадувані йдуть спати, вже забули за гнів. Воріг мій гадає, що я нічо не бачив — дурень!

Lange замовлений — пришлю.

Ваш
Стефанік.

11. V. 96.

53. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

14 травня 1896 р., Краків.

Коханий Левку!

Дякую тобі сердечно за щирю пораду. Лист знищив-ем і тайни додержу. Стан між нами такий: я написав сестрі ще в зимі, що я її люблю, бо сего хотіла, але не можу її сказати, що оженюся з нею. Се був річевий зміст листу. Якби припало на іншого чоловіка такий лист написати, то може би інакше его й написав. Може би вийшло, що як любить — ergo¹ оженився. Чому в мене так не вийшло? Може навіть у тебе так би вийшло. Отут і корінь річи. Відколи я пізнав сестру, відтоді і полюбив. Цинічні уваги Марка,

¹ Значить (лат.).

а далі і ради его — то голос вопіючого в пустини. Та зараз по запізнанню з сестрою наступила і переміна в мені. Не дивно, бо перший раз я полюбив. Оже зачав я себе аналізувати, дошукувати в собі спершу якогось чоловіка, ще не ясного, а далі певного чоловіка, такого, як сей або той знакомий. Дальше хотів-ем змайструвати себе за років п'ять, десять і т. д. — що за один я буду, який? Мені конче хотілося знати „по[ло]жительно“, чи я буду такий, як багато видіних мужчин, за котрих кождий і я може сказати: се такий, се такий і т. д.

Я не спускав з очий двох причин, котрі формують кожду людину: а се самого чоловіка яко характер і тип его, і друге впливи з'поза него, так звані обставини. Робив чи думав я се з дуже великої любови до Гені. Я хотів знати так як з писаного, що я буду такий і такий, з такими а такими хибами, а з такими добрими сторонами. Дійшовши так далеко, я хотів сестрі все то щиро розповісти, аби вона знала, з ким жити має. Того самого я би був зажадав і від неї — я би її вже так розпитував, щоби-м довідався за все. Се бо є перше услів'є щастя в подружю — знати себе взаїмно, злі і добрі сторони, бо тоді можна відповідно до того вкупі поводитися. Знати, напр., що одного з них робить злосним, заздрим, а то і бішенім, аби таких річий не робити, не говорити. Злі прикмети у кождого є, ніхто не є ангел, навіть і люблена. Знане ж добрих боків треба розвивати, робити задля них і т. д. Не перечу, що вік, здоровле, приналежність до одного або другого слою суспільности має також свою вагу, але тут, в сім спеціальнім випадку, о сім нема бесіди. Ще образоване. Я дуже скептично відношуся до образования галицьких жінок. Крім кількох, то всі жінки галицькі, що ходять в капеляхах, образованем собі рівні. Так само інтелектуально стояла панна Теодорович з Русова, як і Геня, хоча перша знала романи читати по-французки, так само стоїть Ольга Гаморак, хоч говорить іншими словами як сестра — але обі будуть говорити про річ мівко, необразовано. Кобринська, напр., є талановита та образования у неї нема. Stuart Mill, кільки книжок інших за еманципацію і з економії — то ціле жерело, з котрого черпає — і є нудна. Ще більше — бачив-ем революціонерки, і сі також необразовані. Образовані жінки є рідкість, я бачив лиш одну — Окуневську, а читав Ковалевську. Інша річ, чи все лиш образовану жінку можна любити. Я без мотивів кажу, що не все любить образовану, де є вибір між образованою а необразованою, дуже часто вибираєся послідну. Опроче образованих людей і межі мущинами так мало, що брак образования не може бути перешкодою, аби пібратися з дівчиною. Я тому так розписався о образованю жінок, що ти в листі клав на се дуже велику вагу, і ще тому, аби раз бути im Klaren¹ з сим образованем. Без системи нема науки і образования. Нам може здаватися, що системи науки на уніве[р]ситетах дурні, але ми несвідомо чуємо

¹ Мати ясне уявлення (про що) (нім.).

їх користь в освітанню. Доки жінок нема на університетах, досі нема межі ними і освітаних.

Вертаю до своєї секції. Не буду тобі вповідати, що за муки терпиться, як пореся сам чоловік ножиком аналітичним. Кождий свій поступок береш, вивертаеш на всі боки і переконуєшся раз, що ти дурень, знов, що свиня, знов ще, що брехун, і т. д. — аж доходиш до хобри моральної, до зневіри в себе, до декадентизму, іпохондрії. І маячиться тобі то люфа від револьвера, то погорда усіх людий, котрих ти любив і поважав, то подла смерть в шпиталю. Що говорити — мука! Але як перейде чоловік сей пробний огонь, як зачне виздоровлювати з сеї хобри, то надходить ясність в ум, рівновага душевна і взглядне щастє. Мартович є добрий обсерватор і він не раз питався мене, чи ти не хочеш стрілятися? Був такий час, що се питанє було злобою дня у мене. Та тепер той час далеко за плечима, а я лиш скажу тобі, до чого я дійшов. Ото я є фантаст. Сей *genus*¹ мого характеру має такі підряди: плани, котрі не можуть перейти в дійсність, брїхоньки і добрі брїхні, котрі я в силі пустити і сам у них майже вірити, що так було; оптимізм певного рода. Другий *genus*, що я ідеаліст: підряди такі: вражливий дуже на біду і кривду, нові вражїня раз по раз творяться і затемнюють передні, а за сим брак рішучости і завзятости, ненавиджу безвзглядности і люблю людий усіх, бо потрафлю не раз плакати над бїдою їх. Третій *genus*, то є позісталість дїдична усіх мужицких дїтий — мовчальність і потайність. Підряди: задрість, інтриганство, посвята і тихе ігнорованє людий. До цілости годиться додати, що ніколи не зробив-єм подлости хоча би лиш в гадї. Яскраво може видасться тобі зіставленє таких цїх моего характеру і зле вложені.

Може й слушно, але аби їх поставити рядком і після генетичного порядку треба би списати з десяти таких аркушиків.

На підставі сего знаня себе я не можу так, як ти би міг, напр., сказати за два або три роки я ожениюся. Я не смію. Я тобі скажу, що жду божого змилуваня і лиш маю надїю на сестру, на кілько єї не лучиться жених. Лучився — все пропало, може і я. Бо люблю єї страшно і чим я непевнійший за ню, тим більше люблю. Та помимо таких мук, я би не відважився єї більше сказати, як лиш люблю. Тому я тобі писав і просив, що як буде хто єї сватати, чи як там, то відводи потрохи, а вже цілком відражуї, якби мала бідити. Я вчуся дуже і скінчу борзо.

Осе я тобі висповідався до чиста. Нікто такої сповіди, крім тебе, не вчує. Може би я і не зважився на се, але твій послідний лист був такий щирий, що я тобі не міг інакше писати, як лиш так. Пиши скоро лист.

14. V. 96.

Твій Стефанік.

54. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

17 травня 1896 р., Краків.

Дорогі!

Нині мене сумліне заболіло. Воно все було в мене здорове. Я так гадав та й обмилився. Така обмилка дуже болюча. Але най Вам розповім як було. Йду вулицею та й „філософу“, що, бач, дощ лє, як з цївки, а мені нема бїди! Позволено мені забігчи в будь-які сїни та й перечекати зливу. А будь я в Белелуї або в Сяноці та й не то! Треба би зараз газдині белелуйській (газда звичайно в полі під возом мокне) сказати: „Славайсу! Ег, то-то вїділо, як з ковочки, коби хоть чисте!“ — „Сохрани, господи, лиш від граду, а ви відтїв!“ і т. д. За сховок треба в нагороду цілого „діалогу дощєвого“. Був би-м щось і далі думав — то певно, може за місто і за село, може за соціалізм і дрібну власність, може би був говорив з газдинею, що „сигонни жити — каміня гризти“ — не знаю, що би-м думав? Хто думкам пан?! То кажу не думав-єм далі, бо перед очима, перед душею, перед цілим мною станула драма муки зо змученими людьми в ролях.

Напереді босий хлопчина здув хрест угору. Лєдвє ноги волочить за собою, але на зеленкуватім его лиці можна прочитати буту. Несє хрест, веде похорон — головна роля. Далі йде чотири хлопчики, все по два в двох парах. Несуть трунву на дручках. Якби на тій трунві не було намальованого Христа, а напереді та аби зеленкуватий хлопчина не ніс Христа, то я би допевне помилився. Погадав би-м: несуть скриньку з парасольками на почту. Оббивають хлопята босі пальці по твердім каміню. Помучені. На трунвочці віночок чїчок жовтєньких. Бідний віночок, бідні цвіточки! Такі колачики, як сей віночок, та дають сиротам у церкві за „Прости-біг“. За трунвою іде кілько бабів з вазонками на руді. Бідні ростини, бо листє в маю жовтє! Бідні, помучені руки, бо для підпомоги чєпляються за рубець спєндєра. Змучені провозають одного замученого в сиру землю. Бідні, помучені!

Змучений і я, тож йду за своїми. Та одна баба каже мені забиратися і не робити смїху з їх похорону. Я відійшов, бо баба добре знає, хто змучений, а хто не змучений. А я, дивїть, обріхував себе і мав за змученого. А от баба каже, що ролі для мене в тій драмі ще нема! Христос змучений, бо людеї спасав, хлопчики — мученики нашого ладу, баби — вони мучениці, бо зродили мучеників, а вітки я тут взявся?! Хотів бути мучеником, не протєрпївши мук! От брехун!

Та й заболіло сумліне!

Дякую Вам за прєгарний лист і за прихильність до такого нероби. Я от направляюся, зачинаю знов любити людеї, терпїти з ними і радуватися. Час від часу я занєпадаю з надміру тих терпїнь. А їх так богато! Та й хто не занєпадає? Коли ідете до нас, коли побачу Вас на двірці Краківскім? Хотів би-м бути близько коло Вас — може би сили набрав та подужів. Ваш Стефанік.

17. V. 96.

¹ Рід (лат.).

27 травня 1896 р., Краків.

Дорогий Левку!

При нагоді клопотів з „Гр[омадським] Голосом“ нагадую собі таку розмову дідича русівського з радикалом-мужиком. „Що ж ще не випроцесував Вам „Хлібороб“ панських ланів?“ — „Прошу ясно-го дідича то би довго тре процесуватися та адукатів перекупляти, а то грошей нема защо і друкувати. Аді вже 2 місяці не приходить на пошти“. — „Ов! то вже Корчак не має Івангелія, аби Вам казаня казати. Тепер радикали за Ваші гроші п'ють та гуляють. Поміркуйте, що Вас, мужиків, е зо 2 міліони, а як Данилович від кожного хапнув лиш по 50 кр., то має міліон, та й двори буде, та й вдер Вас ліпше як пан“.

Що собі „радикал“ потім міркував — не скажу, та все таки щось мусів міркувати. Але як з мужиком так зробіть ще „Поступ“ і „Гр[омадський] Голос“, то не ручу, аби радикал не нагадав собі слів ліберального пана і не дійшов до конклюдії: „все, на тот приклад, ошука — і рада повітова і радикальство“. Сего би треба стеречися і вести мужицкі виданя солідно. Тому хоча не зовсім радо, а таки раджу тобі обняти редакцію „Гр[омадського] Голосу“ до часу, заки Мартович вийде з войска. Роботи меш мати богато, але і користи не мало з того часу. Я обіцяю тобі писати до кожного числа. Обіцянки дотримаю. Ще урозуми Трильовського, най він закине гет „Трильовску гадку“ видавати в Коломиї „Громаду“ ніби місячник, що має популяризувати науку. *Curiosum*¹: Коломия і Трильовський та популяризувати науку! Ще каже, що він гадає трохи і заробляти на сій газеті. Які люде наївні бувають! Але і ся „Громада“ буде сюжетом розмови за два місяці поміж паном і радикалом, бо має бути навіть ілюстрована. Дійсно, час би вже найвисший, аби перестати дурити мужика. Се ж політичне проступство зі сторони інтелігентів, а деморалізація для мужиків! Ідь же і редагуй „Гр[омадський] Голос“.

Лист сей пишу на почті і тому такий розвезений. Книжки прийшли запізно, тож як ще хочеш книжок яких, то упімяйся.

Листу таки чикаю від тебе і рішення щодо „Гр[омадського] Голосу“.

Цілую тя.

Стефанік.

27. V. 96.

¹ Недоречність (лат.)

9 червня 1896 р., Краків.

Дорогий друже!

Ви може бачили статую того післа з Маратону? Є то, знаєте, вирізьблений патріотизм і любов до рідного краю, видоложена долітцем на прегарнім тілі горожанина.

Статуя виглядає отак. Біжить той посел, лівою рукою держиться за серце, аби не розпуклося передвчасно, а в правій тримає пальму навперед себе. Тіло — то одна одніська скісна лінія від п'яти до руки, а в тілі, в душі одна одніська гадка, аби сказати співгорожанам: *venizhacem*¹. Гляючи на сю статую, Ви доспіваєте собі рещту. Прийде він на ринок, скаже лишень одно слово та й вмере. Співгорожани піднімуть дороге тіло і поховають у високій могилі. Вчені, поети і різьбярї будуть славити его в історії, в поезії і різьбі. Потім пійдуть всі ті співгорожани на Маратон, глядітимуть на поляглих братів і говоритимуть: шкода, що й нас тут така смерть не спіткала! Тепер перебігніть своєю фантазією тисячу і сотки років і дивіться на другого горожанина.

Вибираєся у далеку дорогу. Хреститься, клякає перед іконами і наказує жінці, аби хати дозирала. Хатні его провожають, прощаються, ще раз обзираються за ним і дивно стає хатнім на душі. Ще ніколи чогось так не надіялися.

Йде мужик, йде та йде. На тлі зелених нив і голубого неба червона точка не то стоїть, не то пливе. Вітер час від часу розкидає поли червоного халата, а в голові мужик усякої собі гадає. Далі монолог: „Якби цар землю наново ділив, то конче треба би конину купити. Доконешне-е! Вже десь зажичуся, а купити мус! Нічо не поможе. Як муть ділити, то якби мені та попри мое вріжали...“ — Та й аж цмокнув.

Йде та йде, а на четвертий день на однім горбику як став, та й примерз до землі, та й засторопів. Щось урвалося в нім, але чи в голові, чи в серці, чи в трупку? Шум в голові. Забув за поділ землі, за жінку, — за все забув. Забувся о світі, обезсебився. Чув лиш, що тут ему амінь! Не поміститься тут ані его халат, ані его чорні руки, ані думки задушевні, чув, що він грішник, що ему би тут йти якимось не таким, як зеленими нивами.

Перед ним стояла мама — Москва. Від голубого неба красше мала небо, бо золоте, від чорної землі мала красшу землю, бо червоним піском устелену. Палаці і хати обснувала щонайдоросшими сукнами, щонайкрасшими цвітами!

Перехрестився та й сонний пішов у надземску Москву.

Одна одніська гадка була: разочок на царя глянути!

¹ Ми перемогли (грецьк.).

Якісь муки переносив з рафінованою радістю аскета. Били его, товмасили, а він все кружив навколо царя, як кружить несвідома порошинка навколо сонця. Врешті впав серед страшних болів і спам'ятався.

Думав за поділ землі, за жінку, ще й за конину збирався думати, та якась підкова, станувши на голову, перервала любі гадки.

В музею города Москви є статуя того післа з Маратону. Статуя так майстерски зроблена, що здаєся, біжить на Крету, аби братям сказати *venixiuram*.

Цілую Вас.

Стефанік.

9. VI. 96.

57. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

12 червня 1896 р., Краків.

Дорогий Левку!

Мені дуже не хочєся писати про ту „Громаду“. В листах дуже тяжко дискусію довести до кінця, а ще таку важну, як от про видавництво наукових писем для мужиків. Старатися буду не писати богато.

Можна в пана-бога не вірити, то можна і в Т[рильовськ]ого. Коломия не є місто, здале на видаване наукової газети, бо не має бібліотек, а Т[рильовськ]ий не є здалий редагувати яку-будь часопись, бо не має відповідного знаня. Даймо на то, що Т[рильовськ]ий запевнив собі співробітництво таких людей, що мають знанє і не буде треба его голови ні нащо більше, лиш на переписанє статей і на розісланє нумерів, то все-таки газета не буде добра, бо буде єї бракувати одноцільности в переводженю наукових тез. Ще додаю, що Т[рильовськ]ий яко редактор марнував би себе, его грунт є агітація і він повинен се знати і не сунутися в редактори лиш з тої амбіції, що, мовляв, Данилович був у Коломні і редагував часопись, чому і я не маю бути видавцем?! Врешті можна би сі хибі якось направляти і таки видавати письмо наукове, бо котра часопись є ідеально редагована? Але власне тут я стаю вже рішучим противником „Громади“ із слідуєчих причин.

Зачуваю, що в Перемишчині раді би тамошні радикали мати свою газету, таке саме доходить [до] мене і зо Збаражчини. Подумаєш ти над сим грозячим партикуляризмом (бо плани сі не здійсняться ніколи, бодай за нашого живота) і доходиш до того, що русини ще довго не будуть мати ні сильного товариства, ні газети, аби могла виходити більше як два роки.

А „Громада“ Т[рильовськ]ого? Се ж таки смердить тим партикуляризмом і тим, що кождий патріот хоче бути ватажком з неограниченою властю. Є тов[ариство] „Поступ“ і має гроші, і має видавати наукові речі для мужиків. Що ж більше натурального, як взятися Т[рильовськ]ому до звербованя талановитих людей, аби писали

до того товариства, як він вже так відчуває брак науки серед мужицтва. Ні, Т[рильовськ]ий вербує співробітників до „своєї газети“! А може думає собі, що до „Поступу“ треба більше науки як у его газету? То яка ж то буде наукова газета? Міркуй далі. Т[рильовськ]ий має в Коломні „Народну Волю“, „Народні спілки“ і „Науку“ в Снятині. Се є організації вже існуючі, і їх би треба тримати, бо вони упадають. Чому Т[рильовськ]ий сих робіт не робить, а хоче газетярити? Тому не робить, що тяжко, що лиш Гарасимович міг тримати сі товариства (в Коломні) в якім таким розцвіті і лиш він робив як чорний віл. А не стало его то попри Т[рильовськ]ого і Д[анилович]а і товариства сі чимдалі упадають. Задля сего партикуляризму і задля такого нерозуміня своєї ролі у Т[рильовськ]ого — я є рішучим противником его редакторства.

По-друге, час би вже не деморалізувати і себе і мужиків і не починати жадних громадських робіт, котрі мають напевно на нічім скінчитися.

Віра в свої сили при таких легкодушних експериментах щораз більше уступає місця апатії. Час би врешті братися вже до тих наших інституцій партійних, котрі вже існують. Ось задля чого я противник „Громади“. „Поступ“, а в данім разі місячний додаток науковий до Гр[омадського] Голосу заступили би коломийську наукову часопись.

Якось занєсло мене до Велички і я оглядав копальні солі. Файна, небоже, мертва природа! Глибоко в сирій землі нападає тебе гармонія безглядного супокою, сну камінного. Неорганічна Нірвана зі своїми скристалізованими красотами спиняє в дрожаню кожду галузку нервів. Такий солодкий супокій під землею і такий повний і абсолютний. Здаєся, що смерть, то нічо таке страшне, а хто знає, чи може не красше. Але й тут дух чоловіка вбачає *Strebung*¹. Мертва ся природа незнаними законами кристалізуєся в чічки, в листочки, в деревця і стремить до того, аби зробити поміст, перехід між тим, що ми зовемо світом неорганічним і органічним. Йде до того, аби зараз на початку великого ланца показати, що той ланц в жаднім місці не перерваний і що тягнєся невпинно аж до найкрасших думок мозку, аж до найгорячіших дрожань люб'ячого серця. Великий гімн природі промикаєся десь з нескінченної далечини і чоловік перекоуєся, що все одно, чи бути першим, чи послідним вогнивом предовгого ланца природи.

Але ще одно звернуло мою увагу. Вложити в жерело сільне кімачок от хоть би і вербовий, подержати его там хвилину і витягнути, то чоловікови аж хочєся в чудеса вірувати. Кімачок пропав, а замість него маєш прегарну піраміду. Понавішувано на ній листів, цвітів, симетричних фігур, перлів і дорогих каменів. Промені електрично[го] світла не в силі вдержатися на сих красотах і стрімголов спадають і розсипуються кождий на десять, аби світити голубо, червоно, жовто. Ті десять розсипуються в душі ще на десять, але

¹ Прагнення, стремління (нім.).

вже невидних, і викликають вражінє чувства якоїсь ще більшої, ще гарнійшої краси. Гляючи на сі чудеса, я гадав собі, що так само дієся воно з любов'ю нашою. Найдеш собі дівчину, що має слиняні зелені, цибульки неприємного поту, відходову кишку і рапавий жолудок, ніби кімачок вербовий, — і скупаеш єї в своїй могучій фантазії, вбереш єї в усі краси світові, даш єї красу мілоньської Венери і усмішку ба[к]хантки, і невинність Діани, і в своїм питомім творі кохаєшся цілим собою. То твій твір і ти єго нікому не даш потоптати і житєм важитимеш задля сего ідеального єгоїзму! Але відбий з пірамідки чудні твори — лишиться кімачок, але возьми з любіої дівчини ті красоти, що-сь на ню понакладав, — лишиться людина така, як міліони других, що хліб їдять.

Ось маєш твій стосунок до Н. Як ти вже котрусь перлу рушив із неї, то недалекий час, що ти і решту скарбів своєї фантазії з неї поздимаєш.

Я в тім щасливім положеню, що мої скарби там, де їх хочу мати і не думаю здимати! Чи тих скарбів хоче дівчина, чи ні — то моя фантазія все їх буде на ній уміщувати, і доки я хочу, то мусить ходити в моїх перлах, хоча би мала витися під ними, як в обняттях гадини.

Повномочія не даю жадного, бо не можу дати, не маю права. Книжок не посилаю, бо 1 липня вже іду з Кракова до Русова. Тут буду тиждень, а потім перебу[ду] цілі вакації на Буковині. Ти зараз мені відпиши. В Русові будем бачитися.

Мій коханий, будь здоров і сердечно поздоров сестру.

Стефанік.

12. VI. 96.

58. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

26 червня 1896 р., Краків.

Любий Левку!

Дякую тобі, що написав-єсь про віче, в жадних часописях не мож було дошукатися вістки. Я не хочу найгірше думати, але видиться, що радикалізм мужицький в нашім куті трохи гей підупав. Чи аж так, що мужики не чують інтересу до вічів — не знаю та з письма твого троха тим заносить. Сидиш на пляжу — ліпше знаєш. Лиш я таки мав рацію, пишучи, що най би Т[рильовсь]кий держав рух рад[икальний] в русі, а не сунувся в редактори. Я глибоко переконаний, що „трильовщина“ нашого мужицтва інтелектуально не підійме. На се є Франко, Данилович, Мартович etc. Т[рильовсь]кий впливає на мужиків хвилею, лицем своїм, руками і загонистою завзятістю. Чоловік він є хвилі, а ніяк [не] вічної букви. Вже такий при-дався. Се він повинен знати. По решті, як він і ти думає, що

ліпше, аби він уїдався з патріотами за п'ятку на „Громаду“ і сунув у ту „Громаду“ „трильовщину“ і в сей спосіб тратив енергію на жєбручі kwesty¹ газетярські — то най Вам буде. Я би Т[рильовсь]кого хотів бачити лиш агітатором. Се, природно, не склонить мене, аби я відражував кому „Громаду“, — най читають кому хочєся.

Я такий з'абсорбований наукою, відчитами, зєбраніями², комерсами і т. д., і т. д., що не маю горячийшого бажаня, як сидіти спокійно в селі і не чути десять разів на годину: Verlaine, Zola-плагиатор, стрейк в Neukirchen, Ходинская площадь. Все має свою міру, і нерви також мають свою. Тепер жию лишень гадкою, аби дістатися на зелену траву і мовчати і не мати нікого, аби ставив які-небудь питання.

В Русові певне зйдемося. Книжок я не буду мати, бо аж з Русова спроважу нових, але як спроважу, то дам тобі. Не пишу довгого листу, бо не хочєся якось.

Здоров сестру і, як що є цікавого, напиши.

Стефанік.

26. VI. 96.

59. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

3 липня 1896 р., Краків.

Дорогий друже!

Чекаю та чекаю та й не дїждуся листу від Вас. Я би ждав і рік, коби віщий був, чи аби яке лихо не закралося до Вашої хати. А так боюся, дуже боюся, а Ви, як Вам добре, нічо не пишїт, лиш одно слово: нам добре!

Я мусїв здержатися з виїздом до 10 липня, бо мої вчителі хотїли, аби-м ще слухав великих їх слів. Я слухаю малими своїми ушесами, але борзо дуже випускаю на вітер. Ранісько 10-го липня іду до Збаража, аби в околиці роздивитися, що по собі лишили наші бідні ємігранти. Звідсіля іду до Русова і тудя прошу писати. Потім подам адрес у гори.

Я тепер у свіжїм світі — за кулісами. Співає в тутешній опері Крушельницка, наша землячка, як Павлик називає сю паню, і через ню я дивлюся на то, що намено єго: „за кулісами“. Світ дуже ладно урядив, що замкнув куліси „за кулісами“. Сама землячка має пре-гарні голосниці в горлі і розумне лице. Долішна губа трохи звисає, та єї з сим дуже до лиця. Ви не майте лишень боя і не думайте, що я, описуючи землячку, вже й полюбив єї. Бояв би-м ся, аби не зїйти на занадто утерту дорогу. Пишїт ще до Кракова, але конче хоть одно слово.

Ваш

Стефанік.

3. VII. 96.

¹ Збирання (грошей) (польськ.).

² Зборами (польськ.).

7 липня 1896 р., Краків.

Дорогий друже!

Якби-м міг тепер з Вами говорити, то говорив би-м три дні і три ночі. Не за себе і не за Вас бесідував би-м, але за людей, в сім випадку за моїх товаришів. Я їх шанував і любив, а вони мене. Годі було не любити молоденьких ідеалів і кучерявого волосся. Та такої ріжноти було: і рожеві, і зелені, і жовті, що веселку з них мож було змережати. Я не міг слів дібрати, аби сказати їм, які вони файні! Згодом однаково ж росли кучері, а вони їх у циркуліка обгнали і водами пахнучими пригладжували, ідеали свої рожеві, зелені і жовті обдирали з красок, аби сталися коліру матового, чи, як вони вповідають, аби були об'єктивними. З дня на день друзяки мої все матовіли і старілися і на превелике їх диво не бачили нічо в собі, аби дали разом жити. Та й, як усі старі, найшли собі обруч залізний і добровільно обгородилися ним. Як ніхто не йде попри них, — то б'ються язиками до крові, а як надійде хто з „чужої партії“, то всі вихиляються поза обруч і на самолівку голосять: ми солідарні, ми в єдності, ми корпорація — не смій злословити!

Я не дався скувати і відійшов від них, аби більше не здибатися з ними. Вони ж закричали за мною: ти єдність поломив, ти громаду оставив! Я відірік, що громади не люблю, і піїшов своєю дорогою.

Та дорога самотна, якась темна і тяжко нею самому ходити. В душі якось гірко, бо поза обручем, у моїх другів, я лишив частину фантастичної дружби і буйності мої, і молодості мої. А тепер треба би доконче той обруч доти гризти, аж лункне в десятьох місяцях і пусить мені товаришів. А робота тяжка — а я сам, а товариші всі заковані! Але на Вас надіюся, Ви зі мною та й розірвемо залізо, та й випустимо на волю несвідомих.

Нині вечером надіюся побачити шановну дружину Вашу і коханого мого незнакогого. Цікаво, що як мене всі покинули — то той маленький іде до мене і моргає оченятами, як коли би приповідав: от я просто з вільної Гельветії, там також є такі, що їх всі покинули, але вони такі дужі, що стоять самі, і на закованих не оглядаються. „Я також буду такий дужий“, — кінчить маленький, а я цілую его.

Пишіт до мене лист до Русова, але аж 15 липня, бо досі буду в Збаражчині. Даю довго часу на лист і тому надіюся, що буде довгий.

Ваш

Стефанік.

7. VII. 96.

76

Липень 1896 р., Краків.

Дорогий мій друже!

Я би хотів бути тепер коло Вас. Не говорив би-м нічо, бо не вмю говорити. Глипав би-м крадькома на Вас, йдучи попри Вас та й отак думав: „Як громи б'ють, як блискавиці небо підпалюють, то якби ти, земле, не здригнулася, якби ви, буйні вітри, не тікали і дерев не гнули, якби ви, воздухи, в купу не збивалися, якби ви, чічки файні і листочки зелені, не дрожали і не плакали — то я би з такими сусідами жити не хотів. Я би перекинувся у вулкан вогневий і спалив вас і на порошок розбив і межі зорі блукати пустив, бо там жите би було, бо рух би був, бо біль від пекучого сонця! Якби ти, мій друже, не почув болю серед моря балу, — то бездушне лиш тіло на тобі!“ Та й тішив би-м ся, ой радував би-м ся і в долоні плескав би-м, якби Ви падали під гнетом терпінь. Тішив би-м ся, що Ви дусші від терпінь і що за годину їх переможете. Але за годину, — та що за годину, за місяць Вас ще не побачу, а так хотів би-м. Ой веселив би-м ся!

Кількома опадами нагонив-ем ся питатися Вас за жінку Вашу, нагонив-ем ся та й не посмів. Якось боюся, чи воно та добре буде, як-от так запитаюся: чи дружина Вам здорова і добра та чи веселості в серцю має багато? Боязко ставало. Чому? А хоть язык урубайте, не скажу. Лип оце знаю, що сумління свого боюся і жінок. Сумліне не все чисте, то і боятися є чого, та жінок за що? За що Вашої жінки? Маленьке лиш пояснене. Жінки Вашої з'бояв-ем ся від тогди, як на улиці Шевській хотів-ем їм кавалок спідниці урвати. Поміркуйте, що таке залицяне було в перший день нашого знакомства. І підіт же, якого я боя дістав! На мені тепер ще шкіра збираєся в горбки і долинки, як нагадаю, що може сим писанем щось напакошу Вашій жінці. А то якби так мало бути, то нічо не згадує шановній докторші!

Се, бачте, відай, діличність мужицкої неповоротности. Все гадаю собі у голові: от стану на чобіт, або приступлю спідницю, то ніхто не подумає, що пошпотався, кінь на чотирьох та шпотаєся, або не уважив, а навпростець уріжуг: Колик непогинистий, мужичок неповоротливий. Та й сміх або сожаліне. А сожаліне я страх не люблю! А як входжу до якого дрантвого салону, то на мене поти керваві збивають, та й ревно молюся: сили небесні, угодники православні, я знаю, що щось вистрою, допевно вистрою, але ласков своєв небеснов вдійте, аби-м збив лиш шибку від вікна, а вже ніяк від образу! Велике діло ніби збити скло від образу. Вдарю головою (до песвої шкіри такий високий вигудів-ем!) або позиваючи протягну руки та й пропала моя слава парубоцка! І жадна панна не повість: нудко „от там отому“ від наших делікатних розговорів та й стовк образ. Ні. Буде одна з другою, ганьба крилата, шепотіти: jak matcie Kocham¹, він стовк образ п'ятами. А мої бідні п'яти

¹ Люблю як матір (польськ.)

77

дзеленькатимуть о долівку і встид із-за голови їм буде. І встидливі п'яти вхоплять неповоротну голову та занесуть додому. А мама: що ж, дитинко, веселив-есь ся помежи дівчатами? То бо і є, люба матінко, що там лиш панни були і образи, що їх якийсь біс все ставить мені під руки. А панни ж, що за віра — питає мати. Та, відай, лютрианська. Ото!

Сердечно Вас здоровляю.

Стефаник.

62. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

8 серпня 1896 р., Русів.

Коханий друже!

Я не писав нічого тому, що шибав собою по горах і вандрував самотою без паперу. Тепер спустив-ем ся на доли. Воздух далеко тяжший і люде не такі гарні. З моєї вандрівки нічо не пишу, бо коло 20 серпня сподію Вас побачити і буду Вам дивні дива, божі казки розказувати.

Що Вас так довго задержує у Швейцарії? Я думав, що Ви в Сторожинці, і писав туди за Вами.

Напишіт до Русова картку, коли певно будете в Сторожинці.

Здоровляю Вас сердечно.

Стефаник.

8. VIII. 96.

63. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Жовтень 1896 р., Краків.

Дорогі Ви мої!

Я на Вас ніколи не буду гніватися. Ви є мій приятель, а я на приятелів ніколи не гніваюся, хіба якби перестали бути моїми друзями. А Ви все будете моїм сильним другом. Мені аж страшно від письма Вашого і прикро, до сліз прикро, що так гадаєте о мені. Ви повинні знати, що я на Вас не можу гніватися. Як я від'їхав від Вас, то лиш один бог знає! Сум такий сивий, такий безконечний найшов на мене, що хотів-ем з Глибокої вертатися до Вас назад. Вернутися та й сказати: дійте, що хочете, а я не можу від Вас їхати, хочу бути у Вас. Ви би були сказали, що ти, дурнику, ще трохи посидь у нас, а далі забирайся та й до роботи. А я би промовляв просьбою. Бо лиш я виїхав від Вас та й почув, що я вітер у чистім полію — сам. Та й довго банував-ем за Вами, та й не писав, абі-сьте не жалували мене, бо тоді я би Вам написав таке писане, що мусіли би-сьте мене пожалувати. Тому я не обзивався. Пішов-ем у „політику“, абі перемочи сум, поїхав-ем до Кут, абі Вас ще раз

побачити, вернув-ем до Русова, абі брата віддати в рекрути, а на нашу бідну маму ляти воду, абі не мліла. Потім пробував-ем творити силу з молодих літератів наших. Збирав їх, наказував, абі сили божої не марнували, абі небо людям утворили. Врешті дав-ем проект заснувати літературний журнал для нас. І заметушилася братія і заговорила. Лиш тепер шукаю чоловіка у Львові, абі нам провадив редакцію, а з мого суму за Вами вийшло би гарне діло. Шукаю богачів, абі грошей дали, шукаю мудрих голів, абі писали. Чи вдасться викресати нам трохи вогню — побачимо. На кожний спосіб прошу Вас підпомагати мені радою і письмом. За такими справами пройшов мій час і через те не писав-ем, бо хотілося дати Вам вже щось певного. Але видите, що ще і тепер нічо певного не можу Вам сказати.

В Кракові сижу лиш 3 дні і якурат збирав-ем ся писати до Вас, як настигла Ваша карта. Друків жадних не одержав, не знаю, чи Ви послали до Русова, чи до Кракова? Якби пропали, — пришліт ще раз. Як можете, то пришліт мені усі Ваші праці — я буду радуватися. Брошуру Дашинської посилаю.

Чикаю письма від Вас.

Стефаник.

64. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Листопад 1896 р., Краків.

Мій друже!

Насамперед за журнал. Як я від'їхав від Вас, то незабавки потому був-ем у Львові на з'їзді радикалів і там подибав-ем ся з молодими літератами нашими. Нарікали, кивали пальцем у чоботі на львівських редакторів, що не хотять містити їх праць. Кажали, що абі який редактор помістив яку працю, чи наукову, чи літературну, то треба: або стояти в его таборі політичним, або просто перекупити редактора. Додавали ще, що найрадше беруть до друку такі твори, котрі в данім случаю мають тенденцію сего або того гурту політичного. Конець жалів такий: не маємо своєї газети, тож марнуємося, а як котрий вийде наверх, то перефільтрований і скривлений. Я кажу рацію сим жалям, бо знаю, що редактори літер[атурних] наших часописів — се дурні, старі і шубраві панки. Дурні, бо нічого не знають і не хотя знати, старі, бо мають лиш Шевченка у мозгу та й то Шевченка, перейшовшого через коректу св[ятого] Юра, а шубраві тому, що шубраві.

Я подав проект молодим жалібникам, абі створити свій місячник, де би мали вступ лише молоді літерати з творами літературними оригінальними і переводами з чужих літератур та з критикою літератури нашої і чужих. Файно — пристали. Політики і духом не мало пахнути в газеті. Я знявся шукати редактора, бо самому редагувати годі було, і тому, що сижу в Кракові, і тому, що я в таких справах недосвідний — і не найшов поки що такого, абі ручив, що

часопись буде жива, молода і аби стояла на висоті штуки. Грошей був би-м роздобув на перший номер (120 злр.), та бояв-ем ся, що діло скінчиться на пробі і пропаде. А сего я не хочу. Хочу, аби така газета появилася і не падала. Тепер я в переписці з товаришами, та справи стоять так, що я не маю надії, аби вже в січні 97 р. зачати.

А тимчасом мені така гадка наплинула. Зачати видавати часопись аж в січні 98 р., але на певних підставах. Певні підстави такі: аби Ви і Ваша жінка і я взяли се видавництво на себе. Грошей найшли би-сьмо зо 500 злр. і сего було би доста, аби газету вдержати і поставити на ноги. Я би взяв на себе літератів наших, Ви би через Ваші стосунки найшли нам кореспондентів з заграниці, а жінка Ваші тримали би у нас через свої праці усіх жінок галицких. Я би ручив, що наколи би ми станули усі троє, то газета наша вийшла би файна. Ви не знаєте кільки то у нас талантів молодих а талановитих. Якби зібрав їх, якби дав їм місце на твори — ото ж би-м собі великдень зробив!

Дорогі! Ви не гнівайтесь, що я так сміло тягну Вас до роботи, що ані хвилики не вагуюся, що Ви мені допоможете. Я Вам могу все сказати, я могу Вас за сурдут потягнути, я могу Вас просити навіть о зв'язу з небес — я могу все, бо Ви мій, а я Ваш є. Але за то Ви можете мене за чупер ймити та й сказати: ти не городь дурниць, а слухай, що я тобі на се скажу. Я буду слухати та й казати: Дорогі, я хотів лиш трохи сонця пустити межи людей, я хотів ті зорі, що блимають слабеньким світлом, згуртувати і зробити молочну дорогу, аби людям зробити дорогу з зізд краси. Отак би я казав, а Ви радували би ся, що такого хлопця собі виховали.

Аби з Вами спільно щось працювати, треба хоть трошечки знати того, що Ви знаєте. А я не знаю, ой не знаю і баную, що не знаю. Бракувало мені Вас у Кракові з самого початку студій, аби знати. Але рівно напишіт, що би то я мав робити, аби Вам помочи, не аби разом з Вами підписуватися, то я попробую, а як не зможу, то щиро скажу: ні, не могу. Словацкого твори пішлю Вам, але аж першого грудня.

Мені сумно, що так марне ідуть літа. Але про се вже в другім листі.

Здоровлю Вас сердечно.

Стефанік.

65. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

24 листопада 1896 р., Краків.

Дорогий друже!

Радість моя велика, дуже велика, що Ви не відкинули моєї думки. Я Вас успокою і скажу, що я вже найшов такого чоловіка, щоби добре вів газету. Се є вже у нас знаний літерат і талановитий Василь Щурат. Про сю справу однако ж більше не пишу, бо буду з Вами бачитися і тоді поговоримо.

Най буде, що трохи за себе Вам напишу. Я від першого року моїх студій трохи впав у долину. Було так. Надіяв-ем ся, що на університеті найду можливість вчитися. Я був дуже пильний через якийсь час. Але згоді мене професорі з цілою гурмою щенюків доводили до розпуки. Лиш я хотів стати блисше до стола лекційного, аби ліпше що оглянути, — зараз доокола мене ставала купка людей, моїх товаришів, і сі просто, як в казді, змінjali свій вид і божу тварь. Я бачив у тих пильних тварь локайську, приемненькі усмішки, тіло разом із серцем готове, аби вигнутися, як вужевка, в кожний бік, навіть у той, куда не вільно згинатися. Я не міг відтогди йти між них. Я все відсував ся, аби не бачити ні сих перших, ні професора, ні стола. Мене відтогди ніхто не бачив в іншій лавці, лиш у послідній, мене не знають товариші, хто я, а професорі не знають, чи я студент? Так донині. Без бою, я би там не стояв між ними. Так пішла моя наука. Я би тепер також не пішов до них. Бо треба би було зараз нисше, як треба, схилитися, бо треба би було сказати, що я „*tylko nauka, a żadną polityką*“¹ не займаюся, бо вимагали би, аби я подавав руку тим асистентам і коасистентам, — я ж би попик свою руку в руках денунціантів. Тому я Вам згадував, що йдуть мені роки мої марно. Тому я веселюся, що Ви хочете мене взяти до науки. Я хотів давно признатися Вам, що наука моя, то нуль, і хотів-ем просити, аби-сьте мені подали книги і програму науки. Але я встидав ся. Тепер Ви сами зробили перший крок. Оже ж прошу Вас подайте мені за порядком від азбуки книжки, а я буду вчитися і навчуся. Лиш не гоніт мене між столи професорські, бо не пійду.

Другий лист напишу, може ліпший, а сей такий прийміть, як є. Сподіюся дістати фотографію Юрчика, бо ми з ним кореспондуємо.

Здоровлю Вас.

Стефанік.

24. XI. 96.

66. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Грудень 1896 р., Краків.

Мій друже дорогий!

Не могу Вам затаїти якоїсь безсильности, яку учув-ем, читаючи спис книг, котрі я маю вивчити. У мене зчаста лучаєся почуте безсильности і непевности. Давно я дуже грижів ся сим, а далі гет привик до своєї малоти. Бувало так: увійду межи люде і нагле почую спад сили і звужене думок і невдоволене. За малу хвилину я був у кишені якогось панка. Чув-ем, що сижу у кишені від камі-

¹ Тільки наукою, а жодною політикою (польськ.).

зольки і був би-м дав незнатищо, коби лиш панок визволив. Такого панка я відразу не злюблював. Як вдалося, то і мстився зараз на місці, і злісно мстився. Але чим далше, то я привикав. Не раз піду в місто і двояко з міста вертаю. Або якийсь чоловічок везе мене в кармані, або я везу багато чоловічків. Повні кишені маю, наладовані усяким миром божим. Виймаю одного по однім і тішуся ними та й посилаю додому. Кажу на відхід „здорові були“ і бачу, як гурма вилізає і розпливаєся в просторі. Тепер я навіть не гніваюся, як хто хапне мене за пазуху. Бери та неси, як люблю, а мені що вадить?!

А як сам перший раз був-ем у Вас, у Кракові, то Ви також були такі недобрі, що хапнули-сьте мене в карман. Я вийшов від Вас трохи гнівний і з тим, аби більше не датися сховати. Більше від того часу я не був у Вашій пазусі, бо якби ще раз було лучилося арештоване, я би втік.

Отак сховали мене в карман і книги Ваші. Рішив-ем ся так само, як з Вами зробити — не датися. Отож попробую.

Я тепер радуюся зимою. Люди так бігають по вулицях, як коли би десь щось забули і вертають борзенько, аби ще застати згубу на місці. Вусаті дуже обережно тримають лід на вусах, а невусаті закривають гет лице, мов би гадали: на що маю виставляти тварь, коли нема вусів та й нічо не намерзне? А хлопці, мой, мой! Іде маленький з нянькою та й фатає ручков спадаючий біленький мотилик; заки донесе, аби глянути — вже нема. Хапає, лапає, фатає — та й все нічо нема. Потім дивуєся, личко гей посмутніє і може так у головці своїй розгадає: „паскудні, то на землю можуть падати і не тікають, а від мене зараз навтеки“ і машерує сумно далі. Ті другі хлопці, старші, то май інакше. Знають секрет, бо беруть сніг з землі і грудку цілу. Кладуть книжки, чи чоботи, чи уберію — що вже там несуть — та й гайда у бій. Не у кровавий, але в біленький, хлоп'ячий. Война. Руки тікають то в сторону противника з грудкою, то до кишені або рота без грудки, то до землі за грудков. Ні один не був у штурмі, але кождий знає, що так „припіса“ кажуть, аби руки раз у рот класти, а другий раз, аби за снігом сягати. Жаден ніколи не змилить. Люблю дивитися на сі битви, б'ються маленькі, неначе своїми серцями сніжними, а кров без серця тікає в личко і глядить, чи аби серцю що злого не сталося. А собі живо нагадую, як то я раз був малий і вийшов на сніг і не мав у кого кинути грудкою. Вийшла моя добра мати, і я пукнув єї. Здивована погляділа на мене, а я моц завстидався. За хвилию вийшла моя сестра і мав-ем ціль. А сестру мама вислала з хати, кажучи: а йди-ко Марійко, чос Василь кличе. І мати моя хора, а Марійка давно вмерла, а все-таки як згадаю ту пригоду, то тішуся, хоча смуток повинен здусити радість.

Не будьте ж такі злі і приїдьте доконче на свята; я би сів у Снятині і їхав би-м з Вами до Черновець, то би-м надивився на Вас і наслухався Вас. Я від 10 грудня буду в Русові, а до 8 гр[удня] сподіюся ще письма від Вас до Кракова. Напишіт, коли менше-

більше переїжджали би-сьте через Снятин, то я би сидів у Снятині зо два дні, а тоді телеграфували би-сьте st. Sniatyn, Narodna Tow-howla. Приїдьте ж, приїдьте!

Зі Сторожинцем переписуємося часто і файно.

Ваш Стефанік.

67. ДО О. К. ГАМОРАК

Грудень 1896 р., Краків.

Шановна товаришко!

Нині післав-ем Вам книжку Буржета „Lügen“¹. Книжка добра, як знаю з критики, але сам ще єї не читав, то ж нічо більше сказати за ню не могу. Буржет сам є великий психолог і звертає увагу на такі дрібниці в чоловіці, що буває аж нудно стає від его аналізу. Глибше однак посягнути, то найдеся там вияснене не одного поступку люцкокого, котрий для суб'єкта є мимовільний, а для оточеня невияснений. Читати треба поволеньки і малими дозами. За два тижні надішлю знов книжку і т. д.

Я сидів у Львові добу у тім готелю, де все Ваші тато перебувають. Був-ем зі Щуратом; в справі нашого журналу літ[ературного] говорили-сьмо довго і стало на тім, що аби видавати. Пізнііше однак ж надібали мене достовірні люде та й казали, що Щурат чоловік непевний і має за собою „турбацкі“ вчинки. Мені таки добре стало страшно і встидно за нашу молодь. — Тепер напевно не знаю, що буде з моєю „доброю ідеєю“, як каже Франко. Був-ем у него довше і видів-ем, що є хорий, чи запрацьовуєся, чи може заслаб на ту саму хворобу, що жінка? Робить він на мене вражінє нашого сільського дуки, що сам багатий і міг би жити добре і роздає багато на церкву та жите его не стоїть ані одної гарної хвилі, ні одного ясного промінчика. Такий Франко бідний богач! Ганкевич гадає видавати робітничу газету, лиш ще марниці не має — грошей. Впрочім у Львові нема більше нічо. Вахнянин герой дня — але Русь пустиня — голос чи добрий, чи злий у тій Сагарі скоро завмирає.

В Кракові всьо благополучно. Біда схована в сутеренах, слабість в клініках, злодійство в арештах. По улицях ходя лиш самі порядні люде. Спочатку пригнітала мене возня великого міста і відбирала мені всяку енергію, але тепер вже уходив-ем ся. По решті се доля кождого, що над'їде з тихого села у [велике] місто. Сів-ем до роботи і тягну, доки не кину. Ще занотую Вам цікавий феномен техніки драматичної. У Лейпцігу грали „Гостя“ (смерть) Метерлінка. Старий дід чує, що хтось загостив до замку. Всі заперечають. Але д'опівночі вмирає ему донька, — сліпий каже: я видів гостя. Публіка в театрі сиділа так тихо, що та масова тишина загіпнотизувала єї і зробила з неї актора. Сцена властиво була аудиторією. Жите

¹ „Брехня“ (нім.).

є драма, а люде — актори (стара впрочім байка), але ще жаден драматург не казав публіці грати драми в театрі!

От ми таки не попрощалися, бо прощане послідне зробило фіаско. Добре. Бо якого біса нам прощатися? Ми ж не розходимося! Один Матейко прощався з розумом.

Жду листу від Вас і Матейка.

Здоровлю Вас усіх сердечно.

Стефаник.

Ласкавій для мене цьоці передайте мої вдячні поклони. Дай боже, аби було за що дякувати.

Ст.

68. ДО С. А. МОРACHEВСЬКОЇ

Грудень 1896 р., Русів.

Добра пані!

Хотів би-м Вам з глибини найглубшої серця мого подякувати за Ваш лист. Але я не вмю вже, я забув файно говорити. А приїхати не можу. Я би Вас і гостей Ваших покомпромітував. Якби-м побачив лиш проблиск щастя на Вашім святім вечері, — то би-м розплакався і горячі мої сльози впали би на Вашу білу скатерть; а якби-м видів дрібку нещастя, — то би-м додав до него кілька свого, що страва Ваша застигла би і полином просякла би. А якби я увійшов до Вашої хати, то Юрчинове деревце зломило би ся. Ні, я не до людей; зараженим людям низькими болями і такими муками, котрих ані вповісти, ані сказати, ані убити не можна, — таким людям на святій вечері заказано сидіти коло стола. Їм вільно глядіти на гарно освітлені вікна, на деревця хлопчиків, — але з брудної вулиці. Там мають стояти, а хлопці, що ходять колядки колядувати, мають їх замісити в болото. Болото студене і легонько його мати на чолі, бо якое жар уменшує. Як хто дуже терпить, то хоче, щоби тим мукам ні кінця, ні початку не було і аби все були більші, страшнійші. Се одинока радість.

Я Ваш приятель є і буду і все буду. Але Ви моїм не будете, бо я Вас могу затроїти, — а так приятелі не роблять. Але найліпше я Вам так скажу, що я пес перевалений. За того пса то найстрашніша історія, яку я знаю із людей, і зо звірів; і гір, і долин.

Йде собі пес. Зелена мушка брениць єму коло рота, а він — кланц! — але мушка втекла, а він — кланц! — а мушка втекла — аж рот зболів. Йде собі кукурудзами, гарбузине чепляєся хвоста, фасолине заперло дорогу. Сів собі та уломив шуличок кукурудзи та й ссе молочко. Солодке, таке солодке, що небо їне не таке солодке! Сонце світить, ховаєся в его шерсть і єму там під кукурудзоком рай. Але надійшов мужик, ушмалив буком та й перевалив, та й пішов. Лежить пес, голову приткнув до широкого листа гар-

О. Гаморак (фото 1901—1902 рр.).

буза, а молочко тече зубами, але таке гірке, гірке... Небо таке жовте, жовте... Кукурудзюк якийсь багровий, багровий. А мухи зелені надлітають, але нема вже: кланц! кланц! Сідають спокійно і живцем заїдають і слизують молочко з зубів.

Ви мене не втратили, але я Вас. А як собі нагадаєте, що у Вас нема приятелів, то вдарите своїм чолом о мене, як о скалу, та й нагадаєте собі, що я є. Одного-сте мене маєте. Маєте, маєте, аж самі хіба не схочете.

А тепер вінчую Вас щастем, здоровльям, аби-сьте щасливо зачали і ще краще обпровадили святий вечір. Аби та радість, якусьте мали від дитини малої, аби вона вся прийшла до Вас на святий вечір і сіла на Юрчинове деревце і аби-сьте обоє були як діти.

Будьте здорові.

Стефаник.

69. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Русів, нового року 1897.

Коханий друже!

Доста було мої турботи, нарешті дав-ем собі спокій! Гадаю собі, чим довше не будемо разом, тим краще буде нам здибатися колись в будучім. То буде файна година, але тепер вона ще в божих руках. Тимчасом я сижу в Русові ще до кінця січня і тут ще сподіюся від Вас листа. В неділю їду до Сторожинця, аби повітатися з Вашими та розпитати їх, що Ви говорили за себе і як виглядаєте? Втіха буде.

У мене і сусідів зачався сьогодні новий рік, але сумно. Ліс, давний сусід села, встав рано, як коли би змарнів від вчора — зчорнів цілий і схуд. Почав нахилитися до села і шепотіти, але так жалісливо, що всі хати наші розплакалися. Дрібненькі сльози котилися по вікнах і не переставали до заходу сонця. Маленькі галузки корчилися з болю, а пні все ними трясали і змушували шептати сумні якесь вісти зі світів, що лісови вітер приніс. Шуміт, шуміт, шуміт — каже пень, — що, що, ой що — питають прутчики.

„Вікна плачут, Катре, обітри платочком“, каже мама, а Катруся обтирає віконця, а Іванко маленький плаче і не дає обтирати і говорить: „хощу писати“. Мама відкликає Катрусю, а Іванко пише на заплаканих вікнах. Глянув на ліс і збоявся і втік на піч. Потім зліз назад і хотів знов писати, але віконця вже Катруся обтерла. Плаче. Мама бере его на руки, показує ліс і каже: лиш плач та вова з ліса прийде та й тебе хапне та й по тобі!“. Іванко поліз на піч та й заснув. „От дурне“, гадає мама і усміхаєся.

Д'вечеру ліс змордувався і задеревів і заснув камінним сном. Із світів далеких, із-за водів глибоких надніс сумну вість до села. Чи то війна буде, чи помір на люде, чи саранча сонце сховає, чи

пани панчину заведуть? Бог знає — ми не знаємо. Христимося і спати йдемо.

Лиш одна баба Тимчиха знає, що ліс шептає і що то буде? Сидить на печі і пряде вовну і віщує дівчатам, що на вечерниці зійшлися. „Чули-сте дівчата, як ліс шумів? Война буде, ой буде. Таксі війни ще не було. Всі царі будут си бити. Усіх хлопців і чоловіків заберуть і всіх уб'ють, а потім старих озмут і вони не повертаються. Лиш баби, дівки і діти полишаються. А потім голод буде. Аж потім буде людям ліпше, бо рекрутів вже не мут брати“. Дівчата мліють зі страху і не хотять йти додому, бо страшно. Тато веде доньку додому і сварить, чому забавилася. „Я боялася, бо баба казала, що така війна буде, що і вас уб'ють, і нашого Юрка уб'ють, і всіх уб'ють... — „Добре, що тебе лишуть“, каже тато і гадає собі: хто знає, може й буде війна, і не годен заснути.

Так ми усі разом з лісом, з бабов Тимчихов, з дівчатами і татами творимо то, що житем називається в селі, а що поза селом називають люде поезією. Над нами блідий, безкровний місяць, а ми в хатах з заплаканими вікнами супокійно спимо, хіба дівчатам сниться їх милий, але вже у війні вбитий. То лежить Іван дес у чужих краях на білім, острій каміню, а кров з него стікає, а він каже: болить мене серце й голова, а ще мої дівчиноньки коло мене нема. Вона роздирає вишиваний рукав надвое і затикає рану в серці, і видить, що кров ще більшою струєю витікає. В розпучі кричить: Іванчику, не вмирай, не лишай мене! Мати її будить і хрестить її і каже вже більше на вечерниці тебе не пушу, бо та баба якихось байок вам понавповідає, а потім спати не дає. На другий день брат каже мамі: ма, видите Марія з Іваном своїм і вночі не хоче розлучитися. Треба сказати Іванови, яку файну лобку має. — Марія червоніє і тікає з хати, а всі регочуться. Дівчина за хатою перечікує сміх і говорить до себе: бодай ту бабу бог побив!

От Вам краєць життя нашого в селі, Ви певне назвете его поезієв і будете нас мати за щасливих. Добре, ми щасливі до якогось часу. Але як нас сум спіткає і горе, а ми Вам про нього будем писати, то Ви не називайте того поезієв, але муков і горем.

Пишіт довгий лист.

Ваш
Василь.

70. ДО О. К. ГАМОРАК

12 лютого 1897 р., Львів.

Шановна приятелько!

Ще від суботи я в дорозі, а Краків ще далеко від мене — я у Львові у Вашого тата сижу оце вже третій день. У Коломії також тільки просидів.

Віча, бесіди, агітації! Встає бесідник та й бесідує: а я вам кажу, люде, що як нашого кандидата не виберете, то запродасте діти свої,

родину і Русь. Пропадемо, братя, але я сильне вірую, що не бути тому, — наш кандидат буде послом.

Така бесіда стереотипова є, і всі партії так говоря через своїх бесідників.

Мені вільно було сидіти між публікою і грішну думку мати отаку: не пропадемо і не зрадімо. З публіки багато було таких грішників.

Сохрань боже, аби я сміявся над запалом людей! Зву себе і таких, як я, грішниками. Хвиля хвилю доганяє, не знати, чи з морщиня на воді не стане гора води і не пріжре тих, що пустилися на скло водяне? А я і другі грішники стоємо над берегом та й кажемо: нема що казати, — ті люде мають запал і силу, най ратуються, — ми не поможемо, бо ні запалу, ні сили ми не маємо. Грішники ставляються тепер в ролю учених, філософів і артистів. Добре роблять. Прецінь іншого виходу нема. Хто видумав кулі і карабіни і силу облічив розгону олова, сей не провадить війни. Стріляють і гинуть ті, що дістали готовий карабін з кулею і силою.

Сумний час настав, бо ніхто не хоче признавати грішників і праведних — всі люде. Ще гірше стало, бо вчені і т. д. розійшлися з тими людьми, що мають силу і запал і сидять в спіжарни, спільній для всіх людей, і перестають бути живими — се средство до поживи. В спіжарни сидять не *Übermenschi*¹, але *Unmenschi*². Є на березі Прута стіна жовта, червона, сива і т. д. — цілий поклад. Червона, сива і жовта, то вони собі червоні, сиві і жовті, але є в них одно спільне, що права Ньютона всі вони держаться і вночі і в днину.

А як межі людьми хто стане ученим і т. д., то каже, що для него інше право, як для тих, що читають его книжки. Се є нещасте. Бо гине від своєї власної кулі, а не від кулі другого. Се самоубійство. Отаке самоубійство лежить плитою над солею землі нашої — над ученими і т. д.

Та принайменше сі люде, учені і т. д. йдуть лицем на смерть. Вони герої. Але серед нашої суспільности намножилося багато таких, що віщують смерть, а хотять жити. Се темнота, що гірше вадить, як явне самоубійство. Се той вонючий гній у нашій суспільній житю, що затроює і затроював наше повітре. У Львові старі і молоді кажуть, що нічо не буде з кампанії виборчої, хоча сильне симпатизують з кандидатами. Се трагікомізм, т. е. такий, що і смішний і гинути мусить. Наша політика ціла трагікомічна.

Ганкевич і в Коломії і в Перемишля агітує против Окуневского і Франка за польско-соціалістичними кандидатами. З принципу мусить, хоч радикальні кандидати ему дуже симпатичні. Подайте трохи світла у голову шефа молоді партії. Чи принцип є щось надлюдке, а симпатія щось людке? Чи чоловік не признає тих принципів, котрі ему симпатичні?!

¹ Надлюди (нім.).

² Нелюди (нім.).

Франко залюбився у польських людовця. Сі послідні получили з католиками, мають вступити вже до „Koła“ у Відні, голосують за Вавельом у соймі, що буде коштувати мужиків 50 мільонів, відмовляють радикалам підписів на інтерпеляції за те, що голосували проти Вавелю і т. д.

Франко возиться зі Стапінським і каже себе припоручувати виборцям через такого чоловіка.

Трилловский злий, що не лиш він скликає мужицкі віча, але і Дудикевич. Він з принципу є за кандидатом соціалістичним, але з симпатії стоїть за кандидатом радикальним.

Павлик робиться хвостом Окуневського, бо чийось хвостом він та мусить бути.

Данилович — нулі, Гарасимович також.

Чи таку політику сих наших заслужених людей не можна назвати зрадою вже як не мужиків, то партії радикальної? Але може і не можна. Се є *Kołowacizna polityczna w radykalnej partyi*¹ — се правдиве і сумлінне.

Я вам дуже файно дякую за лист послідній, до Русова післаний. Се була справді приятельська прислуга, щоби задля личної цікавості другого чоловіка кілька заходів робити. Се може зробити лиш приятель і позвольте себе і мати за приятеля.

Нині їду до Кракова і там сподіюся дістати від Вас лист з дописками Івана.

Coll. physicum!

Будьте всіма здорові.

Стефаник.

Львів. 12. II. 97.

71. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

12 лютого 1897 р., Львів.

Дорогий мій друже!

Нині рано я мав дістати гроші та й не дістав. Усіх моїх знайомих я перешукав — не було. Завтра або аж у вівторок дістану з дому та й зараз пішлаю. Як мій лист дістанете і як Вам таки конче треба, то зателеграфуйте, а я мушу найти. Мені дуже смутно, що я Вам не міг послужити, а Ви мені не раз. А ще мені видиться, що відколи Ви у нас, то я маю ще більше право до Вас і більші обов'язки. Я не писав тому, що гадав гроші найти. Я не дав за програне і шукаю.

А вже коли прийде яка грошева справа, то я до нічого. Я не люблю ніколи словом згадати за прокляті гроші. А тепер я Вам буду сповідатися за ті гроші, що я від Вас забрав. Насамперед ті 20 злр. на помешкане Біборському я не віддав, а взяв довг на себе. Той пан, що ті гроші позичив, — не віддав. Потім 5 злр. я взяв від

¹ Політична метушня в радикальній партії (польськ.).

Вас у Сторожинцю і не віддав. Ті 16—20 франків на побитих при виборах я дав на адвоката проступникови виборчому. Він лазив по агітації, а жінка го сварила, він жінку вбив. Я ему дав на адвоката і ті гроші також винен партії. Але партія з тими грішми самовільно обходиться. Завтра напишу Вам лист і може гроші пішлаю. Як Вам конче треба таки зараз, то телеграфуйте.

Ваш

Василь.

12. II. 97.

72. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Краків, 14 лютого 97.

Coll. physicum.

Дорогий друже мій!

То я знов забіг у агітацію виборчу не з любови до політики, не з прихильности до кандидатів, але з великої до хлопів любови. Три тижні сидів-ем у гірських селах і вповідав-ем там, як що куда світом іде, а вони мені усілякі практики. Тримає гуцул відозву виборчу в мозилястих пальцях і не чує, чи має що в руках, чи не має, і так балакає: „Панам ні пся мама, гроші, моспане, мають та й гайда мужикам посилати на пошті папері, а дурні мужики, йди та слухай казане аж у Коломиї. Ліпше вже до церькови йти та попа слухати, то блисше“. Один із них сидить коло вікна та й нараз каже: „Мей, адьи кумедія!“ Всі вибігають з хати на злість усякому парламентаризмови. Видять таке: малий хлопчиско запряг двоє ягнят до саночок, сів на саночки та й поганяє батіжком. Я вижу, бо також виїшов-ем дивитися на кумедію, як по снігу серед величних скалів, серед лісів, що виглядають на сонце, як просо руде, засіяне на горах, іде на санчатах маленький хлопчик і сонце заглядає в его чорні очі і смієся з него, і він смієся, і гори сміються, і ліси сміються, що таке воно мале та й забігло з ягнятами маленькими межи таких величних, як ліси, гори, сонце. І я сміюся. А гуцули сміються також і кажуть: „з цього, мой, газди не буде!“ — Вертаємо назад до хати і я говорю їм бесіду агітаційну, а кождий з них роззявить рот, пустить ниточку слини до землі і злучиться тою ниточкою з землею і каже: „а, правда, пані, що як бих не вібрали посла, то бих далі жили“. А я, бідний агітатор, кажу: „Та правда, щоби-м жили“. „Ото бо і е!“ — кажуть мені і розходяться, а я чую, що кепський з мене агітатор, бо не змушую їх, аби мене слухали, лиш сам рад би-м їх слухати. По трьох тижнях я вертався і гуцули говорили: „добрий панок якийсь, лишень не знати, чого зимі йде у гори, хіба дома роботи нема?“ — Так що я в Кракові, бо жандарми хотіли ймити, а я втік, бо, кажуть, взимі зле в арешті сидіти.

Дорогий мій і сильний і шановний друже, пишу Вам це тому, аби-сьте мене оправдали і не гнівалися, що до Вас не писав-ем. Ваш послідній, прегарний лист може найбільше тому винен, що я пішов

межи тих людей, що годні ще сказати: хоть не віберемо посла, а жити будемо. Я лиш пішов глядіти на ту силу, за яку Ви там уповідали. Був-ем у Сторожинці два дні і там мені уповідали, що Ви може до Кракова приїдете, ой як би-м тішився! Напишіть, що Ви ще мій друг, і не гнівається.

Ваш
Василь.

73. ДО Ю. В. МОРАЧЕВСЬКОГО

Лютий 1897 р., Краків.

Коханий Юрчику!

Я прошу та прошу твого образочка та й не можу допроситися. Тепер посилаю тобі образочок писаний, може за него дістану твій. Знаєш наші села? То тепер таких образочків, як отой нисше, сотки діються. Малі хлопчики кукають з-поза горну і добре обсервують, чи мама або сестра не зобачить їх саночок? Сотки таких хлоп'ячих сценек тепер по селах. Сей мій образок давний, але я его віднайшов і даю тобі его, бо він хоть не штудерний, але файний. Такий файний, що моя сестра і моя мама питалися мене, чому я збрехав та й перехрестив Васня на Йвана? Але читай!

Санчита

хлопчича зимова сценка

Іванко
Марія, его сестра
Мама їх.

(Мужицка хата в зимі. Мама і Марія сидять на лаві під вікном. Мама пряде куделю, Марія вишиває плечіка. На печі з-за горну видко малу ніжку, відти падають на припічок маленькі трісочки).

В хаті

Мама. Ти знов майструєш, майстре? Я то тебе, мой, намайструю! Аби-м де ніж сховала — все найде. Але коби-с си втвив та аби-с плакав теж то спарю.

Іванко. Ая. Таки зариз?

Мама. Но. Но!

Марія. Аякай, аякай, але як скау дьидиви, що з кошниці дралиці вітбигаєш та санки майструєш, то вони тебе облуп'я.

Мама. То він санки майструє, цес кустрюбатий майстер?

(Підлізає на піч та й відбирає санчита. То дві дралиці, споєні поперечков і затесані як копила від саний).

Мама. А то стариган, вже би худібку обійшов, а він сидит у попелі та санки віробіє. А потім, сновіда, лізе в сніг та й кашлає і спати не дає.

(Іванко зсувається з печі — в одній руді великий ніж, в другій друга поперечка від саночок та кризь плач):

Іванко. Чікайте, чікайте, не куп'ю Вам червоних чобіт д'великодню.

Мама (усміхаєсь). Не треба мені твоїх чобіт.

Марія. Та най майструє, мамо, бо ме ландувати лавицами та навуків шукати та й стіни обшуровувати.

Мама. На. Майструй, але якби ж тьи на дворі вздріла та й аминь ти зроб'ю!

(До Марії)

Мама. Але всему то ти, сивуле, винна, бо даєш му чоботи, а воно плентаєси по надвір'ю. (Іванко сідає серед хати та й теше другу поперечку).

Мама. Іване, йдеш ти на піч!? На голі землі чипітимеш? (Іванко лізе назад на піч і трісочки знов падають на припічок).

Мама. Дівко, ня, може би-с собі найшла яку роботу? Вишиваєш та вімережуєш як безробітна.

Марія. Таже зимі нема сапаня, не знати що робити?

(Прикладає плечіка до рукавів)

Марія. Дивіткоси як файно?

Мама. Файно, файно, але чьис корови доїти. (Виходить).

Іванко. Маріє, пусти на двір'ю лиш трошки. (Злізає з печі з готовими санчатами).

Марія. Заберешси. Треба мені ганьбу за тебе відбирати?

Іванко. Чіка, чіка. А волічку тобі не звивав-с-ми? А видиш? Пусти, пусти.

Марія. Про мене, але мама наб'ють.

Іванко. А як? Зараз таки. (Витягає з-під постелі сестрині чоботи і влізає в них та й шкрьомбає по хаті).

Марія. Ой ти, шкрьомбо підвіяна. Ходи най онучі навию на ноги, бо заковійзниш. (Саджає Іванка на коліна і вбирає).

Іванко. Маріє, борзо, бо мама надьдуть.

Марія. Годи! (Завиває братови голову червонов платинов і вбирає в кожушинку. Іванко, так убраний, йде до дверей).

Марія. Таже груди голі, чикай най тьи зацінкаю. (Зацінкає. Іванко виходить).

На снігу

Дві вишні за хатов обсіпані снігом. Горбик. Іван попід вишні бредє снігом та все оглядаєся на санчита. Паде в сніг. „Агій“ —

каже та встає. Бродить по снігу та все глядить на санчита і знов паде. „Та бо!“ — говорить і підймаєся. Стоїть, витягає руку з рукава і шпортає пальцем в снігу, конче хоче здоймити звідочку біленьку, що блищить в снігу. Пробує кілька разів — не можна. „Заєдно втече“, — говорить та й кладе змерзлий палець у рот й другов руков тягне санчита. Бродить ще хвилю, „Я вже йду до хати“. Заходить в задні двері.

Знов у хаті.

Мама. Ци ти, дівко, маєш розум, ци ти вістаріла его, що пускаєш дитину у сніг. Посинів і замерз як кечин. Але бігме скажу дьдивину най го і вб'є! — Дуже змерз?

Іванко. Так щипає в пальці, що є!

Мама. Видиш, дівко, видиш твій розум? Таже розбери го. Та води дай, най му запарі відийдут.

Марія. Видиш, чорте, лиш ганьби наслухайси за тебе (тормосить ним).

Мама. Борзо, борзо, бо дьидя йде до хати.

(Обі скоро розбирають Іванка, він лізе на піч, а мама ховає сачочки під постіль).

74. ДО Ю. В. МОРАЧЕВСЬКОГО

Лютий 1897 р., Краків.

Маленький приятелю, коханий Юрчику!

Я так шукаю за дарунком для тебе, як давно старий дяк шукав, аби мене обдарувати. То я бувало прийду до него, стану собі коло порога та й очі мої липнуть до грубих книжок, що були замкнені на клямки мосіндзові. Якби так відімкнути клямку, розтворити на колінах книжку та й мочити палець у роті та й листки обертати! Там десь образків, якби-м потім мамі став оповідати!

Я стояв та й собі так розписував у голові, а дяк тимчасом шукав для мене образка або скриньочки з паперю. Давав та й питав: коли прийдеш? Я тримав дарунок у руді та й собі питав: а коли каєте прийти? — Прийди у суботу.

Я йшов додому і раз і другий і третій раз віймав образок з пазухи та й обдивлювався, чи де пса або другого хлопця не видно та й дивився на образок. Прийшов згоді додому то ліз на піч, у куток та там вже добре надивився. Потім злізав-ем з печи та й показував дарунок сестрі та й мамі.

То ти дознаки так прийшов сегодне у гості до мене. Я тебе посадив на кріселце та й кажу: ти мені у хаті наймильнійший гість, бо я тебе дуже люблю, але дарунків тобі не дам, бо я не маю кращих, як твої мама. Але за то я тобі розповім за хлопчика, що его весна вбила. Будеш слухати. — Буду! Мама мої однако такі сумні, то вони сидя тепер і нічо би не говорили до мене, а так то хоть вас послухаю. — Добре.

У долинку коло ставу зійшлися сонце, вітер, воздуха та й став та й таки верби, що над ставом стояли, та й радили, коли весну пустити з неба. Морозу та й місяця не було, щось гнівалися та й дома остали.

То заки вони ще радили, то сонце так сміялось, але так сміялося, що хмари всі повтікали у море. А як хмари повтікали, то воздуха стали такі легкі, такі чисті та й дякували сонцеві та й за то всі сонцеві промінчики пускали на землю попігратися. Вітер за тот час все ставав на став, аби слід зробити та й аби видіти, чи в него ніжка файна. Але став шкаботав его в ногу, а він тікав на верби та й допікав вербам. Вони із-за того все покиували руками, а часом то ловили вітра та й кидали ним до землі. „Що, мой, драпаніши на мене, — казала верба, — не можеш каменем сісти?“ А вітер — пустяк скіц! та й знов на вербі. Верба люта аж люта! „Зачинаймо, мей, ту раду, — каже сонце, — мені далеко, нема як баритиси“ — „Та як зачнемо, — каже вітер, — коли землі ще нема“. „Аді генди суне вже, — кажут воздуха, — дрантива та й чорна, як коли би штири дни не іла!“

Вже всі зійшлися.

Стали вони радити, радя, радя, одно цеї, друге тої, от як то в раді.

Але вибігає до них хлопчик. Такий файний та любий та й зачив гратиси. Оббігли его сонцеві промінчики та й зачіпають его. Один лізе в очі, другий у пазуху та в рукави. Аж сонце каже дітем: мой, бахурія, лишете хлопця. — Втекли. Став хлопець над ставом та й ймивси верби, верба рада, така рада, — то так давно, як єї хлопці не обіймали! А вітер собі до хлопця. Забіг у пазуху та й вибіг рукавом, замотався у волосе а відци скочив у вухо і не гвавтує у вусі, ні, аж хлопець мусів го вігнати. Став зачав собі робити фотографію з хлопця, бо був файний, а воздуха забігли ему у груди, аби там подивитися на серце, ци добре?

Пропала рада. Усі коло хлопця.

Весна вже чикала коло радних і мала зараз спуститися на землю, як лиш урадя, що має вона бути. Земля собі чикала, бо весна єї все убирає, як кнігину до слюбу. А то диви нічо з ради — усі коло хлопця.

Гадає собі весна: я цего хлопця вб'ю!

Гадає собі земля: я цего хлопця вб'ю!

Минуло щос зо дві неділі і знов була рада.

Сонце каже: гадаєте? — мені весни треба? Мені лиш робота. Рано вставай, пізно лягай. Каже вітер: най буде весна. Я маю тільки втіхи тогди. Забіжу помежи чічки, що то ними земля заквітчалася, та й термошу, рву, розкидаю, а земля така злосна як дівка на данци, як єї парубок барвінок з позлітков зірве. Кажут воздуха: мені весни на яку стилу матір! Накличе собі хмарів та так мене обмочить, що рубца нема сухого. Та коби це! А то ті хмари як си

зітрут, то вогню дають. То як зачнут мене печи, як циган залізом. Я тогди так реву, так реву, так гримлю!

Але верби, став, земля конче хотіли весни та й рада стала така, що весна має бути.

Вже була весна, вже земля лагодилася до слюбу, а файний хлопчик вибіг у долинку та й ляг на травичку та й уснув. Прийшла весна та й пустила ему їди в кров, прийшла земля та й сказала: я тебе з'їм!

Вбила весна хлопчика, а земля его з'їла. Его ховали на весні на могилі. То було давно.

Тепер, любенький Юрчику, йди додому та й кажи мамі, аби сміялася до тебе і не тускувала.

Будь здоровенький.

Стефаник.

75. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Ваш лист, то як файна на весну розцвіла черешня. Цвіту, зеленого листя багато, а там від опівночі є галузка і на однім листочку єї слеза. Лиш одна слеза. Чи Вам, дужому і файному другови мому, не зависла одна слеза на віях? Бо лист Ваш то такий, як коли би віщував великий плач у Вашій душі. Коби я милився.

У нас весна — шість мужиків руских погигло від багнетів, а тисяча сидить у криміналі. То вибори з загальної курії. Для мене се весна, бо чують мої мужики крови у собі багато і виливають єї в чорну землю. Тішуся їх силою і їх пролітою кровю, бо кров змиє болото з нашого тіла і з ран наших тріло.

Ой на селі також буде весна. Біла хата купається в сонці. На приспі перед хатою кури дзьобають стіни. Навколо хати герцюють хлопці на деревляних конях. У хаті мала дитина граєся і ручков хоче ймити барви веселки, що крізь вікно увійшли до хати. А старий дід сидить на лавці і навколо его сивого волося розсипалися тисячі променів весняних. А волося діда як промені осінні, що лишилися від осени. А в серці у діда якась радісна туга промикаєся. І глядить дід на дитину, що граєся барвою веселки і шепче: „то давно було, як я так грався!“ І дивиться дід на сонце, і з журбою промовляє: „чи довго ще я буду дивитися на тебе?“ І чує дід на сивій голові теплі промені весняні і каже: „тепленько, весна буде, бо сонечко файно гріє“. І я чую, що дідови пустилася по зморщеним

лиці слеза, бо дід весну любить, бо дідови на весну жайворонки співали, бо дід на весну кидав зерно у божу землю. А тепер весна є, а хто знає, чи годен він піти в поле і зерно розкидати і жайворонспіву слухати?

І дід обтер слезу і нагадав собі свою молодість. Вінок споминів разом з весняним сонцем найшов у серце. Поле широке, зелене, воздухи чисті, его нива, его волики і плуг его, і він ходить за плугом по тих полях широких, і ходить, і ходить. І чує дід, як коли би весняне сонце вливало в старі кости ще силу і чує, що ще буде ходити по широкім поле. І радісно ему в душі.

Вийшов перед хату, крикнув: „аушь“ на кури і сів на приспу против сонця. І почув дід якусь музику, ему знакому. Ту музику укладають: сміх дітей, що герцюють на деревляних конях, шум галузя вербового, голос псів, що гавкають з утіхи, шум потока, що пливе попід верби, і вітер молоденький, весняний. А ту музику грає сонце, грають промені его. І почув дід музику своєї молодости, і видів дід музику — і чув, і видів музику.

А як він дивився на ту музику і слухав єї, то вітер закотив ему рукави аж за середину руки, і видко було худенькі, зроблені руки діда, що вигрівався на сонці, і чув, і видів музику своєї молодости.

Я Вам, дорогий друже, не годен сеї музики написати, але я єї чую, так чую, що все у мені грає. Якби-м був на селі, то би-м і видів ту музику. А якби-м був на селі з Вами, то оба любували би-м ся тов музиков, і я би плакав за старим дідом, і Ви би плакали. Чи будемо ми ще коли на весну укупі?

Посилаю Вам сей лист і жалую, що сам не можу йти до Вас і розповісти Вам за весну, і подивитися, чи не сумні Ви?

Ваш

Василь.

76. ДО С. А. МОРАЧЕВСЬКОГО

13 березня 1897 р., Краків.

Добрі!

Ви на Крету — а я до Тернополя їду. Хоть трохи ще хорий, але в русі і слабість ослабиться. Коби ніякий біс словом задавив. Мого товариша, кандидата з Тернополя, вчера арештували — аж я їду ему на підмогу. Коби хоть що помочи, або ему, або собі.

Будьте такі добрі та напишіт до мене до Тернополя — я буду у д-ра Вітошинського. Хочу і там ще знати, що з Вами дієся і яка душа Ваца, чи смутна чи весела.

Нині їду о 11. год. вночі, а до Тернополя над'їду завтра по полудни у 3. год.

Здоровіт Вашого тата, поцілюйте Юрчика і будьте здорові.

Стефаник.

13. III. 97.

77. ДО С. А. МОРACHEВСЬКОЇ

14 березня 1897 р., Перемишль.

По дорозі до Тернополя — я трохи приослаб та й встав у Перемишля, а відци іду до Добромиля, аби Франкови помочи, як не приарештують. Погода файна, жовнір ходить та й ніс му почервонів, але все вдає юнака, бо на варті. — Я буду у середу вже в Кракові як ...

В. Ст.

14. III. 97.

78. ДО С. А. МОРACHEВСЬКОЇ

16 березня 1897 р., Перемишль.

Добрі!

Іду до Кракова назад. Ані мене не вбили, ані сховали. Лишень той готель, що я у нім сидів, обступила товпа підкуплена і верещала: „распнем“. Дурна товпа, бо лиш кричала. Ночою мав-ем цілу зграю жандармів і поліцаїв. Нині отворив-ем бюро інформаційне і може яких 300 хлопів брало інформації на то, аби Франко дістав 24 голосів у Добромили. Та й ще багато усякого було. За то Вам з Кракова напишу. Напишіт зараз, що робите?

В. Ст.

79. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

19 березня 1897 р., Краків.

Коханий друже!

Я був через кілька днів на селах, аби казати мужикам, що кров червона чорній землі на весну не вадит. Я з ними ходив поміж шаблі і все казав: ви дусші від шабель. Потім мужики впали з кандидатом своїм, а я казав їм, що вони ще десять послів чужих витримують. Потім нас арештували, але мусіли пустити. Врешті відвели мене до колії, і ми розійшлися як приятелі. У Кракові надіяв-ем ся застати від Вас лист та й не застав. Дуже боюся, чи Вам що злого не дучилося? Напишіт зараз хоть одно слово.

Василь.

80. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Березень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Нині я одержав зазив до збирання складок на родини мужицкі порізаних і поарештованих. У східній Галичині ще стоїть по селах військо, що кров з людий висисає. Збираю оже тут складки, а Вас

прошу, аби-сьте в Цюріху назбирали трохи грошей і мені післали. Ходить мені тут більше о маніфестацію як о гроші.

Як мете посилати, то напишіт, хто давав і кілько давав, а потім оголоситься в газетах. За тиждень може що узбираете.

Ваш

Василь.

81. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Березень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Сидів я, сидів та й не міг усидіти. Недалеко від мене били і різали. Я пішов туду. Застав-ем подертий сніг на горах, заболочений на дорогах. Серед тої смерті сиділи чорні села, як тіні, як жузли, спалені горячкою голоду давного і довгого. У селах — люде. Гадали вони і ще гадають, що їх сльози розсіються попід сонце і на сонце впадуть, і почорніє воно, і цисарєви знак дасть, що вони плачуть і гірко ридають. Гадали вони і ще гадають, що сльози їх на вітер усядуть і піднесуться там, де атоми пурпуру бога тихо обминають, і атоми шептати будуть їх сльози, і бог укритий покажєся, і буде з висот синих видіти їх, як плачуть і гірко ридають.

Потім я прийшов до них і казав їм, аби не плакали і аби гірко не ридали. Я їм радив, аби брали стріхи свої і складали одну на одну — аж під сонце. А сонце запалить їх високість і царя спече і бога покаже. Вони слухали мене і ще боялися. Але я їх таки намовляю.

Ми однако стали добрими приятелями. Я їхав, а вони мене прощали і розійти не могли ся зі мною. Жандарми надійшли і нас розтягнули. Се були бойки з Добромильського повіту. Ми йшли темнов очою болотами і раз по раз спотикалися, але не впав із нас ніхто, бо тримали нас плечі близьких, що разом з нами йшли. Довго ми йшли і хоть замерзали нам ноги і гнили від мокрого болота, то ми розгрівалися нашими великими словами. Потім настав день, і ми бачили ясне сонце і мідяні ліси, і чули-сьмо короткий, уриваний спів косів, що недавно надлетіли. Ми ще йшли, хоть бажали глядіти на сонце і ліси. Зайшли-сьмо у місто і надітали жовнірів, що стояли сперті на олов'яну збрую. Ми пройшли коло них, як діти, — невинні і цікаві. Потім вони нас, як дітей, загнали у церкву. Лиш у церкві ми були безпечні — ми невинні. Обступили вони церкву і хотіли нас там різати. Ми хотіли не датися і чарами святими боронитися. Прийшли потім начальники і просили, аби вийти, то будем безпечні. Потім ми вийшли, нас 24, і голосували.

По голосованю я казав їм, що можна і в церкві боронитися, а в хатах і селах, то конче треба.

Такі були вибори. Я за них Вам колись більше розкажу. Мій друже єдиний, я би рад бути з Вами хоть динку ясну і я буду донче старатися, аби поїхати до Вас. Але Ви тимчасом пишті такі листи, як пишете. Се сила моя і краса. Я по них ліпший і файніший. Пишіть.

Ваш
Василь.

Напишіть виразно, чиї імена подавати, а чиї не подавати і чи треба буде товариствам складати подяки? Коби можна, аби не складати. Бо се не конче добре.

82. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1897 р., Краків.

Ой Ви!

То байка психолог, але лист таки-м видер. А гадав-ем вже, що-м сказав знов якусь дурничку (це мій дідичний блуд) і єї травите, а аж десь гет, гет напишете: я була написала лист, але-м не післала, бо був острый, хоча Ви і заслужили на те, аби Вас змашкарити; тепер я усілася і вже-м ліпша. Отакого я надіявся. Бачите — не писане, а кепковане.

Матейко, я Вам кажу, що як ланцюжок закинувся, то він чувся трохи винуватим, трохи злим, трохи ймленим, як ему допікалося жартом. Це з нашого города чічка. Слаба, бо город виссаний, крошка, бо приморозки нашу весну навідують, і нефайна, бо сонця замало у єї листках. Ой, кажу Вам, що то за страшний стан душі у такого непридатного (*überflüssig*¹). Кожного чоловіка має за більшого від себе, а ратуєся тим, що ігнорує кожного, а не тим, аби придивитися тій великості і звести єї до маленькості або самому йти до великості. Такі люде не є дурні, але дуже нещасливі: ось, що каже Некрасов за них:

Улыбнись — непроворная, жесткая,
Не в улыбку улыбка моя,
Попутить захочу — шутка плоская:
Покраснею мучительно я!
Помещусь, молчаливо досадуя,
В дальний угол... уныло смотрю
И сижу неподвижен, как статуя,
И судьбу потихоньку корю:
„Для чего-де меня, горемычного,
Дураком ты на свет создала?
Ни умишка, ни виду приличного,
Ни довольства собой не дала?“

Чи Вам не видаєся так, що Некрасов був у Стецеві і видів Матейка і про него, таки з него ці вірші написав? Я так все піймав Матейка. Цікаво би віднайти коріне его нещастя не лиш у нім, але і в его оточеню, т. є. вдома, у школі, у житю. Колись будемо шукати.

¹ Надмірного (нім.).

моя велика краса, до приходу
Ви написали мені лист, але-м не післала,
бо був острый, хоча Ви і заслужили на те,
аби Вас змашкарити; тепер я усілася і вже-м ліпша.
Отакого я надіявся. Бачите — не писане,
а кепковане. Матейко, я Вам кажу,
що як ланцюжок закинувся, то він чувся
трохи винуватим, трохи злим, трохи ймленим,
як ему допікалося жартом. Це з нашого
города чічка. Слаба, бо город виссаний,
крошка, бо приморозки нашу весну навідують,
і нефайна, бо сонця замало у єї листках.
Ой, кажу Вам, що то за страшний стан душі
у такого непридатного (*überflüssig*¹).
Кожного чоловіка має за більшого від себе,
а ратуєся тим, що ігнорує кожного, а не тим,
аби придивитися тій великості і звести єї
до маленькості або самому йти до великості.
Такі люде не є дурні, але дуже нещасливі:
ось, що каже Некрасов за них:
Улыбнись — непроворная, жесткая,
Не в улыбку улыбка моя,
Попутить захочу — шутка плоская:
Покраснею мучительно я!
Помещусь, молчаливо досадуя,
В дальний угол... уныло смотрю
И сижу неподвижен, как статуя,
И судьбу потихоньку корю:
„Для чего-де меня, горемычного,
Дураком ты на свет создала?
Ни умишка, ни виду приличного,
Ни довольства собой не дала?“

Лист до О. Гаморак.

А тепер Вам даю другий факт, що мені случився тиждень тому. Прийшов до мене хорий товариш К. Очі сімома огнями палають, кашель сухий, уриваний. Каже мені: „Спалююся сам своїм вогнем. Спалив-єм у собі все червоне, крім крові, а тепер палю білу тканию. Тепер то вже не поломінь червона, ясна, але якась душеніна димова і це прикро. Все перегризу у собі — перепалю, і землі нічо не оставлю, лиш недогарки. Смерть та й решта! — Лишу тобі мій Tagebuch¹ з трьох років. О, видиш, на день все видавав-єм 17 кр. через три роки. Диви 26/III. 94 є так: молоко 7 кр., хліб 3 кр., булка 2 кр., яйце 2 кр. — а 1 мая маєш: рожа 5 кр., а 12 кр. хліб і молоко. Такий цілий Tagebuch. Рожу я дав дівчині. А тебе прошу, як час меш мати, то найди межі тими лумерами стежку, таку алею. Я тов стежков три роки ходив „попід руку“ з такою добродійкою, що в простирало убираєся і косу у руках тримає. Там є цікаві позиції. О, видиш, отут є: фіалки 12 кр., 3 кр. молоко і 2 кр. булка. Фіалки дівчині дав.

Сховай же мій Tagebuch і як колись будеш у товаристві старих патріотів, що муть балакати за цвіт народу — молодіж, то покажи їм мій Tagebuch. А як пані будуть говорити за любов, то покажи їм позиції за рожі і фіалки. Кожда з них хотіла би тоді мене мати перед собою і запитати: то ви мали романс зі служницею? Так, але на цвіти видав більше, як найбільший пан. Будь здоров, мій генеральний спадкоємче, прийди до шпиталю подивитися на „хімію смерті“. Я сховав Tagebuch. Колись пошукаю тої алеї. Цікаву мож галерію зложити з молодого покоління. Пишіть.

Стефанік.

83. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

24 квітня 1897 р., Русів.

Коханий друже!

Як би-м хотів Вам сказати за себе, що я роблю, то лиш треба би Вас тут, у Русові, аби-м Вам показав довкола зелень і розцвілі дерева, а до того ще показав би-м мізинний палець правої руки і сказав би-м: а це я такий сам, як палець. Часом мені добре самому, а часом то так затужу. Хочеся такого чоловіка, аби з ним сісти на траву у лузі та й говорити. Говорити та й говорити, а потім казати тому чоловікови: та ходім до хати та їсти нам мама дасть, буде бідна мама трохи униматися, що панських страв не кладе на скатерть, але то нічо, наїмося та й підемо поздовж яру попід верби і будемо знов говорити. — Аби то Ви так були у мене і аби-м так оба їли у мами, а потім ходили понад яр та й говорили. Мені видиться, що Вам було би дуже добре у мене та й тому виберіть Ви таку щасливу днину у добру годину та й з'їдьте усіма до Русова. Пані доктор буде з мамою журитися, чим би нас нагодувати, а ми будемо бавити Юрчика і так на їду заробляти. Лиш відтепер вже

¹ Щоденник (нім.).

зв'яжтеся і скажіть, чи можна Вас надіятися, бо інакше не поїду до Вас до Цюріху, як вперед не обіцяєте. Вам буде добре і спокійно.

Вчора було Юрія, середина весни. Пообтикали мужики усі ворота терням, оглянулися, чи поколеся відьма, та й пішли, куди котрий. А одні до мене. Увійшли, посідали та й бесідували за свою радість, за весну, за свою журу, за біду. „Сьогодні лиш води мужикам під достаток, а хліба то нема“, — каже той, що ткає полотна, а сам зелений, як толока. „Говори свої, — каже тот, що свині перепродує, — тобі хліба на що, зелений-єсь, як лисниця, та й зацвітеш, бо весна тепер, все зелене та цвіте“. „Тобі фіст свинячий у руках позеленіє та й відгризеш, бо меш гадати, що то часнок“, — відбиваєся ткач свинареви. — Сміх серед решти. Один цікавий каже: „Набік, хлопці, бо шляхта гонору собі дошукує! Мой, ремісники, вам ще благодать, але нам, справедливим мужикам, то вже виходить з решти. Сьогодні рано кажу своєму хлопцеві: йди, небоже, овечита віжени та попаси. Вігнав, знаєте, а то роса така студена, що аж! Плаче малий та й каже, що роса пече у ноги аж щипає. Кажу я ему: то ти від роси плачеш, що в ноги щипає, чекай, небоже, прийде роса до очей, тогди заплачеш. Всі слухали та так якось невинно, по-діточому, як коли би вони все мали чоботи на росу, як коли би байки слухали. „Сьогодні вся робота мужицка — мука. Роса та й вона щипає мужиків, зачинає від ніг а до очей доходить. А земля родить лишень три колоски: один цареві, один жидові, один панові та й попові, а богові і мужикові четвертого вже нема. Та й не знати, чи стане воно коли на тім, аби нам земля вродила четвертий колосок?“ Всі слухали, але лиця всіх покрила жура за тим четвертим колоском, усі вони крірвали, усі ноги збивали, досвітками вже по росі ходили, а четвертого колоса не доробилися. Але один письменний перебирав папері на столі та й зачав читати вірш Конопниці:

І чого ж ви впали, роси
Холодні?
Ми ж і так вже голі, босі
І голодні.
Мало сліз нам, тисне горе
На очі.
І пощо ж нам ще тих срібних
Сліз ночі?

Всі слухали, але з таким ревним серцем, з такими ясними очима, що не могли відвернутися від письменного, хоть вже не читає. „А то хто співає таку співанку?“ — „То одна пані написала“, — кажу я. „Ей, де то паня, не може бути, аби то паня була“. Потім порозходилися усі додому, а кождий гадав: добре вченому, ему світ розкритий, а сліпому мужикові світ закритий! Як приїдете до Русова, то мете видіти цих, що не вірять, аби Конопницка була панею.

Здоровля паню доктор і Вас і Юрчика сердечно.

Ваш

Василь.

Дорогий друже!

Ви найліпше знаєте весну, бо у Вас все є весна, все росте, все від землі та під небо йде. Я также сидів сеї весни на горі, ще сонце не сходило. В досвітнім холоді чути було силу різкості, що мала станути на цілий день, бо як сонце зійде, то вип'є всю росу, весь холод забере. Пустить сніп променів і по горах росу вип'є. Мало єї для вічно прагнучого сонця. Пустить срібні лучі рівнинами широкими, далекими. Нап'єся в обіда та й нічо — палить его далі жара! Ще обмотує доли та долини нитками срібними і решту допиває. Потім стає знесилене своїм вогнем власним.

Витискає піт з сіячів на полі та й мало, мало для его світла, для его жару вічної!

А в полудне вливаєся нерухоме в ручаї, стави і ріки, у моря сині і Дунай випиває.

Потім підймає хмари з морів, гризе їх з жажди міліонами своїх променів, купаєся в них. А як викупаєся, як згасить душноту, то пускає дощ землі і на гори, і на рівнини далекі, і на долини межі ними. Виходить ясне, молоденьке на небо і смієся до землі, а земля до него.

Отим ранком їхав дід Михайло орати у поле. Чотири колеса від воза одно за другим йшло поволеньки за волами. Пільна дорога перед возом ще спала. За возом гойдалася, хиталася і всі бодяки, застрашені возом та й дідом Михайлом. Першому бодякови головку передне колесо урвало і викинуло аж на ниву, на жито. Другі підхилилися, пручалися, але багато їх впало. Вже віз діда Михайла далеко був, а бодяки ще зо страху тряслися. Виділи зеленого жука, як его роздавило на дорозі, як крильця зарив у порох і як умер.

Так їхав дід Михайло орати на ниву. Перед ним пільна доріжка спала, а за ним тряслася і боялася.

— Гий, ги-ий маленький! — чути дідів голос, що росною розходитьсь. Заїхав на ниву, скинув плуг, збудив онука Івана та й орють.

„Гий, бичок маленький, борозного батою, най тягне“, — каже дід та налягає на плуг, а внук борозного батою підгонить. „Діду, аді, яких людей усюда по поле“ — говорить Іванко аж на цілу ниву.

„Богато людей, бо весна, треба орати, сіяти, аби земля родила. Довкола кожного села тепер люде орють і сіють. Перевертають скибу д'сонцеві. Кілько селів на світі, то довкола кожного є такий обруч людей, що землю д'сонцеві привертає“.

„Гов, най відітхнуть воли“, — каже дід. „Діду — каже Іван, — то такі колеса є довкола села кожного, гет коло всіх селів та й у тих колесах люде орють і сіють — то це весна?“

„Весна, синку, — каже дід, — а ну гони волики“.

Така весна, мій друже у нас була, і я тішився нею. Дякую Вам за раду, чому не пишете?

Ваш
Василь.

85. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Травень 1897 р., Русів.

Дорогий мій друже!

Будьте Ви мені дужим і щасливим другом, бо я не можу таким бути. Так мене жите розбиває та так опоясує горем, що ледво, ледво тримаюся. Я не годен ступити, аби не вчути страшної мелодії смерті, та й в моїй моці не є, аби смерть прогнати, а жите наново привернути.

А я собі нагадую жите, але файне, як діброва в три ряди сажена, як калина червона, а веселе, як потічок у ярку, що кривульками гнеся попід береги та береся підмивати вербу над ярком. Але беріг дримає над потічком та й не журиться, що его підмие, а верба похитує листям, то д'сонцю, то від сонця та й тихенько шепче: та не біжи так борзо, бо ще в став забігнеш та й утопишся!

Але сів чорний мотиль на камінчику. Чи він відпочивав, чи холоду набирив у шовкові крила? А я сидів коло мами та й ланцюг робив зі стрівок, мама полола грядки та й співала пісню: ой їхали купці з гору, з гору, з-за Дунаю...

Сонце розсіялося по синім небі і відти падало, але не проміннями, але мацінькими срібненькими дробинками. Такого багато сонця, що зізвездочки напихалися в очі, в пазушину.

А мотиль сидить на камінчику, вітер хилить крила шовкові. То крила зійдуться з собою в одно, потім розходяться вдвое. Та й так все, раз по раз. А сині облаки все запорошують чорні крила срібненькими, сонячними зірками. „Зараз срібний буде, не чорний“, — гадаю, а ланцюг тримаю у зубах. Шовкові крила ямикаються, то утворюються, та й мотиль не срібліє.

„Ма! а мотиль зараз сріблій стане?“

„Який мотиль?“

„Аді, той чорний, на камінчику“.

„Ти чого на чорного мотіля дивишся, не дивися, бо вмреш“.

„А я, я їму его та й не вмру“.

„То лови собі“.

Повісив-ем собі ланцюг через шию та й гайда за мотилем. З камінчика утік на червону чічку півонії, а вітак впав на листок конюшини, а потім через пліт поплив синім воздухом гет собі. Кудя, кудя?

„А їмив-есь мотіля?“

„Утік у бабин город“.

„Не лови ніколи чорного мотіля, бо вмреш, білого собі їми“.

„Я їму собі білого“.

Потім я заснув під соняшником, мама зв'язала їх кілька до купи, аби більший холод був, а мені приснився чорний мотиль на камінчику, потому мотиль сріблів, аж став сріблій, а я его ловив, ловив.

А я встав, а мама дала хліба і ложку у руки, аби їсти молоко. Але летів білий мотиль та й я за ним з лижков біг, а мама радила: та же найжся наперед, білих мотилів є багато та потім їмеш.

А я найвся та й ловив мотилі коло мами.

Але то давно, дуже давно, як ще моя мама полола грядки, а я за мотілями бігав і ловив їх, і в сні, і як молоко їв.

Файно мені було коло мами. А тепер мене обсіли чорні мотилі, а мама не годна вже порадити, що аби відгонити їх, бо вмру. Мені так страшно стає, чи я не забуду того раю мого, синих облаків, ланцюгів плетених, білих мотилів. А то і тепер я ледво нагадав собі, ледво списав Вам маленьку пригоду.

Шумить коло голови моєї рій чорних мотилів, шумить у безко-нечну мелодію і закриває сине небо, ясне сонце, очи затемнює. Чорна хмара настала, і я рвуся, пручаюся і, відай, утоплюся в чорних хмарах.

А може Вам буде не до вподоби, що я так розплаквся. Мені би жаль було, якби Вам не було до вподоби, але я таки заплакати мусів. У неділю був у нас у Русові др. Окуневский. Дав раду, розрадив, успокоював та й я вибрався до Кракова. Коби я міг вірити, що ще мама хоть трохи поживе. Коли не можу.

Ще казав мені, що Ви перенесіться до Кракова, і я дуже сим зрадів. Блище будете, — легше буде.

Я вже хотів дати Франкови Ваші гроші та він питає, чи Ви не зажадаєте звороту грошей, як другі поляки. Франко написав у „Zeit“ статю про Міцкевича, і всі поляки, гет усі, тепер на него бий забий! Чи Ви схочете поставити Ваше імне тепер у Франкову газету? Через це мушу чикати Вашого дозволу.

Напишіть письмо добре для мене. Паню Вашу і Юрчика здоровля сердечно і лист до них пишу.

Ваш
Василь.

86. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Травень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Файне Ваше письмо за Франка. Ви не знаєте, як мені дуже жаль, що повіяв студений вітер від нас та на Ваші ниви, у цвіті прибрані. Я би хотів цілою душою, аби так не було.

Але чому наші городи пусті, таже весна у нас щорік з полудня надходить. У нас ниви жита не родя і хліба нема; у нас жита нема, і птахів нема, співанок нема. Ми голодні й невеселі.

У нас мужик кидає зерно у землю і байдуже, чи вродить. Чи вродить, чи не вродить, — ліпше не буде!

Давно платили-м панщину полякам, потім платили-м за процеси лісів і пасовиськ, потім пропінатию, а тепер Вавель. Це полякам.

А Австрії платимо осібно податки з неслухно укладованих ґрунтів і даємо рекрута.

Ми за то маємо права конституційні від Австрії, але їх поляки нам *per fas et nefas*¹ зрабували.

Рабівник може собі у хату справити щонайфайні образи, щонайкращі столи і Міцкевича може читати, але він рабівник. А попід вікна снуються зрабовані і варварским оком глядять на образи.

Але дотепер там, у хаті рабівника, були его діти (соціалісти), що дивилися на зрабованих і казали: „Ми будемо люде, ми вам зрабоване вернемо“. Та діти підросли і батьківського розуму набрали.

Тепер ті гелоти кинулися на дім і вирвали поета з рук і казали: „Подлий поет, що татам не дає людства, а дітий до него не доводить“.

Оце Вам гадки усіх русинів, навіть найліпших, у сю пору. І Франко, що є їх ротом, сказав за них то, що вони собі гадають. А мені смутно і страшно, бо я з тих гелотів. Я розумію, що так мусить бути. Напад на найкращі цвіти у городі dokonує зрабований і є для себе оправданий. Се є страшне.

Я би хотів, аби розбили були то серце і голову, що поета не чує, а поета, аби в церкву були зложили.

Але той варварський напад най буде пересторогою для серць і голов рабівників і старих, і малых.

Простіт за нудний лист, але я Вам мусів з обов'язку подати теперішній образ мого оточення. Я не хочу бути нічим ротом, але своїм буду говорити до зрабованих. Говорити буду від гелотів, бо я з них, але буду вчити їх, аби постів у церкву заносили, а серця нелюцкі аби кололи.

До другого листу лишаю собі бесіду за мене, а тепер Вас прошу напишіт мені, як Ви маєтеся? Чи будемо видітися і коли, я би так з Вами хотів наговоритися. Так би-м ревне хотів. Говоріт хоть в листах.

Ваш

Василь.

87. ДО О. К. ГАМОРАК

Травень 1897 р., Краків.

Добра приятелько!

Був-єм у Франка у Львові. Застав-єм его в добрім настрою, трохи хорого по операції, і він мені так розповів за себе. Треба ему було покидати доконче „Kurjera“, оже аби було вже за що. то написав D. d. V.² Але написав і тому ще, що таке має переконанє

¹ Чесним і нечесним способом (лат.).

² „Dichter des Verrathes“ — „Поет зради“ (нім.).

о Міцкевичу. Хліба не стратив, бо має 50 злр. щомісяця у тов[аристві] ім. Шевченка, а решту доробить собі кореспонденціями до нім[ецьких] і рос[ійських] газет. Кампанія проти него зі сторони поляків скажена. Газети як „Dziennik polski“, „Śmigus“ і т. д. wzywają patriotyczną młodzież polską, ażeby J. Frankę miała w swojej opiece¹. Чи будуть бити, чи не будуть, то ще в руках господніх. Незабавки виїжджає до Завадова під Стрий і там може виховаєся [...]. Впрочім рутенці симпатизують з Франком, але взяти его в оборону чей страхаються. Франко не гадає вже ніколи кандидувати, гадає перестати видавати „Житє і Слово“ (300 пренум.), а загадує спокійно робити свою наукову і літер[атурну] роботу. За „Житє і Слово“ зайшла у него сварка з Україною із-за якоїсь статі, де Франко нарушив трохи радикалів українских. Впрочім спровадив собі недавно „Mahabharat'y“ і тишиться, що має 300.000 віршів у хаті.

Белей навмисне надставив Франкови ногу, аби не дістався, сохрнє боже, до „Діла“. Кажуть, що то Романчук так розрешетився.

За аферу Трильовский—Данилович забули вже. Заряд партії вислав ему письмо, в котрім ему наказав, аби заперестав напастий і рівночасно завідомив, що „Громаду“ не уважаєся відтепер за радикальну часопись. Франко каже, що на найблишнім з'їзді внесе, аби Трильовского виключити з партії. Такий доробок Кирилів — але дурного все б'ють.

Нині рано я приїхав до Кракова. Уся Польща остікаєся на Франка. У п'ятницю вечером має тут бути велика дискусія на тему „Ein Dichter des Verrathes“. Я, бідний, маю боронити Франка. Ба чи проваля голову, чи ні? Пішлю Вам ті польські газети, що будуть писати за це. Ще пішлю Вам одну файну книжку, котру я тепер собі справив. А Ви будьте ласкаві, але секрет! післати мені на першого червня 15 злр., бо гроші пропутав-єм, а тепер першого буде пропаденіє. Я Вас ні перепрошую, ні Вас не встидаюся, — пішліть та й решта. В середині липня зверну.

Напишіть що.

Стефанік.

Адрес. W. S. St. med. coll. physicum w Krakowie.

88. ДО І. Я. ФРАНКА

Червень 1897 р., Краків.

Дорогий добродію!

Посилаю Вам до „Житя і Слова“ коротеньку нотатку про збори тутешньої молодіжи поступової, скликані по поводу Вашої статі „Ein Dichter des Verrathes“. Були збори 28 мая с. р. Науковий бік статі обговорював перший бесідник і доказував, що Ви не ро-

¹ „Денник польський“, „Śmigus“ і т. д. закликали польську патріотичну молодь, щоб І. Франка взяла під свій захист (польськ.).

зумієте доби романтичної і тому могли-сьте закинути Міцкевичови апотеозу зради. Таке можна би зробити з усіма поетами тої доби. — Другий бесідник обговорював політичну сторону статі. Чи міг Франко мати політичні мотиви, аби виступити против цілої польської суспільности в такий безглядний спосіб? Так, такі мотиви є. Франко, що є виразом найбільшої частини рускої суспільности, міг найборше, найрізкіше відчутти всі ті кривди, які поляки заподіяли русинам. Сих кривд є багато, а по виборах до парламенту сі кривди перейшли звичайну мірку. Русини в особі Франка мають причину найзавзятійше поборювати нас, поляків. Квестія польско-руська виступом Франка заострилася. Ся квестія ніколи не була предметом докладного і широго трактованя зі сторони поляків. Поляки сю квестію майже ігнорують, не знають єї цілком. Час би полякам пізнати сю квестію, бо статя Франкова вказує, що справа ся надзвичайно для нас важна. Если не має між нами дійти до катастрофи, то в найблисшій часі ми мусимо знати польско-руську квестію, аби не спровадити тої катастрофи, страшної для обох сторон. А хоть Франко мав слушні мотиви, то однако таким способом, як статя его в „Zeit“, не повинен поборювати поляків, бо се веде не від катастрофи, але до неї. Однаково ж, ми, поступова молодіж польска у Кракові, висказуємо свій рішучий осуд редакції „Kurjer Lwowski“, що усунула Франка зі своєї редакції за його переконане, і тій польській пресі, що підюджує молодіж польску против Франка.

Від русинів говорив Стефанік. „За свої переконаня історично-літературні відповідає сам Франко. Єму свобідно мати о Міцкевичу свою гадку. Я его боронити не буду, бо сам собі це ліпше зробить. А скажу ліпше за ту квестію, що називається польско-руська. Ся квестія ніколи не була полякам ясна. Але донедавна була хоть одна партія межи поляками, котра в сій квестії висказувалася справедливо, хоть єї не знала, як решта поляки. Се соціалісти польські. Як ся партія виїшла на політичну арену при послідних виборах парламентарних, то з тої справедливости не лишилося нічо. Проти наших кандидатів радикальних ся партія поставила своїх. Видко, що стан посіданя не так легко може скинути з себе навіть поляк соціаліст. А другий факт, як заняла до русинів польска партія соціалістична, се бесіда посла Дашинского на зборах русинів у Відні, що були скликані русинами, аби в центрі держави запротестувати против різні виборчої. Посол Дашинский сказав, що надужитя виборчі були в цілій Австрії, а в Східній Галичині лиш тому так ярко виступили, що там не було організації. Се така оборона Баденського аж фає! То войско не на те різало, аби розбити нашу організацію, лиш аби завести організацію. Видите, яка логіка поляка, як забирає голос за русинів. Інших фактів не навожу, але осими двома хочу вас переконати, що тепер ми, русини, не маємо ні одної партії польської, щоби для нас була справедлива.

А що ж дієся серед нашого люду? Хлопи наші емігрують з найліпшої землі, з Поділя, тепер зачинають емігрувати з Буковини. Сотки їх сидить у криміналі за вибори і чикає страшного засуду.

Решта, ті, що сіють і орють тепер, чують, що над ними царить якась страшна сила, котра їх хоче раздавити. Хто та сила? Та же при послідних виборах вони, сі хлопи, усю свою енергію вложили в борбу політичну, легальну, аби визволитися з тої страшної сили. Повинні були виїти усі наші мужицкі послы, а виїшло їх три. Тепер вони сіють і орють і чують страшний нестосунок меж їх силою політичною а їх репрезентацією. Чи в тих масах нашого народу горить тепер ненависть до тої сили, чи розпука і апатія точить? А хто ліпше вгадає, як Франко, а хто глубше відчує, як Франко, то, що тепер у наших мужицтві горить або его точить? Се можуть бути мотиви політичні до статі „Ein Dichter des Verrathes“. Збори закінчила бесіда одного поляка. Казав він, що Франко має

(Кінця немає)

89. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1897 р., Краків.

Любий приятелю!

Сегодни я такий до нічого, що би-м не годен слова написати, якби не Ваш лист. Читаю раз, читаю другий раз та й радуєся, що маю такого друга, що так пише, що людий зі слабости визволяє. Читаю Ваш лист та й як коли би-м по ниві, по зеленій ходив. Сонце гріє, земля, свідома родючости своєї, вигрівается, а трава і цвіти вилазять із землі, аби попигратися. Нахожу і у Вашім листі такої сили багато, що ще раз радуєся, що Ви мій. Будьте Ви моім другом, але все будьте і тримайте мене все простісінько, як земля тримає березу, під небо, високо.

Ви певне знаєте, як я люблю слухати, як Ви говорите. Я би поїхав до Вас, аби Вас послухати. Та тепер, мій друже єдиний, не могу. Напевно приїду до Вас 10 липня і побуду у Вас кілько схочете та й разом будемо вертатися із заграниці до нас. Файно буде, хоть треба чикати. Я би до Вас тепер вірлом злинув, так би-м хотів Вас видіти серед горів вільних — вольного. А вже відколи Ви мене зазвали, аби їхати, то відтогди мене пожирає охота їхати. Коли не мож!

Я тепер лиш що вернув з самотніх каменів на вулиці. Ходив-ем сам і уявляв собі Вас, якби Ви йшли коло мене? Усі сили фантазії зібрав-ем у одно, аби Вас мати. Так я з Вами блукав і чув Вас і зайшов до давної Вашої хати і навіть за клямку ймився. І такий мені жаль став, що я йшов до тої хати. Аж тут Ви лишили мене і я дуже сумний вернувся, аби Вам написати, як Ви мене самого лишили. А я сам та й сам, та й сам!

Вже Вам не буду писати за то, що я передумую і що переживаю, — нині я не годен. Нині я лиш би хотів їхати до Вас та й більше нічо.

Така мене туга найшла та така, як ті чорні хмари, що зорям лице закрили! Коби я міг якось все близько коло Вас бути! Я би Вам пожалувався, а Ви би мене розвели та й розрадили. А так листи не можут зробити того. Хоть які вони файні, Ваші листи, а все я би хотів Вас. Ой так би-м хотів.

Незабавки напишу Вам знов, бо сьогодні ще би-м розплакався, бо-м такий самотний!

Ваш
Василь.

90. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Червень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Дуже файно Вам дякую за файний лист. До Вас поїхав би-м, полетів би-м, так дуже хочу Вас видіти. 10 липня ще би-м у Вас не міг бути аж хіба 15. Але ся дорога мені багато клопотів наробить. Як зможу, то хоть на один тиждень поїду. На довше, відай, не буде можна. Хоть я маю гроші, обіцяні на сю дорогу, але в кишені їх ще не маю, тож не знаю, чи бог позволить мені, бідному, хоть тиждень бути у Вас. Ні, але я гроші з-під землі викопаю! Боже, кільки би я у Вас своїх болів лишив, а кільки би-м сили від Вас набрав?! Коби хоть сей раз поталанило, який я вже змарганій! Я би собі дав палець утяти за сю їзду. Мені здаєся, що я би з Вашої хати чув сине море від полудня, чув би-м гори, що хмари як полотно пробивають і все глядя на голубе небо. Я би вибіг на гору і нагадав собі Вашого Словацкоґо, збіг би-м на долину, на озеро і знов би-м его спом'янув і ймив би-м у долоню одну перлу водички і упрорив би-м перлину, аби замерзла, аби-м собі єї взяв до мами; а вночі сховав би-м кільки звїзд з молочної дороги, обвинув би-м золоті у душу свою і приніс із вольного краю до рідного краю. Я би вибіг на верхній вершечок і пустив би-м свої думи найкрасші із хмарами, най би летіли до неба. Відти їм близенько вже. Я би пустував як хлопчик. А потім би-м Вам розповідав за то, як душа моя боліла, як веселилася, а врешті би-м узяв Вас за руку і довго єї тримав і поволеньки говорив:

У Кракові є така деревляна будочка. У тій будочці є булки, колачики, медівнички. А дозирає над ними старенька бабуся. Та будочка то так мені виглядає, як коли би єї вимів хто з великого склепу. — „А може це ще здатне?“ — казав до себе мужик. „Ая, най машірує на сміте, мій пан за таким не стоїть“. Та й вимів. Йшла бабуся, підоймила тото нездатне, та й має свою будочку.

То сидить вона собі та й доглядає колачиків. На колінах у неї шнурок пацьворків. Вона їх перебирає і шепче, шепче, шепче.

Чи ті пацьворки не сльози бабини? Чи вона їх не позбирала на шнурочок як одніське своє маєство? Чи вона не шепче над кожною

слезою, як то було, коли та слеза спускалася з трудом по зморщеним лиці? Але баба шепче, шепче.

Як то було, бабо?

А сонічко засвітило над бабиною будочкою. Ой ти, сонічко боже, не забуваєш за бабку!

А довкола будочки рівчик від дощу. Ковальчики каменя, цеголок, черепочків стояли довкола. То такий пліт бабин.

А за плотом бабиним дітий купка. Коли схочуть, то перейдуть пліт бабин. Сонце дітям з пороху робить веселки сині, дощ їм камінчики сполокав. Забава.

Ой, бабо, дивися, скрадаєся хлопчик та й пропаде колачик. Та й баба все дивиться, то на сльози свої, то на хлопчиків.

Вечір. Нема хлопчиків, баба лишень з пацьворками лишилася і шепче, шепче. Як то було баби?

Ми би оба шкодували, чому тої будочки нема коло нас, бабусі було би блисше до неба, а дітям до анґолів.

Ваш
Василь.

91. ДО О. К. ГАМОРАК

Червень 1897 р., Краків.

Добрі!

Прошу Вас прислати мені зараз Кіркегарда, бо мушу звернути его властителеви. До посилки додайте і лист, але довгий, довгий. Пишіть за що хочете, пишіть за себе або за школу, або за політику, але пишіть. Чи може знов чим не вгодив і — гнівається? Я Вам мушу дати наперед „генеральне“ прощення за всі мої проступки зглядом Вас, аби-сьте мені дарували і за то, що було, і за то, що є і буде. Так що як я Вам скажу або напишу що зле, то Ви відразу собі скажіть; але він вже перепросив.

З новин занотую то, що молодіж університетска руска в наступаючїм році гадає величаво обходити 25 ювілей літературної діяльності Франка. Вже відтепер робляться приготования. Гадаю, що жіноцтво руске має також симпатії до Франка і не лишиться. Дайте гадку.

Я вчуса сильно і не знаю, що де в рускій політиці дієся. Знаю то одно, що мужиків страшно засуджують в процесях. Мені одному з того впливає одна правда: лиш рускі мужики тепер двигають цілу вагу посвяти, кроваву і невольничу, за поступ цілої нації. Чи Вам тото не впало в очі? Всі рускі партії менше або більше ставали в виборах яко опозиціоністи (крім Барвінського), а Ви не видите ані одного на лаві оскаржених з інтелігенції? Се річ, на котру повинно ся звернути увагу тій подлій публіці „Галичанина“ і „Діла“ і т. д. і зробити проти неї таку встеклу кампанію, аби вона раз вийшла з того, 1) що вона що-небудь варта в поступі народа, 2) що

вона є інтелігенція свого народу, 3) що вона живий ковалок живого організму, 4) що вона до чогось придатна в культурнім і суспільно-політичнім життю народу. Примір правдивої інтелігенції і провідників: польський рух соціалістичний почався в р. 1879. То був рух маленької частини польської нації. Оже той рух дав за 18 років свого існування 160 інтелігентних жертв того руху, 7 повішених, а решта в Сибірі і австрійських криміналах.

Мене лють бере на молодіж, що хоче 25-літній ювілей Франка святкувати і до нині не годна видати нічо. Зрозумійте Франка і его критику на руску суспільність тепер. Відчуйте тепер напади на него зі сторони рускої інтелігенції і то, що мусить відчутти Франко! Чи не має той чоловік жалувати, що доля кинула его працювати у такій суспільності 25 років!

Пишіт.

Стефанік.

92. ДО О. К. ГАМОРАК

Червень 1897 р., Краків.

Добра товаришко!

Дякую Вам файно за то, що борзо заввихнули-сьте ся і книжку прислали.

Іванови хотів би-м вибрати таку книжку, що становить правдивий доробок літератури теперішної. По-моєму такою книгою є: Die versunkene Glocke—Gerh. Hauptmann'a¹. В ладній оправі коштує 4. 50 марок. Напишіть до книгарні Н. Altenberg, у Львові, то зараз дістанете.

То добре, що не гнівається.

Я людина доста делікатна і не хотів би-м уражувати людей; а ще є у мене гурт таких вибраних, що їх за ніяку ціну не бажав би-м прогнати. А мені з Вами лучилося раз таке, що Ви були дуже уражені, а я не мав ні в гадці, ні в мисли того, аби Вас образити. Я відтогда боюся.

А знов за моє писання, то Ви мені не дякуйте і вдячністю не обсиपाєте. Я живу сам, бо русинів тут нема, а з поляками не жиеся. Оже в самотности приходять до голови усякі гадки. І хочеся їх виговорити, бо не дають спокою і чим більше їх тримати під ключем зубів, то тим більше вони чорніють і стають гірші. Чи Ви не знаєте, наприклад, таких людей, що мусять самотно жити (скомпромітовані, бідні інтелігенти в дірах і т. д.) і годувати себе щодня своїми огризками? Сі люде як надібають чоловіка, що хоче їх послухати, то є дуже вдячні. Таке зі мною і якби ще не було щоденної роботи, то би було дійсно прикро.

Франко. Ви не можете уявити собі, як він мені вліз у мозок за послідний час. Мучить мене его поступоване, бо воно не є

¹ „Потоплений дзвін“ — Герг. Гауптмана (нім.).

нормальне, хоть оправдане. Мені приходять гадки дуже чорні у голову. Ото Франко є чоловік такий культурний, що він не може видержати серед рускої суспільности. То є страшне непорозумінє чоловіка одного з оточенем, котре не має аспірацій, дійсно великих. 19-та частина писаня Франка призначена для мужиків, і вона принесла хосен, 18/19 було писане для інтелігенції, — і не принесли майже хісна. Се є утрата для живого писателя.

А впрочім я думаю за се писати, а Вас прошу, аби-сьте були такі добрі і з „Діла“ і „Галичанина“ повибирали мені ті нумери, де пишуть про Франка і де описують процеси політичні наших хлопів. Треба раз паянути інтелігенції нашій в очі зіставленем роботи Франка між мужиками і інтелігенцією і єї наслідками. Якби нумерів не було, то карткою дайте знати. Здоровляю Вас і п. Плешканову сердечно.

Стефанік.

93. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Вже першого липня гадаю їхати до Русова. Побуду у мамі з тиждень і виберуся до Кут, у гори, і хочу тут просидіти цілі вакації. Я трохи нездоровий і сей побут може трохи й поможе. Гадаю через той час подокінчувати і посправляти деякі свої роботи і дати до друку. Гадаю ще вчитися, аби раз дійти до порядку з моїми студіями. Студії йдуть пиняво тому, що до них не маю великої охоти, а професори мої не годні мене заохотити. Я би радо їхав до Вас, але боюся, що буду дармувати. Я би не видержав бубнити в хаті, як би-м чув, що Ви близько і можна з Вами говорити. Боюся сеї покуси.

У мене тепер зелений час. Вибираюся до мамі і молодню. Весело дуже на душі. Якись промінчики втіхи дитинячої закрадуються в серце і намовляють аби-м скавав. Сам собі дивуюся, але і сміюся. Що діяти з дитиною, як розбрикаєся? Та сміятися хіба!

Дома буде мати всякої, всілякої розповідати. „Владзьо, най-молодший брат, то так розпустувався, що з ним годі видержати! Лізе в стодолі на банти, аби видирати воробців і ще колись розіб'єся. Але я вже татови скажу, най го виб'є, бо тато нічо ще не знає“. Цілко природно, що грозьба лишиться грозьбою. „Або Юрко, кільки я наплакалася за ним!?! Взяти до уланів і ще розіб'є го кінь і таке моє буде, що мала-м діти доки мала-м, а на старість не буду мати. Ти пійшов десь світами, Марія вмерла, Параска на другім селі, а я з татом лишимося з одним Владзьом“. Зворот сей дуже Владзьові на руку, бо найменше два тижні буде дряпатися по бантах і певний буде, що мама не поскаржиться татові. „А ти, синку, не гадаєш женитися? Час би вже, дитинко! Ти лиш не

страхайся дівчат, а котру любиш, то направці скажи, що так а так та й решта!“ Я борюся, що не все тота мене любить, котру я люблю, а мати дивуєся, що може під сонцем бути така, аби мене не любила!

А потім вечеряємо вкупі, і мати, дивлячися на нас, забуває за журу і шохвила говорить: „Іжте, діти, бо будете голодні. Владзю, та бо іж, не дрймай, може би-сь трохи потовствів“. Та й ідемо спати. Мати ще довго говорить молитви і ревно просить бога, аби Владзю не розбився, аби Юрко прийшов здоров, аби мене любила тота, що я її люблю.

Ваш
Стефанік.

94. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1897 р., Краків.

Друже любий!

Є такий пан над людьми, що ні буками не карає ані не дорікає сваркою і болю ніякого не завдає. Лишень скобоче і кров червону точить такими кропельками, що менші від сліз листу барвінкового. А на підмогу йде легіт повільний, але рішучий. Повіє, то витягне із листя зеленого, із зілля мачного, із квіта червоного, із серця люб'ячого такі пасминки дрібонькі, що барви вже не мають. І стає безбарва хмара, заметіль осих делікатних волоконців і заметає сумовитою і морозить серед літа своєю безбарвістю. Ся заметіль із найделікатніших частинок зілля, цвітів і серця налітає, як саранча, на Вас, мій друже, і звєся тугою. І тужит, бануйте, бо добре є розлетітися з цвітами і листем і творити з ними єдність.

Але хмара розійдеся, заметіль усядеся і ясність настане, і тоді Ви встаньте, погляньте на дітий у білих сорочках і станьте серед них і вчіт їх правди. А дітий так багато а так сердечно ждуть, ой ждуть! То не чорні мундири, то серця золоті, голови кучеряві, тіла рожеві. Вони Ваші, а Ви їх.

Ще Вам із серця дякую за прихильність до мене. А вже самі судит тепер і на будуче, чи варт я тої прихильности і великої дружби. Від себе скажу, що не можу сказати, чи більше Вас шаную, чи більше люблю. Най останєся пошанівок і любов в парі — разом будуть мати добру дорогу.

Ви не бійтеся, я сухіт не маю, а їду в гори тому, що цілий я до нічого. Може що pomoже. Обіцяю Вам, як лиш над'їдете до Сторожинця, приїхати до Вас. Коли Ви так бануете за собою, що немов Ви стратили щось із себе, то я Вас зважу і скажу: любі, таже Вас на вазі прибуло!

Маленького мого приятеля ущипніт за личко, але легенько, лиш знак, що вщипнув. Мати позволить, а якби ні то, так аби і мати не бачила.

Будьте ж здорові і жінку сердечно поздоровіт.

Ваш
Стефанік.

Адресу оставлю, як буду виїжджати.

95. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Липень 1897 р., Краків.

Дорогий мій друже!

Нині їду з Кракова, але не до Вас, а на село. Нині чую і своє невольництво більше як давно. Не годен я сісти з Вами на високих горах та й розповісти Вам свої радости і смутки. А так би-м хотів, хотів. Може мете коли в Галичині, то дайте знати, аби-м Вас хоть побачив.

Найгірше мені є тому, що чую вину на собі, здаєся мені, що якби-м всі сили дав на то, аби Вас уздріти, то би-м таки уздрів. Але, кажу Вам, се мене мордує. Іду до знайомих, і хто знає, чи ще такі не повернуся і не поїду.

Мені треба Вас конче видіти. Хочу Вам написати маленьку книжочку і надрукувати в 5-тьох екземплярах, і всі Вам дати, а собі один лишити. Хочу Вам хоть це зробити, бо мені видиться, що відлітаю від Вас, що сам десь падаю і вже-м не годен Вас триматися, як сильного дуба серед вітру. Як надрукую книжку і Вам дам, то буду чути у собі більше сили.

Мені трохи несупокоем діялося, як я від Вас листу не діставав. Прошу Вас, як не можете писати щотижня, то пишіт що два, лиш аби я знав, що тогди а тогди лист надійде.

Мій єдиний друже, пишіт же конче. Сподіюся, що з селів наших напишу Вам не одно цікаве.

Кінчу, бо таки їду, а Ви відпишіт зараз.

Ваш
Василь.

Адреса: W. S. w Kutach via Kolomija u d-ra Daniłowicza.

96. ДО О. К. ГАМОРАК

Липень 1897 р., Краків.

Шановні!

Дуже Вам файно дякую за газети. Буду писати статю аж на вакаціях. На вакаціях не буду сидіти у Русові, бо не можу нічого робити дома. Іду в суботу до Кут і буду бачити, як найду собі там добру хату і харч, то буду там через цілі ферії. А якби мені там не припало до смаку, то перенесуся до Сторожинця. У Сторожинці нема нікого, крім старого доктора, і в него можна буде жити спокійно. В понеділок або вівторок буду вже в Кутах.

Вчера надійшло тут письмо від ювілейного комітету львівського і в нім є in crudo¹ програма ювілею Франка. Хоть ухвали комітету є довірочні і не вільно їх розголошувати, то я Вам на вухо зацитую ті ухвали:

1) надрукувати книгу критичну про діяльність Франка з показником его писань;

¹ В чернетці (лат.).

- 2) видати популярну брошуру за Франка для мужиків;
- 3) заасекурувати Франка на більшу суму і платити рати (товариство ім. Шевченка);
- 4) зложити адресу від університетської молодіжи і дар;
- 5) адреси, дари, агітації в повітах Галичини, України і Буковини має збирати комітет по ближчій розсмотреню справи;
- 6) звернутися до молодіжи університетської, аби збирала гроші на розходи ювілея;
- 7) святкувати ювілей в тім часі, коли товариство ім. Шевченка скличе з'їзд руских літератів (червень 1898 або осінь);
- 8) припустити до ювілея і старших русинів, наколи того схотять;
- 9) держати ухвали в тайні;
- 10) в ювілею беруть участь: „Академічна Громада“ у Львові, „Січ“, „Союз“, краківські медики, львівські техніки.

Як бачите, мудро уложена програма, лиш аби єї можна доконати. Я Вас прошу приїхати до Кут і обговоримо справу, а в данім разі зав'яжемо комітет на Снятинщину. Комітетови обіцяю один місяць зимою держати відчити за Франка по цілім повіті, аби єго підготовити до ювілею. Крім сего маю ще проекти, о котрих поговоримо.

Тримайте ж все у тайні, бо ще в програмі можуть зайти зміни. Городенські радикали зі своїм герштом мені не подобаються. Був тут Яросевич, здавав нам справоздане і казав, що буде їхати до Даниловича і Трильовського, аби тому панови у Снятинщині дати повне недовір'я. Ой се би здалося! Також і се тайна ще.

Тепер вже нема тайни. Я дуже насміявся з Микитюка, десь має що оповідати жінці! Тепер у тім подружю нема сухіт на розмову.

Будьте здорові, Ви і п. Плешканова, і всі.

Стефаник.

97. ДО С. А. МОРACHEВСЬКОЇ

Липень 1897 р., Кути.

Добра пані!

Я лист до Вас запізно пишу, то лиш тому, що я з Кракова поїхав до решти зупсований і немічний, а тут у горах то зачів-ем відходити. А як я „відходжу“, то забуваю за свої дни і за все; Ваш лист був не то аби файний, але такий, що правду каже та ще файними словами. Тепер буду Вам казати, як я сижу.

Є у саду стара хата, є у тій хаті старі меблі, а газдує стара вірмінка. Стара вірмінка, як стара відьма, — лице смагляве, остре ще й з глибокими морщинами. Старий стіл має дві нозі, але не такі, як ноги, але як дві лірі. То вона мені той столик до ліжка приставляє і приговорює: як я була молода і чоловіка мала ще, то ці ліри гей

С. Морачевська (фото 1902 р.).

грали, гей голос з них голосив у хаті, а тепер то це ноги від стола та й більше нічо. Я тогди співала і ці ліри співали. Тепер пропало.

А до старої вірмінки та сходиться багато молодих дівчат, єї своячок. То сяде вона межи ними та й вчить: якби-м була молода, то бігме би-м цего доктора розлюбила та й оженив би ся зо мною. Йшов би він у город, а я би підсіла та й ймила его та й заговорила, чому Ви такі самі, чи у Вас роду нема, чи веселости, у нас, у Кутах, всі веселі. Та й би-м зрівналася з ним та й би-м вже від себе не пустила. — А дівчата слухають та й дивуються, як то давно добре було, що на хлопців „випадало“ підсідати, а як то сегодне зле... А я слухаю, як мені вірмінка уповідає, та й сміюся з старої цокотухи.

Ся пані та називаєся Богданета Ромашкан і каже, що єї родина давна ще й славна.

А ранком і вечером то я хожу по горах і по лісах здовж потоками. Прошу Вас скажіть Ви мені, що я правду кажу. А хочу казати таку правду: йду я дубовим лісом та й на голові капелюх поправляю, бо він так на голові стоїть, що у лісі так не має стояти — якось інакше, так як галуза на дубі так має стояти. А ще очі то мають не так дивитися, але так, як лист кучерявий у небо дивиться, так вони мають дивитися. А ще на дубів то я не маю глядіти, як на ліс, але як на дубів, що кождий сам росте, сам жие і сам гние. І я дубам кажу: ви, мой, кождий свій пан. Ти, старий дубе, наслухався Черемошу та й багато знаєш, а ти, молодий, слухай як старий говорить, то будеш з вітрами ся пізнавати, то будеш сонце знати та ще будеш дубом серед лісу ставати! — поважно мене питає: а ти, дубе чи береза, чи що ти є. — Я от чоловік. — І старий дуб якось згідно зашумить листем гей би приказував: ага, то ти плакати любиш!

Файно мені жити. Жию таким житем, що сильне та й спокійне та й тверде. 13-го серпня їду до Сторожинця, бо Ваші тато їдуть до Москви на з'їзд лікарів, а я маю коло хати бути. Дуже тішуся, що їду до Ст[орожинця]. А Ви ще мені напишіть тутки. Юрчикуви то напишу письмо, а тепер то его файно витаю здоров'єм і добром.

Бувайте здорові.

Стефаник.

98. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Серпень 1897 р., Кути.

Дорогий мій приятелю!

Добра і картка, добре би було і без картки, якби-м знав, що мене не забуваєте. Нема такого дня, аби-м за Вас не погадав — мені без Вас трохи зле. А вже не знаю, чому то так, але чим блисше до Вас стаю, то тим дальше від моїх давних відхожу. Часом мені і смутно є, що покидаю давних знайомих і приятелів. Часом мені

жаль, та такий, як малому пастухови жаль за тими полями, що вже спасені і нема пощо гонити вівці на них.

Ото видите тепер ніч, але ясна. Господь его знає, де поділася темрява. Відай, вона та збилася в купу у серце нещасливих людей і там панує — п'є та гуляє. Чи кождому так ясно, як на небі ясно?

Пливе ріка, перебовтує воду і шумить аж дрощем ліс пробирає. Збилися ялиці в купу, в ліс — та й ночують. Страшно якось вони дримають, ті ліси. Які сні? Місяць згори розсипає світло, а ліс поставив над собою тисячі хрестів. Обороняти мають перед силою, що дримає у світах світених. Перед отими страшними скалами та мають хоронити ті хрести.

Ті скали і ті чорні тіни від них, то такий страшний сон. Сниться лісови той сон. Вперед є срібло у сні. Ціла земля срібла. Але встають великі чорні великани. Пожирають срібло і ростуть гет аж під небеса. Сили якісь божі посріблюють тих великанів, а перед ними земля без срібла. Іде сила на силу, йдуть гори на місяць, що місяць кине срібло, то скала прежре. Така страшна баталія скалів з місяцем. Отак сниться лісови і боїться він тих скалів і кождою шпилькою цілює місяць і дрожить у страшнім сні.

Пливе попід скали і ліси ріка і шумить живим сріблом та й заколисує ліси до сну і так йде та йде помежи ліси і скали і все гудить пісню.

А що тому павукови, що сховався під паху галузки? Гадає, що якби ему роса не змочила ткани, то би ловив сон лісовий. Але й сам він дримає.

Сріблий сон лісовий...

Не хочеся мені ще кінчити листу. Для маленького Вашого Юрчика та розповім тоту казку, що мені нині баба старенька розказувала.

Каже: Мій Іванко був чемний хлопчик. Пас він дваццять овечок і маленького коника. Вівці йшли наперед, Іванко за ними, а коник ще за ними. Бувало ані шкоди в поле, ані скарги від людей.

Пасе він собі, гадки не має. Як му здрімаєся, то співає, а як зголодне, то їсть хліб з пазухи.

Вечером то прижене вівці і коника, запре їх у загороді та й зговорить очинаш під фірточкою, аби коник вівці не вбив. А прийде рано та й знов гонить.

Але раз пішов і старий у полонину. Щось ему Іванко помагав, чи сіно стягати чи що. Дивиться коник, що Іванко не пасе его, та й забіг у чужий овес. Побіг Іванко та й вігнав. Але коник знов та й знов — унадився у овес.

Як старий побіг, як вужевков потяг коника та й вібив око.

Підбіг Іванко до коника, а коник плаче. Сльози цілу голову зросили. Плаче і собі Іван. А далі як не зачне молитися!?

Все просить бога, аби коникови легше на око. Ревне молитися.

Молився до вечора. Гонить овечки додому, та й коника веде, та й молитися за него.

Йде та молитися, йде та молитися.

Забігли овечки у город вже таки нашого сусіди.

Вибіг сусід та й мив бити Івана.

Лишив Іван і коника, і овечки та прибіг додому та такий страшний був що аж. Вже-м вік ізстаріла та такої страшної дитини не виділа.

А потім Іванко вже не хотів ся ніколи молити.

Вже тепер він оженився і діти має, а не молитися. Всі кажуть, що він Кальвін, що собі скаменюшника в серці має. А я знаю, що він не Кальвін і скаменюшника в серці не має, лиш таки відтогди не каже очинаш, відколи его сусід й мив бити, як він за коника ревне молився.

Коник таки осліп, а Іван і до сьогодні не молитися.

Таке мені розповіла баба та й банувала на сусіда, що сина від бога відвернув.

Пишіт, мої добрі, та й богато. Здоровлю і Вашу паню, і Вашого хлопчика, і Вас.

Стефаник.

Від 15-го я в Сторожинці.

99. ДО С. А. МОРАЧЕВСЬКОЇ

Серпень 1897 р., Кути.

Називаю Вас таким наменем, яке найкрасше знаю. — Вже.

Ви собі нагадуєте, як то я ходив навперед хати, а Ви вийшли зі своїм гладко причесаним волосям і зі своїм сміхом на лиці. А чи собі нагадуєте, як тогди я Вам уповідав за старого діда, що вийшов і сів на приспу і грівся протів сонця. То видите, той образ налетів на мене разом з проміннями і лишився і вертиться, і дригаєся, і вивираєся від мене. Я Вам кажу, що мука моя з тим образом. Я хожу, а він ковтає і допоминається на папір.

Як мене катують такі образи! Вони у мені такі файні, такі файні, що я вповісти не годе. Ростуть вони, ростуть і вже стають файними парубками. І замість лишитися коло мене і радувати мене — вони конче хотіли йти на свій хліб, на своє господарство. Боже, що я тогди за болі переживаю! Я дурію тогди. Беру пишу. Даю їм своє господарство. Дивлюся на їх господарство і вижу таке мізерне, таке маленьке. Кажу: у мене ви були богацкими синами, а на своїм хлібу нуждарями будете. А потім ще гірше вам буде. Підете по жебрах за шустку-дві. І йду з подвір'я блудних синів і забуваю за них.

Я вам кажу, як на сповіди, що колись усі ті мізерні господарства попідпалюю, а сам здурію. Прецінь то страшна річ! Маєш доньку — та й фльондров стане, маєш сина — та й жебраком або злодієм людям у очи лізе. І кожда донька така і кождий син донці подобен.

І тому я такий рад, як я маю кому свій образ розповісти. Пускаю сина чи доньку, але до знакового, до приятеля. А як даю его, то ще можу просити, аби не били аби мили, аби голову чисали, аби до хліба ще й соли давали.

Доста того, що як пишу який свій образ, то починаю все: лізь, чорте, у бульбону!

І сьогодні я своїх синів покарав страшно, порізав, покатував, порозривав. Тепер розумію, як міг Гонта своїх дітей порізати. Але не розумію, як міг плакати на їх гробі?!

Який я сам нуждар і немічний, що не можу діти дати доброго хліба.

Ще-м сего нікому не вповідав і нікому не вповім, а Ви перечитайте лист, підріт, киньте [...] під ноги [...].

Ваш

Стефаник.

100. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Серпень 1897 р., Сторожинець.

Дорогий мій друже!

Той лист, що Ви его писали до Сторожинця, я аж тепер прочитав. Мені дуже гірко стало, що Ви втратили до себе віру. Із-за того, що мете носити ковнір або гузики та й зараз турбуватися. А най Ви уберетеся і в орнати, то все до Вас не липне. Ви є чоловік та й все чоловіком будете і великим, і сильним. Ой, друже мій єдиний, не дайтеся болеви і смуткови. Я би за Вас убрався в остатне лахмате, аби Вам не було зле. Як Вам приємно мати мене за свого найближчого, то подумайте собі так: він (я) мене має за свого найбільшого друга і за такого, що все відкине з дороги, що стоїть напоперек неї, і зробить так, що его найближчі будуть ним тішитися. Без гроший, без маєтків буду тішитися. Най би-м Вас уздрів і в мундурі галицького старости, лиш аби-м уздрів раз. А мені що за кривда з того, яке Ви убрале на себе убирете?

Мій друже коханий, не журіться. Я тим дуже радуюся, що Ви будете близько коло мене. Мете видіти, який я коло Вас стану. Якнайборше приїжджайте.

Тепер я сижу у Сторожинці. Вам не треба казати, як тут добре. Ще ліпше тому, що я собі на кождім кроці нагадую Вас та й Вашу жінку.

На то межі нами не сходила бесіда, які Ви у мене вартні та добрі. Заки я Вас не знав, то-м місця собі між людьми найти не міг. А Ви прийшли, та й мені яснійше стало на світі. Ви мали на мене рішачий вплив, такий, що мені дуже легонько стало жити. Мое

жите особисте є дуже тяжке, але Ви его якось змінили. Як то, я не знаю.

Як я хожу сюда отими дорогами, що ми разом ними ходили, то мені так добре, що аж!

Ми йшли раз оба дорогою тою, що до Будинців. Ви казали, що мемо творити таких людей, аби головами сягали у хмари, а ногами по землі ступали. А я вижу тепер, що я перший такий є. Ще чую, що маю сили доста, аби другого такого створити, як я. Я би хотів видіти ту радість, аби я, що Ви мене створили, і той, що я его сотворю, аби ми оба йшли разом з Вами та разом слухали один одного.

Мені так файно про Вас нагадувати. Як я першого дня лиш подивився на ті стежки наші, то-м писав цілу нічку. Сім образків я посилаю Вам, аби-сьте собі вибрали з них то, що Вам найбільше сподобаєся. Ви і Ваша жінка. То, що виберете, то най лишаєся Вам, а решту кину людям у друкованій книжці.

Тато Ваші дуже клопочуться Вашою їздою до Варшави. Кажуть, що Вас поарештують і посаду утратите. Я сам ся страхаю того, може би Ви не їхали.

Коби-м Вас якнайборше побачив. Ой коби, коби. Напишіт, коли будете у Відні. Може би-м вже раз зібрався та поїхав Вас привітати.

Ваш

Василь.

101. ДО С. А. МОРACHEВСЬКОЇ

Вересень 1897 р., Сторожинець.

Добрі!

Першого дня, як я надїхав та застав-єм Вашого тата, що го дуже голова боліла. Уповідав мені, що Ви дуже велику журу ему завдаєте, бо хочете їхати до Варшави. А як поїдете, то будуть Вас допевне арештувати. Прошу Вас не їдьте, най тато так не журиться. Мож й години нема такої, аби тато не клопотався тим. Гроші певно Вам дасть, бо повезе Вам до Відня.

Потім поскладав-єм усі конфітури в шафу, а Ваші річі Ганя просушувала, потім я замкнув і ключ загубив. Ой так.

Коби Ви були тут, то би Ви таких листів не писали, що Вам якось не знати як на світі жиється. Ви би узріли таку файну хату. Пішлиби-сьте на Ройче, тов толоков поза колію, понад той рівчик, що над ним ми раз сиділи та й би-сьте казали: але бо дивіть як файно. — А я би відповів: д-уже файно. А якби-м верталися, то щеби-м забігли на давне обісте. Нагадали би-м собі, як то туди бродилося та болото обходилося на тій дорозі. Тепер там якось так, як би хто там умер. Ще би-м ходили попри „пошту“ та попри „ворожку“ у гору як до Черновець.

А так я хожу та мені добре, а Ви у чужих краях та Вам зле.

Фуртеп'ян стоїть насеред ординаційного покою. Я туди не заходжу, бо все ми ся здає, що він обертається тим вузшим боком,

як я увійду, та дивиться, чи Вас нема. Боже, якби він заграв. Усю тугу би сказав, як то тяжко чикати та й замикати у собі то, що найкрасше.

А потім я писав довго, дуже довго. Написав-єм малих образків на цілу книжку за один вечір. Сім послаю Вам, Ви вібракуйте, лишть собі по одному, а решту киньте. Але скажіть, котрі-сьте вібрали Ви і Ваш чоловік. Як я писав, то Ви з портрету сміялися та мені кривилися: ду-у-же файно. Я Вам з десять разів показав язик. Потім убрав-єм кашкет тата, аби-сьте мали з чого сміятися.

Вашому татови на его бажане перечитав-єм 2 образок, бо то за него, і він заплакав. Мені стало дуже якось жаль самотних людей. Але і радість мені груди розбивала. Аби мене критика у пух рознесла, бо я ті образки буду друкувати, то я не боюся тепер. Якби я міг перечитати 6 образок, Вам посвячений, мамам, то би їх мільон заплакав. Я того певний. Мільон мужичок би заплакав.

Ми з татом уже зжилися. Тато навіть мене полюбив. Але що з того. Коли я — песя натура. Мені все здаєся, що я упросився, що я зайвий. Хоть як мені прикро признаватися, а все-таки признаюся.

Цілий дім тутки, то якби офіцини того далекого дому Вашого. Все що робиться, то робиться з гадкою на Вас, все що гадаєся, то за Вас. Навіть сонічники так виглядають, як коли би Вас чекали.

На мою „Юдітку“ то вже щось надивлюся. Що роблю, роблю, та й зараз до „Юдітки“.

Рано п'ємо молоко, обідаємо і вечеряємо на „ресторації“. Гербат не така як за Вас була, а конфітурів маленько їм, аби Вам лишилося.

З татом як говоримо, то звичайно є у бесіді така диспозиція: Вступ: 1. старокатолицизм або щось друге.

Головна річ. 2. Ви і їзда до Варшави.

Закінчене. 3. Що, може їсти хочете?

Мені так як у раю Адамови ще нім яблуком захлиснувся. Добре та добре.

Юрчика поздоровляємо усім домом. Пишіть вже до Русова. Коли будете у Відни, у Кракові або у Львові?

Бувайте здорові.

Стефанік.

102. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Вересень 1897 р., Русів.

Дорогий друже!

Та й хата наша, та й сад наш, та й осінь наша — усі пливаємо у місячнім світлі. Я хожу по стежці у саду та й чую листе упале під ногами. Трохи смутно. Нагадую собі за Вас. Люблю за Вас нагадувати. Мої згадки, то такі тихі, як оті горбики, що довкола мене. Межи одним а другим горбком маленька долинка. У тоту долинку

вітер згонить усе зів'яле листе. На горбках то ще лиш сонічник тяжко утинаєся. Та й гарбузи блищуть до місяця.

Ниви спокійні, бо породили та й дали людям хліба.

З-під ніг мені вітер займив листок вербовий, десь займив, займив. Ба де він завтра буде, той листочок?

Небо так далеко, далеко. Звізди мерехтя як крізь сльози, як дівчата, що сміються взимі та чисті сльози пускають. Молочна дорога вже показалася і виглядає, як широка дорога, що на ній богато білявих цвітів порозкидано.

У коморі сіє наша наймичка муку та й співає. Шелест муки розриває її голос, вона все тихіше та спокійніше співає. Місяць також потихонько підкрадаєся до неї. Сито падає, а дівчина хилиться на підлогу, а місяць робить з неї файну коханку свою. Лиже її по червоних губах та по чорнім волосою. Толочить по волосою, як по траві шовковій, а ссе червоні губи, як мотиль білий червоний цвіт висисає. Спить собі наймичка і рожевий квіт її маленьку долю покриває.

А я стою та гадаю до Вас лист писати, але ще кортить мене дівчину збудити та сказати їй, аби йшла спати.

Гадаю за Вас і за лист, а дівчина зірвалася та вибігла з комори та шепче: лихо тих миший наплодило, скачуть по лиці, як по тоці.

Коби ми разом були, то би-м дивилися вкупі на осінь файну.

Я тому так довго не писав, що якось мені тяжко тепер писати. Не хочєся всего мочити в чорне та мазати. Чикаю вже того часу, як разом будемо. Пишіт до Русова.

Ваш

Василь.

103. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Вересень 1897 р., Русів.

Дорогий мій друже!

Я би Вам хотів сказати, що той оріх збрехав, але він не міг правди уповісти. Тота правда страшна та не під пару вона срібному лучови, аби єї оріх пускав із ним укупі. Сонце лиш потіху дає людям. А той образочок правдивий, але за мене він написаний. Давню я сподівався, а за мою найсердечнішу біль таки нікому не казав. Написав лиш образок та й вам дав, бо лиш вам міг дати.

То давна історія. Я ще був у школі. Висока, білява панна мене полюбила. Я перший раз дізнався, що мене дівчина любить. Ой то була радість, але така, що єї потім і перед тим такої не було. Але я не любив панни. Тому не любив, що вона мені лист написала відразу. Як я той лист читав та й та любов пропадала, як коли би єї стрічки листу спивали. Та й пропала. То лиш була хвиля одна та й перша.

Тепер та панна нещаслива. Раз вона чисалася і я був при тім. Та вона питалася оріха, чи прийде єї милий? Я відповів за оріха,

що прийде, але додав, що оріх так мусить її сказати, бо інакше він не годець, як сонце дивиться на него. А якби він правду сказав, то би всох на другу весну. А той милий ходить собі та й не треба за него у образку писати, бо він мав лиш минутку одну, а та пропала, як камінь у воду.

Я боюся, що-м і Вашу рану може порунтав, а ви мені простіть, бо-м не знав, що є ще крім мене такі, що їх минутка пропала. Ще зо три дни буду сидіти у Русові. Тепер лагожу книжку до друку. Називається „З осені“. Хотів би-м мати Вас коло себе, аби Вам прочитати. Чую, що-м не так написав, як би-м хотів, але пропало. Не знаю, як довго будете у Рожнітові? Хотів би-м Вас хоть крізь вікно вагону побачити. Напишіт мені зараз картку, яка стація залізнична найблисша до Рожнітова. Може би-сьте вийшли на ту стацію, я телеграфую, коли там буду. Хотів би-м Вас видіти та й годі! А може би-сьте до Станіслава могли, отож би рай!

Завтра телеграфую до Вас, хочу знати зараз, чи ще довго будете сидіти у Рожнітові.

Цілую Вас.

Стефанік.

104 ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Вересень 1897 р., Русів.

Дорогий друже!

Я виїду зі Снятина $\frac{1}{2}$ 12 вечером у п'ятницю. Як у Станіславові буде такий поїзд, що можна буде ним їхати пізнійше, як аби бути у Креховичах на 4 год. рано, то тим поїду. Але як такого поїзду не буде, то я просто поїду і ждати буду на Вас у Креховичах. Прошу Вас будьте десь на 9 год. рано на стації.

Чи я поверну до Вас? Як хочете, то добре, але як ми зійдемося і нам доста буде себе, хоть би-м лишень годину були разом, то пощо людям докучати? Лиш прошу не кажіть їм сего. Вони переказують, що можна бути у них, але мені яковось їхати до них. Впрочім ще обрадимося на стації.

Мені трохи прикро тепер на світі. З трудом дни свої коротаю. Якесь то жерело моє висихає на чисту воду, але на якийсь терпкий трунок то богате.

Мої найгорячіші бажання, давні та не даються держати на прив'язі, але домагаються свого права. Мене разить балаканина люцка. Ані тни не хочеся із села їхати! Видиться, що моя мама і тато і сестра та були би стократ щасливійші, якби я лишився коло них. А то я поїду а їх лишу — їм смуток, а мені нічо, коби хоть смуток.

Нині рано я вийшов оглядати поле, як воно маєся. Вчера усі поля від межі до межі обсоталися павутиною. Та трав буйних нема, та в них живих душ мотилів нема! Але тою тканиною воно філює,

як шовковим одіялом, і пливе собі. Пливе по сонці, по воздухах, по собі. — А нині рано вчепилося до тканини сто сот перлів мраки на одну ниточку. Поле не пливе, сонця нема, стоїть студене, мокре, бідне. Коли сонце надійде?

Хочу вас конче видіти.

Ваш

Василь.

105. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Вересень 1897 р.

Дорогий друже!

У Креховичах я сів з білетом третьої класи до другої. У Болехові присілася до мене якась пані. Ще як я ходив до школи, то видів-єм десь такі очі, чорні, великі, такі, що з них як з глибокого озера дими куряться. Чи то ті, що я видів? Нагадував, нагадував та й не міг збагнути. „Ви мені даруйте, ласкаві пані, але я такі великі очі, як Ваші, видів давно. То була панна, що ходила в червоній сукні з чорним поясом у поясі? Чи то не Ви ходили по Дрогобичі?“ Я дуже встидався як питався. А тота пані нагнала ті дими із своїх очей і дивилася на мене ясно та казала: „Я була перед шістьма роками у Дрогобичі, я ходила у червоній сукні з чорним поясиком“. Очі її були такі гарні, а тварь так реготалася. Я вже більше нічо не говорив до неї, а вона певне собі думала за себе як ще ходила панною. Тепер вона у Болехові, у свого чоловіка, адвоката. Може єї побачите.

А потім я їхав, їхав. Мужики орали та мерзли, хлопці погонили, ліси шуміли мальованим листем, озимини зеленілися разом з смереками. Я їхав та гадав, якби так мав великі, чорні очі та аби ними дивився з віконця залізничі. Чи би не видів ними красше?

Прошу Вас напишіт мені, з чого найліпше вчитися мені анатомію патологічну, інтерну та фармакологію? Подайте ті підручники.

Панству Озаркевичам мій сердечний поклін і Вашій жінці і Юрчикови. Зі Львова напишіт Вашу адресу.

Василь.

106. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Листопад 1897 р., Краків.

Дорогий мій друже!

Я ще був хлопцем, а він був вже жонатий і товаришував зі мною. Ми читали разом червоні листки „Przedświt“¹ і чорну книжку „Z pola walki“². Ми тогди оба хотіли урвати корінь злоби люцкої,

¹ „Світанок“ (польськ.).

² „З поля боротьби“ (польськ.).

а цвіт її відкинути на ліси пусті і на пустині. Я був гімназіаст, він був газда на ґрунті. Я Василь, а він Федір. Я його вчив, а він мене слухав чорними очима. Я йому казав, що ми вмремо оба в тій борбі зі злотою люцкою.

Ми розійшлися.

У марті сего року він убив свою жінку. Вона йому дорікала за то, що свого не пильнує, а ходить поміж люде і балакає їм за злість панів та за кривду мужицку. А вона плакала, а діти коло неї плакали. Він діти післав, а жінку убив.

Піп католицкий пустив письмо до мене, що треба Федорови на адвоката. Піп дав гроші і я дав. Але Федір дістав сім років в'язниці.

Зі Станіславова пише до мене Федір із темниці:

„Я гадав, що я сотаю корені злости люцкої, — а я своє зелене дерево скорчував. Мури сиві, мури мокрі. Сім років у мурах сивих, у мурах мокрих.

Ти чув у моїх горах тот шум від крил орла і від гладкої скали. Орел розпростре крила, б'є у стіну камінну, а вітер тікає змежи них. Лиш ми чули, як він тікав.

А нині у сирих мурах прочуваєся той шум, але страшно, страшно, гірко, боляче. Чую, чую, але гір не видко, лиш мури.

Брате Василю! Коби ти мав гадку за мої діти, бо я їм маму убив. Найстарший називаєся Василь. Коби ти звагу мав, аби на него сонце світило не крізь мішок, грубо тканий, але крізь сорочку, тоненько ткану. Підменша моя Ярина. Коби ти дбав, аби її рукави не були білі, порожні, але аби вишивані були, аби вона дівка була. А найменший є Никола. Коби его сорочечка на грудях не була мокра від слини. Коби ти бачив, аби вона его у грудці не гризла, аби сухонька була.

Бо я їм маму троїм убив — і Василеви, і Ярині, і Ніколі.

Як я її вдарив, то сивий мозок із голови випав. Відай, з него я ношу сиву сардачину у мурах. Я мав якось сон. Я дзвонив у дзвончок сріблій. Всі люде слухали і тишилися. Лиш мої діти затикали вуха, аби не слухати. Страшно мені було.

Що крок зроблю, то мені нагадуєся: убив, убив. Що стану на однім місці: діти дрібні осиротив.

Сім років у сиві сардачині, у сирих, сивих мурах!

Коби я мав кому сказати: сій мені поле моє, збирай з мого поля та годуй діти мої, бо я їм маму убив“.

Дослівний текст із того листу Вам пишу. Як можу, так стараюся о его поле і его діти. Разом з попом католицким, бо той піп каже, що Христос би не писав ему его проступок за вину.

Я би хотів гаркнути і плюнути світови у очі. Я би хотів ті троє дітей взяти на руки і нести їх до гробу Христового. Я би хотів, аби люде дивилися на ті троє дітей і аби їх сумліне задушило, і аби діти до неба до мами полетіли. — Ой мука!

Чорна книжка: „Z pola walki“. Лиш Вам пишу сей лист у листі.

Василь.

Дорогий друже!

В послідних днях дізнав-ем ся, що найменчий хлопчик Федора умер. Старший хлопець ходить до школи. Якщо хочете синові убійці дати, то дайте. Найліпше ему купити книжок руских („Веселка“, „Лис Микита“ Франка і т. і.) і яку трубку, бо він має коло десяти років. Адресувати треба: О. Пасічніцкий в Пістині via Коломия. Напишіт ему, що посилаєте синові Федора Котюка, що то убив маму своїм дітям.

Я гадаю того малого взяти до школи. Чи его помістю в Коломиї, чи у Львові — ще не знаю. Якби Ви вже стало лишилися у Львові, то добре би було его дати у Вашу опіку. Крім опіки мав би ще і серця трохи сирота і син страшного батька. Він тепер у 3 нормальній класі, за два роки треба его послати до гімназії. Перед тим треба ему наймити інструктора, аби его підготовив до гімназії. Жию тим, що чей я або Ви, або Ваша жінка будемо мати кілька грошей, аби его до школи послати.

Мені трохи і болючо рішати о приїшлости хлопця. Ой знаю я, яке то страшне діло блукати світом без тих споїл, що чоловіка природно злучують зі своїми людьми. Як вони пірвуться, то з серця плетєся ті ужевки, а люде йдуть і рвуть, і гадають, що то такі, як їх, неболючі, але звичайні. Така доля хлопского сина-первеня. Я би хотів, аби він обминув ті болі і ще більші, бо він і за батька має ще терпіти. Я ему буду говорити за всьо і може він приготований буде на світ для хлопского сина.

Я такий слабий, такий хорий, що міліони жовтих коліс з очий викидаю і паду до землі. Дуже-м слабый. Що Юрчик робить?

Василь.

Шановна товаришко!

Ваш лист тому нещирий, що в нім нема щирости. Прецінь кримінального закиду мені з того робити не можна, що я інтересуюся сухітниками чи люблю їх. Се ж було би то само, якби докорював якого-небудь чоловіка за то, що любуєся в чорних красках. Ще до того я ніколи не виявляв бажаня, щоби люде всі мали сухоти, а тим більше мої близькі. Може бути, що на мене сухітники більше ділають, але то лиш із-за того, що вони в хоробі своїй, в смітниках поганих, як шпиталі, відчувають великий і сердечний біль, що мусять прегарне, свідоме жите кинути в болото. І з сего боку вони подобаються, як подобаєся камінь, що брениць зі скали в пресподне. Грозне fatum¹ в них подобаєся. Героями вони є, бо знають, що

¹ Доля, фатум (лат.).

конець їх докінчується. Таку свідомість двигонити на своїх плечах, то більше, як Сізіфова робота! Значить, у таких хорих я бачу контраст життя, негачію его і тому мені вони цікаві і тому я більше до рожу житем, і тому я би рад, аби всі люди були здорові. Виходить, що я би обчистився з Ваших закидів. Але так воно не є, бо поміж стрічками є якийсь капітальніший закид, лиш Ви его не виявили. А щирість? Хоть би Ваш лист не був міжстрічковий — то ті знаки наводеня над „гречність“ казали би богато думати.

У директора мені було так сумно, так сердечно жаль чогось, що я ледве додержав. Я чогось так богато надіявся, чогось так чикав! А вийшло якось інакше. Чому? Бо все не складається так, як собі людина загадує. Я якби Вам сказав свій тодішний сум, то б Ви рекли: як тобі так гірко було, чому-сь там сидів, було тікати. Врешті побачимося (о се я прошу) і роз'яснимся. Хоча Ви значками („“) осими майже заборонили мені до Вас писати, то я пишу і за решту грошей посилаю «De profundis»¹.

Якби Вам не подобалася книга, то я Вам другу куплю. 10 грудня я вже буду в Русові.

Дякую за фотографію.
Здоровлю усіх сердечно.

Стефанік.

109. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Листопад 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Я тепер дуже баную за тим часом, що ми були разом. Яюсь не скористав-ем з того часу добре, — чую того і дуже баную. Я тутки з ніким не схожуся, часом з яким соціалістом, але я їх не люблю. Усі вони виглядають на людей, що кар'єру собі кують, з патосом, з недолею люцкою на язиці. А більше не маю нікого. Русинів нема та й я самотний, — я все так як кажете, ніби між людьми, а по правді в лісі. Дякую Вам за пораду. Як буду в грудню їхати до Русова, то поверну до Вас. А тимчасом Ви щасливо містяться у Львові. Як хочете пізнати цікавого чоловіка і не дурного, то як будете мати час, зайдіть до редакції „Зорі“. Там є мій давний директор Борковський. Расовий народовець з 60-х років. Або чикайте аж на мене, то я вас познакомлю. Впрочім для мене Львів чужий — як чужа мені кузня, де кується паскудні, лакеровані кліщики на пнів, жидів і людей.

Прошу Вас десь у книгарні у Будапешті вийшла книжка Рієгге Луув, «Aphrodite». Як будете хотіти купити книжку, то купіть осьу та й мені дайте прочитати. Мені тут єї дуже хвалили. Ще напишіть Ваш адрес докладний. У нашім ріднім краю з листами дуже небезпечно.

¹ „З глибини“ (лат.).

Нині я мав велику радість. Ще з моїх діточих літ нагадав-ем собі файний образ. Йшов, йшов попід сіре небо та й нагадав сонце.

Я біжу за возом та й збиваю порохи з дороги татовим батогом. Як при дорозі був бодяк, то я ему збивав шию та й клав під колеса від воза, аби такого лайдака, що у ноги босі коле, — на смерть переїхало. Тато веде воли, а я біжу за возом босий, простоволосий і без порток. Сонця було так богато у мені, як у хаті файненько, перед великоднем вибіленій. Ой, сонця того було так богато, а тепленьке, а ясне... А стара Ковалиха, вона вже давно умерла, вибирала коноплі. Дала мені яблуко, а я єї батогом збив бодяки з конопель. Але із-за гори показуються сині шапки з ясними гузиками. Баба Ковалиха кинула горстку до землі та далі до вояків, а я за нев, за нев без порток і батіг тягну за собою.

„А мій Іван є тут межі вами?“ — питається баба.

Вояки йдуть ані пари з уст.

„Люде добрі, де мій Іван?“ — ще питає баба. — Нічо, лиш далі йдуть. Баба Ковалиха здуріла. Плаче, кричить, а я з бабов так плачу, плачу та прошу, чи є Іван межі ними? Вояки йдуть, а ми з бабов за ними та за ними. Оббігаємо вояків, як стара сука з щеням отару оведь оббігає, та плачемо. Але я вздрів на переді у вояка таку шаблю з китицею, таку блищучу, що аж. Обтер сльози та й хап за шаблю! А той вояк у регіт, у сміх — я напудився і бабу лишив і батіг лишив та далі д'татови. А тато мені казав, що жовніри на войну пійшли. Я цілий день сидів коло тата та випитував за войну. А вечером не міг спати. Мама мене хрестила, підкурювала та й стригла волосє із баби Ковалихи, бо то вона мене напудила. Так мама казала.

Ваш
Василь.

110. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Листопад 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Я за себе не можу нічого написати, сижу в Кракові майже сам, роблю свою роботу і вечерами тужу за моєю гарною минулістю. Отак я нагадую: що вогонь у печі гудить і кидає на стіну червоняві латки, а я дивлюся і в душі блукають, пересуваються, сотаються дрібни спомини. Я їх ловлю у долоні, як мотилів, і оглядаю і пускаю, аби летіли собі дальше. І вони, мої мотилі, знають, що я їх пещу і злітаються цілними хмарами: білі, чорні, зелені, червоні. Цілою хмарию мене накривають і буяють коло мого волося. Один з них такий дужий і мудрий мені Вас нагадує. Ставляю я его на коліна і кажу йому: говори що-небудь, бо я тебе люблю слухати. І він говорить тоті мови Ваші, що давно минули, що Ви і я забули за них, а він говорить і дивиться на мене з докором. А я ему нічого не кажу, лишень самотнію ще більше, лишень чую себе ще більше

закинутим. Потім вихожу до міста. Над ним висить брудна, багрова луна. Як би від пожару світа, як би від зарази і війни. І я йду на-супротив тої луни, але ще самотніший і більше нещасливий, — і дуже, дуже бідний.

Отак...

Ваш
Василь.

111. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Листопад 1897 р., Краків.

Дорогий мій друже!

Зі смутком не можу прийняти Вашої пропозиції — у Кракові мушу бути до квітня. Від квітня переносуся до Вас. Як можна якесь застережене зробити до того помешканя від цвітня, то зробіть, а як ні, то і так нам буде добре.

По Вашім листі вижу, що мусить Вам зле бути. Ще вижу Вас такого як давніше — і файного, і сильного. Ой, друже мій єдиний, ой, білий брате ясний, коби я міг разом бути із Вами! Я бідний та такий замучений! Відірвався від свого пня, від мужицтва і як лист дубовий не даюся ще осени, але в'яну, ой жовтію. Мені треба великих болів і радостей, таких як болі, мені треба твердості, роботи мужицкої і надії по тій роботі. А я гину, бо ті болі, радости і надії я знаю, але не маю їх.

Аді отак собі гадаю за ті болі і надії і радости. Святий вечір різдвяний. Попід небо, помежи хати, під вікнами — малі хлопчики колядують (я давно також ходив з ними). Як срібні дзвоночки, як ті срібні зорі з неба, як коли би вони над селом співали. То хлопці. В одній хаті телятко вродилося на саме різдво. Тато, мама, діти оглядають і радуються, а хлопці колядують, а помежи їх голови звізди крізь вікна до хати уходять. І радість, радість — усім радість. Як я колядував, як малий хлопчик у хаті цілював телятко у шию. Ой радість, надію — різдво святе.

Ваш
Василь.

112. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

6 грудня 1897 р., Краків.

Дорогий мій друже!

А я гадав, що вже я відпав Вам від серця, а я гадав, що воно конець нашому братерському житю. Я гадав так та й мучився, ой дуже мучився. Що мені таке вартне у нашім стосунку? Питався сто разів себе і не міг відповісти і добре, що так. Бо якби я собі міг відповісти, то мені видиться, що то би зійшло на рахунок і я би пропав для Вас. А так мені добре без відповіді. І я Вас дуже прошу,

як колись будете мене покидати, то робіть того поволеньки, бо я впаду без Вас. Я Вам правду кажу і Ви знайте, що мені Вас конче треба, аби я міг рости. І колись, як Вам буде за богато мене, то заки зважиться мене нагнати, то все собі погадайте; тепер я зломлю одну деревинку в саду, що на весну ще зацвісти мала.

Я нині дістав широкий папір у чорних берегах із хрестом. На папері написано ім'я, що колись для мене було дороге. Я був чорний хлопець, а вона була біла дівчина. Як ми сходилися, то вона червонілася. Казала, що єї встид із-за того, бо єї здавалося, що вона мене все цілює. „Люде помежи нас ходя, — казала, — а ти сидиш далеко від мене, а мені стеля падає на голову, бо всі дивляться лиш на мене і всі кажуть: ой яка вона паскудна: все єго цілює“. Нагадую собі сі слова і чую голос єї. За сто миль у сю хвилю і в сю минуту вона лежить мертва, убрана у саме біле, з вогневим вінком дококола себе, з зеленим вінком на голові. Чую, як ті свічки палають над єї золотим волосем, як по тім волосю бігають тіни. Вижу пасма єї волося одні над чолом, що золоті, а ті дальше, із сріблом замішані. А лице того, що червонілося, та воно бліде, а із губів єї не прімкнеся слово. На селі, коло дороги, обсаженої вербами, у хатині маленькій лежить. На сіру мраку дивиться ясне вікно і пробиває дорогу до неба. Коло неї людий багато, мужиків наших. Умерла та й не діждалася тої весни, що оріх єї шептав, що вона прийде і милого за руку приведе. Десь лежить за сто миль від мене. Завтра єї закопають у землю. Пропаде то лице, що червонілося, гет пропаде. Ще в сю годину того лице є під зеленим вінком, а завтра буде під сиров землев. А мені лиш картка чорна з хрестом чорним лишилася.

Ой так мені страшно смутно, смутно. Завиваю сей лист у той папір чорний і ще раз, і ще раз, може того смутку менше стане. Лишаюся з тим чорним папером. Завтра, 7-го, будуть у землю засипати.

Василь.

113. ДО О. К. ГАМОРАК

Грудень 1897 р., Краків.

Шановна товаришко!

Перед Вашим листом я одержав чорну карту посмертну з чорним хрестом у чорних берегах. Букви, що складали слова смутні, кривилися, як коли би не хотіли того казати, що говорили. Умершу несли 7 грудня у густу мраку на цвинтарь. Я того дня нагадав собі, що я раз біг з Русова до С[ерафинець] і кров мені на ногах просіклася і забіг борзенько, і тишився, і радувався, і веселився. І сего 7-го я так само тишився, що я тоді так файно любився. А потім перестав любити. А потім я собі гадав ще багато, багато.

У свіжий гріб закопано тисячі сивих перлів осінної мраки. А ті перли будуть виходити з гроба і як сльози муть перекида-

тися в хрусталі і обкують свіжий гріб у діаманти. А промені соняшні будуть зазірати у ті хрусталі, як у зеркало, і буде умерша лежати під хрусталами і під проміннями серед широких білих нив, як царівна.

А я все буду питатися: чи з любови, чи на сухоти? І се питане буде мене мучити і ніколи ніхто мені не дасть відповіді на него.

А люде? Вони будуть двоюко говорити. Ліпші скажуть: подлий, бо загнав дівчину у гріб! А гірші будуть говорити: вона гадала, що зараз таки за доктора пійде, ой нині панни з посагами та докторів „на заволане“ не мають... А потім прийде великдень, і поле зазеленіє, і гріб зазеленіє, і люде забудуть.

А я не забуду свого питання: чи з любови, чи на сухоти вона умерла?!

Отак буде.

А ви такі добрі, що мене не цілком, лиш трохи винуватите. Треба або цілком, або ані трошки. Але се байка. Більше про се не говорім.

Але чого Ви хочете умирати? Чи гадаєте, що ліпше гнити і переходити з органічного світа свідомого в неорганічний і несвідомий? Та най тота свідомість держиться на вершку житя, бо вона вершок сам житя. А хоть би у житю самі болі, то все ті болі є найбільше щасте, бо то вершок житя. Правда, треба мати болі або радости. По-моєму, то так само тяжко, біль великий найти як радість. Але обое вони сходяться і є майже то само — є найвисшим виразом житя. Того житя, що точиться цвітистими нивами і пнеся на камінні скали. Там тішиться, а тут окровавлене пнеся на гору. Жите, ой яке воно файне у своїм болю і радости! Хіба хто не чує ані болю, ані радости, — то лиш тому тяжко, і повинен умерти, бо все одно, що жити. А Ви, моя добра товаришко, відай, маєте болі. Відай, їх маєте багато, то тіштесь ними. Як Вам зле на однім місці, то перекиньтесь на друге, де більше болів або радости.

Напишіть, чи я правду кажу, але так пишіть, аби-сьте не боялися жадних консеквенцій свого думаня.

Б[увайте] з[дорові].

Стефанік.

114. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Грудень 1897 р., Краків.

Єдиний друже мій!

Прошу Вас не просіть Ви мене так файно і так сердечно у такім веснянім письмі. Не просіть, бо чую, що гріх великий сотворю, як до Вас не поїду. Мене, відай, мама красше не просила, аби-м їв солодкий медівничок у слабости, як Ви мене просите. Я би у Вас і попри Вас небезпечно урадувався і тішив би-м ся; мене Ваше

письмо так розвело, так м'ягенько погладило, а Ви самі то би-сьте мене ще ліпше розвеселили. Отож кажу, що як зможу, то приїду, але дуже непевно. А Ви більше не просіть, бо я не годен витримати Ваших просьбів.

Мені дуже жаль, що я не можу післати Вам на свята свої книжки. Ще не скінчений друк. А я лиш для Вас єї друкував і лиш на то, аби єї Вам дати на святій вечір. Бо для публіки я нічо не друкую і не буду друкувати. Але посилаю Вам витинок з одной газети. „Сина книжечка“ ще й по написаню мені подобаєся. Ви перечитайте і скажіт лиш: добре або зле та й зверніть мені.

Мене щось так болить і гризе... Тому я не можу писати. І Вас звільняю від писаня, бо Ви тепер маєте багато роботи і незабавки гостий мете мати. Тіштесь ними і за мене згадайте. Аж по святах то прошу доконче писати.

Вінчую Вас, аби-сьте були файні, як весна, багаті, як земля. Аби-сьте тішилися трьома зорями святого вечера і аби їх видко було із Вашого вікна.

Ваш Василь.

115. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Грудень 1897 р., Краків.

Дорогий друже!

Я таки не можу поїхати. Буду у Вас 2-го або 3-го січня та й Вам скажу, що я не міг, у жаден спосіб не міг. Ви будьте моім добрим приятелем і не гнівайтесь, ані Ви, ані Ваша жінка, ані Ваш хлопчик. Святкуйте собі у мирности і в великій веселости. Я буду ходити собі до опівночи попід вікна та й буду за Вас гадати.

А Ваша смеречка най палає собі усілякими огнями, най єї буде серед Вас, як серед літа у лісі. А дотулиться Ваш хлопчик до неї, то вона ме гадати, що то лісна пташка собі сідає; а приступите Ви до неї, то вона огники свої у один бік пустить, бо за вітер Вас прийме.

А потім Ви сядете коло білого стола із гостями своїми. А смерічка буде оглядати себе і погадає собі: підо мною скарб горить, віковичний скарб. Закопали его ще у давний час. Як я ще з травицею рівна була та так баба наша казала: Котра із вас тоті скарби узрить, то тота запалає камінем дорогим, сявом гарним. Але ліса уже не узрить, і єї ліс не узрить. І засмуткує смерічка за лісом. Але потім задивиться на вберію свою, та й забуде за ліс, та забуде за все. І так вона вмере у світлі, у платю дорогим, у каміню блискучім, але сама далеко від своїх.

А того самого вечера буде галузка єї сусідка собі думку гадати: єї вже взяли та й вона десь у палатах межи панами. Коби вернулася та розповіла. Але ніколи не вернеся. А завтра на нас усіх червоне

сонечко подивиться. Дасть нам дорогі камені, дасть світло рожеве, дасть чічки білі, — та й цілий ліс убересь. Але люде нас не будуть видіти, лиш скали, і небо, і ті нещасливі, що самотно вандрують на різдво по широких світі. Часом ті нещасливі як задивляться на нас, та й мертві падають.

Бувайте здорові на святій вечір, на добрий вечір.

Василь.

116. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Грудень 1897 р., Краків.

Дорогий мій друже!

Довго би Вам треба писати та й ще би не дописав отих щоденних, сірих клопотів, що псують чоловіка. Відай, ті клопоти лишень на то є, аби не дати ніколи хвилі доброї. Я вмів біду нести на собі і ніколи на ню не нарікаю, а се, що пишу, то лиш на моє оправдане. Я зі своїм татом погнівався через маму і тепер між нами таких стосунків нема, аби він мені аж гроші давав. Врешті я би не приймив від него гроший. Маю трошки гроший від одного кривого, але то так маленько, що ледво мені стає. До першого грудня я мешкав катем¹ в сутернах. Мені було добре, лишень дуже нездорово і я захорював. Містив-ем ся з старою бабою і дідом, вони коло мене ходили, як коло писаного яйця. Старий хотів все мовчати, а стара все говорити — і се була одна межи ними незгода, і обоє говорили. Старий був ще із старих романтиків, а стара просто новожитна реалістка. Але я їх лишав. Мене боліла голова і воздуху було мало. Ще до того показала невроза жолудка і так вийшло, що я став і бідний, і слабкий. Крім того, б'ють у мене громи май здалека і дуже тяжко поранюють! Ой так тяжко, що на ногах не можна встояти! Прощу Вас нікому нічо не казати і Ви мене не жалуйте, бо я Вам не скажуся, лиш оповідаю. А будьте такі добрі і не гнівайтесь, що я Вам не міг зробити прислуги. На різдво я вибираюся до мужиків у повіт Збаразкий, але аж 1-го січня. Дякую Вам сердечно, що мене просите, добрі друзі мої, аби побути з Вами на святій вечір. Але я не могу так скоро вибиратися, бо задовго мусів би-м чекати у Львові на руский святій вечір. А ще правду Вам скажу, що я не годен стерпіти тепер чужих людей, а трудно, аби я сидів у Вас серед тих чужих як такий, що му мама умерла. Я ліпше тогди до Вас поверну, як будете самі, і тогди мені легенько буде.

А на святій вечір мужицький я буду у мужиків. Я хочу чути доконче, як „зажурилися гори й долини, що не зродила жито-пшениця“. Я скупаюся у святім вечері, я хлопчиків маленьких буду із снігу витягати, аби йшли до вікон і колядували: „матір божа сина мала, у купелю викупала та й думала, та й гадала...“ Нагадаю собі, що я на святій вечір все забував, що тато мене вибив, що саночка

¹ Наймаючи куток (польськ.).

зломилася, що сестра мені медівника не хотіла дати. Всю журу забував, а йшов з хлопцями колядувати. Я тепер також всю журу своєю забуду. Буде казати стара баба: народові гірко жити, але відколи-м запам'ятала, то все на святій вечір весело стає людам. І мені весело стане. Може на тій тканині, що я на ній вишиваю, поміститься файне бабине слово, і ясні зорі святого вечера, і голоси хлопців з-під вікон. Бо та моя тканина тепер мережитья чорним шитом. А баба мене на дорогу справить, як свою внуку, що єї вчить вишивати. Скаже баба: ой, небоже, та ще ти молодий, та ще снігу на голові не маєш, то вишивай всякими шовками, аби шите було веселе і ти аби був веселий із-за того шитя твого. Тому я їду межи людей на святій вечір.

Ваш
Василь.

117. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Січень 1898 р., Краків.

Дорогий друже!

Сів я собі у неділю пополудню, аби писати до Вас. Буду писати довго, аж заки не змучуся. Я не хочу бути для вчених русинів нічим — ані ясною, ані темною хвилею. Не хочу. Я свої тонкої руки у болото не буду класти, бо за рукою піде і моє слабе тіло. А Ви, відай, помиляється на мені. Ви мене тримаєте за файного чоловіка, а я дуже нефайний. Ви вірите у мене, що я вогнем і сонцем запалаю, а я Вас, відай, лиш ошукую. Коби Ви мене любили без тої надії, що я чимось стану. Один раз мені здаєся, що Ви мене так любите, а другий раз мене болить, що Ви, відай, любите в мені того, що ще буде з мене. А з мене нічо не буде. А Ви, мої добрі, не гадайте, що я хочу, аби Ви мене любили, так як я хочу. Любіт як Ви хочете. Мені лиш страшно стає по таких письмах, як Ваше послідне. Видиться, що я Вас ошукав і ошукую, а ніколи би-м Вас не хотів ошукати. Лиш Вас ні! Ви вірте мені, що я щирю правду говорю. І прощу Вас не пишті ніколи нічо за мене, бо то є моя мука. Такий лист від Вас мене довго мучить. Бо Ви пишете, що я файний і добрий, а я такий не є. Я би Вам то доказав, але боюся, що то зло, котре я людам зробив, воно би замало було зле з-під мого слова. Най ся лишає на дальший час.

Я Вас ладно прошю, аби Ви не гнівалися і не сміялися з мене. Такі чорні хвилі, так мало сонця, що я гину із самоти у темноті! Тепер Вам буду писати за чоловіка одного.

Людем нічо ніколи не казав. Самому собі казав: я біла хмарка з золотими берегами. Блукаю по небі і за собою лишаю себе потрошки. Як білі лілії, так за мною виглядає. Ростуть на синім небі і вітер ними хитає і ломить. І нема ні хмарки білої, ні лілій білих, що хмарка їх по небі насадила, — нема за годинку. Лиш сине небо морщитья, таке як море.

Або ще казав: Відай, мені жите шкодить. Ой, коби я дізнався, що воно мені шкодить! Я би его вирвав так, як дівчина бур'ян із барвінку у неділю, з очима веселими.

Або ще казав собі: а як я найтонша і найвисша галузка на дереві? А як я найборше цвіту і найборше в'яну? Чикати треба сонця, що воно скаже, бо найперше до мене приходить...

А потім ему не хотілося говорити до себе. Похилиювався і шукав кінця співанки, що малим хлопчиною чув від мами. Шукав з веселими очима і з тепленьким серцем.

Насамперед то було так, що він з сестрою Марійкою пігнав вівці в поле. Так, так з Марійкою. Біла вівця дуже лізла у шкоду. Він скинув поясок і обоє путали білу. Так файно собі нагадав. А потім біла все була іззаду за вівцями, а не напереді. Певне було єї дуже встид перед другими. А Марійка потім шила рукави „у фасульки“, фасольки вишивала на червоно, а фостики сину, а межі поміж рядами чорно. Так собі добре нагадав. А він бігав розперезаний по під верби, свистав у зубчасті листки і кричав по всім поли. А потім їли хліб і сир обоє, а вівці вкупу збилися — яка втіха так собі нагадати!

Сполудня верталася мама з поля, бо несла їсти робітникам. Марійка бігла до мами та й іглу загубила, а він запутався у розперезану сорочку та й упав.

„Чьо ви як дурні біжите? Та же знаєте, що йду до вас“.

Мама показувала Марійці, що взяла три нитці поза іглу а то лиш дві треба. А він лежав коло мами та ногами бив у землю як коник.

„Ма, ма, аді бусьок!“ — казав він. А мама его поцілювала в голову та й казала: „ото парубок мій та й розперезаний по полю бігає!“ Та й уперезала в свою крайку. А потім мама ему співала:

Ой не коси, буську, сіна,
Бо ся зросиш по коліна.
Та най тота чайка косит,
Що набакир шапку носит.

— не може далі нагадати і се трохи смутно. А потім мама вчила Марійку шити, а він вчився „ой не коси, буську, сіна...“ Так вони троє сиділи і вчилися від мами файне шити шити і файні співанки співати. Згоді мама пішла додому вечерю варити, Марійка шила фасольки, а він бігав за буськом, обталапався, як чортик, та й співав буськові: „ой не коси, буську, сіна...“

Співав до самого вечера аж захрип. — Далі не може нагадати. Ходить по хаті, шукає кінця співанки і не може найти. Так ему хочеся до кінця знати ту співанку. Ходить щораз борше і борше і шукає, шукає кінця співанки. Шукаючи, переживає довгий час. Дуже довгий. Сідає знов, похилияєся і очі его стають смутні, невеселі. Нема кінця співаночки! А его співанка так далі йде. Пішов у світ, на науку. Чи забув, чи сховав усі співанки мамині? Не співав людям.

Був у світі, був, був. А раз приїхав до мами. „Наша Марія умерла. Як умирала та дуже за тобов питала. А ми єї все казали: над іде, над іде. Але як таки прийшла смерть, то вона заплакала за тобов і казала: ой, боже, кільки ми разом вівці пасли, а він тепер у світах, а я на могилу йду. Коби-м хоть через поріг его вздріла“. І пішов з мамов на могилу. Дубовий хрест і рута, і барвінок, і трава усіяка. Мама сиділа коло голови могили, а він у ногах. Вітер звівав вишневий цвіт і обспував гріб і побілив волося мами. Жовтобілий у середині, вишневий цвіт падав на гріб, падав на голову мамину. І здавалося ему, що цвіт вишневий зрісся з сивим волосом мами і що вітер здуває з того цвіту на голові росу ранішну, а Марійка спочивала тихонько в могилі і гадала: він далеко у світах, а я на могилі. Та й встав він, та й ходив, ходив по хаті і не шукав кінця співанки. Гадав: я у світі сам, саміський, Марійка на могилі, мама вибираєся туди, а я лишуся сам, саміський. І сплітувався той гріб на могилі з тою співанкою і з тим цвітом вишневим, і з тою роскою, що падала з цвіту, і з тою білою овечкою, що була спутана, — у якусь тугу страшну, безкраю. І він знов похилився і мав очі сумні, а губи его шептали, відай: ой не коси, буську, сіна...

Вже більше не пишу, бо стемнілося. Прийміт щиро і то, що-м написав. Болю правдивого, сердечного богато є не в словах, а за нами, гет далеко за ними.

Напишіт і не забавляйтеся.

Здоровлю Вас усі троє, аби-сьте здорові були.

В.

118. ДО О. С. МАКОВЕЯ

10. II. 98., *Краків*.

Вельмиповажаний пане!

Посилаю Вам три маленькі праці. Як схоче комітет редакційний друкувати у „Вістнику“ — най друкує. Я знаю, що Ви схочете. А як ні, то прошу Вас задержте папері у себе, а я при нагоді відберу собі.

Якби йшли до друку, то прошу мені нічо не змінати, хіба похибки ортографічні, або можете змінити бесіду мужицку на бридшу, літературну. Лиш не всувайте ніяких додатків. Ви не гнівайтесь за такі застереження, бо в „Праці“ з моїх образків лихо знає, що вийшло, а то лиш через чужі додатки. Іще прошу не читати нікому тих праць з поза редакції.

Здоровлю Вас.

В. Стефанік.
Coll. physicum.
Kraków.

119. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Лютий 1898 р., Краків.

Дорогий друже!

Ви все були смутні і листи Ваші такі були, але сей лист найсмутніший. Коби-сьте були не ходили тими давними полями, що-сьте на них училися любити. Десь вони Вас приймали гарно, десь вони травною шуміли та й нагадали Вам щасте. А Вам стало банно і смутно. Раз на нашім поли стояв дуб кучерявий. То він коло себе приймав усіх пастухів, то він давав полуденки косарям і скидав сухого галузя на вогонь у ночі, як ми коні пасли, і вітер все у нім сидів і орел відпочивав, як у світі десь летів — і все поле звикло було на него дивитися і по нім пізнавало, що на нім дієся.

А потім біг грім небесами, а дуб ему не хотів уступитися, і роздер его наполовині, того дуба.

Як хлопці вігнали вівці на весну, як косарі з блискучими косами на долини спускалися, та й не виділи дуба. І всі банували, а поле найбільше, бо воно тепер нічо не видить, що на нім дієся. Лиш мужик часом нагадує собі того дуба, як оре волами. Уломиться ему плуг, то він шукає в траві его пня і з него витісує собі ківочок.

Напишіть, коли будете в Сторожинці.

Ваш
Василь.

120. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1898 р., Краків.

Дорогий друже!

Або гнів, або нещасте якесь — так собі міркую, чикаючи довго на письмо. Мені би так здалося від Вас кілька слів. Я хожу ще ногами, але-м доста слабій. Щось валить до землі. Хожу на курси і нігде більше не хочу. Чую такий брак людей довкола себе, а ще від Вас слова не чути! Хочу у сім місяці поїхати на кілька днів до Львова і трохи з Вами побути.

Як Вам у Львові дієся?

Голова моя порожня, як сухий гарбуз, і нічо Вам сказати не годен. Чую лишень, що прийшов на мене час такий, що буде мене дуже побивати, але я не дамся. З кожного боку, а власне з тих боків, що мене дотикають і болять, доходять злі вісти.

Напишіть зараз письмо, бо не годен-ем вже видержати.

Василь.

121. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1898 р., Краків.

Дорогий друже!

Як я буду у Вас, то я розкажу Вам про мої прикрі пригоди і Ви певно не будете ся гнівати, що я не писав. Я тепер такий, що слова до купи не годен скласти. З одного боку чорна жура, погане жите,

а, з другого — весна, сонце. У два вогні взятий і ще гірше мені. 25 марта буду у Вас. Ви як не гніваєтеся, то хоть картку напишіть. Здоровлю Вас сердечно і напишіть картку, що не гніваєтеся.

Ваш
Василь.

122. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1898 р., Краків.

Любий друже!

У мене є в пазусі багато смутку, такого суму, що нема такої води, аби его з собою забрала, ані буйного такого вітру, аби его розвіяв, ані такої руки моцної, аби его відти взяла. І Ваша рука слабне, а я на ню все надіявся і ходив по світі веселий. Чи воно може бути так, аби ми один другому нічо не могли помочи? Так не може бути, — вкупі мусимо жити та будемо дужі. А за то мені не говоріт, що-сьте нещасливі. Бо і се не може бути, аби кілька найкрасшого, що у Вас є і в серцю і в душі, аби воно все разом було нещасливе! Ви можете бути злі, можете гніватися, можете сумувати, але нещасливі Ви не є. Ще Ваш час перед Вами, не за Вами, ще Ваша сила превелика у Вас, не поза Вами. Та й моє дуже м'яке серце все з Вами, у Вашім серцю.

Пишіть, що робите?

Ваш
Василь.

123. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1898 р., Краків.

Кохані мої!

Добре, що Ви написали карточку. Я гадав, що Ви розсердилися на мене і мені було дуже банно. Надворі весна починаєся, коби вона принесла Вам багато щастя. Коби Ви лиш хотіли мати щасте. То байки, чи хто щасливий! Але не байка, чи хто хоче бути щасливий! Конче треба хотіти щастя. Добре треба жити — не весело вегетувати! Жити, жити — кричить весна і гонить мене вперед і поли розкидає по вітрі, аби мене самого легше уперед гнати.

Є тут старий дід, що носить свому внукови їсти на роботу. Сідають з внуком на сходи і внук їсть, аж серце радуєся, а старий вигріваєся на сонце, вітер забігає у его сиву, довгу бороду і заносить нею як травною тамтогорічною. А дід сидить та раз по раз гадає: от весна, а була зима, от прийшла весна, вже весна. І забирає горнятка і йде у свої сутерени і, що крок ступить, то нагадає: от весна утворюєся!

Коби люди приймали того, що весна дає! То вони би не гнівалися на зиму, бо по ній весна наступає, вони би не гнівалися, що зима прийде, бо весна перед нею була. Весна і сонце — а решта, то антракти.

Я до Вас вибираюся в п'ятницю вечером, а в суботу рано маю вже бути у Вас. Коби лиш жите щоденне не поклато свого недозволу.

Рад би-м Вас таки зараз уздріти! Пишіть.

Ваш
Василь.

Квітень 1898 р., Краків.

Мій друже коханий!

Я би Вас хотів тепер обіймати за шию і поцюлювати Вас у ясну голову і сказати: такого приятеля я не мав і мати не буду, а Ви, любий, все будьте моїм. Чи Ви будете дужий, чи слабий будете, чи добрий будете, чи злий станете, чи файний будете, чи краса Вас відійде — будьте все моїм. Мене люде ніколи не намовляють, аби я Вас мав за злого або за слабого, або за нефайного — Ви будете усе моїм. Мені доста того, що Ви є мій друг і світло моє. Ви у мене ніколи не змінітесь і все будете моїм сонцем у студінь, і моїм дубом листатим у спарноту і животворною тінею.

А я буду усе Вашим, хоть не такий дужий, хоть не такий ясный, але дрібненький, маленький з веселими очима і гарною душею. Так буде. Ані боятися мені за Вас не хочеся, як можна боятися за зеленого явора, як він, явір, зелененький?! Та най вода підмиває корінь, то за явора зараз співають пісні і явір зеленіє у віки вічні. Ні, я не боюся за Вас. Як Вам жите підмулить серце, то я за Вас співанку буду співати, як дівчина тепер співає за явора. І Ви все будете моїм так, як співанка моя, що я єї співати буду.

Так буде, інакше не буде та й все так буде.

Я такий радий та втішний, що Ви мені післали свої праці. От мені зараз прийшло на гадку, які би то Ви раді були, якби я Вам післав свої. Треба мені почекати рік ще, аби Вам радість сотворити. Не хочу заходити у спілку з тими, що хотя у моїй душевій роботі все видіти новинку газетярську на дні.

У послідних місяцях я пробував друкувати малу книжчину (120 сторін 8.) — але ті, що мали дати гроші, сказали: „Талант є та нема у сих творах служби громаді, нема науки для теперішнього покоління, таке можут собі багаті німці друкувати“.

Я все боявся бути „початкуючим літератом“. А тепер видно, що не дармо боявся. Леда дурень, то зараз має претензії батька, брата, меценаса з радами і порадами. Я й подер у їх очах мої папері і тепер лиш є ті нотатки, що я з них черпав до моїх праць. Знов решту я подер і тепер я чистий з праць, що нема в них служби громаді. Тепер я буду служити людям і собі, а не громаді.

Мене цілі тоті пересправи дуже змучили. Це перший раз я удавався до людей знатних, як бідний хлопчик просити, чи би не уставили до вінка і мою чічку, бо вона файна. А відповідь: чічка файна, але не файна.

Я не хотів зараз мучити Вас своїми болями, але тепер усілося і з обов'язку Вам пишу, аби-сьте знали, що дію.

Мене боліло не то, що вони не хотіли друкувати, але то, що казали, аби писати так, як вони хочут, а не як я хочу і вмюю. Лютий був-ем і казав-ем собі, що по-руски не буду писати, а по іншому не вмюю, і моя кар'єра ще перед порогом скінчилася. Але тепер буду писати, хоть би лиш задля того, аби Вам таку втіху учинити,

як Ви мені. По правді, то мене дуже кортит і пімститися на моїх судях. Я би лиш чим борше рад кінчити медицину і тікати до Вас або у світ і оце хотів би-м побути з рік у Парижі, аби навчитися, як люде виглядають. Тепер я вчуся і буду доктором у липню 98 р.

Сего липня поїду до Вас і там обмислимо вже, що з собою робити. Я тепер Ваш і не громацкий. Попри медицину я би ще читав, аби доповнити своє маленьке образование. І тому прошу Вас, аби-сьте мені подавали ради в сей спосіб: се би треба перечитати, а се би зробити. Так буде файно. Системи в образовані не хочу, бо не люблю, і тому Ви можете все мені радити.

Так, коханий, стоїть зі мною, і видите, як я потребую Вашої помочи.

Завтра іду до Русова і буду там до 15 мая. З Русова маю поїхати до Ваших у Сторожинець. Чи Ви будете на великдень, чи не можна? То би радість була. Гроші як мете висилати, то до Русова.

Та й пишті, єдиний, а я Вам також.

Ваш
Василь.

125. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Травень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Це перший раз я пишу і тішуся, що до Вас пишу. Мене не було дома два місяці, — сидів-ем над Дністром. Не банюю за нічим, лиш за тим, що-м міг Вас мати в Русові. Був би-м Вас провадив по всіх стежках і доріжках, що ними я похажував від хлоп'яти. Так багато часу прийшло, а я забув на всіх людей, що-м з ними був знайомий, або з ними приятелював. Лиш за Вас мені нагадувалося. Відтепер я буду знов писати до Вас, бо мені без Вас дуже самотно. З Вами мені буде добре і більше нічо не потрібно.

Я незабавки іду в гори і буду сидіти знов сам. Аж в вересні поїду до Кракова, аби взяти собі курс і здати другий іспит. А доки буду читати по польових дорогах, по горах, по ручаях і лісах. Така велика книжка, що дає червону усмішку на лице.

Я раз назбирав дуже багато диких фіалок. Я тогди найбільше за Вас гадав — цілий день. То тому я гадав, що не знав я ще чоловіка, аби збирав чічки, крім Вас. Мене то радувало, що я люблю то робити, що Ви любите. Дикі фіалки мене [тримають] так близько коло Вас, що ніхто нас не розірве.

По селах май і голод. Люде похожають якісь такі як дитина, що єї мама виб'є. Дивляться на землю та й не гніваються на ню, бо б'є вона їх зеленим маєм у очи. І всі вони терплячі, зболені ходять по землі, маєм устеленій. Всі мають надію і балакають, упоєні голодом, про землю і бога.

Малі діти бувають спухлі. Вигриваються на сонці, коло овець і не граються. Часом баранчик підскачить і якесь світильце засвітить в очах дитини, але пропадає, і сидить воно собі дальше, як квітка непідоляна. А овечки так пасуть, пасуть.

Треба любити сих людей, що тихонько ховають свій біль у зелений май і все, що мають, роздають, а самі нічо не беруть від нікого.

Напишіть мені, що Ви дієте і Ваші жінка з сином.

Сердечно Вас усіх поздоровляю.

Василь.

126. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Отепер прийшов Ваш гарний лист. Най Вам усі ниви мужицкі поклоняться за фayne слово а за краще серце. Відай, усі їх покинули, лиш вояки коло них та й кати ще.

„Земля дає хліб білий, аби складений стояв по жидях, ми землі даєм піт солений, аби хліб ріс.

„Земля хоче нашого поту, а не хоче зівнути заразов, аби нас прожерла.

„Сонце лиш на то світить, аби з нас більше поту на землю впало, бо радости з его світла не маємо.

„Рано виколується з-поза землі як золотий таляр, аби нас нагнати до роботи, а дітям проміннями, як дротами жаркими, запалювати блідий голод.

„Роса падає з неба, аби крізь рани наші аж у серце нас шпикала, а дітям у тонку шкіру в'їдаєся і пробиває рани, аби потім дорогу мала до серця як у нас.

„Дощ спускаєся з хмар, аби нас бити по голім тілі, аби з нашого тіла, як з гір голих, дими диміли...

„Конець нам усім. Деревя кілька не маємо, аби на себе домовин наробити, бо ліси не нашу гадку співають.

„То ми увесь піт наш поз'їдаємо, білим хлібом нагодуємо діти, всю горівку вип'ємо і закусимо, всі порожні склади позапалюємо, — все наше з собов заберемо.

„Душ людких не будемо забирати, бо не наші.

„Хто з нас щасливий у бога, то зогние у траві, а хто гріх заробив, то того власна дитина кулею прошиє, а найщасливіших кат буде катувати над землею і всі гріхи на себе перебере...”

Стояв коло других та пізнавав людей. З его села були і з других були. Брали собі їсти й пити.

Крик: рабунок! Ратуйте!

Прибіг офіцер, аби вести їх та не дати на рабунок чужого добра. Додавав вояцкої охоти.

Він не чув, лиш пізнавав.

Всі не чули, лиш пізнавали собі своїх із селів.

Офіцер більше не кликав. Стояв коло них.

Всі очи кумпанії шукали в товпі, як діти ягід по лісі, аби найти свого.

Офіцер думав, як то він собі кулю пустить у голову.

Товпа кричала: Віват цїсарь і цїсарські діти! Цїсарь за нами!

Але крику того не чув офіцер.

Ваш Василь.

По „Сину книжечку“ я писав та ніхто не посилає. Переведіть знов та й дайте мені, най хоть я прочитаю.

127. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Прийшов від Вас лист і фотографія Юрчика і манускрипт. Ладно дякую. За фотографію люде кажуть і я кажу, що лишень крил хибує...

„Якби такі біленькі крилечка з такого пір'я, як волося біленького...” — говорять мамі, і очи їх блимають маминим світлом.

Ваш лист файний і дуже болючий. Читав я его і нагадалася мені одна подія за рідний край.

— Іван мав трьох синів, а якби роздав помежи них свій ґрунт та й він би був зарібником та й его сини. Та й тому розгадав іти до Америки.

Зійшлися всі такі, що „не хотіли, аби їх діти ноги по чужім поли кололи!” Як стадо бузьків на мляці — вони хотіли відлітати. Рада була страшна така, як ніж остра, що все жите надвоє морем рєзтинає.

А одного часу прийшов до мене Іван і був на лиці чорнозелений... „Чей же я слабый, я лиш працюю і свої голові, дуже собі голову розбиваю. Устид ми перед жінков і дітьми і перед людьми. Кажу вам, що-м як коли би з розуму схибив. Йду по селу та й гет усе хочу спамн'ятати.

Дорога як котра ци з терням, ци з вербами. Так ніби хочу все стьмити, або собі ци на мори, ци за морем нагадати перед очима все село. Аді отак води-моря, води-моря, а я собі на ті води село, як коли поставлю та й такого туску мати не буду. Та тому кажу вам, що мені устид, бо ци яке терньичко ци ровец та й я стану та й хочу спамн'ятати, а хтос іде, а я ніби якоїс роботи шукаю. А дітим і жінці таки не кажу. Устид...”

Тепер Іван вже не хоче йти до Америки, хоть другі вибираються. „Фортиграфії в голові не пускають”. За то, як за кілька років прийде лист з Америки, що тим другим там добре — то сини Іванові, що будуть зарібниками, будуть бити старого тата і будуть вигонити „fortygrafii z głowy”, — але борше душу виженуть. Kocham cię choć mię nie rozumiesz, kocham cię mimo łez, które wyciskasz, mimo bólu, który zadajesz najlepszym synom Twoim...¹ Сей конець Вашого письма буде кінцем Івана, і я его за то люблю так як Вас.

¹ Люблю тебе, хоч ти не розумієш мене, люблю тебе, не дивлячись на сльози, які ллюються через тебе, на дивлячись на біль, який завдаєш найкращим сином твоїм... (польськ.).

Перевід „Синої книжечки“ — мені так подобався, що сказати аж Вам не можу. Боже, коби его де можна надрукувати! Чи в Kurjer'і не можна би? Сам вижу тепер, що воно фayne є — така малесенька трагедія усіх хлопів на світі.

Я сижу дома, часом сам собі їсти готовлю, часом з мужиками поза північ балакаю, часом чую, що всі мене дуже люблять, часом чую силу, що-м середина усіх утіх і болів мого села, а часом баную гірко за світом великим, — і тогди хотів би-м ймитися Вас за полу і не пуститися більше. Гірко мені тогди.

Здоровлю Вас усіх сердечно.

Ваш Василь.

128. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

18 червня 1898 р., Русів.

Русів, 18. VI. 98.

Добра наша пані!

Я трохи збоявся, що-м эле зробив. Мені тепер видиться, що Вам дуже тяжко їхати — а Ви ідете. Як Вам трошечки недогідно, то залишіт. Я би не хотів підмовляти Вас на таке, аби Вам прикрість з того була. Лиш один бог знає, як радо я хотів би слухати співанок Крушельницької разом з Вами. Ви би сиділи коло мене, а Солоха навперед нас так би фayne виспівувала, що аж! А я би коло Вас таку гадку гадкував: і я не розумію і всі душі, що отут коло нас „слухають концерту“, не розуміють, і сама Солоха не розуміє, — лиш панна Ольга та дуже, вона одна, розуміє оці співанки. Я би так гадкував, а Ви би слухали, а я би через Вас аж слухав.

Або таки над'їдьте. Крушельницка не горда і дуже буде тишитися Вами, вступ не великий, я буду на Вас чикати і гроший маєте доволі. Напишіть лишень, чи купувати білети два чи один, і котрим поїздом будете їхати, аби я чикав. Але борзенько напишіт.

Як приїдете до Белелуї, то я буду Вашим проватором по поли, бо я сусід Ваш буду дуже близький. Лиш аби борше Ви були мсев сусідков. Я поїду в гори, але згоді і буду ще у Вас, у Чернівцях.

Зачав я цей лист до Вас писати ще до сходу сонця. У хаті вікна плакали, ліс перед вікнами стояв як вкопаний — так тихо. А тепер то вже діти плачуть і ліс вже пробудився. Заспані діти і ягнята на толоці собі збір мають. Тут мами надбігають і приносять хліб і сир своїм, аби не поголоділи, в поле. Діти укладаються, хто з ким „гонить“. Хто кого любить, то той з тим гонить. Так той діточий і овечий збір з півгодини торочиться, аж всі згуртуються в любячі громади — і розходяться усіма дорогами сільськими в поле. А сонце б'є їх червоними батіжками або по плечах, або в очи. А вони на то не зважають, але показують, що кожному мама дала „в поле“. Хто не має нічо до хліба, то решта ему каже: нічо, ми маємо доста.

О. Кобілянська (фото 1882 р.).

Я дивлюся щоранку на ті збори і мені стає тошно. Минув файний вік, як у батіг траснув. То так дуже недавно, як я був з вівцями на тій толоці і шукав собі таких, що любив їх. Мої вівці погинули, мої товариші тепер свої діти на своє місце посилають. А моя товаришка Варвара вмерла, але її Николка є замість неї на толоці. Не має нічо до хліба, бо мачоху має, але другі ему дають. Страшно як борзо мій вік проминув!

Та тогди, коли Ви ходите ранком по городі та голубите самоту до себе та очи Ваші сміються до неї, — то я чую смуток, що не можу вибирати вже тих, що люблю і що мої вівці пропали.

Бувайте здорові та й напишіт зараз.

Василь Стефаник.

129. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Хожу я зеленими дорогами, а навперед себе вижу руду, безнадійну мою стежку. Ліс співає собі, аж галузе угинаєся, а для мене пісня тота чорна, як полотно на домовині. Сонце борзенько тче світляну основу по небі, а для мене то павук, що в серці снує сиву павутину. Трави, жита філюють по полю, але не забирають мого жалю із собою — задурно філюють. Серце своє виплювати треба, аби не докучало. За мій сум і тугу співанку треба скласти, аби знати сум і тугу.

До Львова, до Вас не можу їхати, хоть здаєся мені, що коло Вас мені ліпше би було. Може поїду до Коломиї на концерт Крушельницької. Будьте такі добрі та пришліть мені зараз анатомію патологічну, підручник хірургії і фармакології. Підручники нехай не будуть занадто обширні.

Почту я собі заплачу в Снятині. Крім того, пришліть мені ще що читати, але зараз.

За кілька день буду писати багато.

Ваш

Василь.

130. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

20 червня 1898 р., Русів.

Наша пані!

23 ц[ього] м[ісяця] є у Коломиї концерт Крушельницької. Я би хотів дуже, аби Ви поїхали на той концерт. Як з Вами брат не може їхати, то я поїду за Вами і відвезу Вас. Я тому Вас прошу, бо допевне знаю, що співачка буде дуже з нас контентна. Я з нею знакомий віддавна і вона варт того, аби з нею побути. Відпи-

шіть зараз, лиш не шукайте ніякого „не можна“. Ваші „Акорди“ в „Вістнику“ прегарні.

У нас жито половіє, дощу треба і сонця теплого. А є вітер студений — журимося і падаємо від вітру у голод.

Вівці пасуть, як коли землю цілують, а пастухи голодні, спухлі, пожовтіли, як кукурудза на скоші. Вітер студений не червоніється на тварях пастухів, але половіє. Жито і пастухи половіють. Лиш дощу рясного і весняного теплого сонця — коби нам біг дав!

Але прийдьте, зробіть хоть раз мою волю.

Будьте здорові!

В. Стефаник.

в Русові, п. Снятин.

131. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Червень 1898 р., Русів.

Коханий друже!

Файно Вам дякую за книжки. Ви запевно не гніваєтеся на мене, що я мало пишу. Не пишу я тому, що я стратив волю собі. Прикро якось жити, ще-м і слабій і не хочеса мені Вам докучати смутними словами. Сто разів я зачинав писати до Вас та й не кінчив. Писати, бігме, я не годє[н]. Але зато хочу Вас видіти. Доконче. Напишіт, де будете пробувати на вакаціях? Як би-сьте іхали за границу, то я поїду до Львова, заки відїдете. Мушу Вас видіти. Ви мені писали за Будзиновского. Я его не перестаю любити від усіх найліпше. Але мені дуже банно, що він мусів кричати на радикалів не від себе, але від Романчука, від попів, від редакції „Діла“. То так недобре і дуже нефайно з такими патріотами в одну дудку грати. То смерть для кожного чоловіка доброго. Най він кричить на всіх, най ему кажуть, що продався і „сподлився“, лиш аби він стояв собі сам, бо так ему належиться. Мені сумно, що він не найшов собі людий таких, як він, таких, що самотні пожожають. Додайте ему сили, аби він відірвався від людий.

Я був в Коломиї на концерті Крушельницької. По концерті був комерс з тоастами. Говорила публіка — не артистка.

Перший пан як став говорити, то ціла публіка здригнулася. Ще чула в собі спів і правду, ще очи мала блискучі і здригнулася, бо пан мав позу на собі як брехун на ярмарку, в роті слова солоденькі, як ті Омеляна Огоновского, а плаксиві, як того попа, що звіщає про упадок кандидата руского до сойму. Як сей пан рот розтворив, то правда і сила втекла від публіки, а вона лишилася, як коли би „Діло“ читаючи.

А другий пан говорив за меншого брата і заплакав. Комерс спустив голову в долину. А підвів єї в тот раз, як другий пан крикнув: тирани, що неньку розпинають!

То північ була і дощ накрапав. Під мурами сиділи менші брати з парасолями для „панства“.

„Але бо співає якас дівка, най їй пес маму! —

„І я би за гроші день і ніч співав.

„Говори свої, то як заспіває, як гай розвиваєси. Панство тепер єї вина купує і дькує єї, і пани, і ксьондзи...

— „А як би так підокравси та став коло дверей, аби послухати...

— Ігій, на тебе, та пани би зараз прігнали, тут хлоп смердзі та й машір!“

Не знали бідні менші братя, що над ними плакали панство.

— „От здав би си дощ, бо земля аж порозпукаласи.

— „Земля як одес камінь тверда. Як нас бог не потішит, та й торби шиймо!“

Та й замовкли, та й заснули на камінях.

Пишіт.

Ваш

Василь.

132. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

30 червня 1898 р., Снятин.

Снятин 30. VI. 98.

Добра пані!

Я дуже банував, що Ви не могли бути в Коломиї на концерті. Були би-сьте виділи, як попи, попаді і їх діти ревно гляділи на Крушельницьку! Як на свою дитину або сестру дивилися. Очи у всіх так подобріли, що ледви старші жінки витримали, аби не сказати: Сальцю, спадай на бога, не форсуйся так „страшенно“! В долоні не плескала галерія, аби не мучити співачки. Вся публіка була попівска і виділа і чула свою досконалість в попівській дитині. Що було непопівске, то чуло, що в родину зайшло і чуже веселість родину.

Потім був комерс з тоастами. Слова були безсильні і брехливі. Тепер говорила публіка — не артистка. Поза патріотична з соборчика деканального, бесіда, подібна до тої Омеляна Огоновского, безсильність як коли, та мова плаксива над упадком руского кандидата до сойму. Ой, добра пані, най Вас бог сохраниць слухати тоастів руских!

Була ще говірка і за „меншого брата“, того, що Шевченко найшов. Той пан, що нагадав собі за него, та сльозу долів пустив. Комерс посоловів. Але підняв зараз жваво голову вгору, як почув слово: „Тиран, що неньку мордує“!

То була північ і хмари нависли. „Менші братя“ сиділи під муром з парасолями для „панства“. Чекали та чекали. Сиділи на жамінях та балакали, що дощ не завадив би і що панство пускає десь гроший, як леду...

Я не міг Крушельницькій показати менших братів, бо вона му-сіла слухати похвали для себе. Мусіла та й годі!

Як буде у Вас концерт, то я поїду, лиш мені білет купит коло себе і напишіт, коли буде.

Рад би-м, аби-сьте як найборше були в Белелуї. Наговорив би-м ся з Вами по душу.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

133. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Липень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Я дістав від Вас картку і фотографію і „Сину книжечку“. Я вже післав Вам один лист, а тепер посилаю два.

До Яворова не хочу їхати, до Сторожинця не можу. До Русова буду Вас просити пізнійше: тепер моя мама хора і не міг би-м Вас так приймити, як хочу. Напишіт до Русова ще, бо за тиждень поїду десь натрохи. Ольги Кобилянської не мож дочекатися.

Ваш

Василь.

134. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Липень 1898 р., Русів.

Добра наша пані!

Шкода, що Крушельницка не буде співати — і Ви би послухали і я би ще послухав. Перебануємо якось. Наколи Ви надідете до Белелуї, то я також буду у Русові, хоть би-м і виїхав перед тим. Повітаю Вас з найраднійшої душі на нашім поле. Лиш дивіться, аби-сте приїхали, бо мете знов жалувати.

Про себе я нічо не годен писати. Як Вам показувати чоловіка, що ходить коло великої мармурової брили? Ходить коло неї, потім падає на ню, потім нігтями єї рве, — а брила мертва. Потім сльози падають на камінь, ще потім душа прожерла би камінь — і ранився.

Раз з тої брили стає хрест над могилою — і смуток; раз вибігає білий ангел, як з раю, і радість.

Часом видиться, що брила розпадаєся в порох і трава на ній поростає; а другий раз, що голова витісуєся з білим язиком і з блудними очима, як голод.

Душа розуміє і чує плиту тоту і часом гаркне як пес, як єї здаєся, що з плити зробили постіль і рубають на ній жовняра, що повисився. А як хто вчує гаркіт — то, п'ючи пиво, каже: досконала обсервація! — і вдоволений, що хтось обсервує за него!

Часом йдуть „на прогульку“ з пивом. Сідають на плиту, п'ють пиво і лишають шкірку з ковбаси. Відходячи, банують, що брила необтесана, як спінка від рукава!

Як Вам описати такого чоловіка, що ходить коло тої плити і видить, що в плиті жие мармурове жите!?

Тепер сваримося з Будзиновским за те, що він не хоче покинути тої зграї з „Діла“.

Чикаю від Вас листу і здоровлю Вас.

В. Стефаник.

135. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Серпень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Мені ані смутно, ані прикро, а то тому, що я можу Вам правду писати. Я Вас хочу мати тогди у себе, як страшна робота у нас трохи полекшає. Що мені з того, як моя хора мама попри роботу свою ще буде нами побиватися? Мені все буде здаватися, що я маю гості, а я не хочу з Вас мати гостей, але сестру, брата, діти від брата... Якби Ви тепер надіхали, то мені би при Вас гадка така була у голові: тепер може мама плює чорну кров... Я хочу коло Вас ходити у світлі і згляднім супокою. Я намордувавсь півроку страшними, буденними муками — і заслужив, аби хоть з Вами мати ясну годину. Як Ольги вже тоді не буде у Белелуї, то шкода буде, але що ж діяти?

Хочу Вас мати у себе у вересні на храм, на 20-го. Тогди небо у нас веселе, а дівчата у червоних барвах, а жінок сотки з дітьми, тогди сміху багато під осіннім небом.

Я ще до того часу до Вас заїду, а Ви не гнівайтесь. У мене тепер скілько жури, що я почав розважати, чи воно оплатиться жити.

Я хочу таких великих очий, аби вони уздріли мою муку, лиш уздріли! Як таких очий не надіблю, та й нема чого заважатися довго.

Ви поки що забавляйтеся, коби хоть Вам не було смутно! Я тепер тікаю трохи над Дністер, я там був та й ще йду. Велика якась жура засіла над Дністром, може мої очі якурат Дністрові такі, як ті, що я їх шукаю.

Напишіт ще.

Василь.

Вересень 1898 р., Русів.

Дорогий друже!

Ви в середу повинні мати в руках мій лист, чи дістали-сьте? Вечером я недавно вихилив голову з вікна. Від заходу чорна хмара чорніла, від сходу вітер шумів. Місяць на небі синім стерся краєм. Земля уся посипана срібним порошком. Ліс хитався, як би хотів себе до сну заколисати. Білі хати по ярах поховалися, як птаха біла від стрільців.

Я хотів дати шумному вітрові свій тихий плач. Так легонько накинути чорний покрив на розсіяне срібло... Виділося, що так мені буде файно... Я став співати якісь мелодії. Потім відвернувся від вікна і танцював, танцював...

А потім я видів одну маму. Мала одну дитину, одного сина. Найкрасший межи всіма дітьми. Часом мама виходила на вулицю і навмисне дивилася крізь вікно, як синок грався. Прибігала назад до хати і співала, співала, гадкуючи: хто лиш глипне на него та й мусить засміятися. Та й співала собі...

Одної ночі дитина заслабла.

„Ой хлопче, та ти не хоруй, бо ти може і поздоровієш, а я вмру з жури...“

Дитина в'яла як конопля. Мама боялася лишити хору дитину. і іла, і пила — „треба триматися на силу“.

Отак ішли тижні. Хлопчик никнув на очах. Мама трималася, лишень очи стали більші і блудні.

В одне полудне станула перед вікно бідна жінка з дитинов і грала веселу арію на катаринці.

Мама сфатилася, лишила хорого хлопчика і пустилася в та-нець. Катаринка грала, а мама танцювала дикими скоками.

Жінки по похороні говорили: що то за мама, що й не скривиться за дитинов?! А очи мамині вже були гет здичіли.

Ваш Василь.

137. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

1 жовтня 1898 р., Русів.

Русів, 1 окт. 1898.

Добра пані!

Ваша лілія тепер моя. Я єї гірко ніс. Дорогою я боявся, аби не спеклася в моїх руках. У лісі я єї купав у керничці, як малу дитину.

То не може бути, аби вона кому стояла на заваді.

Ви лиш так єї уздрите. Я запутаю свої смагляві руки у Ваше чорне волосся і приведу Вас до неї. Мої руки будуть, як галузе дуба, а волосе Ваше буде як шовк коло дуба. Мій товариш, вітер, буде зі мною гратися — а шовк буде плакати — тихонько, ніжно — як шовк знає.

Тогди Ви побачите лілію мою в книжці, з одного боку червоний лист свидовий, а з другого жовтий, черешневий.

Я буду Вам казати:

Лілію Вашу я вбив. Я не люблю цього квіту — він такий біленький, що чоловік мусить єго сплямити. Най ангели тримають єго, бо то іх чічка. Тому я поклав червоний і жовтий лист коло неї, аби вона вмерла. Я її файно замордував. Тепер білість єї від неї відстала, а за нею десь далеко виднієся сива ткань. Так з білого мarmору виглядає сивий. Я люблю червону рожу. З неї, як зі скали спливає червоність і по світі розходиться — ріки грубі і масні. Як по дорозі стоїть лілія, то пропадає в заливі червоности. Кожда пропаде.

Ще люблю жовту рожу. Вона як дідько смієся з червоної, з грубої і масної. „Хоть ти іх тільки годуй — каже — тих людей своїм червоним смальцем любовним, то вони не понажираються, все будуть облизуватися!“

Я Вам дам жовту і червону рожу. Ви іх ліліями не замордуєте. Ваші лілії умруть.

Хотів би-м на Вас пімститися і чую, що сили мені хибує. Ваш лист так мене мордує, що я єго закопаю. І прийшло Вам на душу говорити так, як осінь говорить!! Я люблю осінь, але як вона балакає — то...

Треба бути духом, аби самоту і тишину любити. Мене тишина виносить на такі висоти, що мені голова в'яне і я скочуюся, як камінь у долину. Мені тогди треба дуже білих рук, аби мене гладили по голові, і губів грубих, аби хухали на мене і казали: Не бійся, я тебе не дам.

Так було давно, як я видирав горобці з гнізда і впав, то моя мама гладила мене і хухала на голову та й казала, що буде легше. Справді було легше, бо я знов брався до гнізда.

Мій ліс пожовтів і подібний до лану проса. На найбільшому дереві зависло чорних ворон багато. Я сижу під тим деревом, гадаю про брата, що повівся, і тішуся, як дитина, що мене на тім дереві ще так борзо не найдуть.

Я буду у Вас сего тижня.

Бувайте здорові.

В. Стефаник.

138. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

4 жовтня 1898 р., Трійця.

Добрі!

Чи Ви певно будете мати відчит у Коломиї? Відпишіть зараз, бо я не знаю, чи маю їхати.

В. Стефаник,

у Трійці, п[о]віт[і] Заболотів.

4 жовтня 1898 р., Снятин.

В[исоко]поважані!

І ще! Віктор Гаморак таки хоче і таки не знає, чи Ви будете читати відчит. Напишіть і ему карту. До Стецеви.

ad Снятин.

В. Стефаник.

140. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Русів, 14. X. 98.

14 жовтня 1898 р., Русів.

Добра пані!

Такі картки у мене для літератури, а тепер для листу, бо папір листовий минувся. А Ви приймайте як є.

Ваш лист я закопав. Як ми з мамов перекопували барвінок, то я его під рискаль і під барвінок! Він мене трохи болів, а більше ще спокою не давав — не було іншої ради. Не можу затаїти, що-м банував за ним трохи, бо був файний. Але барвінок буде на тім місци, доки я не посивію та все я собі буду той лист нагадувати.

Хотів би-м сего вечора дуже багато говорити, та не маю з ким. Розповідав би я багато, та не маю кому.

Перед кількома днями відводило наше село емігрантів до Америки. За селом поле таке, як сирота, помежи поле ліси, що загорнулися в якийсь біль, що смерть віщує, а ще далі гори з синим димом.

„Люде, поле минемо, ліси прійдемо, гори переліземо, море перебрედемо, та не найдемо вже вас“, — казав старий газда, перебраній у цайгову одежу. Та й плакав. „Буду йти помежи поле, як жебрак з торбов“, — та й показав торбу, — „або як циган, що веде за собов жінку й діти“, — та й показав жінку й діти. Та й пустився плачучи в дорогу. Лишилася цара людей, але зрана. Лиш кров не текла з рани.

У Трійци вмерла жінка одному чоловікови і лишила двоє дітей. Не було кому їх чесати і оберати. Одного вечора взяв чоловік маленьку дитину на руки, а май більшу за руку та й повів до Прута топити. Маленьку кинув у воду, а старша взялася просити. „Но, то йди собі сама додому та й газдуї, а я йду до суду замельдуватиси. Заки я вернуси з кременалу, то ти давно вже у жидів у мамках будеш“. Та й розійшовся тато з доньков. — „Та вже рівно на тім місци страшно йти убрид, заведе у бульбону, коби хоть хрест на то місце покласти“, — додав той мужик, що мені розповідав сесю пригоду.

Я радо піду з Вами на циганську музику. Часом вона роздирає шовкову торбинку з перлами і я як назбираю тих перлів, то-м багатий дуже. Ви пантруйтеся, бо й Ваші повизбираю.

Якось я видів хлопчика на толоці, що давав вівці хліба. Так обіймав за шию, так просив: „на, на, та їж, та-бо їж...“ Вівця не хотіла. Мама хлопця крикнула: „та, дурний, таже аби-с і цукру давав, то вівця не ме їсти“. А потім мама безпечно гадала: „ото, собачий бахур, як прийде, та як зачне: ма, хліба, ма — та й від найприкрійшої роботи відірве, а потім вівці хоче годувати“. Та й сміялася до себе — щаслива.

Лілія Ваша стоїть в книжці — тепер я дивився. Біла та й біла. Бігає вона по наших думках, як мєва по широкім морє. Мені дивно, що Мор[аче]вска не казала Вам нічо за Белелую. Ми були там і Вас мали з собою брати. Забрали замість Вас якусь прикрість, жаль було, що не застали-сьмо. Може я ще борше буду у Вас, як сей лист.

Дякую за вісти про Мор[аче]вских.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

141. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Русів, 20. X. 98.

20 жовтня 1898 р., Русів.

Добра пані!

Дякую Вам, що розповідаєте мені за себе. Я також буду так робити. Мені дуже приємно, що-м похвалу у Вас заслужив. Але я Вас буду просити, аби Ви мене ніколи не хвалили. Не багато я ще жив, але всі ті, що мене хвалили, також і тупими ножами мене різали. То як я чую, коли яку похвалу на себе, то чую також і тупі ножі в моїм м'ясі. Не хвалить мене ніколи.

Сидів один пан коло свої мами. Розповідав єї чудними словами пречудні річи. Мама забула за свій біль, засипляла і мала файні сни. Так було щовечера. Прийшло до такого аж, що мама забула, що сина породила, і син забув, що родився з неї. Дітьми поставали невинними — посеред болю і байок і фантазій.

Одного вечера був той син зі своїми найліпшими товаришами. А тоті товариші дивилися на него з жалем, з таким, що серцем говорить: ти присягав, що разом будемо йти і разом попадаємо. Ти не впав, але не йдеш. Але ми йдемо до наших мрій — ми їх повітаємо і за тебе...

Найбільш дорікали тоті, що вже завтра мали лишитися, хоть не власти.

Син прийшов до мами та й сказав: „Мамо, я поломив присягу!“ — „Синку, поломана присяга на дванадцятім поколіню прокляте на серцю пише!“

Мама почула болі і нічо єї фayne не снилося. Син почув чорні смуги проклятя на серцю і забув про свої гарні слова.

Там десь напереді война точиться, всі груди на залізо нападають, а той жовнір, що шукав упавшому другови води, лишився і чує в серцю зраду. Може чує ще більше жаль над собою.

Барвінок зелений. На осінній землі виглядає, як зелене ягнятко з кучерями. Вітер гонить кучерями, і зелене ягнятко виглядає як живе чудо. Як ми з мамов пересаджували той барвінок, то мама співала:

Коби-м була знала, що ти страти вінку,
Була би-м ти не садила, зелений барвінку!

Я був на похороні, як старий мужик ховав сина. Мама і баби голосили. Тато і хлопи мовчали. Як на трунву почала падати грудка за грудкою, то мужик сказав: „праце моя, праце!“ Дві сльози котилися з таким трудом долів-лиць, земля так гримала у віко деревища, хлопи так заревіли, — що чути було тоту працю, яка вона тяжка і страшна!

Часом мені здається, що я мрія на тлі своєї запрацьованої родини. Всі вони скали праці перевертають і дивляться на мене, як на мрію якогось життя, котрим вони ніколи жити не будуть. Мені навіть здається, що я мрія серед всего того життя, що докола йде. Я не годен „стреміти до цілі“, я не годен „добиватися“, я не годен „бути звірем товариским“.

Як починається стемнювати, то я все гляжу у вікно. Студені хати. В хатах біда і трохи радості. На печак діти і трохи хліба межі ними і багато страшних байок і снів. Осінь грає тим хатам по сухім листю, як обдертий грач на заржавілих струнвах. Грає аж плаче, як той грач, що руки собі покервавить. Тоді я чую могучу музику і хатів, і дітей, і осени. Як з твердої скали добувається з осіннього сумерку просьба: сонця, сонечка, ой дайте! Тоді я чую як зеркало мої душі морщиться, як того ставу під осіннім вітром. Дрож проймає і я хотів би ймитися за якусь тверду руку, що не дροжить. Тоді я як осінній листок дрожу, що впав з дерева.

На ювілей поїду, бо годиться глянути на *всіх русинів*.

У вівторок було сонце. Як межі хорі діти мама увійде, так сонце в сади увійшло. Під деревом сидів дід. — „Літо, діду!“ — „Бабске, пане“. — „Файно обснувала павутина рілю“. — „Сніг незабавки єї накриє. Та не знати чи і сесю павутину сніг прикриє, чи ще подарує?“ — Старий ймив пальцями жмит чупру білого і питався так: „Сонце слабому, як молоко дитині, конче потрібне“, — казав дід і розкішно грівся.

Я зо двацять разів збирався до Черновець та все щось дорого перейшло. Але однако я в неділю або в понеділок буду у Вас напевно.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

Р. S. За кілька годин я посилав сей лист і дивувався, як можна комусь так голову морочити, як Вам. Уважаю, що-м повинен Вам долучити відшкодоване за очи.

142. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

21 жовтня 1898 р., Русів.

Добра пані!

Я не годен їхати до Львова. Ви будете такі добрі та мені все розкажете, що було. Як зі Львова над'їдете, то застане[те] в себе вже тоті новелки, що я Вам [мав] прислати.

Тепер я дивився на своє село. Як великі ясла з бараболю, а коло них аби поприсилував хрещений нарід — так моє село тепер травить лишень бараболю. Має надію, що перезимуєся лишень бараболю.

Хорі гризуть бараболю, та кажуть: „Коби бог душу спрїтав, бо й дітям вже надокучили і собі обридли“. Як сонце засвітить, тоті хорі кажуть: „Коби хоть крїшку молока, може би ще христїнин підвіся!“.

Сонце вічне все ворущить життя і вчить его любити!
Моя мама хора.

Здорові будьте.

В. Стефаник.

143. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Листопад 1898 р., Русів.

Добра пані!

Сердечно Вам дякую, що питаєтеся за мою маму. Вона хора — спухла. Я баную, що-м не міг бути у Львові. Правда, я не люблю рускої інтелігенції, але цікаво було би, може й файно. Мають рацію, що кажуть за мене: коби хотів писати. Для неї, інтелігенції, я не маю серця. Писати для неї не буду. Не можна любити то, що вродилося тому п'ятдесят років і є маленьке та до того миршаве. Оправдати я годен, але любити не можу.

Я люблю мужиків за їх тисячлітню, тежку історію, за культуру, що витворила з них людей, котрі смерті не бояться. За того, що вони є, хоть пройшли над ними бурі світові і повалили народи і культури. Є що любити і до кого прихилитися. За них я буду писати і для них.

Буду писати для своїх приятелів. Хочу їм подобатися. Хочу їм запластити за то, що вони приятелі. Кожда моя новелка — подяка для них.

Для мене кождий літерат, що „змагається повисшити уровень полі[ичний], артистичний і науковий нашої інтелігенції“, дуже незабавний. Складочки, товариствечка, жебранинка, літературка і т. д. Може бути, що сі neutra¹ оправдані і мають будучність, але для мене вони бридкі. Обридливі і тоті, що добирають їди тому neutrum,

¹ Маловажні речі, ні те ні се (лат.).

аби собі жолудочка не попсувало. Наші газети і література — то легонька потравка для „молоденької інтелігенції“. Роди славні на Русі (Окуневські, Кобринські, Озаркевичі) — се паршивство в рукавичках. Бридке. Дуже може бути, що я помиляюся, але то тому, що я окрайця серця для сеї касті не маю.

Чому я не стараюся змінити інтелігенцію? Питане практичного чоловіка. Тому, що мені не хочеся бабрати в препарованю легкої страви. То можна сказати блуди інтелігенції в її очи. Я скажу.

Для мене села співають таку могучу пісню та гарну, що я мушу забути за „почини“ інтелігенції. Як я селови читаю свій образок з его житя, — то воно плаче, перлами мене обкидує. Як я дивлюся на тяжких тисячу літ за селами і на незнані тисячу перед ними — може бути Ваша правда, що я тогди „повний несказаної, глибокої меланхолії“. Як тепер я вижу, що організм мужицький простягнувся струнвою межи двома світами понад море і як на тій струнві грає душа мужика на спілку з їх нуждою — то, ласкава пані, я мушу не дослухуватися катаринки в рукавичкових руках нашого образованого світа.

Для мене нині емігрант, що летить світом як брудна, вандрівна птаха, оставша від громади, — і біль і поезія. Чи як би я той біль і поезію післав у руки нашої інтелігенції, чи вона би почула то, що я чую? Ні. А як так, то мені вільно не писати до неї нічо.

Впрочім не люблю я карієри літературної. Що зауважиш, що „підглянеш“, що почувеш — зараз махай на торг аби продати!

Часом не можна сказати того, що хочеся. Хіба як кому рівно, — чи хочеся, чи ні, бо будь-що скаже. А пускатися на теми пікантні і смаковиті, — на се є легіон газетярів.

Видите ж, добра пані, що-м все Вам сказав, що в листі можна сказати, чому я пильно не пишу. Відслонив я Вам також і мою думку на наше загальне жите. Я не боюся за ню, бо вона щира. Вам можуть мої гадки не припасти до вподоби і Ви мене судить по-руски, але по лючки.

Може би Ви були ласкаві прислати мені на малий час біографію Нічого¹ або яку порядну книжку. З дому я ще не їду. Новелок своїх не посилаю, бо не маєте часу. Своє діло робить. Ще би Вам схотілося переводити — а то не конче тепер. Як дуже хочете, то пішлаю.

Оставайтесь в добрі.

В. Стефанік.

¹ Ніцше.

Добра пані!

Ще лиш слово за інтелігенцію. Минуле її чорне, ще від 48 р. чорне. В'язала поляків повстанців, доносила до поліції. Кілька-нацять років несла просто в поліцію Франка, Павлика і его сестру. Нині стала хитрійша. Краде Франкови голоси при виборах і рівночасно святкує его 25-літню працю, хоче Франкови конче закинути, що б'є мужиків по лицю, і радуєся его прологом на представленю Наталки Полтавки.

Любити її — значить заболотитися, ненавидіти — значить любити чистоту люцку. Для неї лише той серце має, хто її хоче в кусні розбити.

Я був, пані, лиш раз на рускім бали.

Серединою салі молодіж танцювала, довкола сиділи „матрони-опіки“. Серединою вогонь палав, довкола леди студені стояли. Аранжер кричав, що молоді мають танцювати. Ще і нині мені не в моготу піймати, як можна танцювати при команді? Павза. Донька з мамою шепочуть. Виходять до побічної хати і витягають „татка“ від карт. Старий йде до якогось укінченого і просить на склянчину. Всіх нападає на тих павзах того, що всеся у писанню: шукай — та може найдеш. Знов танець. Напоєний танцює з донькою. Мама обсервує і укладає тактику. Павза. „У нас так файно, що не пожалували би-сьте, як би-сьте приїхали. Околиця чудесна, селяне дуже старого люблять, він їм читальню зробив. Тонечка дуже интересуєся читальнею“. Кавалер у півкошульку робить міну і, „я чув“, каже, „про ваш патріотичний дім і дуже би-м радо загостив, аби подивитися, як то ви заходитеся коло нашого бідного народа...“ — „Вже пустили нагінку?“ — питає другий у півкошульку.

— „Я старий лис, мама бере на патріотизм, а я її на любов до народа...“

Старому краватка пересунулася на плечі. Упрів і випив забогато з усмотреним. Стара його ганьбить, аби „прилично“ заховувався, бо „утече“. Доньку відводить до гардероби і мало не б'є, чому так очи завертає за тим смаркачем. Говорити маєш лишень з паном Селяньським.

Як підстрілена птаха, вертає Тоня на салю. Пан Селяньський йде до неї і по дорозі каже товаришеви: треба йти відробляти старим кошт.

— „Пані люблять цвіти?“

— „Я маю городчик...“

— „Чув-єм, що пані займаються читальнею...“

Потім танець. Як страшно робиться від тих скованих молоденьких серць!

Мені тогди виділася встекла кічня сук і псів і старих лисиць і ведмедів, що гонить за добичею.

Чи забава не є зеркалом буденного життя люцького?
І забавитися не вміють сі образовані верстви.
До Черновець, відай, поїду. Ще напишу. Пришліт хоть би
N[eu]e B[erliner] Rundschau. Gesellschaft пішла з дому.
Посилаю Вам новелки. Пишіт ще сюди, як маєте час і волю.

Будьте здорові.

В. Стефанік.

145. ДО О. К. ГАМОРАК

Листопад 1898 р., Трійця.

Добра товаришко!

Я сижу в ідальнім покою. Добре мені, як у рідної мами — може ліпше. Я встаю рано, бо сонце не дає спати, і йду снідати, а снідаючи балакаю з господарями. По сніданю йду або й не йду що робити, як вдасться. Кладу також пасіянка, або й не кладу — так же як вдасться. Пообідавши, читаємо газети („Діло“, „Słowo Polskie“), а потім Ваша сестра береся обшивати дірки, або в простиралі, або в сорочці, або в чім-небудь. Сміємося трохи з „гамораківської дідичности“, себто кравецтва, і сестра тоді з упрямством каже, що нема такого чоловіка та й не буде, аби єї змерзвив шите. Я вірю, бо права дідичности є всесильні.

Калитовский ходить по хаті і або балакає про що-небудь (звичайно питає про щось), або нипає над метриками. Час від часу дає себе чути потужним не то кашлем, не то криком, не то задущим усилям уродити флегму. Доста того, що всі мешканці троецької плебанії все чують той дужий голос свого господаря. Так давно давав о собі знати Зеу на Олімпі, хмурив брови, і Олімп тремтів, шпурнув громом — і боженята зб'ї страху вмирили. Калитовский же не може хмурити брів, бо плебанія не Олімп і завалила би ся — се би була шкода для „мужиків“, а громом шпурнути не може також, бо всі забрали до телеграфів і трамваїв. Мусить, отже, груди ми надробляти.

Радо вишукує мені приємности, бере на полюване, до Заболотова на спацер або спроважує до забави учителя. Добрий товариш. Учитель мізеренький собі і має котячий голосок. Видко по нім, що мав би охоту бути зав'язком інтриги між Вашою сестрою і „секретаржою“. Я вийду з хати, то він зараз заговорить сестрі за ту „пієрокалап'у“¹, підемо на спацер, то він лишаєся і заразійсько починає знов зав'язок. Мусить не мати ніякої акції в Трійці, коли бере на себе таку підрядну ролю. Звичайно (не все) в драмі діло інтриги сповнює якийсь лист перехоплений, якась хустка від носа зі знаком — а в сій акції троецький учитель. Кождий сповнює то, що може. Я єму сподобався і тішуся, бо в тій драмі, котру веде,

я певно не буду головним героєм, що при кінці єго ріжуть або сам він вішаєся. Сусідка тепер має назву пієрокалапа. Походить вона з одної диспути між Гаєю а сею сусідкою. Говорили про любов. Галя признавала любов люцьку, звичайну; сусідка знов засмакувала в платонічній. Була, бачу, дуже остра розправа. Сусідка закинула Галі звірску змисловість, диявольські наметности і яко на довід вказала на малу Ольдзю в колісці. Тоді Галя in der Hitze des Gefächtes¹ назвала єї пієрокалапа. Доводу не мала під руками, бо сусідка сховала. От Вам генеза того гарного прівнища.

Пієрокалапа хоче конче зайти до троецького Олімпу. Казала учителеві, що я już wirobił się². Вона мала о мені давно дуже эле понятие, бо була певна, що я єї обрабую з невинности. Тимчасом я вже тут тиждень і ще не сягав по золоті яблочка. Як єї побачу, то складу побожно руки на груди і дам раду аби ofiarowała swoją niewinność świętemu Janowi z Dukli або wielebnemu księdzu z Zabłotowa³. Тоді з Трійци, крім славної ворожки, вийде і свята.

Ваш тихолаз, Марця, ходить в залізних чоботях по порожних сінях і ніколи не лишає своїх зелезів потових. Файно чистить підлогу і столи в хатах, але повітре дуже нефайно занечищує. Добра і зла покоївка. Єлена, кухарка, виглядає гожа, не знаю кого же, чи сина чи дівчини. Треба буде шукати тата і кумів.

Більше живих сотворінь, обдарованих мовою, не знаю. Ага — ще я. Я файно виглядаю, бо не з біди мені дієся. Бігаю перед ганком, перескакую клумби і викрикую якісь незв'язані і незрозумілі річи.

Хата простора, ясна, богато сонця може в себе змістити. У городі сухе листе, зів'ялі братки, голі дерева і кочани з капусти. Дальше Петрилів — сумовитий шумить дубами якусь пісню осінню, що відбиваєся аж у вікна дому. А там далі синє небо, що водить по собі або сонце, або місяць.

Ми туди ходимо на прохід, звичайно з сестрою, і вдоволені вертаємо і раді, що ще жадне питанє люцьке не рішенє і ми можемо єго самі рішати.

„Нарис“ Ольги Кобилянської мені не сподобався, бо дуже помотаний. То все так буде, як поет у сильну мужицьку природу схоче вкладати безсильну нервовість і пікантність. Не перечу Вам, що я міг дати єї охоту писати мужицькі „нарисі“. Тішив би-м ся, якби Кобилянська чула, як рвєся мужицька душа, якби виділа їх рожі і їх царівни як царюють. Може щодо артизму воно рівне пірваній струнві у фортеп'яні або рожі в склянці, або царівній в кабінеті, але щодо простору і сили — воно більше.

Сей нумер „Вістника“ інтересуючий.

¹ В гарячці боротьби (нім.).

² Я вже виробився (польськ.).

³ Пожертвувала свою невинність святому Іванові з Дуклі або велебному ксьондзу в Заболотова (польськ.).

¹ Непорочну (польськ.).

Прийдіть сюда конче. Я вибираюся до Черновець на ювілей Котляревського 3 грудня. Сестра каже, що якби Ви поїхали, то і вона поїхала би. Порозумійтеся.

Напишіть зараз, що дієте в Стецеві?

Здоровляю цьоцю і всіх.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

146. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Жовтень — листопад 1898 р., Русів.

Добра пані!

З Русова виїхати я поки що не можу. Був би-м дуже веселий, якби Русів був далеко, далеко за мною. Тішуся, що Ви багато людей виділи, багато чули, що мені все гарно розповісте. Чикаю від Вас листу, як діти чикають мами з міста. Чикають поки чикають, а потім гурмою йдуть напротив. Сідають на межі та глядять в даліч, чи мами не видко. Найстарше тримає найменше, а середні самі. Мама вкажесь, а вони бігцем против неї. Найстарше біжить з найменшим; мама собі до них летить, аби дитини не розбили. Зійдуться задихані і обступлять і дарунки забирають. Вертають всі спокійні, веселі, мама дає ссати. Давний мій діточий спомин, гарний, як весна у лузі. Тепер я не дитина, а моя мама не годна встати. Туман заляг і небо, і ліс, і сину даліч. Нічо не видко, лиш свою душу. Довго не можна в ню дивитися, бо в очах чорніє. Обснувала мене така густа, сіра мрака. Хожу по полю, вона мене перлами обсипає біленькими, дрібненькими. Йду, йду та перлів не зракую, та з туману не виїду. Рву, рву, та не розірву — подертими пластами споюєся і нанизує дрібненькі сумні перли. А перли як слюзи. Посилати Вам новелки не посылаю, бо кажете, що часу Вам тепер мало за роботою. Як конче схочете, то пішлю. Тепер лагожу збірку образків до друку. Робота йде поволи, гнило, коби білого снігу бог накидав.

Пишіть.

Оставайтесь в добрі.

В. Стефаник.

147. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Грудень 1898 р., Трійця.

Дорогий друже!

Я знав, що лист від Вас прийде. Мені хотіли люде подавати Вашу адресу. Я не приймив і злий був, що вони мені Вашу адресу подають. Хоть би мені прийшло було чикати до смерти на вість від Вас, то я би не питав адреси у других.

Цілу осінь я, як птах на скалі, перебув. Голову всунув межі крила і чикав. Чого чикав — сам не знаю. Чикав.

А от дочикався від Вас письма. Я був певний, що Ви не гніваєтеся на мене і тому чикав певно.

Про себе я ані трохи не думав. Тепер зі мною стоїть так, що я по польським різдві їду до Кракова. А потім що бог дасть.

Тепер також лагожу книжку новелок до друку. Лиш скінчу та й поїду. Тішуся, що має накладцю. Ще більше тішив би-м ся, якби я міг книжку надрукувати після мої волі, але так не можна. Але се пuste.

Тих довгих вечерів осінних я сидів сам. Мені тогди нагадався один спомин мої мами. Десь давно я був дуже хорий. Ворожки не помогали, служби божі напusto наймали і евангеліє над головою нічо не вдіяло. А десь мамі уповіли, що є така баба, що скупує діти хорі і вони поздоровляються. Шукала мама тої баби селами і найшла. І продала мене за два крейцарі. І я поздоровів. Ті два крейцарі мама держить і тепер вона чує смерть і сказала мені, аби я ті два крейцарі передав тому, що его найліпше люблю. Аби я сам, борони боже, не тримав тих грошей. То як моя мама вже вмере, то я Вам передам ті два крейцарі.

Того осінного вечера мені здавалося, що нема нікого, аби ті крейцарі сховав. Було мені смутно, самотно. Мені привижувався стара, обдерта баба, що висунулася з сірого життя мужицького, як давна матір божа, і врятувала мене. Дрожачими руками тримала мене, а беззубим ротом розв'язувала хустину і послідні два крейцарі давала мамі за мене.

„Ти — мій, синку, ти вже вмереш моїм. У небі я буду очинаш за тебе казати та й тобі добре буде на світі“.

Одна мама умерла, друга хоче вже умирати, а мене нема кому до себе взяти!

Дуже мені тогди самотно, сумно було.

А тепер, як Ви близько мене і признається до мене, то мені добре. Ви не журіться мною, я собі дам раду. Або заставте мене до роботи. Я Вас послухаю. Лиш не журіться мною. Що у Львові я міг би робити? Як? Напишіть.

Я лиш нині Ваш лист одержав, бо блукався десь до Забоїс'я. Як маєте гарну яку книжку, то пішліть.

Я у панства Калитовских вже другий тиждень, тут мені добре, бо спокійно.

Здоровляю Вас усіх.

Василь.

148. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

16 грудня 1898 р., Трійця.

Добра пані!

Ви не гнівайтеся, що я не приїжджав і не писав. У мене є багато недбайливости за пазухою і мені треба дарувати не одно. От даруйте. Зачував я, що ювілей у Вашім місті удався — слава богу. Зачував, що гостили-сьте у театрі найвиднійші особи — та й се

добре. Буковинська Русь все визначалася багатою обстановою. Гори, ліси і все воно гарно обкладено.

Читав Ваш нарис „На полях“. Гарний тому, що дійсно держаний є у тоні тої синявої мраки, що поля наші завиває. Вже то Ви умієте писати так, що, прочитавши Вашу робітку, у мене очи добріють, як у дитини, і я гляжу наперед себе без крихітки злості на світ і людей. Всі вістря, що могли би ранити людий, Ви ховаєте у себе, всі прості лінії, що вибігали би поза гармонію, Ви нагинаєте своїми делікатними руками. Я з-поза кожної поезії виджу поста. Як читаю Ваші твори, то Ви дивитесь на мене смутно і лагідно, як та матір божа, що має в серцю мечі, а на лици любов до всіх. Якби в моїй гадці про Вас було що для Вас неприємного, то простіть, я лиш зле написав. Отут, у Трійци, утопив мужик свою дівчинку у Пруті. Старша випросилася і він єї пустив. „Як не хоч, то я не буду, але тобі би ліпше було, а мені однако пацити, ци за одну, ци за дві. Меш бідити, а потім станеш жидівсков мамков. Иди оцев дорогов аж до першої хати, а там скажеш, як то було та й вони тебе переночуют. А потім меш просити, аби тебе де до дитини наймили. Гай, іди, бо я йду до Коломиї мелдуватиси...“

Дівчина відійшла, але тато єї за хвилю почав кликати:

„На — бучок, бо якби ті дє пес надивав, та й би роз'їв, а так меш мати оборону...“

Отак розповідає осьмилітна дівчинка, як вона з татом розходилася. Я, відай, Вам сю подію вже розповідав, а тепер доповнюю те, що мені дівчина сказала. Тато був бідний і без жінки і не міг ради собі дати з дітьми. От які злочинці бувають!

Я досить хожу по полю. З гори вижу ціле село. Жадна хата, як смеркаєся, не має світла, хіба то, що в печі. Той вогонь червоний, великий палає півгодини і всі вікна потім чорні стають. Мені тогди стає страшно за душу мужицку. Як вона видержує у тій темноті довгих ночей зимових? Що гадає, чим тішитися, чим жие? Лиш вітер шумить лісами і спускаєся на стріху і вилітає відти і страшно вие, аж старі, що не можуть спати, віщують помір і войну.

Я в неділю йду до Русова, а відти за тиждень до Кракова. Я боюся дуже, щоби-м Вас чим не прогнівив у своїй „критиці“. Напишіт, що ні.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

149. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Середина грудня 1898 р., Трійця.

Дорогий друже!

Гарний Ваш лист я одержав і тішуся ним і буду тішитися разом з мамов. Вже-м безпечний на ціле жите.

В сім селі сталася новина. Михайло утопив у Пруті свою дівчину, а друга випросилася. Прийшов вечером додому і застав їх на печі. Чекали аж ім очи продивилися.

„Двидю, істи нема що“, — каже старша.

„То беріт та мене їжте, наплодила Вас та й умерла та однако їй там у землі гнити — а мені смерть. Дес є тріло на щурі, коби-м го дістав та би-м Вас раз нагодував!“

Тихонько стали дівчата. Михайло сів коло стола та й думав, думав.

„Таже певне, що істи треба. Та ще би я їх і вігодував, але то в зимі померзне, таже то вуши поїдби... А жадна не хоче піти за мене, аби то діти обхарила...“

„Або скажу панам, що так і так, що я чоловік бідний, що жінка вмерла, що нікому зварити та й вічисати та най ні і вішіют. А тож можна на таку муку дивитиси? Ліпше їм раз та й мені раз!“

Взяв меншу на руки, більшу за руку та й пішов полем у долину до ріки. Шпурнув меншу у воду, а старша взялася просити: ой, двидику, не топіт мене.

„Та як си просиш, то не буду. Але тобі ліпше, бо так підеш на жидівску мамку. То вертай же си у село, аді оцев дорогов просто, просто аж до першої хати. Зайди до хати, скажи що так і так, двидя втопили Катрусю, а я випросилася та й вони пішли мелдуватиси до суду, а мене справили до вас. Та й просили, аби я де стала коло дитини, аби бавити. А тепер іди, але не біси“.

Гандзя пішла.

„Гандзуню, а на тобі прутчик, як буде пес нагонитиси, то ти прутчиком вімахуй. Гай, тепер іди“.

Михайло перебрив Прут та й пішов до Коломиї.

Ми Гандзуню оглядали і чули оце, і виділи прутчик. Вона все хоче стати коло дитини, аби бавити. А з Катрусєю і з татом, то так мало бути, бо дівчина не дивуєся ані трошки.

Шкода, що нема вже тепер русалок, Катруси було би ліпше як Гандзуні.

Отких якихось історій так багато дієся по селах, що вони як опирі кров випивають. Все то є матеріал до заповнення „новинок“ газетярских. Ой, так гірко.

Пишіт до Трійці ще до неділі, бо потім я йду додому. Скажіть, де будете на різдво? Я по різдві йду і хотів би-м у Вас у Львові бути. Або як лишаєтеся на свято у Львові, то я тогди над'їду.

Напишіт зараз.

Ваш Василь.

150. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОГО

Грудень 1898 р., Русів.

Добра пані!

Трошки я спізнився з листом, а Ви даруйте. Рад би-м дізнатися, чи Вашій мамі ліпше — у мене також мама хора. Нема цвіту цвітнішого над маківочку, нема роду ріднішого над маті-ночку.

Не маю Вам що написати такого, аби Вас звеселило, а хотів би-м. Дуже. Може Ви дуже самотні і сумні, може зажурені...

Я маю сусіда Якова. Він щоранку приходить, вишукує недогарки, ховає в чересок і розповідає, що йому снилося. Сьогодні він казав: „Буде, пані, інакше веременьи, бо мерці снвиси. Оцеї ночі снів ми си Павло. Дес устав з трунви та й відпращавси з людьми та й пішов сам, та й ліг у трунву. То кажут, що у великих панів, у баронів, то мерці самі йдуть до гробу. Дают їм у ноги такі спружини та й ідуть. Жінка або діти беруть попід боки, та й провадьи. Ба ци ж воно правда, пані? Ви бували світами... Аж мороз тілом іде дивитиси на такого мерця. Але то пані собі прибагають. Буде вже інше веременьи, найко мете видіти!“

А горбатий Іван, сільський фрізієр, вчера дуже впився в корчмі. „Вхожу я до коршми, а Іван сидит на землі, а п'ений, п'ений, як ніч. Взвив, знаєте, шустку в кулак та й плаче: шусточко моя, надіє моя, срібло моє, ба за що я тебе жидам у гелево пхаю? Маріє, жоно моя, не марікуй! Я пропив дві, але три несу тобі, озми собі, купи собі на свита — всего, що душа твоя прагне. Ой, діти, небожата, вже так чую, що Вас не зобачу, аді отут скреперую. Ноги, ноги, понесіт ні межи рідні діти...“ Встає, не може, встає, не може. „Вже тут мені амінь“, — каже — та зложив руки навхрест та й вмирає. „Паршонку, ти, гнидо паршива, а свічку не даєш, пускаєш душу, аби без світла йшла, ех, кобих так не п'ений, я би тобі пейса...“

Сільський поліцай реготався і розповідав мені сю історію. Я ще в Русові, аж по різдві іду.

На святій вечер заколідую Вам колядку — „Гречная панна на мнйі Ольга...“ Ви слухайте, може почувете наші голоси.

Здоровлю Вас.

В. Стефаник.

151. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Січень 1899 р., Львів.

Добра пані!

Я вже тиждень сижу у Львові. Не можу сказати, аби мені руска громада подобалася. Всі є зимні і розумні. Всі сміються блідим сміхом з себе. Політичні партії, крім радикальної, вганяються, аби стати рядовими. Люде тоті не мають дрібки серця і сумління — коби почесть, коби кар'єра! Треба би, аби на полях виріс местник для сих групів.

Літературно-науковий рух є дорогий, але млавий, Грушівський видає річно 20.000 злр. на сю ціль, т. є. на рукописи з X, XI, XII ст. і на номенклатуру. Се має принести користь в перспективі, за двадцять років. Чи добре увесь гріш народа пакувати в друковані титли? Чи за сим поважним науковим напрямком годен ховатися запал і завзяток? Професори все були трохи сліпі і, відай, будуть.

Був-ем на сходинах літературних. Мізерія. Маковей читав відповідь москальофілам, Франко читав уривок зі своєї політичної поеми. Дискусія показала, що всі мудрі лишилися дома і не прийшли на сходини. Може то лиш сего разу так?

Маковей незадоволений собою і літературою. Каже, що Грушівський є деспот. Вірю єму, бо Грушівський має щось в собі з московского чиновника.

Будзиновський всі свої сили віддає Видавничій Спілці. Прибитий є. Не диво, що такий горячий чоловік чує себе в редакції „Діла“ не на місци, що всі несумлінні філістри єму доіли. От все, що знаю.

Прошу Вас догляньте, аби Стоцький друкував мою книжочку. Маковей каже, що він друкує книжки по два роки. Якби ще не зачав друкувати, то або най зараз зачинає, або зверне папері. Делікатно дізнайтеся і делікатно відберіть. Лишаю Вашій опіці мою працю. За кілька днів напишіт до Кракова як є. Адреса: Wasyl Stefanyk, stud. med. coll. physicum, Kraków.

Що дієте? Здоровлю Вас.

В. Стефаник.

152. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

18 січня 1899 р., Заболотів.

Добра пані!

Дістав-ем Ваш лист вже в дорозі до Кракова. Сердечно Вам дякую за то, що мене межи люде берете і у світ пускаєте. З моїми кавалочками можете робити, що хочете. Я певний, що ніколи нічо мені злого не зробите. З Кракова більше напишу.

Бувайте здорові.

В. Стефаник.

153. ДО О. К. ГАМОРАК

Січень 1899 р., Львів.

Добра товаришко!

Мене болить душа. Людий довкола багато і видиться, що кождий мене разить у рану. Рад би-м якнайборше втечи відси.

Русини у Львові є трохи заболочені — у столиці вони брудніші як на селах, хоть коло землі не працюють. Забружені вони своєв слабістю. Є лиш кілька русинів, що знають долю рускої політики — се Романчук, Марков, Барвінський. Решта „співробітників“ ходять бліді, спіячені „чорні патріоти“. Скавулять, сараки, як мужицкі пси голодного року. А є вони люде здібні і маючі в своїй історії запал. Будзиновський говорить: а ніби хтось

знає, що русини є? — роби, що хочь і як хочеш, то нічо не буде. Маковей жалуєся: гадав-ем, що буду писателем, гадав-ем, що література наша підіймєся, гадав-ем, що „Літературно-науковий вістник“ буде журнал, а все то неправда. Франко каже: вся робота наша буде хосенна в перспективі, т. є. за дваццять років. Грушівський нічо не каже, але видає 20.000 злр. на рукописи з X, XI, XII столітя і на титули і на номенклатуру руску. І мовчить і поводить нитками з Руси-України як сам знає. Чи годиться всі гроші Руси видавати в один бік літературно-науковий? Сей чоловік нині панує у Львові. Був-ем у нього і лишився він в моім мозгу: велика, вчена борода у народній сорочці [...]. Нікому він не вірить і тисне всіх п'ятою з Росії.

Франко великий, як і був, працьовитий, як був, — лиш постарівся. Не напише вже „На дні“, „Каменярів“. Цофнувся до хати і робить діло. Жінка єго вчить своїх четверо дітей, бо всі ходять до школи.

Молодіж притихла і помудріла. Грушівський має трьох студентів, що працюють в архівах, — за решту нічо не знає сказати.

Вчера був-ем на сходинах літературних. Щось Маковей читав про москвофілів, а Франко відчитував уривок з поеми, в котрій є побіда шляхти над мужиками і зрадник мужицький межи панамі. Не ясно ще. Мав-ем нагоду чути багато дурнів, мудрі видко лишилися дома. Говорено було про мужиків, але в так дикий спосіб, що-м переконався о цілковитій ігноранції нашої демократичної суспільности в тім згляді.

Тепер романчукісти і москвофіли стараються увійти в рядову партію. Дика капатня руских патріотів. Загальне вражінє є таке, що ті люде не мають ані розуму, ані сумління, що ведуть так зване руске жите. Спекулянти на почести і кар'єру. Їх армія без запала, без віри волочиться за ними і втекла би до того, хто би дав більше. Ще ніколи ї не надібав у Львові кілько бруталности до свого народа. Села наші гниють доокола, а вони навіть не можуть на тім гною рости. Прийде весна та зацвітуть по селах вишні білі, білі як одежа душі мужицької. А там також виросте душа, що буде местником для трупів.

На засіданю заряду радикальної партії я дізнався, що 1) Вітик наробив лайдацтва, бо хоче з соціалістами польськими розбити партію, що 2) дістав з Відня 200 злр. на руску газету і має єї видавати під доглядом Дашиньського (письмо Яросевича), що 3) „Громадський Голос“ оплачуєся, що 4) інтелігентні радикали перестали існувати, що 5) молодіж не приходить, не підбуває така аби приступала до партії; що 6) чільні радикали (Міхас, Остапчук, Шмигельський) грозять виступленням з партії, що врешті партія опинилася там, відки вийшла, т. є. у Франка і Павлика. Я сказав тогди так: рух радикальний серед мужиків росте, але темний і не свідім. „Громадський Голос“ читають, лиш він щораз гірше пишєся. Радикальна партія яко гурт інтелігентних людий розвіялася. Не диво. Ті радикали, то не машинки для робленя зборів мужицьких, то

люде, що на душі їм кип'ять усякі справи, передумані і перегадані. Нема такого місця, де би вони зійшлися і говорили про своє живе, перегадане. І люде заплісніли і зледачили. Молодіж не буде тому, що нині на Руси нема „Молотів“, „Дзвонів“, „На дні“, аби брали в кліщі молоду душу і батогами єї гнали в бій. Франко друкує титули і статі про цїсаря, решта друкованого паперу є також дуже мудра, але то не огонь. Дашиньський зрозумів сю хвилю слабости партії і, яко добрий патріот польський, хоче єї розбити. Моя рада така, аби зібрати лиш купку тих людий, що ще є радикали і зробити з них збитий одностудий гурт для імени формальної назви партії, бо сама партія серед мужиків є і росте. Хто не з нами, того викинути з певною делікатністю. Яросевич напр. зробився парубком Дашиньського. Чи би не далося яким способом видавати раз на місяць вістничка для передискутованя богато квестій, котрі накопили від упадку „Народа“? Звісно, се лиш бесіда, що дальше буде — покажєся.

Є все на заряді пака листів Трильовського. „Трильовщина“ називаєся на порядку деннім. Той пункт є забавний як часом на вічу Трильовський такий пункт робить з творів Руданського.

Один М. Новаковский серед Львова має запал, як вода серед пустині. Павлик непоправний ідеаліст жиє зле, але хату має гарну. Най тимчасом буде досить.

Я хожу з Морачевским по артистах і артистках. Всі вони трохи нудні. Жінки бояться діти родити, хлопи бояться товпи — відважні. Говориться богато о голій душі, ще радше о голих жінках, а найрадше о нічим. Всі хотять вигонити розум за десятий поріг, але розум то почув і сам утік. Лишилася гола душа, але гола. Скука. Один Kasprovicz подобався мені дуже.

Пишіть зараз як з Олегом є? Посилаю Вам три випуски Knackfuss'a, бо ліпшого нічо не можна надібати. Я вже Калитовському від себе пішлаю природничу книжку, як буду у Відні.

Пожалуйте мене, моя Ви добра.

В. Стефанік.

154. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Кінець січня 1899 р., Краків.

В[исоко]поважана товаришко!

Дякую Вам за лист. Який жаль, що мусите сидіти в Чернівцях самі, без жадного чоловіка, аби по-люцки говорив і дивився. Мені все здаєся, що Чернівці є згряя купців і якихось міністерських політиків і Ви, недібрана трійця. Як дістанете стипендію, то добре, а як ні, то таки не лихо, але весни собі не псуйте, не тратьте. Тото, що Ви пишете за себе, то є втома, але втома така, що єї поводить неробленя свого діла. Певне через довгий час не писали-сьте і через то. Як начнете любу собі роботу — втома заподієся геть. Справді варто, аби Вам дати стипендію.

Мені видиться, що Ви би спотужнили і веселіші стали, якби-сьте на годину покинули Русь. Синьо-жовті мозги, дерев'яні душі, чуючі по-руски, ведучі дім по-руски, виховуючі діти по-руски, збираючі матеріали до історії і етнографії рускої і всяка всякість руска, то вона є спеціальністю до втовмасювання людей у болото. Коби Ви до них були борше плечима обернені! Нині досвіта на двірці краківським було 800 душ емігрантів. Коби-сьте їх бачили, то би подумали-сьте собі ладно за ту рускість. Насамперед виділи би-сьте сотки синіх, спечених губів, потім кололи би Вас у серце ріжнобарві очі діточі — попідпухали, як коли би синявою водичкою намокли. Далі виділи би-сьте тисячі брудних засохлих ярочків по лицах від сліз, а далі чули би-сьте захриплий голос бесіди рускої, що відбиваєся від мурів і розходиться одним заржавілим гомоном по чужій стороні. Чули би-сьте, як багато маленьких чобіток гримає по камінню — се перші чобітки у хлопців і дівчаток; йдуть, говорять „очима“ і оглядаються все на чобітки, ще ніколи не мали.

Потім ще виділи би-сьте, як мами бігають з плачем за пропавшими дітьми, як їх пани штуркають, як вони ридануть. Виділи би-сьте, як вони сідають до вагонів, як силоміць пхають бабів і замикають у возах, як вони в тих возах сидя під самим верхом, бо на споді пакунки. Поїзд рушає, жінки і чоловіки чепляються его, поліція і жандарми відкидають їх, як галушки, а вікна в поїзді розпадаються і ковалками спадають на перон. На пероні лишпаються жінки без чоловіків, діти самі без родичів і чоловіки без жінок. Шалений плач, ломаня рук і проклони. А поїзд лише димом б'є у очи — пішов! Коби побачили раз, то би Ви знали, що маєте гадати о рускості — встид і жаль і гнів на тих синьо-жовтих лайдаків.

Просіть брата, аби, як може, найборше мені дав відомість з Румунії. Зі Стоцким порозуміюся.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

155. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Лютий 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Я рад, що мій лист буде нечитаний. Я рад і дуже. Лиш я не годен тішитися. Я годен Вам подякувати. Як лиш зйдуся з Вами, то Ви мені мусите дати свою руку. Я її поцілую з обох боків, так як мамину. Я може донині десять чужих рук поцілював. То було з мусу або з неуваги. Крім маминої руки і татової і ще одної пані, що вже вмерла, я ще жадної руки не цілював. Вашу поцілую четверту. Не діткнуся губами, але поцілую. Я цілую mocno. Як би Ви не дали руки, то я сам візьму. Візьму, бо-м сильніший від Вас.

А тішитися я не годен, бо я всяку літературу маю за ніщо. Я пишу тому, що люблю мужиків, і пишу для приятелів. А більше для нічого і нікого.

Я тішуся найбільше тим, що Ви раді з німецького листу. Бо то нині дуже тяжко найти таких добрих, як Ви є. Тішуся, що-м Вас найшов і пізнав. А переклад сам дурничка. Одна сторона друкованого листа і нотатки у „Вістнику“ і якісь слова читателів — то все мене ні болить, ні свербить.

Тішуся, що Ви раді, і не знаю як Вам дякувати. Напишу Вам свою біографію, аби-сьте її тримали у себе замкнено, більше ніякої не напишу. Або що хочете.

Бо-сьте чисті і добрі.

Література, то є афішовання, то є комедіянтство. Вся, вся.

Вчера мій тато поїхав до Відня. Я не хотів їхати, бо боюся колії. Занадто тяжко зносити мені той гриміт. Я татови в реставрації казав подати буліон. Він кришив собі до него колач і їв свою солонину і пив пиво. Я пив гербату і не міг допити. Тато випив за мене. Всі дивилися дивно. А я тата тепер аж полюбив, бо донині я его не любив. Нагадав-єм собі, як він приїзжав до мене до школи. Спав зі мною і тримав мою голову цілу ніч на правій руці. То така рука, що до сьогодні ніколи не змучилась. Я полюбив свого тата і тішуся. Я так не годен любити, що як кого полюблю, то чую, що небо д'мені хилиться.

Дякую Вам, що-сьте раді.

В. Стефаник.

156. ДО В. К. ГАМОРАКА

7 лютого 1899 р., Краків.

Дорогий товаришу!

Я не міг борше Вам відписати, бо на початку приїзду до Кракова мав багато клопоту.

Скоро лишень книжка вийде з друку, здаєся то буде в марті, то я Стоцкому скажу, аби Вам післяв трийцять примірників до розпродажі. Дякую Вам за прихильність. Я в Кракові застав досить пусто, бо багато знайомих полишало его і роз'їхалися. Русинів майже нема. Є тепер тут новина — се Przybyszewski. Я ще з ним не знакомий, але зазнаюся. Він є тепер у моді. Впрочім нічо нового не знаю і не можу написати.

Добре, що-сьте дістали першу, бо татови втіха. Чи Олег Калитовський дістав першу і чи лишився в школі? Чи Ваш Олег здавав у Львові? Що нового?

7. II. 99.

Здоровлю Вас.

В. Стефаник.

10 лютого 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Я би Вам міг багато написати, але не маю волі, ніби волю зломив-ем собі. І встидаюся пестити і не знаю вже, що ще.

Зі Львова я мусів виїхати, бо ще дома зговорив-ем ся з татом, що маю чекати на него 1-го лютого в Кракові. І чекаю до сьогодні. Ну і без того Львів для мене мерзкий такий, що хотів-ем якнайборше его мати за плечима.

У Кракові багато змінилося, багато знайомих виїхало, декотрі повмирали, а з декотрими я не хочу знатися.

Філіппович є. Єго любовна історія при моїй допомозі врешті скінчилася — панна не хоче его та й решта! Уявіть собі, як мій бідний товариш тепер ходить! Всі срібні нитки его мрій пірвалися. І не лишень срібні нитки мрій, але всілякі тасьомки, низько, висше і високо кожде пішло в свою, бо пан їх не їсть, не спить і не п'є, не гуляє. Ходить і не зважає він ні на себе, ні на розбрикані тасьомки.

Не дай боже почути доброму чоловікови: я вас не люблю. Тогди і тасьомки умлівають і в гулзах не держаться. А що вже чоловік чує десь у серцю, то страх! Серце не хоче жити, а решту тіла нічо не обходять любовні авантури і воно (тіло) каже: ото-м собі дурня в кумпанію прийняли і т. д.

Пшибишевский є в Кракові. Богато дуже п'є і в екстазі алкогольній пише, а в обезсиленю б'є, що видить в хаті, і свариться з жінкою. Як з ним познайомлюся, то Вам більше напишу.

Я хожу чорний, як ворона, але в думках, в хотіню, в роздумі.

Ви мені напишіть, чи Олег здав, чи Олег троецький дома, чи в Коломиї, чи Матейко у Вас? І напишіть мені богато, богато. А як я зберуся в купу, як перестану дивитися за моїм роком на селі, тогди я Вам лист напишу, аж стецівска почта задрожить. А пишіть скорим часом, пильною годиною.

10/II. 99.

Здоровляю всіх,
Вашу руку стискаючи.

В. Стефаник.

158. ДО О. К. ГАМОРАК

11 лютого 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Вчера я подав до Вас лист (бідний формою і змістом), а нині пишу другий яко відповідь на картку.

Напишіть мені, коли є уродини Гені, аби я знав, як заборзю старатися о книжку, чи спроваджувати чи на місци купувати?

Мого тата не видко, а я гроший не маю аж десь за тиждень

буду мати і тогди пішлю книжку. Ви не гадайте, що сим я при-тудькуюся до Вашої кишені — най мене бог боронить.

Ваш Олег зробив то, що і я повинен був зробити. Якби можна зробити з ним так, аби по вакаціях міг здавати чотири класи і вступити до п'ятої, то най лишаєся дома, а потім ми вже твердше возьмемося до діла. Натурально, що треба, аби справив собі книжки з німецької гімназії у Львові. Чи можна так?

По антикварнях побігаю за Langenscheidt'ом, чей найду. Лиш Ви не зарікайтеся, що нічо більше вже від мене не схочете. Пощо робити мені прикрість, а собі якесь ограничене на будуче?

Ви ладно перепросіть тата, що я не був при іспиті Олеговим, — я не міг. Если Олег буде мочи здавати по вакаціях, то тогди я надолужу все.

Мені снилося, що я в Русові. Десь я збираюся до Стедеви і ще інші гадки маю до інших міст і селів. Серце моє радувалося в сні — пробудившись, я був злий, як дідько. Стоцький просив, аби до мої збірки дав вступне слово. Я дозволив, бо ніяково було відмовити. Перші аркуші збірки вже маю в себе. Досить мало слудів.

Чи Ви або Олег або Матейко не навідали би ся до мого тата і не написали мені зараз ясно, як стоїть діло з его іздою до Відня? Як болоте, то не дуже беріть собі мою просьбу до серця.

Маєте писати довгий лист.

Всіх здоровляю через Вас.

11/II. 99.

В. Стефаник.

159. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

13 лютого 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Дякую Вам за вісти, та й за те, що обзиваєтеся до мене. Я дуже вдоволений, що-м лишив Львів і спинився у Кракові. Тут я собі сам, тут не треба нігде „належати“ і можна не робити „роботи—діла“. Згуста хожу собі на spacer і беру собі когось з моїх добрих людей: Ольгу Гаморак, Вас, Морачевского, вуйка Івана, діда Тимофія і т. д. і балакаєм. З Вами я недавно ходив за Краків.

Казав-ем Вам: мені, знаєте, місто ніколи не подобалося і тепер ні. Я не люблю, як люди п'ють у сто корчмах і як моляться у сто церквах. Я не люблю, як діте одні граються у ринштоках, а другі йдуть як ляльки з няньками і мамами. У нас, знаєте, в Русові, як збереся купа бахурів, то аж гай розцвітаєся. Чорні головки, і очи, і руки загружені і всі граються, граються. „Іванку, ня!“ — „Дацько, ня!“ — кличуть мами. А всі мили руки в рові, мили так невміло, що аж вода сміялася, аж на береги лізла зб-сміху. А в зеркалі водянім був цілий шнур чорних, сивих, синих очий — такий поважний, аж гей! Мами закликали, і той шнур рвався, рвав-

ся аж пропав. У нас краще. Не люблю, що тут газдині не сидять на порозі і не шиють сорочок „для мого Івана“. Не люблю, що збудували собі шпиталі, аби там зложити все хоре тіло, не люблю арештів, що там складають все проступне тіло. Великі магазини, склади, театри і партії...

Добрі мої, я не люблю міста, бо воно завигідне, замашинне. Не встигне чоловік впитися, не встигне ще обома ногами на землю впасти, — его вже якась машинка підймає і не позволить навіть одного слова сказати. Ні плота, ні паркана, ні воріт аби стати та й поговорити. Ніби йдуть дівчата, ніби йдуть хлопці, але такі дивні — блимають очима якось: що не можу, видиш, нефайно, люде... Одні проститутки ходять як люде, но і за то вони покутують. Ні, моя пані, я не люблю міста... І багато я говорив ще. А Ви слухали та й казали: Я також не люблю міста, а не так міста, як того, що на кождім кроці чоловік біжить і минає дитину, як вона плаче, і великий лист, що спав з дерева, толочить. Забогато вони толочать, а замало йдуть. Я не люблю ярмарку з лайкою і криком. Там, пане Стефаник, я би хотіла, аби на ярмарку і діти мали своє право. І листе широке. Ой, кілька на ярмарку дітей переїхали?.. А, знаєте, пане Стефаник, ходім до того ліску. Там десь так багато листя буде під ногами. Будемо йти, воно буде шелестіти і буде ліс оповідати тихим голосом свою історію. Я вмю слухати лісів...

І ми ходили...

Я дуже баную, що у Вас у хаті так смутно. Чей з весною стане ліпше. Прошу Вас напишіть до мене лист. Ви обіцяли.

Здоровляю Вас.

13/II. 99.

В. Стефаник.

160. ДО О. К. ГАМОРАК

19 лютого 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

Я не відписував Вам зараз, бо я тепер якось уплошів, змарнів. Зболений я цілий — пропасницю маю і ще якісь „сполучення хоробові“. Нині рано неділя була, бо я гадав собі, як би то добре на вечір забігти до Стедеви. Була маленька помилка в фантазії, бо я ходив по Кракові, не по Русові. Нема такої днини, аби я не згадав Стедеви. Вірте.

Я перебуваю оргії якогось забуття, хочу спалити ту якусь велику силу, що бушує в душі. Треба єї спалити в обіймах сто куплених дівок, в синявім поломіні грогу, в сибаритизмі фантазії — в чім спалити лиш коби. Може я забогато спокою приніс з села, може забогато простоти, а треба як вмерти, треба шпурнути ті перестарілі шматки в пропасть, що впали в безодню. Треба так позамотувати всі шовкові нитки душевні, аби їх навіть пальці дорогої жінки не розмотали. Се один ратунок.

Нині сонце світило з цілого неба. Я сидів на лавці в городі „Коби хто прийшов до мене і сказав: я хочу близенько коло тебе сісти. Коби, коби!“ Я так хотів, що, відай, свої волі ніколи я не годе так остро наострити. А та воля, хотіне є пустий фантом, є амбіція дурня.

А йдучи, я гадав собі: Мати моя добра, кілька павутинних ниток, але білих, срібних я наснував, на сто найкрасших тіл жіночих, найкрасші одиви — а все то мара. Не снуй, скотино, не снуй, їж, аби тобою горячка не підкидала! А потім я пішов у товариство. Я говорив і впав. Потім пхали мені горівки в зуби — добра, ой добра. А потім я співав зо три години собі під носом без гадки, без думки:

Und was sie reden — leerer Schaal
Ich bin ein Fremdling überall...¹

А тепер пишу до Вас лист. Мені все жаль кидати лист до Вас, бо я сам хотів би йти до Вас. Ну, не можна. Дуже добре, що є таке слово. Без него зле би було. Посилаю Вам фотографію, посилаю Вам дві книжочки французкі. P. S. — десь закинулися. Лиш тому посилаю, аби Вам зробити одну приємну хвильку, бо як мете розпечатувати, то будете собі бог знає що гадати. Се тота хвиля приємна. Розпечатавши, нічо не знайдете. Книжки для Гені лагожу, лиш гроші дістану, зараз вишлю.

Напишіть гет за все.

Здорові будьте.

В. Стефаник.

19/II. 99.

Langenscheidt'a пошукаю.

161. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

26 лютого 1899 р., Краків.

26. II. 99.

Добра пані!

Дякую Вам за лист. Тому дякую, що-м сам, що разить мене твердість світа. Ваша м'ягкість до мене прийшла, як огонь з середини землі. Аби таких огнів добутися, аби найти їх керницю, то треба світ розкидати в простори, аби перейшов під сонцем у маленькі звізди. Лиш чи Вас не зболить біла шия, кілька твердих скель двигати? Як керничко? А я блукаю як сновида. Броджу білими хмарами своїх мрій і падаю з них і волочу за собою поломані крила. І хоть серце і голова болить, то я все гляжу на небо і чикаю, аби крила загоїлися. І знов, і знов. Колись буду волочитися по світі, як старий жовняр, що блукає на деревляних палицях по твердім каміню.

¹ І що вони говорять — пуста шкаралупка.
І я усюди чужинець (нім.).

Хотів би-м часом, аби хто прийшов до мене і сказав: я хочу близенько коло тебе сісти, але близенько, дуже близенько!

Хотів би-м часом бути коло мами, аби мені казала, що-м добрий син мамин, що-м все був добрий від отакого, о!

Потім хотів би-м зібрати всіх приятелів своїх і пити з ними і гуляти. А якби вони хотіли відходити, то би-м сказав: возьміть мене, кохані, з собою, мені так самому зле, зле.

То знов нічо не хочу, хожу собі і міркую, що добре треба себе пізнати. „Дуже мені приємно — дуже приємно“. „А як Ви задивляється на війну американську? Я, бачите, тото, я взагалі думаю, що Америка здобуває собі монархове становище, Європа, тримайся!“ — „А Ви як?“ — „Я отак таки“. „Мило було пізнати такого умного чоловіка“...

Морачевська мешкає вул. Миколая 11. I, на Вас не гнівається, тепер занята іспитами. Першого нумера „Вістника“ ще-м не читав. Платити не хочу, а так не дають. Пішліть нумер, то прочитаю радо „Поетів“ і скажу правду. Я працюю доста, хоть праці не люблю. До театру хожу. Навіть на вольну сцену, уряжувану Пшибишевским, дістаю запрошення. Якось давали Метерлінка „Intérieur“¹. Гарне.

Пишіть пильним часом, скорою годиною.

З[дорові] б[удьте].

В. Стефанік.

162. ДО О. К. ГАМОРАК

26 лютого 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

Я післав Вам вчора „Boska komedya“² і „Melancholia“³. Данте повинен бути у кожного інтелігента і сям я поводувався при купні. З чотирох ринських я видав на Komedy'ю 2.40, на Melancholi'ю 1.30.

На Вашу адресу посилаю також мое „Confiteor“ (признаюся), писане для сестри Калитовскої. Тому посилаю до Вас, бо хотів би-м, аби крім Вас двох ніхто не читав. То є моя біографія, держана в тоні „Wahrheit und Dichtung“⁴. Натурально, що я не заказую Вам его показувати, але прошу, аби-сьте не показували. Висилаю завтра, аби прийшло якраз на вівторок, коли Калитовська буде у Вас.

У вівторок вечером я буду також обходити уродини сестри. Сам, з вином в руках і з бажанням, аби бути з Вами. Пийте і за мене.

Надіюся листу великого і широкого.

Ваш

В. Стефанік.

¹ „Там всередині“ (франц.).

² „Божественна комедія“ (польськ.).

³ „Меланхолія“.

⁴ „Правда і вигадка“ (нім.).

Дорога товаришко!

Ваш лист трохи мене засмутив, я не хотів Вас назвати декламаторков, се я би міг о собі сказати. Як з мого листу таке виходило, то він був щонайменше незграбний. Мені пригадується, що я там цілу інтелігенцію винуватив в декламаторстві, а не Вас. Вам я лишень хотів сказати, що Ви належите до учнів наших великих людей, котрі і донині пропагують затрату особистости — соціалістичний буддизм, а загибель чоловіка яко такого. Ви належите хіба до найщиріших учнів, бо себе за ніщо не маєте через то, що не годні-сте (?) написати брошури або спілки заложити. Саму себе яко добру і щирю людину ви за ніц маєте і се після мене є власне тота шкода, котру нам робить той буддизм руско-український. Важить в життю люцкім розум і фанатизм і сектярство, але важит також чиста душа і доброта, і безінтересовність, і хто знає чи не більше. Ви і ваші учителі того не узнаєте, а я узнаю. В посліднім листі Ви написали, що у нас оден чоловік мусить всім бути. Се фізично неможливо, бо неможливо, а хто на таке пускається, то дурить людей або себе. Це написали-сьте, що для себе не маєте жадних бажань. Се є вершок того Вашого вихованя. Чи знаєте, що то значить? Се той декадентизм, на котрий Франко так неуміло уідає. Хіба він не хотів зайти в таку вуличку! От до такого доводиться найліпших людей, як систематично убивається їх індивідуальність. В рускій інтелігенції убивали писателі так само єї волю і довели єї нині до такої брехливости, що вона декламує любов до народа, а властиво его не любить. Ні, не любить! Прокрадається так, аби щось для себе зробити і аби не дістатися на „запись патріотичну“. Се головна єї ціха і головна причина, чому у нас все таке мертво і безсильне. Отак я розумів свій лист.

„Zusie“ друкує і злі річи як кожда газета. Я постараюся Вам післати всі числа его і самі переконається.

Я Вас прошу дуже зараз мені написати, чи в Трійци хто не хорий або чи що злого не сталося? Цілі дві неділи листу ніякого. Страшно! Посилаю Вам дві книжці Гавптмана і „Сину книжочку“ для Калитовских. Дістав-ем лиш один примірник і посилаю его тим, котрим найперше належиться. Як дістану решту своїх книжок, то зараз Вам пішлю і Дунечці, і Зонечці. Подивіться, бо може-сте цікаві і пішліть зараз Калитовским, бо К[алитовськ]ий дуже нетерпеливився. Рівночасно посилаю до „Вістника“ новелу „Камінний хрест“, присвячену Вашому татови (татови не кажіть, най буде несподіванка) і здається увійде в число за червень.

Я мушу з початком мая бути зі Стоцким і міг би-м бути в Трійци, лиш знаєте, ще треба запрошення від К[алитовськ]ого. Напишіть зараз за Трійцю. Лист дістав-ем від наших рус[івськ]их емігрантів — дуже файний — і буду з ними. Здоровіт тата.

В. Стефанік.

Березень 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

Ваш передпоследний лист мене роззлютив, а последний мене засмутив. Тому засмутив, що Ви мене перепрошуєте, Ви, добрі і дорогі. Я знаю, що Ви хотіли мене спам'ятити і взяли-сьте ся до острого ліку, до острих слів. Я Вам написав цілий аркуш і сварився з Вами, але не гнівався, бо я на Вас гніватися не годен... А Ви тепер гадаєте собі, хто знає як ему є, може мій лік острий не поміг, то треба взятися до домашнього свого ліку, т. є. попестити его. Ви одні мене пестите і зносите мої примхи і ще перепрошуєте. Ой, добра моя, ой, найліпша!

Кажете, що Вам не було жаль мене, лиш якоїсь сили рускої, що в мені темпаєся, якоїсь національної енергії, що в мені замкнена. Ну, ну, добра патріотко, енергія і сила руска, відай, ліпша у Вас, як у мене, а Ви не пестить сили і енергії, але Стефаніка, его самого. Пощо обходити і обминати правдиву назву?

Ага, слово за моє подразнення і розпуку. То так є. Я надто годен відчувати все для мене приемне і неприемне. Виїзд від Вас і від нас (Русів) був для мене дуже болючий. Я не міг его так легонько перебути. А що я маю приятелів, то міг-ем ім казати, як мені є зле. Приятелі перепудилися і наробили більше крику, як я. Ви ставили діагнозу на Плошовського з Трійци, ставили діагнозу на остаток сил і т. д. А то була проста річ, що як кого кине доля далеко від єму любих людей, то може той хтось відчувати дуже сильно таку імпертиненцію долі. А як він відчуває дуже сильно, то видко з того, що він не є слимак, що не є жаба, що не є купець, що не є слабій, що не є Плошовский, але що є чоловік, як ся патрит і моцний і червоний в м'ясі і горячий в серцю. Von Logau з XVIII ст. сказав:

Ein Mühlstein und ein Menschenherz wird
stets herumgetrieben,
Wo beides nichts zu reiben hat wird
beides selbst zerrieben¹.

Гарно сказано, хоть давно. А мої приятелі о-мало мене не віддали до варіатів. Ну, помилка. Нині я такий самий, як і був, але вже не хочу про се писати, бо жаль мені моїх приятелів.

Маю гарну хату за Краковом, маю багато роботи і писаня. Нині післав-ем до Франка статейку, п. з. „Наші поети і наша суспільність“. Зганьбив-ем інтелігенцію так, як єї належить, але не знаю, чи „Вістник“ буде мати кілька цивільної відваги, аби напечатав?!

¹ Млинний камінь і серце людини
мусять постійно битись,
Коли немає об що битись, то
самі себе розбивають (нім.).

Не вадить, але я свого не подарую. З Відня достав-ем від Яричевского зазив, аби-м старався у Чернівцях о модерну газету для молодих. Не вірю в молодість руску і не стараюся. Книжка моя вже надрукована, нині відкинув-ем оправу, бо була моцно золочена, як візантійський образ. Не знаю, як довго переплетчик буде робити ще. Як лиш дістану, зараз пішлаю.

Який Ваш план на великдень? Я достав від Калитовского за-прошене. *Що діє Олег, де Матейко, що Дарочка?*

Весна у нас вже є. Тішимося.

Ваш

В. Стефанік.

P. S. Чи дістали Ви мій лист на аркуші паперу, чи пропав?

165. ДО О. С. МАКОВЕЯ

3 березня 1899 р., Краків.

Шановний пане товаришу!

Прошу божої ласки та й Вашої, присилайте мені „Вістник“. Гроший не даю, бо не маю, але як конче буде треба дати, то дам. Може би за мої роботи можна доставати?

Що зробили-сьте з моїми переводами і з новелкою? Охрестили-сьте єї? Як не пішла до друку, то пришліть.

Най Вас бог милує і руску літературу і всіх нас. Відпишіть. Адреса:

W. Stefanyk, stud. med.
Kraków, coll. physicum.

Стефанік.

166. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

А прецінь і я Вас чимось звеселив — хоть листом. Часом я думаю, що би-м міг Вам дуже приемного вчинити і справді не знаю. Ви якісь такі є, що ховаєтеся з собою і не можна знати саме, що би Вам велику радість зробило? Скажіть — що?

Я не маю часу тепер що писати і звичайно свою жилку писарську згоню на листах. То коштує мало часу і не мучить, за півгодини готово. А все помахався пером. Хочу написати на май образочок для своєї мами і дати до „Вістника“, чи тото хотіне стасеся, — не можна знати.

Книжок від Стоцкого ще нема. Цілість добра, є певна твердість у цілій книжечці і сила. Крім двох новелок слабших, решта є порядні. Говорю се безпартійно.

Тоту рукопись, що Матейко читав у Франчихи, я хочу стягнути назад. Се був перший стріл до нашої інтелігенції, але стріл заслабий і хиблений. Отим панкам руским треба по-капральськи —

бити в зуби. Звісно, у „Вістнику“, яко в газеті філістерско-золівській, не можна сего робити. Треба або лагідно, або з наведеним жерел — своїх думок не можна. Впрочім не знаю, що Франко скаже. Своєю дорогою, що Франчиха, крім того, що літі сорочки не носить, дає ще чужі рукописи усякому читати. Се некультурно, як каже Кобилянська, і одно і друге.

Ще є плани такі, аби у вересню давати другу книжку друкувати щось з жінок і любови. Такі бажання принайменше мій накладця висказує. На то конто сто левів достав-ем для заохоти. Сто левів пропилосся і вірителі позабирали, а заохота разом з собою минулася. Взагалі Стоцький веде діло порядно (знов!), по-культурному, навіть гроші дає.

Кажете, аби приїхати на великдень. Я й сам се кажу, але як від'їхати? Се болить страшно. Тим більше, бо я би не міг бути в Русові зі всяких фамілійних причин. Маю при кінці мая іспит страшний і дурний, маю перед собою сто миль їзди залізницею — але все байки! Співав би-м їдучи, а вертав би-м ся вже не знаю, чи очима, чи плечима. А хоть воно так попутане, то ще я не можуся погодити з тим, аби не їхати. Сидів би-м у Трійці від 1—10 мая, аби відбити дорогу, а відсвяткувавши Ваші уродини, 9-го вернув би-м. Не страхайтеся лишень, бо, крім килішка вина, я не смію нічо пити, лиш молоко. Треба стати мимоволі антиалкоголіком. Кави ні, гербати — ні, нічо Вас уродини не будуть коштувати. Впрочім не можу нічого наперед ще сказати, але відтепер питаюся Вас, чи будете зі мною цілі свята в Трійці?

Написав би-м Вам ще дуже сумну історію, та Ви знов мете падькатися наді мною і мене по голові гладити — і будете гризтисся. Ліпше будьте здорові. Здоровіть Олега і Дарочку поцлюйте і просіть цюцю, аби заграли „цюцино“.

Стефанік.

167. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

19 березня 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Не пишете та й не пишете, я вже боюся, чи Вас чим не прогнівив або не вразив. Може бути, що я Вас і вразив, але будьте певні, що не хотів. Ні, не хотів. А може маєте журу або біль? Дайте знати.

Ваших „Поетів“ прочитав. Гарне і артистичне. Фантазія Ваша була причиною, що я написав до „Вістника“ остру статейку против нашої інтелігенції. Ваш визов при кінці: „в моім краю поети се жебраки“ дуже мене зворушив. Я в тій статейці звернув увагу на той визов Ваш і остеріг інтелігенцію, аби своїх поетів не доводила до таких болючих видів на будуче. Не знаю, чи „Вістник“ (его редакція) відважиться ту статейку напечатати. Письмо воно є філістерске, і можна сего сподіватися.

Що я роблю? Читаю, вчуся і самотно пожожаю. Люблю з бідними дітьми ставати перед гарними виставами склеповими і слухати слів безсильних і бачити протягнені руки і забрукані пальчики, що показують забавочки, котрих ніколи не будуть мати. На подертих їх бурнусиках мигає ясне світло ламп електричних, на змарнілих лицьях блимає біда і голод і діточа безжурність. Десь за кілька років ті лицья будуть злодіями, пияками і арештантами і не прийдуть вже дивитися на гарні вистави — будуть боятися поліції. Але їх діти будуть стояти під ясным світлом вистав і т. д.

Люблю йти в поле і дивитися на весну і нагадувати собі, як я колись малий перший раз ішов з татом орати. Мама нас, і воли, і віз кропила свяченою водою і виражаала в поле. Мені давала щось доброго в пазушку, аби-м на полудне мав що їсти. Нагадаю собі, як тато на полудне взяв мене на коліна і тишився, що має вже свого погонича. Вечером я сестер трактував звисока — я робітник і погонич, мама давала вечеряти і говорила: нащо хлопця мучити та его десь так ноги боля, що нещістя, — Васильку, боля ноги? І того вечера дозволила мені йти без „очинашу“ спати. — То давні мрії з піль, з синих, з весняних, з тих далеких, що лишилися поза мною. І я жожу тепер і дивлюся на весну, але весни не роблю.

Отак я жожу, та й так думаю. А Ви куда ходите і що гадаєте? Напишіть і не гнівайтесь.

В. Стефанік.

168. ДО В. К. ГАМОРАКА

29/III—1899 р., Краків.

Дорогий товаришу!

Воно файно, що Вам забаглося писати до мене.

Біда, що Ваш сон не сон, а ява, біда, що мужиків кривдять, але вже найбільша біда, що всі їх жалують. Спеціально наша образована верства слова не промовить, аби „селянина“ не пожалувати. Часом і сон присниться патріотичний. Се така мода і такий фалш, а як не фалш, то така слямазарність, що вбиває кожде молоде серце. Нема одного русина інтелігентного, аби не жалував, нема такої подлої душі рускої, аби не жалувала „простолюдина“. Спеціально се атмосфера жаліслива, котра виглядає як берізка, що на матеріал не здатна і на опал недобра. Сей головний тон нашої інтелігенції гупо-жалісливий виїдає всяку силу в молодих душах і робить з них декламаторів і калік. Гляньте довкола себе, а побачите старих сантиментальних акторів, що грають ролю „селянолюбців“. Грати ролю — се патріотизм.

І кого тота згряя жалує? Отих мужиків, що як циклопи двиганять на собі тягарі кривди, неправди і розбою, що як діти бавляться, що як шум вітру співають, що, як їх земля, родять Шевченка, Федьковича і Франка, аби мати своїх поетів. То є сила ще

силу судії японського, то би-м сто указів післав між наші провідники, аби розпорили собі черево і кишки виторгали псам. Бо, кажіть ему, що дуже чую трусость, і брехню, і глупоту, і декламацію нашої інтелігенції. Розповіжте ему, що я веселість народу чую так, як гомін жита колосистого, але я чую над тим гомоном, що ніби вуса собі гладить, і тучу, як лопотить воздухами і паде, і тасмає, і колінця ломить самі спідні. Якби я веселість народну сказав — то виглядала би так, як би хтось реготався і плював квітами червоної крові на публіку. Я би сам здурів, а публіка борзенько купувала би мило, аби плями з одежі позмивати. Скажіть ще ему, що лиш мужик від побитого градом жита вертає безумний розпукою, а пан ні. Кажіть ему, що я знаю таку сцену ідилічну: чоловік голубить жінку і просить бога, аби їм дитина вродилася, а жінка дивиться на чоловіка ласкавими, блискучими очима і каже: коли ж бо я не годна дитини доносити, бо ти мене в черево б'єш і обцасами місиш...“ „Ой, жінко, не з добра я тебе б'ю“.
(Горький). А нарешті скажіть, що я свою душу пустив у душу народу і там я почорнів з розпуки і слів не маю, аби-м все міг сказати, бо страшно за себе, а я ще трошки хочу жити.

Ладію, що Вас робота успокоює. Пишіть борше, аби-м читали. Посилаю Вам під опаскою „Зусіє“, а Ви, перечитавши, дайте Стоцкому і скажіть, що я его сердечно перепрошаю за прикрість і що зло направляю.

Я буду при кінці липня їхати через Вижницю до Довгополя, то може побачимось. Я хорий на невралогії в плечах. Пишіть і будьте здорові.

В. Стефаник.

170. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

23.IV 1899 р., Краків.

Добра пані!

Чому не писали-сьте, що хорі, треба приятелям давати знати о собі. Я не належу до публіки читаючої, що лишень хоче знати „друковане“. За себе не маю що сказати — самотно, вузко, не по люшки.

Через Краків переїзджають заєдно наші емігранти. Іду щовечера, аби їх здибати. Страшно за ними і перед ними, серед того вони прибиті, здані на всю подлість лючку старого і нового світа. Немилосерда земля чорна, що пустила їх від себе. Відай очи їх тому так завмерли, що не видко землі. Жінки не плачуть, „вже-м не годні“, діти цікаво оглядаються на все, а хлопці ледво ноги тягають і якось зі страхом глядять на жінки і діти. Цілу громаду їх все хтось гонить наперед себе, якийсь поліцай або жандарм, громада йде така безсильна і автоматична, аж серце мое

мужицке кєрвавитьсє. Ідуть цілі громади, гонять їх дєсь, що вони самі не знають.

Вижу їх як дубів, тих мужиків, що їх вода підмиває, корінь підмулює, вижу, як хитаються, як падають, як їх пхають на желізниці і везуть як дерево на опал. Чую їх біль, всі ті нитки, що рвуться між їх серцем і селом, і мені рвуться, чую їх жаль і муку.

І вижу банду опришків, що вигоняють їх з землі.

Бачу наших руских панів, що жалують „селянина“ і слизькі слъози проливають, і жаден з них не має відваги або здерти з мужика мільонів, або єго безконечно любити. Бачу тих калік, що увихаються як шевці, аби з них взяти голоси і стати рускими послами або підслухати співанку і видати етнографію. Бачу їх, як маленькі тікають тим дубовим лісом, аби дуб, падучи, котрого не пришиб, бачу цілу освічену рускість. Хочє стати інтелігенцією і хочє, аби мала поетів ота погань, що закрила цілє наше жите хмарою сліз ошуканчих і потоками декламації з Шевченка. І хотів би-м мститися на тих каліках, що зробили патріотичний шпиталь з нашої землі. Хотів би-м, аби-сьте раз по раз кидали тим калікам такі визови, як при кінци „Поетів“.

Коли би Ви виділи, як їх пхають, тих бездомних мужиків, у вози і як поїзд рушає, а ви певні, що то здоровий кусєнь червоного м'єса з нашого тіла, — ой, то би почули Ви цілу гниль нашого житя. Рад би-м борше кінчити і братися до чищення авгієвої стайні.

Чи брат Ваш тепер дома? Напишіт мені єго адресу, бо маю до него пильне діло. Книжечки ще не маю. Чи зараз по свєтах руских будете дома, бо я, відай, тогди поїду до Стоцкого. Пишіть богато мені одинокому.

Будьтє здорові.

В. Стефанік.

171. ДО М. І. ПАВЛИКА

23 квітня 1899 р., Краків.

Дорогий товаришу!

Посилаю Вам кілька слів за еміграцію. Думаю, що придасться Вам. Даруйте, що писав-єм наборзі, але не маю часу. Варто би надрукувати хоть би на осібнім додатку до „Голосу“ і дати мужикам ще на великдень. Уступ про захованє наших патріотів лишіть і як є ще що, то додайте і ганьбіть ті безсильно-подлі ходи. Напишіть картку, що зробите з рукописєю. А зараз

23. IV. 99. Краків.

Ваш

В. Стефанік.

172. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Травєнь 1899 р., Краків.

Дорогий мій приятєлю!

Я знав, що Ви маєте богато роботи, бо-м читав, що викладаєтє фізіологію і літературу в людовім університеті, і надієв-єм сє, що аж як приїдете, та тогди наговоримосє. Прийшов Ваш лист на сам великдень, тогди, коли я чуюся найсамотнійший, і звєселив мене дуже. Відай, наші серця не студєні і не дираві, бо я дуже тишивсє Вашим листом.

Я хожу з хорим Філіпповичем, він трохи забув, що хорий, і не хоче їхати додому. Часом єго серед дороги нападають млости, і ми сїдаємо де-небудь. Я шукаю води і приношу, і підратуєвсє, йдемо далі. Як йдеся коло хорого, як маєся єго під оп'єкою, то забуєєся за цілий світ і чуєся якусь любов до всего слабого, до такого, що йому треба підпори. Певне він мав богато надій на жите. Не раз як сонцє дуже ясно світило, то він ходив, вимахуєв руками, вихітуєв головою і творив тоті надії, далєкі і великі. Сєгодня з тих надій нічо. Так, якби засадив зелєний гай і радуєвєсє ним і вийшов одного ранку, а буря увєсь гай з корєнем повиривала, так він не годєн ще зрозуміти того, що сталосє, і дивитьсє, і не вірить, і протирає очи. Та як, треба справді вмерти? Питаєся і питаєся заєдно.

На двірци у Кракові я все надібаю наших мужиків, що ідуть до Америки. Всі вони діти, не знають куди ідуть, як зайдуть, лишєнь знають, що землю їм мають дати, чорну, добру і богату. Є їх цілі купи нефорємні, відлупані від великої маси, що якось повинь підмулила і брили повиривала і несє великим морєм аж гєт дєсь, де земля суха і чорна. А діти, як квіти понадбєрежні, що тихонько пливуть по воді, ще й розкошують. Поліцаї, панки, таблиці, відай, не зносили на собі кілько маціньких пальчиків як тепер, коли діти мужицкі ідуть дєсь зі свого подвір'єя і показують: аді, ма. Як стануть громадою перед поїздом, то видко цілий ліс тих пальчиків і цілий квітник цікавих очий. За ними мами помучєні, порубані на кавалки, що в голові мають найменші образи з села, а на лиці рівців від сліз, як веснянє полє. По боках сильні, зеленкуваті мужики, що розповідують якомусь панкові цілє своєї еміграції. Якийсь, що має волосє сивє і твердє, як з ниточок стали, висує чорну руку перед панка і каже: шукаємо, пані, плуга, аби подєржати чєпіги! І ніхто їх не розуміє, ніхто їх не знає, лишєнь один бог хїба. Всі їх перегоняють з кута в кут, а вони мандрують, мандрують не лиш дєсь за морє, але з кута в кут від жандарма до поліцаєя, з одної салі до другої. І ніхто не годєн вчути того болю рук, костий, що мами мужички чують, двиєаючи дітий. „Лєдвн-м живі“, — каже мені мужичка з Задубравець, і в тій мінуті надходить поліцаї і каже забиратися в другий кут. Отак вони мандрують, плуга шукаючи.

Дуже добре, що язика послам Lex Urbański¹ хоче повтинати, бо нащо Окуневському язика?!

Я нагадую собі свою першу весну, як мене мама в поле виряжала з татом орати. Як у вечір я вечерів „щонайліпше“, „мамин робітник“ був, як мені мама „очинаш“ подарувала і як вночі кілька разів мене виводила на двір, бо „воно налазилося та й впало як солома“. Гляжу на зелене жито і нагадую собі тоту весну і банно мені стає і паду як солома десь далеко від тої маминої весни.

А як приїдете сюди, то буду дуже тішитися, а як напишете, то також врадуюся, а як не будете мати часу, то буду чекати.

Всіх Вас здоровлю.

Ваш
Василь.

173. ДО О. К. ГАМОРАК

Травень 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

Мушу Вас просити, аби-сте мені позичили зараз 15—20 злр. Заки моя економія уладиться, то я мушу навіть Вас обдирати. Яких два місяці буду мати жите, що пахне Голейчуком. Трудно. О безвглядний секрет прошу перед всіма людьми.

Чому не пишете? Чи зле що в Стедеві скоїлося?

Філіппович поїхав хорий, Шмігер приїхав — хорий на груди. Кілько я їх видів, отих молодих товаришів, як хилилися, як бгалися і ломалися! Мені тепер видиться, що всі гарні люди, то мусять пропадати у вирі житевім. Я їх, усіх загинулих і зломаних, видів у їх найкращих проявах і нині бачу каліки і бере мене така лють, що всіх отих товстих і дурних палив би-м живцем в залізнім великім жолудку, в такім червонім мацьку, що такий був би великий, як із тисячу волів, аби один зробив. То ж то велика мука дивитися, як смерть жнива собі робить на самих найкрасших квітах людських! Є в мене, а властиво за мною, такі великі, страшні очи, що на свою зірницю збирають наймоцніше світло і, здусивши то світло, освітлюють собі цілого мене, як подлу панораму на ринку в Заболотові. Аби я як молив і благав, то освітить мені найтемінійші мої закутки і приведе до свідомости. А хоть то така страшна мука, глядіти на себе, покраяного на тарелі, і братися до снідання з ножем, то все воно не так страшно, як ті очи приносять мені із світа образи і фотографують на мені їх, як на першім-ліпшім склі. Такий образ відбивається аж на самім споді серця, аж в самій середині мозгу! Чуєте, як Ваші товариші ходять за плечима і за смерть гадають, як їх піт обливає, як мовчать, як напружуються, аби не датися. Ціла армія тих свідомо умираючих волочиться за мною. Волю стоси голодного м'яса мужицького, во-

¹ Закон Урбанського.

лю всіх ранених у брутальних війнах, як такого одного, що свідомо вмирає, щодня потрошки, щодня з більшою свідомістю.

Напишіть новин багато, як виглядає наша дорога, чи врожаї добрі? Напишіть.

Ваш

В. Стефанік.

174. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

20 травня 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Я на Вас не можу гніватися хоть би й було защо. Тепер нема защо. Я би зловився на Вас, якби треба, а гніватися й, відай, не вмю. Ваш лист борше прийшов до Кракова від мене. Я засидівся на селі і ледви вибрався. Жаль покидати май та лізти на брук і дискусію товариську. Був-єм у Львові, не подобався мені, як все не подобається. Люде не люде, а якісь літерати, газетарі, агітатори, а всі такі затроєні і злі. Один Франко якийсь люцкій. Чогось би вчепилися, аби гризти і зубів не мають, на жаднім чоловіці не хотять нічо гарного лишити. Здирають красу зі всіх. Такі неспокійні всі. А неспокій лиш одному Будзиновському до лиця. Решта то такі воли, що, задравши хвости, нервовими прикидаються.

Сидів-єм у Морачевских. Добре в них сидіти і приємно. Розпитували за Вас, та я не міг їм багато розказати, бо Ви мені нічого не казали. Ціла подія крутиться в мене коло доброго Вашого гумору, коло капи від ліжка і смачних голубців. Шкода, що не мали-сьте часу, але не подаруємо собі розмови на другий раз. Ще бог дозволить чей зійтись.

Дуже мені було зле їхати в залізниці. Довкола такі трави зелені зеленіли, а на них скільки сонця, змішаного з хлопцями і дівчатами, і вівцями, що рай утворюється! Не можна було до них прийти і купатися в траві. Якась машина силоміць тягнула десь далеко туди, куда серце не хоче. Я би хотів раз на все визволитися з їзди колією — не люблю я машин і залежности від них.

Ще мені в колії нагадалося, що моя мама не може моїх праць читати і розуміти. Жаль страшний мене опанував, а потім така студінь самоти — чужої чужениці. Я хіба не син мамин? Так мені було страшно самото.

Книжку пішлю, лиш най прийдуть добре справні з Чернівцець. Пришліть „Людину“ та й пишть.

Здорові останьте.

В. Стефанік.

5 червня 1899 р., Краків.

Добра товаришко!

Я Вашого листа не спалю, бо нема его защо, такого гарного і сердечного, палити. Най він собі стоїть поруч із другими Вашими письмами, а я колись знов его буду читати, буду читати та й гадати собі то само, що тепер гадаю. Добре мати доброго товариша, що такий він, як ота піна біленька, як павутинка, що нагадує собою синяве небо, як мамина рука, що спокійно гладить по волосою. Я так хотів би спокою, так хотів би серця, так хотів би кінця своїм думкам безкраім. Я би тогди сказав людям щось таке сильне і гарне, що такого ім ніхто не сказав ще. Але мені треба пестощів з такими великими, добрими очима. Треба мені на мій волос буйний такої долоні, аби вона спивала з голови всі мої несупокі, непевности і безнадійність. Я не можу жити в борбі і не можу стерпіти ринку. Хочу людей, а їх нема.

Часом я думаю про смерть, як про якусь гарну жінку, що дотулиться рукою і все минеся, все, все. Лиш під вишнею на могилі, лиш гріб зелений, чорний і білий — лиш спокій і гріб.

Я дохожу до такої кам'яної стіни, що або я собі голову в ню розтріскаю, або стіна тота западеся і там буде луг зелений і одно серце, і одні очі, і руки білі, і я лишуся там, аби за все забути. Чикаю того свого чуда, але такий сумний, сумний.

А от Ваш лист такий пестотливий, такий сердечний, що по нім мені якось лекше і я його палити не можу. Хіба як цей лист палити, то маю палити все, що є у мене м'ягкого і горяче-люцккого. Не можу листа Вашого спалити.

Той Ваш визов далеко був не такий, але его гарно повтинали — більшу половину і лишили то, що було найлагідніше.

Я тепер нічо не пишу, хоть тисячі планів головою пересуваєя. Та треба писати другу книжечку і пускати єї по нашій землі. Може хто полюбить нашу землю, але дуже, дуже, так, як я люблю. Чи хто порозуміє, чи ні — се байдуже, лиш коби двох, трьох полюбило наших людей. Розумієся то така студінь, що цвіт всихає.

На остаток я безгранично Вам вдячний і дякую Вам, що-сьте такі до мене щирі. Через Вашу щирість я більше у світі щастя завнав.

Посилаю Вам „Сину книжечку“. Злагодив давно, але не знав-єм, чи вислати, тому Стоцккого питався за Вас.

Будьте здорові.

В. Стефанік.

5. VI. 99.

Червень 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

По Вашім листі я мав і маю два щирі бажання, аби Вашій цюці щасте на новім місці служило, а моїй матері аби смерть свою прислугу зробила, бо вже крайний час. І ще третє бажання, аби-м став трохи тупий або цілком ступів, аби мене так багато вражінь не боліло! Бо болить мене ціла якась тота істота, що вражіня приймає.

Я тепер маю багато таких сердечних болів, що не лишень раняє, але і чорний сум наводять. Ну, та я все не без сего добра.

І Вам і Матейкові не знаю як дякувати, що-сьте мені маму навідали! Все мамі лекше трохи стало, як про мене могла говорити.

Я десь коло 15-го липня виїду з Кракова, але куди, того не знаю. Є куди їхати, але не знати, де би було найспокійніше і найліпше. В Стецеві було би мені дуже добре, але хата у Вас так богата, що я би не міг там тих робіт робити, які я мушу робити. Десь я вже поїду. До Трійці — ні.

Як можете мені на першого післати 20 зр., то пішальте ще, а як ні, то ні. Не журіться знов мною так дуже. 12-го липня здаю дурний іспит. Був-ем у Пшибишевського на его запросини. Говорили п'ять годин без перерви. Чоловік він сердечний, але до решти запитий. Я его все боявся, аби він на мене не мав якогось впливу. По тій битві він питався мене, чи може мене в коліно поцюлювати, бо здавало би ся ему, що землю цілює. Неприємно було. У него пізнав-ем дуже багато всяких світових пройдох літературних.

Не знаю, чи добре я зробив, що-м дав „Будучности“ новелу, але я мусів таку річ написати, аби себе до жебрацтва приготувити. Тота жебрачка, то мої думи теперішні — незносні. Ще хочу смерти мамі і напишу до „Громадского Голосу“ про гарну смерть мужицку.

Хотів би-м дуже з Вами наговоритися, коби можна як зробити, бо може не буде по дорозі мені до Стецеви повертати.

Чи тато дуже смутні через від'їзд цюці? Хто буде газдувати? Дуже велике нещасте на Вас ударило.

Напишіть, як маєте час, я тепер до нікого не пишу, бо не можу. До мамі написав-ем.

Ваш

В. Стефанік.

8. VI. 99., Краків.

Високоповажаний і дорогий отче!

Над мою сердечною роботою, над „Камінним хрестом“, я умістив Ваше ім'я, аби-сьте мали малий знак, як Вас шаную і люблю. За всі Ваші добродійства я не годен Вам дати більше. Прийміть маленьке за велике.

Серед таких мужиків, як Іван, Ви свій вік звікували. Вони, ті мужики, були дітьми невинними, із-за достатку землі вони могли щось любити і носити повні паузи ясного ідеалізму. Тепер вони не сміють нічо любити. Хліба лишень, їди, одежі вони прагнуть, аби душу погодувати. За сими брутальними вимогами пропадає їх ідеалізм або тікає в саму глибину душі. Зо дна душі я его винесу на світ божий і я буду його показувати яко силу і спасеня для нас.

Цілий наш народ лежить тепер в муках, як жінка, що дитину плодить. Треба ті стражданя і судороги при рожденю нових форм життя і нових ідеалів витесати на камінних хрестах, бо се наша теперішня доба є великою добою народин. Треба, аби придуркувата інтелігенція заразилася тими болями і котлети свої не могла спокійно травити. Треба, аби довести до того, аби всіх наших гарних людей обсипали ті сльози і кроваві крики народу, аби вони запалилися і горіли як жертвеник перед богом.

Іван у мене був, то само що і Ви, — той сам ідеаліст. І вірте, що я механічно не поклав Вашого імени над ідеалізмом мужицким.

Прийміть же мою робітку так прихильно, як мене все приймали-сьте.

Здоровлю Вас сердечно.

Василь Стефаник.

178. ДО В. К. ГАМОРАКА

16 червня 1899 р., Краків.

Дорогий товаришу!

Книжку я Вам післав, видко пропала. Та не лиш Вам — і Даниловичам і Вітошинським пропала. Видко, що урядникам поштовим можна д[уже] легко бібліотеку собі зложити. Крадуть навіть душевний (?) харч. Дякую Вам, що розпродуете книжки, але раджу, аби-сьте енергічно стягали гроші, бо пропадуть. Для Вас я ще при нагоді заховаю одну книжку. Як Вам дієся в школі і де гадаєте вакації перебути? Може на феріях зйдемося докупити.

16. VI. 99.

Ваш

В. Стефаник.

179. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1899 р., Краків.

Дорогий друже!

Я Вам мушу багато клопоту наробити, бо я вже дальше не годен сам держатися. Будьте Ви з Будзиновским і порадьтєся, як би я міг дістати 120 злр.? Я тепер задовжався на таксу іспитову і на удержане. З татом нам якось не жиєся. Та тепер як я 12-го здам

іспит, я з ним погоджуся. Ходить о то, аби Ви підписали мені вексель і Колесса. Він підпише, як Ви підпишете. А сплачувати я буду по 10 злр. на квартал. Досить того, що я мушу мати 120 злр., бо дальше-м без них не годен бути. Впрочім я думаю, що хто-небудь з матадорів руских підпише, як Ви підпишете і як скажете, що то мені. Як і де взяти гроші, то буде знати Будзиновский. Ви се мені конче постараетєся і зараз напишіть, чи я маю відси посилати вексель?

А не кажіть, що зо мною так круто, кажіть якось інакше.

Тимчасом пішліть мені 20 злр., а як позичите, то собі ті гроші відберете.

Я би не писав і клопоту Вам не робив, але мені так зле, що зле. А з татом або погоджуся на вакаціях, або постараяюся через Гаморака о більшу позичку.

Будьтє вперед з Колессою і напишіть, і пішліть гроший, бо нема що їсти.

Ваш

Василь.

180. ДО О. К. ГАМОРАКА

Червень 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

Скажіть татови, що я ніколи не думав о тім, аби вони до мене якісь подяки писали. Лист до тата я написав тому, що-м чув на собі обов'язок такий. Радо мені почути, що я недалеко від Вас. Хотів-ем так глибоко врізатись у Ваше житє, аби-сьте мене навіть по смерти не забули.

Дуже зле, що-сьте хорі. Біль голови є наслідком праці учительскої, т. є. безкровности і знервованя. Якби-сьте могли виїхати де на „люфт“ з Іванихою Плешкановою, то найліпша рада. А може хоть цілі вакації в Трійці перебути. Не маловажте собі загального ослабленя — се гірше як рак.

Як християнинови йде з Петрового дня, то лиш за себе говорить. Так воно зі мною є. Мене не обходить нічого цілий світ — лишень я, і тому я тепер майже не пишу листів. Не треба людей колоти вічним „я“. Чую величезну потребу відпочинку і безвзглядного забутя. Лишень над тим тепер перегадую, де би так заштитися, аби мене ніхто не рунтав. Кожда кістка не на своїм місци. Перед очима отворяються такі високі цілі, такі сильні змаганя, що я на них гляжу, як червак на сонце. Дивно, що в голові ще щось ворухиться. Досягаю вершка чутя наймогутнійшого і рівночасно чую під собою таку пропасть, що менший я від атома найменшого. А хотів би-м сильно вдарити в серце люцке, так сильно, як часом грім лупить о скалу. Якось щось в'ялить і в'ялить. От якось дістав-ем таких потрясень нервових, що-м мусів морфіну зажити. Хочу лишень здоровля.

Листів дістаю багато, але на жаден не відписую — не можу. Ви пишіть до мене зчаста і багато, а якби-сьте зробили татови і мамі візиту, то би-м дуже тішився вістями.

Здоровляю всіх. Василь Стефаник.

Гроші одержав — винен Вам всего 50 злр.

181. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1899 р., Краків.

Дорогий друже!

Ані з дому, ані від Гаморака я тепер не можу брати. Натисніть на Будзиновського, а він то добре полагодить. Скажіть тому другому, що маєся підписати, що як я не дам 10 злр. на квартал, то Ви дасте. Пишу і до Будзиновского. Przyb[yszewski] у Кракові. Перед вірителями мусів утікати з хати, а перед господарем мусів тікати з меблями о 5 год. рано. Робітникам дав за перенесеня канапу. Тимчасом розійшлася по місті вість, що він утік з якоюсь жінкою до Парижа. Вчора я его здивав на улиці, як блукав, аби го люде виділи, що не втік. Був безрадний, як дитина.

Новому редакторови казав-ем, аби Вашої статі не уміщував. Wyrzykowski'ого нема, а новий видавець має писати до Вас в тім ділі.

Нумера Вам вишляють.

Здоровляю Вас.

Василь.

182. ДО О. К. ГАМОРАК

Червень 1899 р., Краків.

Дорога товаришко!

Та дякую Вам красно — ба, не знав, чи стану я Вам коли в пригоді, як Ви мені?!

Сей лист вже прийде, як цьоці не буде. Моральної біди можна багато понести, але такої реальної, фізичної, то не можна. Говорю до того, що Ви, відай, тепер будете мусити вести дім, а се для Вас дуже тяжко буде. Аж боюся Стецеві; як прийти до неї, а Ви не будете мати часу зі мною поговорити та посидіти. Так дивіться, аби-сьте уладналися, аби з Вами можна побути та й аби-сьте не запрацювалися. По іспиті я вибираюся до русинів. Десь коло 15-го. Вперед буду у Львові, потім або поїду до Тарнополя, і звідтам через Поділе колією аж до Вижниці, а з Вижниці до Довгополя, або просто зі Львова до Вижниці. Рішати будуть гроші. Хотів би-м десь над Дністром побути зо два дни, аби на него надивитися. Мені здаєся, що то унята в береги потужна

руська меланхолія. То є рускість, видна очам. Якби-м їхав до Тарнополя, то десь по дорозі встану і буду дивитися на рускість. Чи повертати до Стецеві? Се квестія, котру я ще буду розв'язувати. Може нігде я би так радо не побув, як у Вас. Як не можна бути дома, то повинно ся бути в Стецеві, щось рідного і свого в житю таки треба. Хочу цілу Русь видіти і хочу написати на осінь книжку за цілу Русь.

Чи не пошукали би Ви де між числами „Народної часописі“ тоту, де писано про мене? То десь з послідних двох тижнів. Як найдете, то пишліть під опаскою. Посилаю Вам твори Горького, лиш перший том можна було дістати, бо наклад розкуплений.

Я дуже багато ім брому і дихаю потрохи, хоть болі згуста маю великі.

Ваш

В. Стефаник.

183. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1899 р., Краків.

Дорогий приятелю!

Був-ем з видавцем Życia Wyrzykowskim і питався, коли буде Ваша статя друкована. В сім номері не буде, аж в слідуючим. Пшибишевский зле чуєся, бо ригає по кілька разів на днину. Ціле его оточене є дурне та й погане до того. Чого ім все захочуєся бути „wylakierowanymi“¹, того не зміркую? Як їх зійдеся більше, то перехвалюються один проти другого: Ja na rynku rzygałem, — ja tej nocy miałem przyjemną gorączkę gruzliczą, ja nie mogę ręki przy obiedzie utrzymać, więc ustalam ją² і т. д. Пшибишевский надто добрий, що їх не прожене на всі вітри.

Від панни Рајєковнеј дістав-ем два листи і написав єї два за Пшибишевского. Хіба єї зле мусить бути на купелях, та й банує моцно за чимось. Напишіть єї лист, най успокоїться. Я такий, як все — недоварений.

Прошу Вас пійдіть до редакції „Народної часописі“, вона в намісництві видаєся разом з Gazetą Lwowską, і пишліть мені той номер, що в нім була критика на мене. То десь з послідних днів число тото.

З Кракова вибираюся коло 15-го липня та й поверну до Вас.

Ваш Василь.

¹ Вилакованими (польськ.).

² Я на ринку ригав, — я в цю ніч мав приємну туберкульозну гарячку, я не можу руки при обіді втримати, тому її піддержую (польськ.).

184. ДО С. А. МОРАЧЕВСЬКОЇ

Липень 1899 р., Стецева.

Дорогий друже!

Як я приїхав додому, то застав-ем маму не дуже хору, як звичайно хору. Лиш забаглося єї мене мати коло себе. Дома застав-ем також гостя, мого приятеля Мартовича. З ним сидів-ем два дні і тому не міг борше пійти до Стецеви. Нині я в Стецевій; говорив-ем з панною Ольгою за наші плани. Панна Ольга не без того, аби Вас не просити до Стецеви — Ви знаєте, що вона чоловік файний. Але цьоці нема дома, вона ходить до школи, а газдині нема дома. Задля того я гадаю, аби Ви не іхали, поки я Вам знов не напишу.

Здоровляю Вас сам і посилаю поклін від панни Ольги малому Юркови та й пану Вацлавови.

Напишіт до Русова.

Ваш
Василь.

185. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Липень 1899 р., Русів.

Дорогий друже!

Стоцкій не міг мені гроший дати. Не знаю, чи не мав, чи не хотів. Я тепер стараюся гроші взяти від тата або від Теодоровича. За тиждень допевне возьму, а Ви не гнівайтесь.

Ви переводить цілу „Сину книжечку“, всі п'ять новел з „Вістника“, „Святий вечір“ з „Будучности“ і ще „Лист“ з „Праці“ Будзиновського. Рівночасно пишу до Gebethner'a, аби в справі переводу відносився лишень до Вас. Собі вимовляю лишень формат книжки і добрий папір. Ви також відпишіть ему, як до Вас напише, що найліпше було би, аби книжка мала формат Tetmajer'a „Melancholii“.

Если хочете, то пішіть до „Zusia“ або „З міста йдучи“, або що іншого ще не друкованого в польськім переводі, бо нині дістав-ем лист від редакції, аби їм відвортною почтою післати що ще до сего нумеру. Робіть як хочете.

Напишіть мені, як у Відни з'гостили-сьте?

Ваш
Василь.

186. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

6 серпня 1899 р., Трійця.

Добра товаришко!

Я дуже баную, що-м не знав Вас найти в Заболотіві. Я так близенько був — лишень через Прут. А чи не могли би Ви приїхати в п'ятницю до о. Гіллоха, а в суботу приїхати на личне за-

прошене о. Калитовського до Трійці?! Тутки така гарна околиця і такі добрі люде! В неділю я Вас відвезу до Черновець. А прецінь як Ви схочете, то нічо Вам не стоїть по дорозі, аби не зробити добрим людям приємности. Ми тутки майже певні, що Ви приїдете, напишіть, що приїдете.

Я в понеділок або вівторок слідуячого тижня іду до Кракова. Якби ви не могли на жаден спосіб приїхати до нас, то я може приїду до Вас о 6 год. вечером у суботу.

Але Ви так робіть, аби-сьте приїхали і відпишіть зараз до Трійці!

Здоровляю Вас.

В. Стефаник.

187. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Серпень 1899 р., Довгополе.

Дорогий друже!

Я був у мамі, а мама мені казала: синку, за тебе пішла слава, а ти змарнів та й, відай, умреш, бо то недобре, як за кого слава помежи люди розійдеся. А потім якось забула за смутну славу і тишилася мною. Тато також тишився. Був-ем у Гамораків — все вони добрі і файні люде. Тепер я сижу в горах. Якись німки є, що обскубані, як гуси жидівські, гьгають в городі, та й патріоти. Вони за Вас знають, що Ви приятель русинів і мій. Дуже смішно вони говорять за Вас. Через Вас я стався славним і декадентом, через Вас на русинів незабавки найде новий напрям у літературі. Боятся, що Ви зведете молодих русинів з моєю помоцою на манівці фраз і безідейности. Я слухаю і весело мені на душі, що Ви наважилися русинів кинути у пропасть безідейности. Се критика на Вас, бо вони навіть дуже радуються, що Ви приятель русинів. То на Руси мені є так, що як мене де побачать, та й зараз про Вас балакають, а з Вами балакають про мене — всі знають за нас двох.

В горах мені недобре, бо тісно. За два тижні я поїду або до Трійці, або до Русова.

А що Ви робите? Що діти? Чи Пшибишевский буде у Вас? Коли будете в Сторожинці? Напишіть мені лист сюда в гори, а я буду его розпечатувати перед русинами і казати, що Ви пишете. Вони будуть дивитися на лист і тремтіти з цікавости.

Чи пані Ваша спокійна?

Здоровляю вас усіх.

Василь.

В. С. В Довгополі Галицкім.

П. Довгополе Буковинське
ad Wuzńica, у о. Попеля.

Серпень 1899 р., Довгополе.

Дорогий друже!

Я вже два тижні сижу в Довгополі. Був тут один тиждень Дашинський і досить мені навприкрився. І сам я вибираюся до Русова, бо тут нудно. Дощі падають і лишень Черемош шумить і смереки за ним подають свій давній голос.

З книгарні Gebethner'a і Wolf'a я дістав лист, що вони годяться друкувати „Сину книжечку“, але лишень у Вашім переводі. Питалися за ціну, а я написав 35 злр. від аркуша. Відповіді ще не маю, але Ви, як можете, ладьте переводи всіх новелок, і ще у Львові дещо додамо з „Вістника“. Не знаю, кому би післати „Сину книжечку“. Ще довідаюся за адрес Лесі Українки і її пішлете.

Я пишу то, що-м Вам казав: драму і новели. Як будете в Сторожинцю, то будемо читати.

Я досить змучений і через то не годен до Вас листу написати. Зійдемося та й поговоримо.

Моя мама і тато, і брат з жінкою казали Вас низенько поздоровити.

Слідуючий лист пишеть до Стецеви ad Sniatyn. Здоровляю Юрчика, і дівчатко, і жінку Вашу.

Ваш

Василь.

189. ДО О. К. ГАМОРАК

Серпень 1899 р., Довгополе.

Дорога товаришко!

Ми оба з Геньом Даниловичем у Довгополі. Є ще тут пані Роздольська, професорова зі Львова і дві німецькі панні з Черновець, що кличуть Попеля вуйцьом. Сих німок я сердечно не люблю і борзо відси заберуся, як вони борзо не заберуться. Ще Попель сподівається в себе Маковея і Франка.

Так як нині справа стоїть, то мені тут не є добре. Раз оті обмикані німки, другий раз скупий харч, а по-третє гори, що мене придушують.

Як мені стане ні сюда ні туди, то я через Трійцю махну до Русова та й збудуся гостюваня.

Вночі переїхували-сьмо через Устеріки. Так мені дивно було, так дивно, що ми колись там були всіма. Спеціально ж жаль мені стало самого себе такого, як я ще був в Устеріках. Якись давні, померклі спомини вдарили на мене і завоювали своєю минушістю.

Геньо дрімав, а я дивився на гори. Черета зв'язд густим дощем спадала в чорні ліси, верхи стояли супокійно в синявій млі, над Черемошом протягнулася молочна дорога, а Черемош гудить шумом і летить з молочною дорогою геть із гір. А десь із далека чути стогін двох бервен на воді, як стогін лісів зрубаних. А з верхів

дзвоники корів та й жалібну сопілку та й густу росу з неба. А в душі ворухиться якийсь жаль закований, якийсь шум і стогін, і жалібна пісня. І куди я зайду і чого я все відриваюся від моїх людей, як трава від берега?

Відай, я тут не зможу нічо писати і через то борзо втечу. Як будете у мами, то напишіть, а хоть би-сьте і не були, то й напишіть.

Всіх Вас сердечно поздоровляю.

В. Стефаник.

В Довгополі Галицкім,

П. Довгополе Буковинське у о. Попеля.

190. ДО В. К. ГАМОРАКА

Серпень 1899 р., Довгополе.

Дорогий товаришу!

Дякую Вам за лист. Рад би-м Вам написати таки щось дуже приємного, але я не кібзуюся вже, Ви ще такий молоденький, що возьмете половину за зерно і не будете гніватися. Тому пишу.

Ви заговорили за ідеал чоловіка. Таких нема. Треба обходитися без них. Але є зато дуже багато людей таких, що їх можна шанувати, а дуже мало таких, що їх можна любити. Аби якого чоловіка любити по правді, то на то треба шаленої відваги і дуже багато серця. Звичайно в любові є багато патосу і декламації і тогди є тотя любов у фраку. А правдивої любові є багато і мало. Якби-сьте зібрали всі ті відломки гарних чувств, що день-у-день валяються поміж людьми, то збудували би-сьте великий будинок — з кавалочків. До того будинку заїзджає кождий чоловік хоть раз в житю. Але якби-сьте взяли шукати великої скали, із любови укованої, то жите би-сьте може звандрували і може не найшли. Таких людей, що годні би таку скалу нести, є так мало! Такі люде звичайно під гнетом своєї любови калічують. Шевченко один був у нас, що любив страшно, без застережень і без претензій. А вже Франко не то. Він є вояк, не благословить він і не прощає, а, загорнений в панцир залізний, йде наперед. Я сего тепер не можу Вам ясно сказати, але Ви уявіть собі Шевченка і Франка та зрозумійте любов, що лишає по собі вічний слід, і любов, що єї треба нащодень як закришки. Праця, робота, заслуги, користь і то все додатки хвилеві, котрі борше або пізніше пропадають. Як ми станемо народом сильним, то забудемо за всі заслуги Шевченка, а лишиться лишень ідеал чоловіка, що любив кавалок нашої землі. Дивний і рвучий до себе і далекий, як сонце, що всіх гріє.

От бачите за Ваші дуже щирі слова я Вам трохи розумового піску в очи сипнув. Та Ваші очи ще здорові.

Я був з Дашинським у Буркуті і на Чорногорі. Вчера Дашинський від'їхав, а я збираюся на другий тиждень також додому. Тут дощі заедно йдуть, а хата нудка.

Здоровляю Вас усіх в хаті.

В. Стефаник.

191. ДО М. І. ПАВЛИКА

Серпень 1899 р., Чортовець оп. Обертин.

Дорогий товаришу!

Новелу пришлю першого вересня *п е в н о*, огляд людového руху для польского альманаха зладьте на конець вересня *к о н ч е*.

Сердечний Ваш

В. Стефаник.

192. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

12. IX. 99.

12 вересня 1899 р., Русів.

Вельмиповажана пані!

Дякую Вам, що нагадали-сьте за мене — на Україні. Вчора аж приїхав-ем додому і прочитав Ваш лист. Тому так забарився відписати. Був-ем в Довгополі три тижні, а звіди поїхав на Дністер і там забавив два тижні. Тепер коло хорої мами. Слота безконечна і туга якась безкрая — шпик висисають. Мої мужики заболочують хату і не можуть свої біди навповідатися. За кілька місяців набралось у них стілько нових скарг і турбот, що всіх стямити не годен. На жадну нема ради, а кожда так борзо одна по другій приходить, що ще не встиг „селянин“ обтерти поту по одній, а вже від другої мотлоха трясе.

Маю гадку поїхати до Черновець, але не знаю ще, коли воно тота їзда буде. Мило би було поговорити з Вами і зі Стоцким. Десь Ви маєте що розказувати.

Світ мене не обходить. Дрейфуса вже засудили, та й більше нема нічо такого — цікавого.

Вітаю в рускій літературі (фейлетони „Буковинки“) містицизм в особі Наталії Кобринської. Коби трохи більше сенсу, а менше польских слів і народовских „обставин“, „взглядів“, „засад“ і т. д.

Сердечно Вас вітаю.

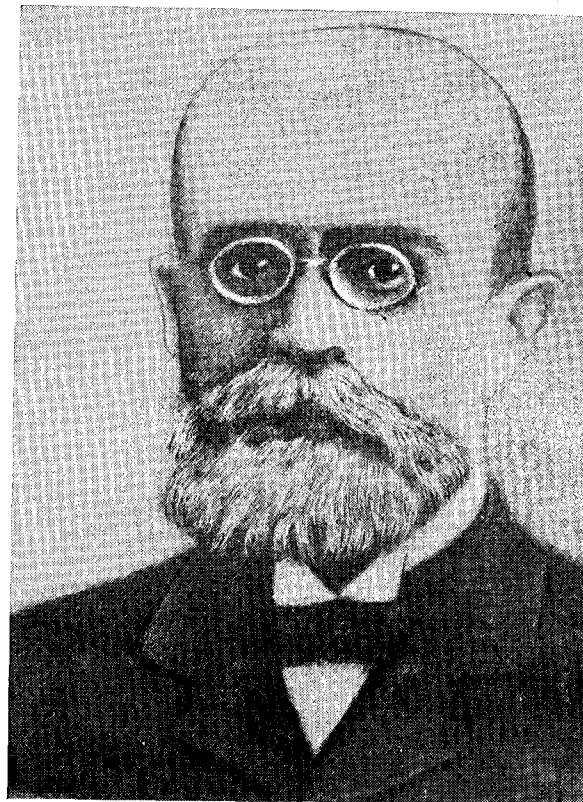
В. Стефаник.

193. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

23 вересня 1899 р., Русів.

Добра пані!

Я до Вас з ділом. Будьте такі добрі та подайте мені адресу Лесі Українки, бо Морачевский перевіз один примірник „Синої книжечки“ до Росії і не знає, кому єї післати. Хочу хоть таку приемність зробити нашій поетці.

М. Павлик (фото 1900 р.).

Чи підете до Белелуї? За тиждень буду в Чернівцях. Нічо не пишу і не роблю, бо мама мені дуже хора.

Вибачайте і будьте здорові.

В. Стефаник.

194. ДО О. К. ГАМОРАК

12 листопада 1899 р., Снятин.

Я їду до сестри Мартовича на весіле. Мав-ем нині їхати до Львова, але в остатній хвилі зістався. У вівторок буду. Мама над смертев сперлася. Я їду, бо не годен видержати.

В. Стефаник.

195. ДО М. І. ПАВЛИКА

Русів, 25. XI. 99.

Дорогий мій добродію і товаришу!

Ви на мене не гнівайтесь, що до „Громадского Голосу“ нічо не давав. Не було доброї такої години, аби що писати. Тепер посилаю маленьку новелку із муки мужицької. Друкуйте. А як Вам часу трохи стає і здоровля, то напишіть мені, кільки є правди в тім, що Франко з Романчуком і Грушевским нову партію розчинають. Чи вже ж? І що Ви дієте? Я коло умираючої мами. Пришліть один номер „Голосу“ з моєю новелею.

В. Стефаник.

196. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Русів 29. XI. 99.

29 листопада 1899 р., Русів.

Добра товаришко!

Я Ваш приятель є дуже добрий, та не марікуйте, що не пишу. Мені від місяця мама щодня конає. Сижу коло неї і відступитися не можу і слова ніякого до нікого — не пишу. Ваші книжки я читаю, а як хочете, то пішлю „Наші люде на селі“, — нічо не велике.

Тото щось гарне передайте мені через пошту, бо тепер я до Вас не можу поїхати. Напишіть до мене, що нового.

Здоровлю Вас сердечно.

В. Стефаник.

197. ДО ГАМОРАКІВ

Грудень 1899 р., Русів.

Дорогі!

Не можу лишити мами, бо вмирає, а вмираючи, водить за мною очима тусклыми, добрими. Дивні тоті очі, що навіки прощаються. Але той плач усіх, а ще ті сльози дрібні усіх бідних, що голосять над ними, оті плачі, вони мене стягають на спідний спід муки і суму.

Забагає усіх наймитів, що в нас служили від давен-давна, і ціла їх хата повна. А мама до них гладкими, майже декламаторськими словами говорить, аби єї простили усі провини.

Каже, що завтра вмре. Найбільшу потіху має з отої громади дівчаток, що десь на подвір'ю стоять з чічками і білу смерть прогонять. Каже, що хмара очий отих дівчаток відвертають єї бажану смерть. Галюцинації.

Дай боже Вам здоровля і щасливу їзду. Поклоніться від мене моїй пані.

В. Стефаник.

198. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Грудень 1899 р., Русів.

Дорогий приятелю!

Кілько злого я зробив і кілько недоброго зніс, що не годен я прийти до себе.

Посеред того я щодня про Вас гадав. І тогди, як гнів серед болота і мраки, і тогди, як вікна наші сонцем сріблялися.

Моя мама вмирала і не вмерла, тепер лежить спухла і ціла тече і розпадаєся. Мука така тяжка. А я маю в серцю маленьку дучку і туди кров мені капає по каплі. Капає і капає.

Як дивлюся на села по полю, то вони, як ті птахи, що до сонця не добилися і на землю попадали. Та так і я, як вони, до сонця не долетів.

Та й пропало. А може ще і не пропало — хто знає.

Може я поїду до Вас, як мені час добре випаде, а як у Вас має бути багато гостей, то не поїду.

Ваш

Василь.

199. ДО О. К. ГАМОРАК

Січень 1900 р., Львів.

У Львові.

Дорога товаришко!

Ви не гнівайтесь, що-м ще не писав; як сей лист дістанете, то погляньте по хаті та й мене нагадайте.

З дому я їхав так, що поза собою не лишав нічо, лишень мамин гріб, а перед собою нічого не видів. Міг-ем стати посеред дороги і не вертатися, і дальше не йти.

Проводило мене сонце. Світило блідонько, як би по довгій слабости підвелось.

А я просив єго, аби-м ніколи не найшов собі пристанівку, аби-м блудом блудив і серце аби ніколи не успокоїлось. Аби болість і смуток не покидали мене, хоть вони аби не тікали від мене.

Я цілював сухі руки моєї мами і студене чоло і чув-ем над собою заметіль життя без світла.

Коби моє серце як весняний дощ ділялося у пасма і орало тоту землю мамину і аби билося в ній теплом променів! Аби воно не застигло, бо студене, та не ме чути слідів маминих по тій землі.

Та й поїхав-ем гет.

Морачевский мене дуже любить. І я єго. Але мені хибує традиції серця. Я не можу любити з сегодня на завтра.

Русини мене вітають. І, як бачу, ніби з пошанівком злосливим. Не знають, що з мене ще може бути і не вміють ще мене в рахунок взяти. Всі вони є безпредметові, бо маленькі в бажанях і любити мужиків не можуть. Всім їм без того зла. І робота через то у них зла.

Молоді люде а спеціально літерати вже надпсовані тою злісливістю, яка є у всіх тут русинів. А зрештою фактичні новини я Вам аж із Кракова багато напишу.

У своїм листі посилаю фотографії дітій Морачевских. Він татови посилає за то, що, як каже, єго діти Вашого тата полюблять.

Напишіть зараз до Кракова, що з Вами чувати? Чи Шептицкий був? Завтра у вівторок їду до Кр[акова].

Ваш

В. Стефаник.

Kraków.
Coll. physicum.

200. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Лютий 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Дуже добрі-сьте, що пишете до мене. Я ще не писав нічо відколи зі Львова приїхав. Не писав тому, що мені не є добре, то що я буду людям голову клопотати?

Мені привижуєся блискучий став посеред лугів. Зеркало води таке, як небо. У такий спокійний став добре дивитися, але довго, дуже довго. Перед вечером налітають ластівки чорні і острими крилами, як ножами, рубають зеркало води, а став морщитьєся колесом доокола і дрожить, як від болю.

Мені все на очах стоїть великий чорний лан, тисячу скибами заораний. А понад ланом стадо білих голубів. А голуби спадають на лан і їх не видко. Аж очі і голова болить, за ними глядючи, але їх не видко. Лиш такі чорні ряди, що один на один сперлися, то лиш їх видко.

Я десь в пам'яті своїй відшукав, як мале, біле ягнятко було заблукалося межі волів. Воно бігало коло таких страшних ратиць з таким страхом, що кучерявий волос на нім дрожав. Бляло, аж плакало. Я лиш видів, як воно впало на передні ноги і як кров червона пішла ему з рота. Така червона, що я нічо червонішого відтогда не бачив.

Я ще видів малого хлопчика, як гонив коні. Під горб коні стали і, подаючися назад, заїхали в яр і поломили віз і піввали упряж на собі. Той хлопчина сів перед кінями і так страшно плакав, так дуже плакав. Такий маленький сидів коло тих великих коний.

А ще на дорозі я бачив корч лугу. Ріс і зелений був. Потім дорогу направили на него і їхали ему на голові всі фіри. Розсікли на порох і копитами вбивали в землю.

Всі ті образи, то є лиш помічні новому якомусь образу, що розтворяєся переді мною, як великі, страшні очі, що мене тягнуть десь дуже далеко. Дуже далеко. Такі очі мерзенні. На берегах тих очий стоїть так багато людей, а всі подібні до мене і всі збираються, аби в них купатися, як у ставі чорнім.

Мені дуже зле.

Ваш
Василь.

201. ДО О. К. ГАМОРАК

Лютий 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Ви добре робите, що до мене зчаста навідуєтеся, — мені легше. Я чую сум превеликий за нашим кутом. Се чужина. „Życie“ як буде виходити, то буде приходити до Вас. Поки що буде, то другого числа нема, бо гроший хибує. Я сам міркую, що „Życie“ своє зробило і може вмерти, бо занадто монотонне зробилося. Є в чоловіці щось більше як звірска любов і передчуте о якимось містичнім світі. Все а все за це говорити, то сприкриться. Щодня приходять до мене Пшибишевський і деревіє на канапі. Mam trzynaście morgi ziemi ro ojcui i tylko o tej ziemi teraz myślę¹.

Чоловік вже не нещасливий, але демонічний в недолі. Пірвав всі нитки межі собою і людьми і тепер шукає кінців і сили не має ані в очах, ані в руках, аби наново присилитися. Пропав. Я маю то щасте, що багато людей йдуть до мене зі своїми ранами, аби я їх як пес облизував. А то я сам такий Лазарь! Хіба до Вас очі підвожу. А нікому не показую своїх ран більше.

З ніким не схожуся, а до мене приходять [...]. Морачевска ходить, ще зо два поляки і давній мій знайомий з Трійці — Копертинський. Він тут при банку. Мені з ним дуже приємно

¹ Маю по батькові три морги землі і тільки про цю землю думаю тепер (польськ.).

балакаєся за Трійцю. Шмігер зі мною в одній хаті, а засуджений на смерть Філіппович пише щодня листи, чорні і гробом пахучі. До ніякої роботи я нездібний. Сижу, читаю і все нагадую за нашу земельку.

Через голову прошибають думки, як огонь пекучі, ані одної такої, аби не різала в саме серце.

Книжок за який день призираю та й Вам пішлю. Хотів би-м, аби-сьте дуже багато читали, аби-сьте все разом зі мною ступали і аби-сьте все за мене нагадували.

Всі троє говорять за мене, а я за Вас гадати буду. У мене на гадці є якесь писання, — може возьмуся. Коли іменини Гені? Пишіть. Здоровляю Вас усіх троє.

В. Стефанік.

202. ДО О. К. ГАМОРАК

Лютий 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Мені все приємно писати до Вас і мило читати від Вас листи. Ви пишуть, що хочете і як хочете, але пишуть, бо Ви тепер такий чоловік, що стоїте коло мене найблише, від родини навіть блише.

Ви трохи нарікаєте на Стецеву, а я дивуюся — все вона така, що не можна на ню злого нічо сказати. Ви боїтеся смерті своїх близьких! Значить, що вони ще є, значить добре. Добре, ой, добре.

Збираюся писати Вам новини зі світа. Вони є, та для мене вони тепер такі нецікаві, що про них писати я не годен. Ані люде, ані їх чини не приманюють мене. Часом по лісі ходить самотна звірь і ходить, і ходить, і що надибле, з'їсть і води нап'єся, але то випадково отак якоесь. А потім вийде, подивиться на дорогу і та дорога для него нецікава. Відки йде, куди зайде — нецікаво. І вертає, і ходить, от ходить.

Та й весна вже заглядає до нас, а потім літо, осінь, зима і знов весна і т. д. — гет, гет. Але одна радість все є — земля. Вона така акуратна, що в єї солідності є велика відрада. Я тепер пишу досить багато, як нічо не маю вже, то хоть най чинюся, що маю. Жите понад стан є в моді.

Пшибишевський все приходять на горівку і витолочує канапу. Каже, що збираєся до Парижа зі своєю Івою і там вступить до *finglu*¹ і буде з нею канкана гуляти. Ja mam imię, więc publikę zbiorę moc. Zbankrutowa[wan] doszczętnie. Wasyl! і п'є знов. Pisać nie mogę, a pić chcę kolosalne dzbany — pierporocę!².

Морачевска тутки і Шмігер [...].

Посилаю „Дорогу“ для сестри. Вона дуже великоправдива, хоть смутна. І не така смутна, лиш така, як мусила бути. Тримайте у себе, аж передасте в руки.

¹ Шинок гіршого сорту (нім.).

² Я маю ім'я, тому публіки зберу силу. Збанкрутував доценту, Василю!.. Писати не можу, а пити хочу величезні збани — не пропорція! (польськ.).

Чи на 28-го Геня буде у Вас?

Бунда в мене.

Що тато діють, що цьоця? Напишіть гет все, все. Борзо.

Ваш

В. Стефаник.

203. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Лютий 1900 р., Краків.

Коханий друже!

Я тому до Вас не писав, бо я не хочу до Вас писати листів, а так я не мав що сказати. Я забув говорити так, як я люблю говорити. Ваша пані казала мені, що я гет вдався у літературу і мені було жаль себе, що я зійшов аж так. Я не гадаю за літературу ніколи, хіба як мене припруть що написати, то я ледве остатнього дня що напишу. Відай, тота моя література, то е напасть на людий і на себе. Але я забув свої слова. Тісно мені все було, я все виривався і літав білими хмарами і падав, падав. Але я падав веселий. Впав та впав, коби кільки лиха!

Але одного разу я впав так, що крила поломив, і тепер тягаю їх за собою, як старий жовняр деревляні палиці, що ходить ними по світі. Так мене болить дуже рана, що ледве лажу.

Як я ссав груди мамині і драпав їх тоненькими пальцями, то я ніколи не падав. В очах маминих я бачив білі хмарки щастя як сунулися тихонько-тихонько...

А тепер мамині очі померкли, я яюсь лажу поміж люде як хорий. Чогось дуже чую свою самотність. Але я ніколи не чую того, що називаеся нещасте. Я ніколи не був нещасливий і тепер мені лиш сумно і самотно. А Ви не турбуйтеся за мене. Як прийде весна, а я зацвіту так файно, що будете тішитися. А хоть би-м і вмер, то також не велике діло. Рід посадить мені в головах вишню та й вона зацвіте. І зацвіте і мій несупокій возьме на своє листе, і буде за вітром пускати мої слова гет далеко в поле, гет аж там, де поля нема, лиш мрія синява.

Мій тато нині був зі мною, поїхав знов до Відня. У вівторок буде в мене довше і все буде добре. Нічо не бійтеся. І Гаморакови нічо ніколи не кажіть і нічо ніколи не пишіть нікуда. Осе я Вас прошу, аби-сьте ніколи не писали.

Книжку пішлаю.

Ваш

Василь.

204. ДО О. К. ГАМОРАК

Лютий 1900 р., Краків.
Субота.

Дорога товаришко!

Незабавки, то я буду Вам писати, що я дізнався нового о світі і о штуці. Не журіться, — я довго не буду голову собою клопотати. І книжок Вам зберу щоліпших і новіших. І всяку новину для мене цікаву або приємну, то я у листі Вам пішлаю.

Я тепер нічого не роблю. Цілий день і половину ночі я пригадую собі маму. Від найпершого разу, як я єї запам'ятав, аж до послідної хвилі я єї нагадую. І знахожу у тих споминах стілько гарного і пречудного, скілько великого і глубокого, що мені ні науки, ні людий, ані цілого світа вже не треба. Бо до кінця мого життя е чим жити. Я тими спогадами обкидаюся як свіжими цвітами і радість чув би-м в серцю, якби подув студений із самотного гроба маминого не морозив отих квітів. Але єсть і такі зіля, що ростуть на студені. Ото зіля м'ясисте, кєрваве, що по ледових горах небові кров показує.

А в маминім гробу лишився мій сміх і певне там із нею смієся.

Наробилася коло мене, набідилася. А тепер я для неї працюю. Мої чувства і моя фантазія лишень на єї послузі. Я так довго буду працювати, аж єї гріб замкну у своїй голові та й тогди вона ме мати найкрасшу могилу.

А ще одно я роблю. Вириваю з корінем мое прив'язане до землі, бо воно мене путає. Не дає підлетіти. А ще освобожує мене від терпіня. Вона, моя земля, не знає, як я мучуся, коли єї кавалочок лишаю та йду далі. Вона не здригнєся, а в мені кожда кісточка болить. О тепер я так хотів би походити по ній і поглянути, як міліони рівчиків гуторить по ній пісеньку на надію весняну. І я баную за нею, а вона нічо не помагає мені! А повинна, бо я єї дуже любив.

Робіть іменини Гені в Стецевій, бо так належиться, і напивайтеся за здоровле всіх нас. А я Вас там досягну моім жалем і зрадуєся.

Пишіть богато і зчаста. Як наша дорога виглядає? До Параски поїдьте, як добра дорога. Пишіть щодня.

Здоровлю всіх Вас.

В. Стефаник.

205. ДО О. К. ГАМОРАК

Краків, 27. II. 1900.

Дорога товаришко!

Я тепер нікому не говорю компліментів, бо я не годең, я ніколи так добре правди не чую, як тепер, і вже як хто повинен з нас гніватися, то я. В житю, не в хмарах, в світлі сонця, не під сяєвом блудного місяця — Ви мені найблисші. Затямте собі се — і не гнівайтесь.

Ви будете обі з сестрою і я бажаю Вам того, аби в цілім своїм естві Ви почули весну. Ото чудесне чувство най Вас опанує, що з-під смутків і журб і брил запеклого болю виростає як квітка з-поміж студених скал. Ви на ту квітку поверніть свої очі і радуїтеся нею дуже. Вона виростає у кожного чоловіка з весною.

В одного вона червона, як кров, і м'ясиста, у другого вона блідонька із синими жилками по блідому.

Ви гляньте довкола себе, по селі, поза леваду аж під „вивіз“, і йдіть обі і, мене нагадуючи, глядіть на ті квітки. Вони ростуть зі всіх серць, що поза поріг на сонце виходять. Дивіться, дивіться замість мене і на хлопців, і на дівчат — на всіх. Подивіться широко очима і глибоко серцем і радуйтеся замість мене. Ви вдасте, мусите вдати так, як я! А моя квітка, мое зіле надмогильне, виростає — несміле, жовтаве, виколоється з гроба. Росте воно, як скарга, як великий закид могилі, що на ній ему приходиться весну зустрічати. Виросте для прикраси могили.

Дивіть же ся на ті квіти і мене нагадуйте, а я Вас.

Від Морачевского ніякої висти не маю, він пише дуже гарні листи та за патороч свою не згадує. Я не питаюся. Якщо буду знати, то скажу.

На великдень їду до Даниловичів і там побачимось.

Здоровлю Вас обі.

В. Стефаник.

206. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Краків, 28. II. 1900.

28 лютого 1900 р., Краків.

Добра товаришко!

Коло мене нема нового нічо, аби писати. Лиш самотність та й туга за минулим. Волочу себе за собою як трупа. І здається, що ніколи я не зазнав ні тепла, ні потіхи. Переходив з одного місця та на друге, а того, що мені було найкрасше — минав. Та й жаль за тим. Жити треба якось — нема ніякої охоти і сили зробити тому дрантю кінцець.

А банував, що з Вами не міг побачитися — все би сказав кілька слів до чоловіка і мав би з того вдоволення. А так, бог знає, коли побачимось. Леся Українка не писала нічого, та й добре зробила, бо що ж я би їй міг написати? А на той її відчит я цікавий. Друкуйте борзо в „Буковині“ і пішліть до мене. Гроші держіть у себе, бо то Ваші — не мої.

Та й будьте здорові, бо я кінчаю лист, хоча хотіло би ся з Вами поговорити.

В. Стефаник.

207. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Сего вечера я дуже самотний, Філіппович хорий і буде мусіти їхати додому — а я лишуся сам, саміський. Сижу в моїй хаті за містом і людського голосу не чую. Чути лишень гоміт огню з печі, такий самий як з грубки в Русові. Промовляє до мене той гоміт м'ягонько, по-домашньому, і я ще більше чую самоту.

Пишу до Вас, аби говорити з кимось. Коби Ви тепер були в мене, як би я тишився. Посадив би-м Вас на рожеву канапу, дав би-м Вам яблук, і молока, і булок, бо лиш сим міг би-м Вас гостити, і просив би-м Вас, аби-сьте багато оповідали. Я би слухав, не наслуховався...

Нагадуєся мені одна весна — давна, давна. Я мав у пазусі від мами яблука, і сир, і хліб. Стояв-єм коло воза, а мама кропила свяченою водою воли, віз і плуг на возі, і тата, і мене — бо перший раз з весною ми вибиралися в поле. Я перший раз йшов робити весну. Я сидів з татом на возі і їхали-м в поле свіжими дорогами, що ще ніхто ними від осени не їхав. Тато казав: „ти, вже великий, вже меш зо мною у поле ходити, а за то д'великодню я тобі файний капелюшок кепетровий і черевики куплю, будем робити та й будем мати...“. Я тогди дуже поважно брав свою великість і чув вдоволене неописане. Цілий день я погонив — мука була, плач був і сварка. Вечером я вертався додому і чув свою виспність над моїми бідними ровесниками, що їх тати не мали волів, ані поля, ані плуга. Мама мене привітала, як парубка. Дала вечеряти і наказувала Марії, аби мені більше дала яєшниці, бо я роблю. Марія лишила більше, бо була добра. А потім мама подарувала мені „очинаш“, бо ноги дуже боліли, і постелила мені і перехрестила мене і я спав, спав...

А нині я не роблю весни, лиш дивлюся на весну. Марії нема, мама вже не дає вечеряти і не стелить постелі, і не хрестить. Один дужий тато лишився такий самий...

І так мені самотно аж страшно, лиш огник в печі миготить, як той ярк шумить, що я з него воду пив як орав з татом. Причуваєся мені пісня якась давна, затерта в пам'яті, як коли би мамина пісня до сну. І я чую, що-м лист відірваний і кинений на море тихо і безкрає, і чую безсилність свою і тугу велику, довгу і глибоку.

Тяжке є мое терпінє — не знаю, як виглядає наша хата тепер і не можу побачити ні мої мами, ані милої. Не знаю, яка моя земля і яке небо над нею і в терпіню своїм з'ображаю собі, що є чорні як мої думи.

Ой, як би я радо посадив вас на рожеву канапу, як би-м щиро поклав перед Вас всі мої гостинці і як би-м дивився лагідно очима своїми на Вас. І Ви би говорили, а я би слухав не наслуховався.

Неділя, вечір.

Ваш

В. Стефаник.

208. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

По Вашім листі мені здається, що я Вас усіх, Вашу хату бачу-таки перед собою, і болюче і дуже того чувство, що Ви таки дуже далеко.

Ваш лист такий дуже добрий, що він мені трохи радості приніс зі собою.

Вчера я дав собі оба мідгали вирізати — що там було, то-м не питався. Казали лиш трохи полежати. Зі Львова мене горло дуже боліло, бо кілька ночий я там по шинках висижував.

Я часом забуваю, що мами нема, а як та страшна свідомість прийде нараз, та й мене розторошує. Я тому стараюся ніколи про смерть єї не забувати, аби мене так не мордувала.

Волі ніякої нема і їсти не хочеса.

Тут є Морачевска, але досить нудна, хоть добра.

Пшибишевському втекла єго жінка з поетом Бжозовским. Лишила єму дівчину, а хлопця з собою взяла, бо то, каже, не єго, а якогось маляра. Гарна потіха натепер і гарна згадка на минуле спільне жите. Тікаються як пси.

Філіппович цілком вже ослаб і поїхав додому. Як іхав та й дуже плакав. Смерть!

Шмігер ходить коло мене як сестра. І відки кілька м'яккости у тім твердім чоловіці? Душею то я блукаю по якихось нетрах, і серце б'ється о студені скали, і горяча кров цяпотить як вода. А то не вода.

Як би-м був такий моцний, аби-м стягнув той ковалок землі як полотню д'собі! То я би не калічив собі очий в далекій простороні і не просякала би із них туга як вода з трясавиці — я би гріб мамин із єї хати і Вас усіх мав близенько.

Але я ще такий жилавий, що все перенесу, лишень згорблюся і калікою буду. Напишіть ще що. Тішуся, що здорово у Вас.

Здоровлю Вас усіх.

В. Стефаник.

Чи Вам „Вістник“
II. ч. післати?

209. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Я дістав усього не повних 100 злр. — 45 як був у Вас, а 50 мені прислали. Тутки наростло скільки довгів, що я, поплативши все, тепер маю кілька ринських на харч до кінця місяця. Так оже справа стоїть, що сего місяця крім того, що-м Вам дав 30 злр. і Вашій жінці 10 злр., не можу більше дати. Хоть як мені кроваво се писати, та й мушу!

Я тепер лагоджу більше новел до „Вістника“ та й де за місяць знов від них возьму трохи гроший, тогди і дам. А тепер не годен ані Вам дати, ані жінці. Не годен.

Ваша пані на другий тиждень коло п'ятниці буде зо всім готова. Борше ні. Каже, що слаба і спати не годна. Я і сам бачу,

що дуже бліда. А зрештою досить добре. Zwoliński казав, що аж під осінь може взятися видавати „Also sprach Z.“¹. Лишень казав, аби-сьте наперед від єго сестри взяли дозвіл на толкованє і від Nauman'a в Липску право на виданє.

„Życie“ сперлося, бо нема гроший, і нічо не знати. Я там був і казав, аби Ваші рукописи не стратили. Przybyszewski був хорий, потім піднявся і був досить веселий. Лишень гроший не має ані трохи.

Я все дома; а по обіді йду до Вашої пані. Поговоримо, порозгадуємо за Вас та й розходимося. Та й так.

Я ще ні відки не дістав щось веселого — все смутне. Так мене душить, душить. Але я не дамся.

Ваш

Василь.

210. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

6 березня 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Нині я післав до п. Nietzsche-Förster рекомендований лист — Ваш і Пшибишевского вкупі. До Nauman'a радив Пшибишевский не посилати аж прийде відомість від Förster-Nietzsche. Ваш відчит лишив у Пшибишевського, аби переглянув і сказав, де дати. Він хоче до „Krytyki“. Переклади разом з листом Пшибишевского посилаю до „Wiener Rundschau“. Нині піду до Gebethner'a і з ним рішуче полагажу — с'як або так. Лист до Nauman'a у мене.

Василь.

211. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Коби я почав до Вас писати у таку дуже щасливу годину як давно. Писав я до Вас та й писав, а як виріс під крильми Вашими, як нагрівся та й утік, та й людям писав. А Ви не гнівалися і тішилися зі мною до купи. А тепер мені знов студено стало і я до Вас знов утікаю. А Ви мене приймете.

А як мами не маю, то Ви будете мені так, як вона була, що будете мені все прощати, все...

Я тепер такий дуже самотній. І на мене падає чорна хмара з якихось великих крил. Та й закриває все [...].

¹ „Так говорив Заратустра“ (нім.) — твір Ніцше.

Я очима гляджу у ту далекість за мамою і очі собі покалічив, і голову збавив.

Ви, відай, одинокий, що я Вам за все кажу, а Ви до мене смійтеся, бо вже ніхто не хоче.

Тут мені досить добре, бо-м сам.

Ваша жінка просить Вас, аби-сьте єї не ставляли терміну до здавання, бо каже, що аж на другий тиждень буде зо всім готова. І татови напишіть, аби не писали неприємних листів. Я і сам вижу, що борше Ваша пані не годна. Бо не спить, бо має дуже багато неприємностей, і найліпше, як не будете єї ставляти часу. Може на місці п. Jadwigi кого другого возьмете. За решту в другім листі напишу.

Ваш
Василь.

212. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Я хочу доконче бути з Вами у Тернополі, не будете Ви, то і я не поїду. А як хочете мені дуже велику приємність учинити, то відтепер так собі уладняйте стосунки, аби-сьте могли поїхати.

Нині Морачевска врешті зістала доктором австрійським і поїхала. Морачевський був у Відні і єму афера станіславівска нічо не пошкодила. Я тепер борикаюся з пролетарієм сільським, з палієм, з анархістою. Пишу за него, а властиво за себе. Бо можна свої муки і розпуки класти кому-небудь на плечі, аби ніс межі людей, аби ними зівав на світ, як великою раною. Має то бути річ далеко довша, як я дотепер писав. При довших оповіданнях треба багато з'уживати сили на то, аби читача тягнути дальше. Отак вислуговатися я дуже не люблю, і буду старатися „льокайство“ зредувати до мінімум.

Хто знає, чи я буду годен сю річ довершити так, як хочу. Я не можу цілими днями дрожати в горячці, ані не можу мозгом так обертати, аби видіти все і найменшу гримасу пролетаря. Я такий дуже змучений, і сам, і без нікого. Чи Ви вірите, а я ще з дому листу не одержав. І не їдьте до Русова, і не питайте — найзападуться. До Параски поїдьте і напишіть за них.

Будьте здорові і пишть зчаста і багато.

Ваш
В. Стефанік.

213. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Березень 1900 р., Краків.

Єдиний друже!

А як наша дорога зійдеся до купи і як одною будемо йти, то вона буде угинатися під нами як полотно. Я зіпруся на Вашу руку і буде мені хоть раз легонько.

Я на своїй дорозі вже здавна Вас виглядаю, а тепер Ви прийдете. Я до Вас свої думи і всі найкрасші слова як голубів посилаю. Видиться мені все, що вони злітають на Ваші плечі та за мене нагадують. Нічо не лишилося мені, лишень один Ви, та до кого я їх буду посилати? Отих моїх голубів, хто їх пізнає, що вони мої?

Ви навернете на мене сонце, бо воно тепер поза мене падає.

А хоть сядемо на роздорожю, то підемо разом, бо не виберемо собі інших доріг.

Я Ваш на кожній дорозі. А Ви будете все той найсильніший і найкрасший мій приятель.

Przybyszewski казав, що дасть лист до „Rundschau“ і до „Athepeum“. Strumień каже, зійшов на ніщо і не варт до него писати. Завтра казав, що дасть. Gebethner казав, аби дати єму всі толковані новели чисто переписані, аби подавав до цензури. Як не можете самі, то передайте їх до мене, то тут переписешся і подасться. Казав, що лиш тому Вам звернули, що цензура не приймає помазаних рукописів.

Ваш
Василь.

214. ДО О. К. ГАМОРАК

*Березень 1900 р., Краків.
Вівторок.*

Дорога товаришко!

Ви мусите мені вибачати, що я Вас кілька намордував, що виливав кілька турбот своїх на Ваші плечі, аби і Ви двигали, і що верещав, як мала дитина, аби Ви мене забавляли. Я того більше не зроблю, до Вашого тягару не буду докидати ще і свого каміня. Я всі ті болі і смутки і розпуку ховаю для себе, або ліпше я їх кладу у гріб, викопаний у моїм серцю. Я так багато потратив, що всякі сльози і крики є смішні, мої утрати, то є серце, переїдене смертю, то є серце, затроєне життям, то є серце, згорене безнадійністю. І не треба показувати єго найдоросшому чоловікові, аби єго затроювати. Я сижу на роздорожю: в один бік веде дорога до пекла, але вона мені не страшна, а в другий йде дорога до неба, але вона мене не манить. І щасте, що я маю ще кілька сили, що всю їдь і тріло не викидаю із себе, бо відай би-м всіх людей затроїв. Я хочу бути як інші, хочу говорити і не обливати нікого туманом розпуки. А Ви одні будете знати, що я гріб маю в самім серцю і ношу єго поки буду мочи.

Я Вам сердечно дякую, що Ви затрудилися до Параски. Яка шкода, що єї не було. І швагра не було?

А ще прошу Вас, аби-сьте доконче були у Гані на великдень, а як не будете, то напишіть борше, бо і я не поїду.

Сими днями укажешся „Камінний хрест“ у цїлій збірці. Зараз пішлаю.

Цікаво тепер виглядає наша Русь [...]. Мужики збираються до Канади, бузьки до нас і ластівки. Добре, що хоть вони ще приходять.

Що чувати з Матейком? Певне ладиться, аби який „хліб“ ймити в руки. Ой, той хліб — у поті чола. Я пишу, пишу... Книжок незабавки напшлю Вам на цілий рік.

Пишіть багато і борзо.

Ваш

В. Стефаник.

215. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Я дістав поздоровлене з весною від Вас і від Олега Вашого. І я Вас поздоровляю, моя Ви сестро добра, а, поздоровляючи, біжу на той мій кавалочок землі і оглядаю его зі смутком і йду з Вами під руку і оповідаю Вам свої смутки, а Ви як мила сестра проганяєте їх від мене і ми йдемо, йдемо гет аж за село. Я не хотів би ніколи покидати ні того кусня землі, ні Вас. Бо не найду я вже приятелів ліпших як Ви, ані красшої землі як наша. Тужу за Вами. Я пишу тепер, крім малих новел, і драму. Як вона вдасться, то буде велика утіха в нашім кружочку. До „Вістника“ післав-ем дві новели — „Мужичку“ і „Палія“. „Палій“ є довший образ сільського пролетарія, він мені не вдався так, як я хотів, але більше я не хотів над ним робити і післав его.

Франко не вдоволений, що мене якийсь чех похвалив, і написав таку нотатку, що не знати, хто фальшиво нарід піймає, чи я, чи той чех.

В Перемишлі директор Цеглиньський 8-го в неділю буде читати відчит „Оповідання Василя Стефаника і наше жите“. Може я поїду на той відчит, хоть дуже воно прикро світити лицем перед публікою, котра допитливо буде глядіти і все глупости буде собі гадати. Пані Severin з Парижа хоче перетолкувати моїх новел на книжку і видати в язиці французкім. Др. Сіменович обіцяв давати переклади англійські. В „Humanité Nouvelle“ є дуже прихильна згадка за мене, у Варшаві толкують багато на польске.

Я пишу Вам осе тому, що по інфляуенції я такий збитий, що писати не годен, а хочеса писати до Вас. Пишіть до мене, моя добра. Все пишіть.

Ваш

В. Стефаник.

216. ДО О. К. ГАМОРАК

Березень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Ви знаєте, що я тішуся тим, що мене не забуваєте, але чому не пишете? Тепер я до нікого майже не пишу. Сижу спокійно, не „уділяюся“. То ж Ви пишіть. Часом мені здаєся, що от, от та й ті люде, що я з ними хочу бути близько, відхиляться від мене. Я тоді терплю дуже, але згоджуюся в будучности з тим. Такий час і вік, що треба до того приготувитися, хоть воно дуже болюче.

Ціле моє жите гляділо на мене дивними очима, — сумними, неясними. Тепер ті очі розширилися, помутніли, знерухоміли і глядять на мене, як на щось мертве. Десь з глубини добуваються ясні, блискучі, щирі очі, але то спомини по мамі. Нема у мене ні радості, ні надії — лишень спокій сонних хмар отих, що бовтаються по небі і дощу з них ніколи нема і громів не кидають.

Та тому пишіть, та тому жиймо близько, близенько!

Я працую дуже багато і роблю багато, бо то успокоює. Яюсь при роботі нагадався мені один наш артист — музик чи композитор Бортняньський. Его у нас за політикою забули, але в Парижі на концертах співають. Він як скомпонував один псалъм, як переграв на фортеп'яні, то чув таку абсолютну радість і таку відвагу, що взяв ніж і заткнув собі в серце. Коби коли почути таку силу самого себе!

Чи будемо в Тернополі, чи нас приймуть і будуть раді?

Пишіть, що дієте, чи здорові-сьте дома, що робили-сьте в Коломиї?

Ваш

В. Стефаник.

217. ДО О. К. ГАМОРАК

*Березень 1900 р., Краків.
Вівторок.*

Дорога товаришко!

Сам не знаю, чим я Вам дякувати буду за то, що-сьте нашу Параску відвідали. Мені так мило, що вона є і що єї не зле поводитьсь, яюсь мені відрадніше, що є вона подібна до мамі. Стократ Вам дякую за тоті відвідини.

Наші плани на великдень, відай, не вдадуться. Як буду у Морачевських, то відти Вам напишу, що зроблю. До Вас поїхав би-м та не хочу бачити зблизька Русова, — я боюся его. До Трійці не поїду, бо Калитовський мені тепер щораз більше не подобаєся. Я готов повірити, що єсть по землі такі люди, що є цілком злі і гупі. Калитовський так мені на око виглядає. Найрадше ще поїхав би-м до Плешканів, та до них комунікація страшна. Може

Квітень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Ви того може і не піймете, як я Олегом тішуся. Я чую щось із батька в собі, щось таке, як би він був мій. Чую щось із смерті в собі, що ото є наступник і надія, що по смерті буде мое господарство далі платити податок крові. Кому? Землі, тій ненаситній, що дає смерть і жите. Чую як сухому пневи є добре і весело, що зелене галузе шелестить по ній, що цвіте, що воно ближше до неба і що далше видить. А ота пісня, що є ліс спадає, — вона є власність отих цвітучих галуз, пісня, що з ліса спадає на поле, хмарками чорними по золотих ланах тихонько співає, спадає на білі ріки і морщить їх у чудні десені і підноситься до гір і з синою млою зливається в тугу, а далі летить на море і борєся з твердим, камінним берегом і гризе его для простору. Я бачу навперед себе ціле покоління таких молодих сил, що будуть як орли облітати нашу країну і шукатимуть для неї простору. І через то я рад, що-м першого побачив, і через то я так зрадувався Олегом. Але і жаль мені его трохи. Буде двигати у собі всі наметности свого народа, буде плакати усіма сльозами, що падають на его землю, буде торгатися як звір на ланцюзі і проклинати буде і плювати кровєю, а може і радуватися під такт звуку своїх оков. А люди будуть дивитися на него, — і будуть лишень тішитися, що от дав бог нам талант, от ми порівняємося з Європою, от що в нас є. І хотів би-м, аби серед отих безкраїх мук, бо і радість его буде мука, аби був один чоловік, щоби его любив як чоловіка. Аби не любив его таланту, бо то є річ осібна, більша і незалежна від чоловіка. Аби той чоловік держав его хоть хвилину на землі, аби він відпочивав при ній, заки знов найде та страшна мука, що кине его у гирло твореня нових доріг, нових ідей для своєї землі. Аби коло такого мученика був чоловік, як мама добрий. Осего я жичу Олегови на ту страшну дорогу.

Нумер з „Зарібником“ пришліть зараз і пишть багато.

Ваш

В. Стефаник.

220. ДО О. К. ГАМОРАК

Квітень 1900 р., Краків.
Субота.

Дорога товаришко!

Тато знають, що Віктор взяв гроші з каси, і казали ему, що він заслугує на кримінал. Ви обоє обрадьтеся, як маєте говорити і рішіть річ, а мені напишіть про рішене. Ви не можете ліпшої стежки найти, як через мене, а здасть Віктор матуру, та й тогди скажесь. Не бійтесь, тато мене так дуже не будуть винуватити, бо

зробимо так, що я лишень з Вами побачуся в Коломиї. Ви з Трійці під'їдете до мене, а я зі Львова до Вас. Ще маємо час. Чи Віктор писав Вам що в справі тих грошей, що був взяв з каси без відома тата? Я хотів би-м якось того перебрати на себе, а то тим більше, що я Вам в р. 1900 завинив кругло 300 злр. Подумайте, як би зробити?

Не можна весни дочекатися. Час такий якийсь непевний і впливає якось дивно. Я не годен нічо одно робити, так всяке в голову забридає. Я був через дві неділі трохи поправився та інфлуенца забрала увесь доробок.

Отепер дивлюся по своїй хаті і усміхаюся на саму гадку, як би мені любо було, аби Ви тепер з'явилися і сіли собі на канапу. Говорили би-м до вечера, а з вечера аж до рана. Так люблю з Вами говорити.

До мене в переїзді зголошуєся багато русинів і клопочуть голову [...].

Чи дістали-сьте 2 книжці „Камінного хреста“?

Пишіть багато і борзо.

Ваш

В. Стефаник.

218. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Квітень 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Я хотів бути у Вас у Львові в неділю, але як Ви їдете до Болехова, то я приїду у вівторок. Я не писав тому, що нема що писати, а так нарікати або біситися — воно не варт.

За адресою „Врача“ я ходив два рази до адміністрації „Przegląd“a, а вони мене вислали до д-ра Рачинського і сего я не застав. Ви адресу „Врача“ дістанете зараз у Павлика, бо до него приходить.

У Шибишевского я бував мало, бо там була його жінка і він нікого не пускав. Тепер жінка его поїхала до Парижа і я вже раз був. Казав, що „Na drogach duszy“ післав, але, відай, не післав. Дівчинки його я не видів, мабуть тота червона наймичка держить єї в кухні. Якоїсь біди кільки є у тоті хаті, що забуваєся за дитину. Воно бідне десь у куточку собі сидить і ніхто за него не питає. Я ще буду у Павлика та й дотисну.

З толкованих новел дві будуть в „Критиці“, а дві у „Naprzód“. З „Życia“ я взяв „Сама саміська“ і „Вечірна година“, а „Портрета“ не могли найти. „Сама саміська“ лежить у мене, бо була вже уміщена в „Критиці“ в перекладі Stena. За німецькі переводи нічо не чути.

Ви напишіть, коли вернетєся з Болехова, аби-м Вас застав дома.

Ваш

Василь.

Ви їх знаєте — вони все щось найдуть, аби я був добрий. Але спішіться, бо час, і говоріть самі з татом, бо Віктор може запутатися. Потім мені напишіть, що-сьте говорили, а я в листі до тата якось ще ліпше Віктора обмию. Так має бути, бо інакше зле.

Я Вас прошу приїдьте таки до Тернополя. Я дістав відти два запрошення — від Вітошинського і Даниловича. Вітошинський вперед мене попросив і я мушу в него мешкати, а до Вас буду ходити та й ходити. Данилович пише, що Ви будете і Віктор, і Мартович. Приїдьте, мої добрі, конче приїдьте. Я хочу так говорити з Вами, — мені буде легше.

Вчера якась біда мені сталася, що я цілий день сидів на кріслі у якимсь півсні. Сей день минув для мене несвідомо — мене добрі люди пильнували. Я їх не видів і не чув, аж на другий день збудився вже чоловіком. То була така утома по дуже інтенсивній праці. Тепер з тиждень не буду робити.

Приїдьте, мої добрі.

Ваш

В. Стефанік.

221. ДО О. К. ГАМОРАК

10 травня 1900 р., Львів.

Дорога товаришко!

Лишив-ем поза собою Вас усіх і зелені поля. На двірці у Львові я собі погадав, коли я перестану пересідатися. Чи се може того місце, що я вже его не лишу. Котре воно, де воно того місце, що я на нім остану? Чи є для мене таке місце? А в тій хвилі пересунулося переді мною ціле мое жите, як чорна стяжка — таке жите. На маминій трумні була прибита така стяжка — навхрест. Чи не воно, мое жите, на тій трумні? Потім я поїхав у гуркіт міста. І знов погадав-ем собі, чи довго я тут буду зазірати людям у руки — за грішми? Чи буду знов терпіти встиду такого, знаєте, маленького, як Вітошинська. І станув перед моїми очима наш давний пес, як він милосердно дивився на нас, як ми дітьми хліб їли. Потім добрі Морачевські, кава, запити, оповідання. Тепер лист до Вас. Морачевська дала файний папір і здоровить Вас усіх сердечно. Тато як їхали, то забули тут тютюн за 17 кр., я його курю тепер.

Здоровлю Вас усіх.

В. Стефанік.

222. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

16 травня 1900 р., Краків.

16. V. 1900.

Добра товаришко!

Не був я у Кракові три тижні і зараз мене Ваш лист не дійшов і зараз я на него не відписав. Їхав я на великдень межі люде, бо яковсь воно було тут сидіти. Був у Тернополі і Львові і правду аби сказати, то не закрівся, а як коли б ще гірше засумував.

Вашим листом я зрадувався, бо ніхто до мене так не пише, ну так горячо, гарно. Я не можу собі місця найти, не знаю де поїду, де зіпруся. Може поїду на Україну, може до приятелів на село. Бо певно, що до Русова не заїду, бо не можу.

А що я пишу? Я би волів найліпше нічого не писати. А пишу тому, аби залізи в щось, аби загребтися. Роблю тепер над драмою і пишу коротенькі образочки. Все хочу на осінь злагодити. Ну, і потрохи роблю над екзаменами.

Я забув усі гарні слова, повилітали з душі, як птахи, і лишили мене навіть вони. Я би Вам за лист такий дав все, а написати то я не годен — відвик. Писати я до Вас буду, а коли ми здиблемось, коли себе повитаємо, то я не знаю. Вірно, що ще здиблемось і поговоримо.

Я хотів би-м Вас побачити у моїй хаті у Кракові. Посадив би-м Вас на рожеву канапку, дав яблоч їсти і молока напитися і: говоріть, моя добра, гарно, шовково, дзвінким голосом. Хотів би-м.

Та пишіть до мене.

Здоровлю Вас сердечно.

Василь Стефанік.

223. ДО О. К. ГАМОРАК

Краків, 23.V.1900 р.

Дорога товаришко!

У маю, навесні, як ночі ясні і соловії, — я терплю. Дістав-ем таку вість, що мусів-ем махнути на свого тата і на Русів. Болить воно дуже — лишатися отак без нікого і нічого.

По голові проминають думки преприкрі і скласти їх до купи — страшно, а дозволити їм як брудним онучам проганятися по мозгу — гидко. І спляю день і ніч, бо-м не годен, як давно, поботори нового червака, що хоче точити.

Ще від найменшого хлопця все, що здивав-ем по дорозі, все хотіло мене звалити і в болото затовмасити. Я все бажав собі великого тепла, цілого сонця, — а все чув студінь погорди і злости. Але я мав гарну, чорну одіж смутку молодого і загортався, і тепло мені було. А нині та одежа подерлася з надмірного ужитку, і я зморожений і голий на студені. Бо нині все нараз хоче мене відумерти і лишити самого.

Так якби-м не мав черепа, якби мозок був нагий і якби на нім наліплено слизького, теплого болота — так багато бруду світ мій мече мені на голову.

І весна мені не приносить радости і глядить на мене, як на страченого конкурента. І сумно, ой як сумно!

І тому я Вам так довго не писав, що не можу я тепер писати, хіба бризгати болотом.

Ото написала О. Кобилянська лист і кричить, руки ломлючи, що єї недобре, що дуситься, — але кричить ще сильно з тої своєї нори. І благає приятельської руки, а приятелі спаралізовані від серця аж до рук.

Нині Вам післав до Тернополя Чехова і Ібсена, сего послідного передайте Гені, бо просить через Олега, аби післати.

За фотографії пішло гроші, бо не хочю, аби за Зоньчину фотографію хто платив. Фотографії як у Вас, то пішліть. Мав їх викупити чоловік пані Олімпії і тому я не послав. Здавши іспит, бавтеся і за мене напийтеся. Добрим Даниловичам мій поклін.

Ваш
В. Стефаник.

224. ДО С. А. КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ

Краків, 25.V. 1900.

Високоповажана пані!

Ви не погнівайтесь, що я справив до Вас Морачевского і сам ще пишу. Рад би-м Вас побачити, поговорити і тому так розчибаюся.

Є тут, у Кракові, Ваш великий поклонник [...], і ми, балакаючи за Вас, і не раз і не два рази щире бажали, аби Вас якось переловити як будете вертати до нас, і держати Вас у Кракові хоть одну днину. Морачевский привіз нам неповну радість, а я прошу у Вас повної. Напишіть, чи повернете до Кракова та й коли.

Я мушу виїхати на село коло 20-го червня [...]. Відай мені не поталанить привітатися із доброю кумою, із доброю товаришкою.

А чи довго будете у батька свого? Зазнакомився я з ним у Тернополі, як-ем там був на великодні. Та й мав-ем бути у тата, але заскоро мусів-ем поїхати і не побачив Вашого села.

Чи добре Вам і сестрі Вашій? Напишіть, коли ласкаві, якби не якби із тою кумою до купи зійтися.

Сердечно Вас низьким поклоном прощаю і Вас і сестру.

Василь Стефаник.

Kraków, ul. Lubicz, 38. I.

225. ДО О. К. ГАМОРАК

Краків, 28.V. 1900 р.

Дорога товаришко!

Я є в сій хвилі в дуже декламаторським настрою і хочу Вам декламувати. Ви знаєте, що я часом люблю набирати на себе позу все-терплячости і всеболючости. Тепер ніч пізна дуже, а я, як вертав додому, то мав таке на гадці. Чому приходять на мене такі години, що я рукою не можу махнути, аби не згадати якогось терпіння руки чиєї, що схилитися не можу, аби не почути якогось болю чиєгось поперека, очима глянути не можу, аби не почути якихось очий, що гляділи голодні на щось і т. д., і т. д.?

Ну, лан. Стерня до половини вже сива. Бур'яни ще зелені, але тверді, як камінь, дикі. Лан чворогранний.

Я его вижу перед собою. І йде дорогою баба. Баба собі в полатаній обгортці чи гобортці.

Бачу навіть сині нитки і береги, латки грубі.

І болить мене в мозку щось і я ратуюся тим, що веду бабу на лан. Мусить вона йти на лан, бо мене голова розболить, я дуже неспокійний.

Баба переступила з дороги і станула на лану. Смішно' мені. Така маленька баба — на самім краєчку великого лану! Скидає гобортку. Глядить по лану, межею.

Очи її натугою запливають. А я чую біль у своїх очах.

Чи є ковінки? Коби назбирати півну гобортку, але так, аби кінці її ледво сходилися. Нехай би і плечі тріскали!

Мене так болять плечі і вухами чую шелест ковінчок у гобортці. То таке немиле, як з головок ковінкових земля, персть, по п'ятах сиплється.

Є ковінки, старі очі добачили їх. Баба йде. Коби богато. Ідучи, надібає колос вже чорнявий, надгнилий. Ховає у пазуху. Пече у шкіру, коле.

Я такий неспокійний, уф! Йде баба і знов колос. Хиляється. Єі болить попереки.

А мене ріже у поясі. І знов колос у пазусі.

Перша ковінка трохи присипана намулом. Оббиває до землі, аби глину стрясти. Рука так дуже млаво гойдається у суставі, як у дуже змучених людей.

Я не годен палиці нести, бо моя рука таки така дуже млава лишень гойдається.

Але йде поліціян, сам як палець. Вигонить мені бабу з голови і лан, і колос, і ковінки.

Але я, відай, терплю за тоту бабу — гадаю — а та баба, відай не терпіла, а може. Декламація нервів або новеліста, що хоче новелу написати. А може воно є не декламація...

Та будьте здорові.

В. Стефаник.

226. ДО В. К. ГАМОРАКА

Травень 1900 р., Краків.
Субота.

Дорогий товаришу!

Я тепер майже до нікого не пишу, крім до Стецєви. Не тому, що би-м не мав часу або не хотів, але тому, що тяжко мені тепер писати. Мені що іншого в голові, мене друга „бідка“ тисне, а людей друга. А так стати і скаржитися чи нарікати — негарно, бо то по-жебрацки. А до Вас тому не писав, що добре знаю глупе врем'я перед матурою і не хотів Вас з того глупого настрою виривати. Бродить аж вийдете.

Я Вам дякую, що Ви мене і слова мої любите. Любов чи запал до когось або до чогось є нині на Русі річи проскрібовані. Час у нас тепер настав критичний — аналіза. Такі часи всюди були

прикрі і в нас вони прикрі. У таких часах багато людей нищиться морально, бо не кожному хочеся і можеся злобно реготати, а на запал не стає відваги, бо він смішний. І тому у нас так багато родиться літератів, що кожний хоче своє слово сказати, але прикрити штукую, бо просто сказати отак, як люде, не можна. Розкрити-кують, рознесуть на порох і, по правді сказавши, то треба нам більше люцких слів, як усіяких повістий і новел. Сходитесь з чоловіком кілька років і ніколи єму не скажете правди, але студіюєте, берете на папір і так свої гадки висказуєте. Така крута дорога всіх мучить і потрохи деморалізує. Нема тої безпосередности, лицем до лица, яка правдиво зводить людей до купи і креше силу із них і запал. Всі ми затроєні щурі, що пишуть новели. І тому Ваш лист, як щирый, може мене трохи потішити, що ще є молоді люде, що з собов не встидаються говорити як люде незатроєні, але близькі і правдиві.

Ано, здавайте матуру, та збираймося до гурту, та зачинаймо на Руси нове поколіне. Таке поколіне, що весело і невинно зможе з собою жити і мати пошанівок до праці один другого.

Нанишіть карту, чи взяли Вас до войска і поклоніться знакомим.

Ваш
В. Стефаник.

227. ДО К. ГАМОРАКА

5 червня 1900 р., Краків.

Дорогий добродію мій!

Я за грішми. Дотепер брав-ем у Ользі і багато-м єї винен, а тепер хочу у Вас взяти, бо ні сюда, ні тудя. Я тепер на чистім бурку. Грошеві мої стосунки представляються так, що аж від октябрю Товариство Шевченка буде мені платити місячно 50 злр. і буде всі доходи від редакції „Вістника“ і зі спродажи книжок забирати. Се добре, але нині зле [...].

А тота мама, що вмерла, що йдучи раз на все із нашого подвір'я і мене на все відти взяла, вона лишила мене без біля — бідна. І поки що буде, поки я пенсії буду діставати, я Вас прошу позичити мені 50 злр., аби-м мав чим виїхати і на себе що покласти. А як я віддам? Я, бігме, не знаю. Можу вам віддавати щоквартал 10 злр., можу при кінці 1901 р. віддати разом.

Ви не маєте гроший, — я се знаю, але може би яку зделку. Як можете. А за позичку не кажіть нікому, хіба одній Ользі. Гадаю сидіти до октябрю у Івана в Чортівци. Там виготовляю дві книжці до друку і верну до Кракова.

А я так сам собі прихожу, якби-м видів себе дуже самотного і дуже бідного, але так якось не годен думати над тим, що не бачу тої нужди, в котрій я ніколи не був.

Цілую Вас сердечно.

Василь Стефаник.

Дорога товаришко!

Не маю я Вам що писати. Я лишень трохи чую крізь Ваші листи близость нашої землі і тому Ви все пишіть до мене. Най вона у мой гадці не пропаде і не засунеся поза хмару моего смутку.

Я не люблю ніякої зміни, не люблю, аби мое подвір'я ставало спомином, не хочу, аби став наш відсунувся від мене аж на той світ до мами, не можу не плакати, як бачу, що ручники моєї мами друкуться і бачу той страшний, страшний час, як я щоранку не буду утирати лица єї ручниками. Ненавиджу ту траву, що десь росте на маминім гробі, бо хоче слід єї затерти.

Не стерплю того часу, що прийде і застелить пам'ять єї усюди і у мойм серцю. Чикаю того часу, як найбільшого ворога, і не дамся єму.

Пишіть до мене щодня. Добре? Щодня! Я так дуже потребую, аби Ви писали. Дуже, дуже!

Десь за тиждень я відси іду до Львова, а зі Львова до Івана. А Ви до Івана мете їхати і довго сидіти? Довго?

Я продався, знаєте, русинам за 50 левів на місяць. Я їх так не люблю, я їх ненавиджу за слабість, за плаксиві слова, за говорені сльози — буду їсти їх хліб солений, хліб паріасів. Мушу.

Я Вам привезу ручники мамині, аби Ви їх поцерували. Добре?

Пишіть до мене все.

Ваш
Стефаник.

229. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Я до „Prawdy“ післав все то, що дістав від Вас, у мене нічо не лишилося. Може по дорозі, може в самій редакції пропало. Я на се зарадити нічо не можу.

Новела „Палій“ є списана живцем з такої ж драми, котру я хотів послати на конкурс, але знищив.

I. В хаті Курочки.

II. В шинку за містом.

III. В стайні панській.

IV. В хаті Палія.

Такий був розклад актів. Третій акт був найкрасший, але ціла драма мені не подобалася. Я не покинув гадки написати сю саму драму, але згоді, як буду трохи спокійний. А знищив-ем тому, аби нічим з давного не путати собі рук. Ви не гнівайтесь, що я Вам єї не прочитав, але то було під час слабости моєї мами і я тогди забував навіть за себе. Як вона горіла в печі, то я думав тогди лишень за Вас. Але я ще напишу.

Я вас дуже прошу, мої добрі, позичити мені тоті гроші, що я до Вас писав. Я без них нічо не годен.

Тепер мені вдалося помежи іншими новелами написати одну таку, що я сам з неї дуже, дуже вдоволений. А Вам вона сподобається найбільше, і я сим дуже тішуся.

Ваш
Василь.

230. ДО О. К. ГАМОРАК

Городок коло Львова, 18. 6. 1900.

Здоровлю Вас з дороги. Коло неділі буду у Пleshканів. Мартович Вас здоровить.

Стефаник.

Здоровлю.

Лесь Мартович.

231. ДО О. К. ГАМОРАК

23 липня 1900 р., Чортовець.

Дорога товаришко!

Пишу до Вас, бо-сьте найліпший мій друг. Правда? Я знов у іншій хаті. Вона пашить каменем, грубістю, самотністю і людий давно не бачила. Вечером до її стін коротко і уривано б'єся сотки комах, що наші люди їх називають: смерть. В темноті від тих ударів оживають бездушні стіни, а вікна дзвонять, якби кидав на них чорні сльози. Дуже добре кажу: чорні сльози. І брешуть наді мною той чорний рій, а я спати не можу і думаю. Думаю за той рій маленьких смертей, що брешуть за мною віддавна. Клали вони на лаву молоді мрії, молоді пісні, молоде слово, молоде чувство. Труновок я маю повне серце і обливаю їх теплою кров'ю. А по ночах вони отворяються і встають із них молоді мари, і розказують пімсту, і проклони, і сльози. І брешуть вони над моєю головою, і б'ють крилами у душу, і дзвонять чорними сльозами у серце...

І ще питання! Чи надовго мені стане місця на той цвинтар, чи не розіб'ють мого серця ті молоді мари, аби полетіти до раю.

Гірко, друже мій, бути собі гробарем.

А я пишу тепер. Часом то кров'ю ряди веду вперед і вперед, часом безкровними вже губами лиш шепчу і не веду далі рядів.

А часом то з-під землі вибухають співи якісь нелюцкі і затиснених долонь міліїони, або якась дуже сумна пісня. Або монотонія якась спадає із неба така, що все в ній вмирає і сонце, і звізди, лишень я один зістаюся. І тоді чую свою прокляту долю найліпше.

Чортовець, 23.VII. 1900.

Ваш
В. Стефаник.

232. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Липень 1900 р., Чортовець.

Дорогий друже!

Я від Вас поїхав просто до Чортівця до Пleshканів, і в них пробуваю дотепер. Додому я не їхав, бо не маю чого там їхати і ніколи там не буду. Ви, друже мій, не гнівайтесь, що я не пишу. Не хочу я Вам кілька своєї біди оповідати, бо було би Вам прикро. До Сторожинця я тепер не можу поїхати аж хіба у вересні, як покінчу свої роботи. До Стечеви також при кінці вересня гадаю заглянути. І Вам не раджу тепер там їхати, бо у Гаморака повніська хата внуків і Даниловичі з Тернополя, і вдова по синові з дітьми. Нема шпильки де пустити. Такі інформації дала мені Ольга Гамораківна, що отепер приїхала до сестри і показала мені Ваш лист. Вона ще просить мене, аби Вас поздоровити від неї і перепросити, що не відписала на Ваш лист.

Я лагоджу дві книжці до друку і доста роблю. Сі люде, що я в них жию, дуже добрі і мені добре. Не так добре, як тихо. Здається мені, що лиш така тишина може мені помочи. Чи будете їхати до Яворова? Чи-сьте всі здорові? Поклоніться від мене пані своїй і напишіть до мене. Я буду Ваш лист читати десять разів.

В Чортівці, п. Обертин.

Ваш
Василь.

233. ДО О. К. ГАМОРАК

Вересень 1900 р., Чортовець.

Дорога товаришко!

Ви знаєте, що я Вам дуже в душі дякую за те, що-сьте були у сестри. Я написав до неї і буду в неї 1-го октоб[ря] з Трійці. Писав до мене і тато і просив до Русова несміливо, з острахом. Я написав і до него і рішучо відмовив, бо чей же не можемо оба на нашім подвір'ю стати так, аби один з нас не впав на коліна. Я ще ніколи на коліна не падав, і тато мусів би се зробити передо мною, а тоді мав би-м і другий гріб.

У Чортівці мені сумно зробилося. З-поза грубої, сиріої одежі мого духа виповзують великі павуки з хрестами і снують над ним таку павутину, як коли би тото мала бути чорна крепа над трунвою мого духа. Я тих ткачів не потребую і вбиваю їх — та такі трупи падають мені в очи і мій ясний зір затемнюють.

І осінній вітер занадто скаржиться посохлими межами, і опавше листе заступає мені дорогу, і сіре каміня зимними губами цілєє моє серце, і густі мраки спадають на моє буйне волосся.

12 жовтня 1900 р., Трійця.

А моя праця посеред того подуху смерти тратить свої сильні контури, свою красу живої крові і свою силу наді мною. І тому я сподив свою руку лишень. Від 13-го с. м. я буду в Трійці. Мої добрі гази здорові і мають гадку вибиратися незабавки до Вас.

Ваш
В. Стефаник.

234. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

16 вересня 1900 р., Чортовець.

Дорогий друже!

Я Вам говорив вже у Кракові, що мені треба 100 ринських. Ви обіцяли мені позичити, і я прошу Вас тепер на 1-го октябрю прислати мені тоті гроші. Я возьму від брата і від швагра вексель і дам Вам, аби на всякий випадок все було в порядку. Мені тих гроший треба так, що я без них ані рушитися не можу, а сидіти довше по чужих хатах не можу, бо здурію. Я Вам винен 125 ринських вже, а се буде дальша позичка. Я не можу без тих гроший ніяк обійтись і Ви пришліть мені їх до Трійці п. Заболотів. Моя робота з писанням йшла досить тяжко, але тепер кінчиться, і я даю з початком октябрю до друку. Із своїм татом я не хочу ся бачити, а лишень буду у швагра. Коли Ви будете у Львові? Нині виїжджаю до Трійці.

Ваш
Василь.

235. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

29 вересня 1900 р., Чортовець.

Добра товаришко!

Ви не гнівайтесь, що я до Вас не відзивався. Моя душа мовчить і негарно було би до Вас відзиватися самими губами. Вона не раз і про Вас гадає, але так тихо, що ймити її голосу не можна і Вам передати.

Я тепер живу в нудній околиці і мушу писати. По цім думаю поїхати до Черновець, а потім до Кракова вибратися. До Русова не захожу, бо мами нема, а тато має другу жінку.

Що де діється серед наших людей, нічого того не знаю. Кожний, відай, має свого червачка, і носиться з ним, як я і богато других. Чи Ви здорові, що задумуете доброго? Я в октобрі даю книжку новел до друку.

Чи будете в перших днях октябрю дома? Повидав би-м ся з Вами і поговорив, а може би лекше стало, бо тяжко якось. Чи Стоцький здоровий? Я їду власне до него.

Напишіть дві слові.

В Чортівці, повіт Обертин
ад Коломию.

В. Стефаник.

Жаль, що Ви не можете приїхати. Як буду здоровий, то в суботу вечером о 6 год. приїду до Черновець, аби з Вами поговорити. Я тепер щось все хору.

Здоровлю Вас.

В. Стефаник.

237. ДО О. К. ГАМОРАК

19 жовтня 1900 р., Львів.

Дорога товаришко!

Осе я вже третій день колочуся по Львові. Здоровле мені не відмовляє доброї послуги. Віктора вислав-ем нині [...]. Як приїду, то его уряджу, як умію найліпше.

Продав-ем тутки книжку новел Видавничій Спілці за 210 зр., і се поки що буде моє удержане. Другу книжку „Поезії в прозі“ хочу продати приватній спілці за 500 зр. з умовою, що мають видати книжку з можливо найбільшим богацтвом. Із сею спілкою я власне тепер торгуюся.

Русини ласі на мене дуже, але гроший не конче дають.

Пишу се в редакції „Вістника“ з тим, аби Вас увідомити за Віктора і сказати, що-м здоровий, аби-сьте не непокоїлися.

Решту вже з Кракова.

Ваш
В. Стефаник.

238. ДО М. ЦУХЕВИЧА

Жовтень 1900 р., Краків.

Дорогий пане товаришу!

Я не можу сказати, аби мені не було банно за чесною громадою львівською. Все мені здаєся, що от хтось прийде та й буде давати проекти на шинок. І через то мені дивно тутки і жаль за Вами.

Хату урядив-ем, нитки товариских знакомств позчіпляв наново, дав підзолувати чоботи і хожу по болоті відважно. А як хожу, то думаю над сірою осеню, над нудотою сіл, потопаючих у болоті, і над такими справами, що можуть обходити новеліста, а ніяк порядного чоловіка. А дальше нападає мене сум за кимось, за чимось, але не знати, за чим саме.

А більше нічо не знаю. Поклін Заячківському, але его, відай, нема.

І Вам також.

В. Стефаник.

Kraków, ul. Lubicz, 38. I.

Жовтень 1900 р., Краків.

Дорогі мої!

Ви не гнівайтесь, що-м так довго не писав. У Львові я мав так багато клопотів грошових, що і світа не бачив. Тепер я в Кракові разом з Віктором, але він, відай, мене покине, бо медицини знести не годен. Написав до тата, що хоче перейти до Львова на права і ліпше зробить. А і я, відай, буду в Кракові лишень до січня, а потім перенесуся до Львова настало.

Рад би-м утворити до Вашої хати двері, але потихоньки і увійти ненадійно. З розкошею дивив би-м ся на Ваші веселі очі і на нашу взаїмну радість — уявляю собі Ваше тихе монотонне жите серед глухої осени. А все ж таки воно є жите дуже люцке, дуже правдиве. Я рад би, коли таке тихе жите мати і часом Вам завидую. Нема в такім житю неспокою нереального, котрий точить душу і тіло. Все поставлене в своє місце і лишень Бог має власть у такій хаті.

А я як осінній листок рад би-м сховатися від вітрів — і нагадую Ваше тихе жите.

Згадую Вас, як ясну хвилю в моім житю — минулу.

Чи-сьте всі троє здорові? Скажіть Олечці, що „уцьо“ цілює єї в ручку, і в ліву і в праву.

Цілую Вас сердечно. Поклоніться Войтиньским і напишіть.

Ваш

В. Стефаник.

Kraków, ul. Lubicz, 38. I.

240. ДО О. К. ГАМОРАК

Жовтень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Вчера я Вам написав про дезерцію Віктора з медицини. Після мене він має багато рації, а ще більше через те, що так борзо рішився.

Він не здатний зі своєю натурою ані до медицини, ані до войска. Через трупів він все плає, а якийсь штабовий лікар так з ним обійшовся, що ему відпала охота бути жовніром. Він йде на права, відай, до Черновець і фактично, що з правами за чотири роки він має хліб. Ви не повинні за его медициною банувати, бо то дуже збанкрутований факультет, котрий не дає нічого за велику працю і великі видатки.

Я здоровий і не чую в собі так багато утоми як все. Імовірно від січня я перенесуся настало до Львова. У Кракові буде мені заодинок.

Тепер буду вилагоджувати до друку книжку поезії в прозі. У Видавничій Спілці друкуєся вже збірка новел. Може за то все буду мати гроший на цілий рік.

У Львові я був страшно розледащів, такий параліж волі напав, що я не міг рушитися ані вперед, ані взад. А ще до того діла видавництва здержили мене аж до суботи. Мені трохи прикро буде, що Віктор мене лишить.

А що Ви робите? Чи кашляєте все? Пишіть.

Ваш

В. Стефаник.

241. ДО О. К. ГАМОРАК

Жовтень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Я вчера післав Вам також пустий лист, але Ви его не беріть серіозно. Була така розлігана хвиля на душі, така хвиля, коли душа стає перед чоловіком і декламує ему багато страшних слів. Такі декламації мусить слухати кождий чоловік, що витискає із свої душі соки, що гонить єї на ринок танцювати або декламувати, аби мати гроші. Вона час від часу бунтуєся страшно і страшить пекельними муками. В першій хвилі чоловік спудиться, а далі вперезе батогом паню-душу і махай, небого, каміня возити! Я є поет, але я дуже не люблю своєї поезії розкидати, де попало. І тому буває, що душа моя грозить мені.

Але Ви не журіться, бо я крім того ще розумний є. Хожу до доктора як остатній філістер, ликаю бром як спасеня, висипляюся добре, загалом жию гігієнічно. Навіть задумую гроший призбирати та їхати на які купелі з весною. Як можу, так кручу, аби ще дихати.

До сеї книжки, що тепер друкуєся, увійшла „Дорога“ яко вступ і книжка так називаєся. Я „Дорогу“ наново утворив і вона трохи інакша буде, бо я не мав єї відписаної. Як мені треба буде „Confiteor“, то я возьму. Віктор здоровий і має елеганцке убраня.

Ваш

В. Стефаник.

Я писав до Плешканів і нічо не маю від них, чи не хора Оля?

242. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Кінець жовтня 1900 р., Краків.

Добра товаришко!

Я до Вас із Кракова пишу. Тут мені добре і спокійно. Чи Вам так добре?

Осінь тут смутна і сіє в очі дрібними слізьми. Чи у Вас вона також така? Людий тут маю мало знакомих і сижу сам. А як сижу, то нагадую собі наші краї, а в тих краях привиджаються мої добрі люде і Ви. Я Вас нагадую, а чи Ви мене нагадуєте? Хочу, аби скорше зима прийшла, аби було біло, біло, аби аж за очі

брало. Перший сніг, то є моє свято. Як мама жила, то все в той день ходила до попа наймати службу божу за моє здоров'я, бо знала, що я той день дуже люблю. Тепер перший раз спаде мені сніжок без мами. А Ви котрий день любите?

А як маєте IX річник „Жизни“ з відчитом Л. Українки, то пішіть мені, а ні, то подайте адресу єї, аби вона мені розстарала. Прошу Вас файно.

Напишіть та й будьте здорові.

В. Стефаник.

243. ДО О. К. ГАМОРАК

9 листопада 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Віктор лишаєся на медицині по прочитанню чудового листу від тата. Я також запалився по тім листі до Вікторової медицини, але тепер, по часі, я таки не вірю, аби він зробив що-небудь із неї. Я переконаний, що він не додержить. Він є зам'ягка натура до лікарювання і войска. Тепер з ним мешкаю і бачу. Але можливо дуже, що я блуджу. Права є така наука, що можна єї лишити рік, а потім вивчитися і ніякої хиби нема, а від медицини не можна тижня відступити. Оже Віктор не є така стала воля. Пишу се Вам, лиш Вам, тому, що хочу мотивувати свою раду попередню. Вікторови нічо не кажу. Він здоровий, вчу его порядку, бо страшний дитина і фунь і дуже вдоволений, що лишився. Мені все ліпше.

Я сам знов хорую на роздраженне і не вільно мені нічо робити. Але без роботи не можна видержати. Коли як коли, але тепер я хотів би страшно працювати, аби забутися і вижбухати з себе все те, що кричить і болить. Зрештов осінь студена січе в лице сивим дощем. Перше в вечірну годину ми з Віктором бралися згадувати, що роблять тато, Ви, цюця. Тепер вже світяться лампи при столах і пишемо оба листи. Тепер здоровимо Вас всіх з тим м'яким і приємним Віктором. Поздоровіть Олега і Мисевича.

Пишіть.

Ваш

В. Стефаник.

244. ДО О. К. ГАМОРАК

Листопад 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Лист Ваш подали мені в неділю рано, як я білу сорочку вбирив. А ще один рукав не вбрав, а читав его і тишився, що в неділю зранку заговорили до мене. І не можу я Вас послухати, бо з душі рвуться такі думи, що любо від них гинути. Що тоті мої думи

гуляють понад землею, що стелять мому бідному духови стежки між зорями, що він літає тими дорогами і як сивий мотиль сідає на спочинок. І жахаєся тої пропасти, що перед его очима заточуєся і банує за землею, що висунулася з-під его стіп. І чує страх перед пустирями нескінченими, що він мотиль безпомічний гойдаєся на дебелих думах, на безмежах небесних, на непроглядних висотах. І бачить оком темну, живу смерть свою, що спаде в неї, як бездушне тіло, до желізної постелі, до сумашедших сорочок прийде.

І сидить він, мій мотиль, і бунтуєся, і не даєся, і розтягає думи чорні попід склепіння райські, аби там себе прив'язати і не впасти. А часом вандрує на свій окраєць землі і шукає з плачем по могилах утрати своєї. І який він тоді гарний, мій мотиль, який невинний і добрий.

А чи Ви маєтеся добре? Мною не журіться, бо я не слабій, лишень часом нападає біль нервовий. Але нині хто не скаржиться на нерви? Пишіть і будьте веселі.

Віктор маєся добре.

Ваш

В. Стефаник.

245. ДО О. К. ГАМОРАК

Листопад 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Дякую Вам за добру поміч. Нині я дістав від тата лист і не знаю чому, але я ним втішився. Пише: любя дитино, я не знаю, але ти чогось на мене гніваєшся, через яку причину. Може за то, що я газдую і працюю, як ніч, так день, а ви, діти мої любі та й милі, на мене таку немилість взяли, що серце моє не може того стримати... за то на мене гніваєшси, що я вам такі маєтки зробив... і т. д.

Я такий самотний і забитий у світі, що мені додає сили тотя моцна і наївна стилізація до любі дитини. Тато просить, аби на него не гніватися, аби ему простити. І я колись поїду до него, бо все ему дарую, що провинив проти мене. А то що за маму борзо забув і діти кривдив, лишиться навіки, бо я в него лиш гостем буду.

Тому тиждень я дістав нервовий напад коло стола, по нападі прийшла сильна депресія, і я несвідомо перележав на столі кілька годин. Потім не міг-ем ходити і опанував мене шалений страх. Зо три дні я ледве волочив ногами і попав в отупіне. Нині мені ліпше, але нічого умисловом не вільно робити через два місяці найменше. І якби не того, що мушу сидіти коло лікаря близько, то би-м зараз виїхав на село. Коло 15-го може виїду. Моя книжка поезії мусить чекати.

Серед сеї афери дуже смішно поводитися моє серце. Воно так, як дитина, або як Ви, боїться за мене. Як вчує тон музики або

якийсь крик, або зачує якусь неспокійну думку в голові, то зараз боїться, тріпочеся як пташина і б'є в грудях як вогнем. Мені смішно з него і якби я міг, то я би его рукою погладив, що воно так за мене боїться. Тепер я такий вразливий, що не можу багато річий видіти і чути, бо нападає дрожання тіла.

„Confiteor“ мені чомусь не подобався тепер, може занадто молоде воно тепер для мене.

Із Ваших листів видно, що Вам щось прикро є. Будьте хоть Ви веселі, прошу Вас будьте.

Ваш
Стефаник.

246. ДО О. К. ГАМОРАК

22 листопада 1900 р., Краків.

Перепишіть мені „Confiteor“ і пішлить зараз в листі. Я нині як би-м вродився на світ, бо вчора попав-ем був у нетямі і цілу годину перележав як дерево. Добре, що заказали писати. Віднині не пишу нічого. Віктор вчиться і їсть качки, що Геня ему прислала.

Б[увайте] з[дорові].
В. Стефаник.

247. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

22 листопада 1900 р., Краків.

Посилаю Вам паскудну дуже карту, зробили мені люде такий дарунок, то і я Вам зроблю. Панна Оленка нехай зачикає трошки, я єї пішлаю оборочину, бо вона мене не хоче.

Здорові будьте з п. Оленою.
В. Стефаник.

248. ДО О. К. ГАМОРАК

Листопад 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Новин коло мене ніяких, здоровле не дуже добре і не дуже зле, — нервові напади даються в знаки. Віктор ходить на курси пильно, чей, може що буде!

Посилаю Вам послідний нр. „Вістника“, а крім того ще „Артельний договір“ Левитського і драму Тобілевича, написану слідом за артелями Левитського, і відтинок з „Южного обозрения“, де пишеся про артелі. Моя і Мартовича фотографія є завита в той відтинок. Мені прислав Левитський сюда і я би рад ему написати,

що наші люде кажуть про ті спілки. А що я не можу з нашими людьми переговорити за се, то прошу Вас і Олега і Мисевича скличте собі зо п'ять мудрих, але бідних газдів (3—6 моргів) на кілька вечерів і розповіжте їм, що таких спілок є на Україні багато і як в данім разі наші люде відзивали би ся про се діло. Розумієся, Ви мусите вперед самі добре прочитати „Договір“ і добре собі его уложити в голові, аби можна мужикам ясно виложити. А потім спишіть то, що мужики сказали, і подайте мені, а я тото пішлаю Левитському до Єлисаветграду.

Се буде для Вас дуже мила робота, бо мужики будуть слухати і не наслухаються.

Фотографію нашу робила Леся Озаркевичева аматорским апаратом.

Я тепер притих якомсь, нічо мене не непокоїть. Не знаю, чи воно так добре, чи зле?

А Ви здорові? Виглядаєте добре? Спокійно Вам? Напишіть геть.

Ваш
В. Стефаник.

249. ДО О. К. ГАМОРАК

Листопад 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Я вже був трохи неспокійний, що від Вас не приходив лист. Все, що пишете до мене, є добре і гарне, нічо скучного. Пишіть так все. Знаєте, що зі всіх людей, що живуть, — Ви мені найблисші і сестра, і мама, і — все. Якби-м не мав Вас, то здавало би ся мені, що земля де би-м по ній ступав, всюди підо мною потавала, і я би робив денно всего десять кроків. Я мушу мати чоловіка найблисшого і для скарги, і для радости.

Жию якомсь дивно. Здаєся мені, що дієся щось, що мене має роздавити і знівечити, і під обухом сеї манії хожу, і їм обід. Нерви такі розгукані, що їх не можна опанувати. 15-го грудня виїду з Кракова, або на село, або до якоїсь лічниці. Ще тепер не знаю, як буде. А впрочім досить добре.

Віктор вчера зачав краяти трупів і якомсь зносить тоту роботу і дивуєся, що він так зимно заховуєся при ній. Добре виглядає, лишень скучає потрохи, бо не має свого товариства. 8 грудня іде додому. Я від марта сидіти буду стало у Львові і ходити два роки на літературу. Потім, як схочу, можу доцентом безплатним. Але се секрет, лиш для Вас писаний.

Ваш
В. Стефаник.

250. ДО В. І. МОРACHEВСЬКОГО

Грудень 1900 р., Краків.

Дорогий друже!

Файно Вам дякую за лист. Я через послідні дві неділі був дуже слабкий, не міг-ем вдержатися на ногах і через то сидів-ем в хаті. До того і серце так гримало, що я душився. Пареньський був у мене і сказав, що то єсть *neurasthenia*¹, і приписав всілякі средства. Тепер мені трохи лекше, і я думаю, що за тиждень я зможу відси виїхати. Поїхати тимчасово не маю де і тому іду до Мартовича до Городка, аби з ним трохи молоді літа нагадати. Потім десь якесь село найду, а від цвітня перехожу настало до Львова. Я тепер переконаний, що щось страшне має прийти і мене цілком розбити. Най приходить!

Подякуйте пані Вашій за фотографії Єви і Юрчика і поздоровіть їх сердечно від мене...

(Кінця листа нема)

251. ДО О. К. ГАМОРАК

Грудень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Тішуся Вашим листом дуже. Добре, що Ви зв'язані зі мною, добре, що-м не самий!

Моя нервовість ніби переходить. А як вона минає, а сили приходять, то я знов підоймаюся і знов лечу у висоти. І чую шум орлиних крил попри острі, піднебесні скали, і чую самоту орла і висоту его. А заразом чую кривду всю, що серце люцке в кусні крає і хотів би-м найти таку тихеньку, мохом порослу церкву, десь на забутім присілку. Притулив би-м коліна до єї нерівних плит і губами своїми розпік би-м студений камінь на вогонь і так просив би-м пощади і помилування для серця, що в кусні розкравуєся! І чую в собі силу всіх спорохнявілих поколінь і всіх живучих, аби шукати щасте на землі. І чую як по моім лиці спливають всі сльози діточі, що ними всі діти плачуть, як сонця дістати в малу долоню не годні. І пропаду я серед великих діточих бажань і не буду жити як бог приказав — сумирно і спокійно. І нині вже маю упертість, аби не уступати перед своїм сконом, бо не боюся ніякого скону і жадного бога. А тепер дивлюся на червоне небо крізь сухе галузе дерев, а вони як коли чорними нумерами пишуть на небі мій кінець. І не боюся. І Ви також не смієте ся боятися.

Віктор іде в четвер вечером додому, я виїду 13-го грудня до Мартовича і побуду з ним трохи, аби-м нагадав свою маленькість

¹ Неврастенія (лат.).

і гарний час. На свята буду у Вас або в Трійці. Потім буду сидіти на селі до цвітня і читати книжки до моєї філософії і до докторату. Де то село є, я ще не знаю. П'ятку дістав-ем, я здоровий і добре мені. Пишіть!

Ваш

В. Стефаник.

252. ДО О. К. ГАМОРАК

Грудень 1900 р., Краків.

Дорога товаришко!

Віктор виїхав і мені без него якось ще гірше самотно. Думаю виїжджати і боюся того, що мене чикає там десь на новім житю. Я перебув так багато особистої муки, що я більше не годен. Не годен не морально, але фізично — нерви не приймають. Бо морально я силу ще маю. Але при кінці сего тижня виїду до Мартовича напевно. Довго я там не буду, але все ж зо два тижні забавлю. Як буду у Вас, то поговоримо за тую анкету в справі спілок Левитського. Писати довго не можу і за то посилаю Вам мою „Дорогу“. Вона виїде аж по 15-тім с. м., а сей примірник пісалаи мені. Зіпсували мені цілу одну новелу, бо випустили цілу сторону. Рутенці! Пишіть ще.

Ваш

В. Стефаник.

253. ДО О. К. ГАМОРАК

Грудень 1900 р., Городок коло Львова.

Дорога товаришко!

Я у Мартовича вже тиждень буде. За той час був-ем два рази у Львові. Другий раз був-ем з татом і набалакався трохи — мило і солодко.

Напади нервові ослабли і тривають лишень кілька годин. Я не довго тут буду. Коло першого січня іду у нашу землю, а Ви мені напишіть, де я маю їхати, чи до Вас перший раз, чи до Трійці.

Чи „Дорогу“ оправлену дістали-сьте?

Пишіть лист.

Ваш

В. Стефаник.

В Городку коло Львова
у д-ра Озаркевича.

Січень 1901 р., Трійця.

Дорога товаришко!

Пришов такий щасливий час, що я можу до Вас писати. В Городку перебув-ем з Мартовичем два тижні. Він і сам хорий може гірше від мене, бо томить его скука і нудьга, а він єї прогонить в такий спосіб, що ще потім гірше скучає. Тамті панство другі з Городка запуталися одно о друге і вмирають вже, а розчепитися не годні. Потім їхав-ем до Трійці. Цілий день сидів-ем сам у вагоні і любо мені було, що в річницю маминої смерти я сам лишень з єї образом в моім серці. Цілий рік минув, а я скитався і скитаюся по чужих людях, як циган, і держу своє слово, що по єї смерті ніколи спокою не зазнаю. Дивно, дивно дуже, що вже рік, як моєї мами нема. Вона в моім серцю лишень нині похована.

В Трійці приємно, а з города б'є скілько білого сні[го]вого світла, що я сам собі виглядаю білий і ясний і невинний як дитина. І прокидаються якісь спогади дитячі і я таку думку маю, що незабавки поїду до Русова і там застану маму. Але чорні, помотані і померзлі галузи вимітають тото біле, хлоп'яче чувство з мого зболеного серця.

Я хочу бути на святах у Вас. Які програми маєте? Чи приїдете сюда чи ні, і коли приїхати? Напишіть.

Ваш

В. Стефанік.

15 лютого 1901 р., Городок.

Дорогі!

Я пишу тепер давнє своє жите і кажу до себе, пишучи до Вас: Боже, чого ти такий недобрий, чого другим наворотом пхаєш у руки ту гірку і брудну чашу, що зветься моею молодостою. Ти тоді не пошанував своєї дитини, ти не відвернув від неї ані одного злого. А я був такий милий і добрий, такий чистий. А ти не відвернув від мене тої чаші.

Боже, ти прокляв мене, бо-сь наказав з моєї душі зробити кузню і кувати в ній чистий метал люцкокого слова і его любови. А ти, великий кровопійце, не зважаєш на то, що в тій кузні ллеться піт і кусні руди в ній лишаються і чорною саджею вона присідає.

Ти одно знаєш: кувати твоєму світови метал.

А я слабій і сам.

А я душуся в червонім поломені огню.

А я не хочу винаймати своєї душі на твій крам.

А я надармо чекаю, аби до мене, як я гримаю молотом, увійшла рання зоря.

Ти приковав мене, заковав мене у мою власну душу, ти єї спустошив, бо-сь зробив з неї склеп.

І ти сьогодні завертаєш давну, гірку чашу і кажеш пити. Бо знаєш, що напій той хоть мене уб'є, то перед тим з моєї душі сполоче все золото і ти кинеш его людям яко знак, що ти сотворив могучий світ духа.

Ти єї виссеш, аби показати єї богатство.

Який ти бідний! Чому ж своєї душі не розтвориш? Кажеш, що в твоїй душі є той метал.

Чому ж твоїм людям не даєш своєї душі?

Я їм нічого не винен. А ти винуватий переді мною.

Ти мене не пощадив такого маленького, я так просив малими руками.

І ти нині ще раз кажеш пити.

Ох, відійми від уст, бо гірка чаша. Молюся, чолом буду молитву по каміні писати, твою молитву, відійми!

Отакі я тепер чувства маю. Я не годен їх списати, але вони гіркі дуже. Я трачу сили, я мучуся і мовчу. А най хоть перед Вами не мовчу.

До тата може приїду, хоча не хотів би-м Русова бачити ні тепер, ні ніколи. Коли саме над'їду, то напишу ще. Як Юрко буде у Вас, то напишіть мені виразно, за що мене суд хоче мати, чи за справу спадку по мамі, чи за іншу, бо довгів я маю досить.

Ваш

Василь Стефанік.

Городок 15/II. 1901.

Лютий 1901 р.

Дорога товаришко!

Я мушу тепер і на Вас мати пильне око, аби Вам часом мимо-волі не говорити твердих слів. Я говорив у посліднім листі до Вас без стебелинки обуреня, але може занадто просто. Я казав дуже велику правду і тому воно так вийшло просто і може твердо. А то решта, що Ви собі договорювали, то вже Ваша річ, — хоть дуже неправдива. Послідний Ваш лист інший від решти тим, що дуже м'який. Я ним тішився дуже, бо Ви прецінь раз мені сказали, що Вам але, а не то звичайно у Вас, що Ви злі і до нічого. Добрі-сьте і добрі, і я не баную, що Вас обібрав собі за сестру і приятеля найдорожшого.

Ви старайтеся, аби-сьте були на великдень у Даниловичів, і напишіть до Гані, що і я впрошуюся.

Коло мене отак якось неясно. Вижу, що стратив-ем дуже богато, а тепер трачу молоді роки. Але не смутно мені, лишень чую

в душі той спокій гіркий, що сам видить, що мусить бути спокоем, бо лиш аби ворухнувся та й зараз розбив би цілого чоловіка і сам навіки пропав би.

То є той страшний спокій, що его носять люди, дуже нещасливі, то є спокій безлистих осінних дерев, то є став сам у собі, що затроюєся поволеньки, хоть по верха того не видко, то є спокій обезсиленого звіря, що впав і лишень в очах его видиться все, що перебує. Але і такий добрий.

Ви пишіть мені богато і зчаста. Заживайте Srebropica, мийтеся по пояс студеною водою і ходіть доста і спіть. Ви не смієте бути слабі, бо то таке зле, аж страшно.

Ваш

В. Стефаник.

257. ДО О. К. ГАМОРАК

29 квітня 1901 р., Чернівці.

Я в Чернівцях за своїм ділом. Найшов-єм тутки Лесю Українку. Нині вертаю до Трійці.

В. Стефаник.

258. ДО О. К. ГАМОРАК

Львів, 6. VI. 1901.

Я ночував у Львові. Нині їду до Городка, аби бути у Мартовича, бо він хорий, з Городка в п'ятницю їду просто до Піщан, бо до Кракова не вступаю. Впрочім нічо нового. Будзайновский жє-ниться в суботу [...].

В. Стефаник.

259. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Червень 1901 р., Піщани.

Дорогий друже!

Я від тижня сижу в Pistyan на Уграх і сі купелі помагають мені на ті страшні бої, які я через зиму терпів. Мені зі Стедени написали Вашу адресу, але листу не передали. Тепер я роблю над своєю драмою, котру хочу в зимі виставити. Лишив-єм ся якось сам між людьми, бо вже ні з ким не годен зблизитися. Які старі зв'язки були, то тих я бережу, як ока в голові, і тому я дуже радий, що могу до Вас знов писати. Чи з Одербергу далеко до Karlsbad'у, аби-м повернув до Вас, як буду вертати? Де Ваші діти тепер є? Чи здорові-сьте?

Ваш

Василь.

Адреса: W. S. Ungarn, Bad Pistyan,
Uherek Lásrló, Königszeile, Nr 4.

260. ДО М. ШУХЕВИЧА

Піщани, 15. VI. 901.

Дорогі!

Старайте гроший, бо буде коло мене тісно. Лікар каже, що мене вилічить, бог би з него говорив. Околиця гарна і само місто нічо собі, але повне калік — і молодих і старих. Знакомих нема, нема з ким псувати язик. Є три русові попи, але з ними я дотепер не знаюся, бо-м на греко-католицьких попів менше цікавий. Я от так...

Ваш

В. Стефаник.

Ungarn, Bad Pistyan
Uherek Lásrló
Königszeile, Nr 4.

261. ДО О. К. ГАМОРАК

Піщани, 15. VI. 1901 р.

Дорогі!

Напишіть цілу правду. В Городку був-єм тиждень, бо-м боявся сам їхати. Врешті таки поїхав і доїхав дуже зденерований. Лікар каже, що мені купелі зроблять добре. Околиця гарна, як у Вижниці над рікою Вагою. Хату наймив по 10 злр. тижнево. Харч 3 злр. денно, ванна 1.00. Купаюся рано, а потім сижу в парку або їду spacerувати. Словаки бідні і поневолені. Само місто гарне, але робить враження дивне, бо що другий, то каліка, а улицями ідуть візки з хорими на ноги. Знайомих жадних, баби гарної на лик нема — спокій.

Чи Ольови ліпше стало? Що Ви дієте? Як Вам треба, то візьміть від Галі 10 злр., або може ще більше треба? Dagn'у Pszybyszewsk'у застрілив якийсь любовник на Кавказі.

Будьте здорові і пишіть.

Василь Стефаник.

Адреса: W. St.
Ungarn, Bad Pistyan
Uherek Lásrló
Königszeile, Nr 4.

262. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

Pistyan, 27. VI. 901.

27 червня 1901 р., Піщани.

Добрий приятелю!

Дякую Вам за щире слово. Де ми будем діватися з нашими заржавілими сльозами, де ми найдемо того, що загубили, де притулимось аби нам тепло було?! Отак Ви питаєте мене, а я Вам не могу відповісти, а ще й сам очима питаюся. Не питайтеся ніколи мене, бо не скажу.

А того не бійтеся, що патенту не маєте, бо вам без патенту краще, хоть гірше. Мені оповідала Леся Українка в Чернівцях, що Ви були в Києві, і ніщо більше не казала, а я не питав більше. Добре, що полюбили-сьте ся з Дніпром.

Мені може і ліпше зробиться по сих купелях, а тепер однак-як було.

Ваших дітей цюлюю в їх ясні голови і вдячний їм, що цюлюють лист до мене.

А так більше не маю що писати, лиш радий був би-м, аби Вам було добре і аби-сьте здорові були. Повинен я Вам щось за себе написати, але не можу, бо зуби заціплюють кожде слово і не пускають. І вибачайте мені.

Сердечно Вас здоровлю і Ваших малих і гарних.

В. Стефаник.

263. ДО М. ШУХЕВИЧА

Pistyan, 1/7. 1901.

1 липня 1901 р., Піщани.

Дорогі Миколо!

Дякую Вам за гроші і кажу наперед, що я їх Вам ані віддати не годен, ані сотворити щось таке, аби Вам воно стало за ті гроші. Чи я можу Вам відплатити такими листами, аби Ви в них найшли і вся Русь аби найшла свою маленькість і великість, і цинізм і в нім заржавілі наметности і запліснілі свої слъози і наконець той біль сердечний, що всіх нас чинить нездатними до життя і робить з нас одно, теперішне покоління?!

То се з гори.

А чи годен я одну скибу нашої землі привернути до сонця, блискучу як нитку шовкову, чи годен другі борозни класти коло першої і над ними посіяти спів нашого народа і его міцні руки покласти коло дороги, аби-м йшли і як перед хрестами голови наші хилили і аби-м відти приносили силу?!

Чую, що я не годен і знаю, що Ви і другі на теж мені гроші даєте випрошені і позичені.

І сумлінно мені дуже перед Вами! А сего листу не показуйте нікому і не розказуйте, бо мені встидно сповідатися перед десятма попами.

Так і зробить як прошу.

Ваш В. Стефаник.

264. ДО М. ШУХЕВИЧА

5/7.901 Піщани.

Дорогі Миколо!

Пришліть міні ще 80 злр., але конечно скільки і до четверга, т. е. до 11 липня. Тутки дуже все дорого так, що днина коштує 7 злр. Сей тиждень я вже жию на борг і як буду в п'ятницю

12 липня виїжджати, то мушу заплатити 35 злр. за пенсію, 20 злр. докторови за десять візит, а 25 злр. лишиться на дорогу.

Купелі так мене виссали, що я ледво ногами волочу, а самота так дається в знаки, що видержати годі.

Я Вас дуже прошу, аби-сьте мені на четвер прислали 80 злр.

Ваш В. Стефаник.

265. ДО М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО

Ungarn, Pistyan 8/7. 1901

8 липня 1901 р., Піщани.

Високоповажаний пане товаришу!

Мартовича і мене Ви своїм листом зрадували, бо таки будемо могти в Кулішевій книжці і наші роботи видіти. До двох місяців Ви будете допевно мати в руках наші праці.

Крім „Синої книжечки“, єсть ще мої два збірники новел „Камінний хрест“ і „Дорога“. З душі рад би їх Вам післати та і я не знаю якого способу добирати до сего. Почтою ніяк не можна, може рекомендовані? Я зимою буду їхати в Київ, то може хоть тоді Вам перевезу.

Ваші писання читаю радо і вони мені найбільше подобаються зі всіх теперішних наших. Може доля коли позволить лично Вас побачити, то й радість буде. Тепер я пробув місяць на купелях в Уграх для поратования здоровля. Звідси і пишу і сердечно Вас здоровлю. Моя адреса на Городок.

Ваш

В. Стефаник.

266. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

25 липня 1901 р., Городок.

Я здоровий. Сиджу в Городку у Мартовича і досить мені добре. Озаркевичів нема, бо виїхали в гори. Я Вас прошу, як маєте трохи гроший, то пришліть мені зараз, бо не маю з чим виїхати додому. Можете прислати 20 злр., або 30 в рекомендованім листі і напишіть, коли Вам їх назад відослати, бо Вам віддам; лишень Вам одним.

Я від жовтня буду, відай, професором при гімназії, або вернуся до тата на мужика.

Юрчикови скажіть, що я его дуже а дуже люблю, що як буде у Львові, то до него приїду, що як буду писати таку новелу, що буде файна, то ему дам. Поцюлюйте его від мене, але в саме личко, а Єву в ручку.

25/7.

Будьте здорові.

В. Стефаник.

27 липня 1901 р., Городок.

Дорога товаришко!

Я знов хорий на нерви, але воно так має бути по купелях ще зо шість тижнів. Я би вже виїхав до Микуличина, але Мартович не пускає. Каже, що як поїду, то буде пити на забій. Оба-сьмо бідні, кожний своєю журбою.

Одна зі знайомих поеток наших дала мені rendez-vous в найменшій галицькій містечку, бо „лебеді її душі линуць до мене, бо хоче мене мати на дві години лишень для себе...“ Ну, я не поїду, бо лебедям легше до мене летіти, як мені до них товчися колією. Уважаю загалом, що липень місяць має дивні впливи на поетичні змісли жіночі, — кожда відчуває брак любови і гадає, що один мущина годен такої праці піднятися. Від другої поетки дістав письмо з чистими освідчинами, а як ні, каже, то я пушуся на остатну дівку. Я відписав, що тоді, як вона пуститься, то я з нею оженися. Цікавий, чи буде мати відвагу? Я нічого не роблю, бо болить душа дуже, дуже болить, але іду чайкою сполудня по великім ставі і щодня ловлю рибу. Мартович мене любить дуже і каже, аби я лишався в него, а він буде робити за двох і дасть мені удержаня і сам буде порядний. То як я не пушуся до Черновець на професора, то цілу зиму буду в Городку. Була у нас з візитою жінка зі Львова, був Кос посол, були академіки.

А Ви будьте веселі і не журіться, бог дасть, то ліпше буде. Віктор вступить до мене до Микуличина.

До 3-го я тут.

Здоровіть Геню найкрасше від мене.

Ваш

В. Стефаник.

268. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

30 липня 1901 р., Городок.

Добра товаришко!

Ви мені повинні були відписати, аби я знав, чи Ви успокоїлися. Не смію Вас питати про причину Вашого болю, бо не знаю, чи би-м поміг Вам, але прошу Вас, аби-сьте мені написали, як Вам тепер? Мені все було дивно, чому добрі люди купи не тримаються? Мені все було жаль, чому я лишую дороге місце, а йду в чуже. Я щодня здибаю багато людей, і нічо їм з мене нема, а мені з них, я хожу такими стежками, що ноги собі на них збиваю... А ті люди мої, добрі, кохані, далеко від мене, а ті дороги гарні, діточі, давні, терном заростають. І все мені було дивно, чому то так, від найменшої дитини було дивно, а нині то жаль великий стає.

М. Коцюбинський (фото 1908 р.).

То як я пишу сей лист до Вас, то мені жаль, що Ви далеко, то мене болить, що я мушу до Вас писати, бо я повинен говорити. Бо я так собі гадаю, що може би я Вам або поміг, або розважив. Я від 3-го серпня буду в Микуличині via Станіславів і там напишіть мені. А новин ніяких не маю, хіба що нерви дуже болять і поїдають все, що в мене є добре, а зле прибільшають.

Стискаю Вашу руку.

В. Стефаник.

Городок 30.VII.1901.

269. ДО В. І. МОРАЧЕВСЬКОГО

28 серпня 1901 р., Микуличин.

Я би з Вами дуже радо поговорив одну годину. Напишіть мені до Стецеви. Коли будете в Сторожинці, то може я там приїду. На професора не йду, але переносилося настало до Русова, — ліпше буде і красше. Ви будете мусіти допомогти мені до того, але то аж як побачимось, та тогди.

Гвоздиків пішлю Вам з Русова, з города моєї мами, бо відси не хочу.

Я здоровий трохи і тішуся, що їду до Русова. Хочу спокою і маленькості в душі і хочу раз дома бути. Надіюся, що Ви будете з мене вдоволені.

За два дні їду до Стецеви і там пишіть.

Стискаю Вашу руку.

В. Стефаник.

Микуличин, 28. VIII. 1901 р.

270. ДО М. ШУХЕВИЧА

18 вересня 1901 р., Русів.

Дорогі Миколо!

Я поволи осідаю в Русові, тепер там хату лагодять і за два тижні я вже буду там сидіти настало. Тоді і виготовлю книжку до друку і передам Вам. Хоть Ви казали Заячківському, що нікому гроший не позичите, але я все-таки прошу Вас пришліть мені до Стецеви 30 злр., бо не можна видержати без грейцара. Напишіть мені, що у Львові нового дієся?

18. 9. 1901.

Ваш

В. Стефаник.

271. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

10 жовтня 1901 р., Довгополе.

Шановна товаришко!

Я приїхав до Вижниці 3-го в полудне та й Вас вже не застав. Шкода велика. Я мав писати Вашу сільветку до одної польської газети. Тепер не можу, бо не хочу того робити без Вас. А тепер не знаю, де і коли ми зійдемось разом.

Сижу в Довгополі у Попеля і трохи скучаю. Має тут приїхати Маковей і посол Дашинський — коби приїхали. Мені видиться, що я відси борзенько чкурну до Русова або до Трійці. Писати нічого не можу, бо-м хорий на якісь хвороби без назви.

Що Ви дієте? Чи будете їхати до Києва? Де Стоцький подівся? Як можна, то напишіть мені картку до Довгополя Галицького, пошта Довгополе Буковинске у о. Попеля.

Здоровлю Вас.

В. Стефаник.

272. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

13 жовтня 1901 р., Трійця.

В[исоко]поважана товаришко!

Ви вже давно написали до мене, а я не відписував, бо мав багато всякого прикрого на голові — і даруйте. Вас може мій лист не вдоволить, бо я нічого Вам не напишу. За себе не напишу, бо нема що за себе написати, а за наші спільні рускі і літературні справи також не напишу, бо в останніх часах не бував у Львові.

Я до Вашої картки трохи був неспокійний за наше приятельство, бо Ви довго не обзивалися по своїм листі, що був мені знаком якогось удару на Вас. Я і гадав, що своїми листами я Вас поранив ще гірше, а Ви затиснули зуби і не крикнули. Добре, що так не було. Я з сего дуже радий, бо я Вас ніколи не хочу ранити. А як будете що мати цікавого, то напишіть до Стецева.

Сердечно Вас здоровлю.

В. Стефаник.

Трійця, 13. X. 1901.

273. ДО М. ШУХЕВИЧА

Стецева, 9.11.1901.

Дорогі Миколо!

Я знаю, що Ви не любите писати листів і що часу не маєте кільки, аби забавлятися дурничками, та тому я не маю що вибачати. А Ваш лист був мені прийнятний, бо прецінь хтось заінтересувався мною як чоловіком, а не літератом. Такі люде, що не потрафили собі уладити життя так, як всі, що заблудили на дорозі, то вони є вразливі занадто на кождий значок заінтересованя їх особою.

Се єсть хвороба, передразнення, хора амбіція, нездатність об'єктивного суду і т. д. У таких людців губи є заєдно покусані, бо вони вічно мають чимось уражатися і затискати зуби. Я не кажу, що я дійшов до сеї степені чоловіка виєдлімованого і слабого, але деякі познаки і в мене єсть, і тому Ваш лист був мені прийнятний.

В коші нічого не попусувалося і я Вам дякую, що-сьте єго подержали і прислали. Я собі відреставрував хатину, що тато купив

був від ємігранта, і там буду стало мешкати. Меблів троха спроваджу з Черновець і осядуся на однім місці. Дець від 25 с. м. я міг би поїхати до Вас на місяць, але так, аби Ви мені дали свою хату, ладно уряджену, бо я лишень в гарній хаті можу писати, аби-сьте дали мені харч і справили убране, бо я не хочу волочитися між рутенцями як їх синтеза — вбогости матеріальної. Говорю Вам се щиро як татови або братови, а Ви так само щиро можете мені сказати: кохані, нема сконд! Лишень прошу Вас, аби ніхто за нашу сю щирість не дізнався, навіть найблисші, бо я не хочу, аби мене жалували, сміялися з мене або гордили. Не хочу собі губів зубами ранити, бо плакати тяжко.

Мої роботи йдуть поволи, але добре наперед, а відповіди чекаю від Вас в Стецевій.

Ваш

Василь.

274. ДО М. ШУХЕВИЧА

Грудень 1901 р., Русів.

Дорогі Миколо!

Я вже упорядився в своїй хаті і можу тепер поїхати до Вас. Я хочу поїхати тому, аби трохи скинути з себе сільску тяжість, подихати великим містом, відновити знакомости і набратися оглади. А Ви напишіть, чи Ви мене маєте де замінити і чим годувати. Я приїду в понеділок 16 грудня о 2 год. в полудне. Ви відпишіть мені до суботи.

Ваш

Василь Стефаник.

275. ДО О. К. ГАМОРАК

26. 12. 1901 р., Львів.

Дорогі!

Я не хотів зараз до Вас писати, бо-м був дуже злий. Ви знаєте, що мене кожда нова обстановка болять, а кожда минула смуток мені лишає. Я все на новім пристановищі нагадую все, що минуло, і все, що прийде. А позаяк у мене і минуле і будуче є сіре і чорне, то стан моєї душі на маленьких навіть зворотах у моім житю є невиносимий. Так і тепер було. Я не знаю, пощо я сюди заїхав, бо мені тут зле, я не розумію, що я маю говорити з сими людьми, бо вони не мої, я їх думок і слів, і забав не признаю. У мене лишився чи взріс до нечуваної сили смуток і жаль, і він мені не дає жити ані людьми тішитися.

Се тільки за то, за що нікому не говориться.

Шухевич урядив мені хату, є для мене дуже прихильний і делікатний. А все-таки я тут довго не буду, бо нефайно — поїду до Русова. Був-єм у Мартовича і чую коло него (а може від себе) смерть, т. є. цілковите затоплене в щоденнім житю і того, що

єсть у людей здібних в такім випадку: цинізм і кілька регул, що ніби тримають его понад людьми. Нема того, що повинно бути: я сих людей люблю, а других не знаю. Хожу цілими ночами і запиваюся, паню Гриневичеву шпурив в такий кут, де вона повинна лежати, і відвернувся. Вона тепер буде мститися в той спосіб, що буде різко хустки гризти зубами. На кілька я єї позволяю. Був я і з другими людьми, та все то саме: я не їх, а вони не мої.

Ще нім виїдете з Тернополя, то напишіть. Цілюю Даниловичів і Оля.

В. Стефаник.

276. ДО О. К. ГАМОРАК

Січень 1902 р.

Дорогі!

Я не маю сміливости тепер писати до Вас і до нікого з Вас. Я не можу класти на Ваші рани квасного слова. Один бог най Вас потішить, як годе.

На похорони я не їхав, бо карту перечитав-ем аж в середу, бо у вівторок був-ем в Городку. Але хоть би-м і дістав її на час, то не їхав би-м. Забогато смерти, забогато скошеної молодости, аби сила була витримати. Я вже ховаюся від смерти, бо боюся єї. Боюся, аби не пожерла сонця, аби не змазала всіх моїх доріг, аби не поруйнувала моїх приятелів, аби не лишила мене самого на світі.

Прошу Вас пришліть Ви мені его збірку поезій, що лишилася в Стецевій. Я виберу кілька і надрукую у „Вістнику“. Припишіть ще, котрого року він родився.

До Оля написав-ем, аби не боявся. До Перемишля не їхав-ем, бо чекаю, аби з Олегом разом їхати, бо уважаю, що ліпше буде відразу при іспиті насісти на Цеглинського, ніж передом — забуваєся все і се трохи затерло би ся в его пам'яті. Впрочім говорив-ем з проф. Приймою і він казав, що директор все зробить. Ольо має до мене написати, коли їде, і я присядуся до него у Львові. А як тато хотять, аби я був передом, то напишіть, а я поїду.

Я хорую по-своєму, рад би-м вертатися додому, але страшно. Здаєся, що поїду до Городка, аби докінчити свою повість „Листи до мами“. Я єї зачав і написав вже багато. В Русові, відай, було би засамотно.

Ваш

Василь Стефаник.

277. ДО О. К. ГАМОРАК

Городок, 11. 3. 1902 р.

Дорогі!

Я не можу ніколи бути здоровий, я можу лишень більше або менше терпіти, — коби менше. Ви знаєте пізні, осінні дні. Студено, чужо, смутно. А низьке, слабе сонце вихилиться з полудня, з того полудня маленького, низького, безсильного — і ще стає сумнійше. Бо воно освітить, на очи виведе той сум, меланхолію змученої землі, траву ізсохлу, притоптане, чорне листе. І від тої веселости стає тяжко, ще тяжше.

Моя веселість їде до мого серця як жебрак. Стає перед чорними думами, що там здавна засіли, і жебрає маленької монети. І вона стоїть, стоїть і тихонько виходить, аби дверима не рипнути, аби газди не гнівались, — і виходить без нічого. І стоїть за дверима, і вмирає поволи.

Ой, ти, веселосте моя!

А Ви не смутіться мною, лиш любіть мене з моїм смутком. І пишіть.

У „Вістнику“ є велика поезія Іванова поміщена.

Ваш

В. Стефаник.

278. ДО О. К. ГАМОРАК

Городок, 16. 3. 1902 р.

Дорогі!

З Вашого листу я пізнаю, що Ви дуже змучені. Ви не давай-теся, бо у Вас є ще сила. А Галя бідна хоче Івана аж дурними книжками до себе зблизити. По сім пізнаю єї смуток великий і... нерозумний. Що може єї дати спиритизм, видуманий слабими людьми. Єї і бог сам не може помочи. А нехай єї помагає сам Іван: чи він буде проявлятися в єї дитині, чи в єї житю змарнованім. Кажіть Галі, що всяка людска поміч єї не заспокоїть, — нехай вона себе має за вдову по Іванові і за матір его дитини. Сего є досить, аби вона була щаслива і моцна. Нехай буде горда в своїм нещастю. І поклоніться єї від мене.

Нині сонце і весна. Мені привижується дуже докладно моя мама і Ви і чую лани збіж і запах сіна. І здається, що і мама, і Ви, і запах піль, і я співаємо в глибині душі пісню, для нас спільну і радісну. Мені ясно, що Русів і Стецева от там кілька кроків від мене, близько. Чую силу і міць і хочу жити. А як я хочу, то мама і Ви, і поля радуються, бо мене люблять.

Ваш

В. Стефаник.

Городок, 16. 3. 1902 р.

Дорогий мій друже!

Я все ношу з собою той тягар, що я Вам тепер не подобаюся і грішу перед Вами. Але нині, як сонце на мене добре засвітило, як мені пригадалася мама дуже молода, як мені дунули в лице лани зеленого збіжя і я стер в долоні колос молодого солодкого жита і солодість пройшла мене, то я пізнав, що я Вам подобаюся і не грішу перед Вами. І Ви певне так само скажете.

Мені привижуються давні стежки по полях, давні співанки причуваються, чую, як колись мама мене в околицю вперізувала, чую її віддих на моім волосою, — вижу ціле своє жите маленьке, веселе.

Сьогодні я хотів би бути для Вас гарний і добрий. Аби Ви сказали, що я файний.

Я Вас поздоровляю і прошу, аби Ви мене не мали за грішника.

Стефаник.

280. ДО О. К. ГАМОРАК

Липень 1902 р., Любінь.

Я цілком ненадійно опинився з сестрою — в Любіні. Я роздумав, ідучи зі Снятина, повернути з Параскою до Львова на клініку і вступив-ем. Та й тут консилиум лікарів порішило: 1) Параска не має жадного ревматизму, 2) але має запалення шкіри (Scelerosis) і 3) Піщани нічого в світі їй не допоможуть. Я, аби їй не завертати і не бути убийцею їй надії, завіз її до Любіня, бо блисше і таньше. Восени маю віддати її на клініку і може там їй трохи, але лиш трохи допоможуть.

Вона тужить за дітьми, але має надію на виздоровлення і дарує собі свою провину, а я слухаю і жаль мені її, що все їй ошукує, — і я, і купелі, і надії. Та се тримайте в тайні, аби не донеслося до її мужа, бо і йому не треба відбирати надію.

Я став дурний по тім всім і ще не знаю нині, що зі мною дієся. Ані вона не лічиться, ані я ні — а обоє на купелях.

Розумієся, що в Оля не був-ем.

Здорові.

Василь.

Прошу прислати „тема“, бо я не міг в себе знайти.

Адреса:

В. С. Любінь-Великий коло Львова.

281. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

Русів, 4. 10. 1902.

4 жовтня 1902 р., Русів.

В[исоко]поважана товаришко!

Я довго дома не був і не відписував Вам на Вашу картку, ані не дякував Вам за „Землю“. Чиню се тепер. Вашу „Землю“ читав-ем у „Вістнику“ і вона мені тоді видавалася задовга. Тепер беруся читати її в книжці, бо хочу про неї написати у „Вістнику“.

Писати би Вам за себе, але що саме? Бо є таке, що я написати не смію, таке є, що не можу, і таке є, що не знаю, як про него писати. Я є чоловік такий, що затиснув зуби і не хоче говорити, а люде про такого кажуть, що щось ему хибує. Сего ім досить, а мене зуби болять.

Осінь на дворі, чикаю погоди і зими. Що Ви дієте? Чи здорові?

Стискаю Вашу руку.

В. Стефаник,
в Русові, п. Снятин.

282. ДО О. К. ГАМОРАК

Канів, 21. IX. 1903 р.

Я сьогодні з Іваном Стешенком побував цілий день на могилі Шевченка. Дніпер долом плине в Чорне море, за Дніпром лівобережна Україна розіклалася лісами і степами, а там лани і мла синя аж геть в Московщину. Осе ж і місце, звідки я поклонився всій Україні.

Іду до Київа, з Київа в Житомир, а звідтам до Тернополя. В Петербурзі нема Горького, отож я вертаю. Я здоровий.

В. Стефаник.

283. ДО О. К. ГАМОРАК

Київ, 23/9. 1903.

Виїжджаю нині з Київа. За тиждень буду в Тернополі, але Ви не кажіть моім з Русова, що я в краю. Я не хочу, аби вони знали, бо я сю зиму не хочу сидіти в Русові.

В. Стефаник.

284. ДО М. ШУХЕВИЧА

Тернопіль, 15/10. 1903.

Дорогі!

Я приїхав з України і хочу зиму перебути у Львові. Отож я Вас питаю, чи є у Вас для мене хата, але особна, аби я там міг сам бути і дороблювати своє діло. Харч я буду мати свій. Напишіть мені зараз до Тернополя до канцелярії Даниловича.

Ваш

В. Стефаник.

285. ДО О. К. ГАМОРАК

30. XI. 1903 р., Тернопіль.

Дорога Ольго!

Нині їду до Львова, а завтра (вівторок) буду в Городку. Я хотів би з Вами бачитися ще перед тим, заки приїду до Стечеви, бо маю з Вами конче щось поговорити. Ви найдіть собі інтерес до Гані і через Львів поїдьте, а тут зобачимся. 7-го грудня в понеділок є свято ювілейне Лисенка, оже треба Вам або перед святом або по святі виїхати. Пишіть до Городка. Якби тато хотів, аби я борше приїхав як за дві неділі, то витолкуйте ім, що я борше не можу приїхати, бо маю тут справу своїх видавництва за той час полагодити. Ви не кажіть, що зі мною маєте видітисся.

Василь.

286. ДО О. К. ГАМОРАК

16. XII. 1903 р., Городок.

Дорога Ольго!

Напишіть мені, чи Ви здорові і як Вам жиєся в Тернополи? Чи Ганя була в Стечеві, а як була, то що там тато говорили? Я поїду до Стечеви на польські свята, борше не можу, бо я тепер пишу одну довшу річ і не хочу собі переривати. За білизну Вам дякую і пишіть.

Ваш

Василь.

287. ДО О. К. ГАМОРАК

24. 12. 1903 р., Львів.

Дорога Ольго!

Я тепер не можу поїхати до Стечеви, а поїду аж 2-го або 3-го січня, перед самими святами.

Я пишу одну довшу річ і мушу єї скінчити, аби взяти гроші, бо я до Русова не можу показатися без грошей. Я ще встигну все залагодити і за ті три дни, що остануться до свят.

Я лиш прошу Ганю і всіх Вас, аби з татом без мене не укладали нічого, я з татом раз два все зроблю. Я до тата можу написати лист, чому я в сій хвилі не можу їхати.

Ну, а як Ви маєтеся? Я цілу ніч осю не спав, а все думав за то, як Ви виглядаєте тепер, і хотів Вас зараз видіти, навіть уложив-єм собі вночи, аби Ви приїхали на добу до Львова. Та нині, при сонцю, я протверезів, хоть хотів би-м аби з неділі Ви приїхали і аби-м там хвилю разом перебули.

І дитина тота мене цікавить, і спокою не дає. Чи здорова буде? Чи розумна? Ех, коби я єї міг зараз побачити? Або єї, або Вас. Але Ви робіть, як Вам ліпше? Як можете без всяких трудностей приїхати, то було би добре, а як ні, то також добре.

Ваш

Василь.

288. ДО Д. Я. ЛУКІЯНОВИЧА

Стецева, 9. II. — 1904.

Дорогий Денисе!

Я дуже не люблю говорити мов публічних, але для Павлика я зважуся на блямар. Напиши мені, в котрім локалю буде обхід обходитися. Я приїду до Львова 19/II.

Твій Василь Ст.

289. ДО М. Ю. ЯЦКОВА

9 квітня 1904 р., Стецева.

Читав Ваше „У наймах“. Річ дуже гарна, найліпша зі всего, що наймолодші понаписували. Я буду на великдень у Львові та й потішимся більше.

Тимчасом стискаю Вашу руку і gratулюю.

Ваш

В. Стефанік.

290. ДО О. К. СТЕФАНИК (ГАМОРАК)

20/7 1905.

20 липня 1905 р.

Нині в четвер їду до Карлсбаду, відти, переночувавши, їду до Праги і тут куплю всі справунки для Семенка. Додому приїду десь в неділю. За коні ще дам знати.

Цілую Вас з Семенком.

Василь.

291. ДО І. КАЛИТОВСЬКОГО

3. 4. 1907, Стецева.

Дорогі!

Прошу Вас напишіть мені, які заходи робив о. Попель у Заліщицкім повіті, аби не допустити мого заступства? У нас попи роблять і говорять перфідно — раз ім добрий Охримович, то я злий, раз я добрий, то Охримович недобрий. Найліпший ім Окуневський, і попи агітують, аби за ним у нас голосувати. Тепер приїхав і др. Могильницький і він незадоволений. Нині я зчитав у „Ділі“ нотатку, що Ви на якімось вічу ухвалили кандидатуру Охримовича, а заступника минули. Я Вас прошу, аби Ви все виразно ухвалювали і мое заступництво, бо без того я не годен тутка вести діло. А може вже що сталося, що Ви не можете підносити моего заступництва — так напишіть.

Загалом тут виборча акція йде жваво і попи не годні нічого подіяти, хоч Охримовича і мене виставляють яко безбожників і ворогів церкви.

Яросевич робить тепер у Снятині, в четвер через Стецеву іде до Заліщик і там десь надтягне у суботу.

Чикаю від Вас відповіді і поздоровляю Вашу жінку.

Ваш

Василь.

292. ДО О. К. СТЕФАНИК

10. 4. 1908 р., Відень.

Дорога Ольго!

Я ледви добився, що вже в четвер зложив посольське приречення. Треба було чикати на сертифікат з намісництва. Аж телеграфічно на жадане Бінерта прийшла згода Потоцького. Гроший не було, студінь і брак хати так мене денерували, що я не міг писати. Тепер я вже маю річну карту колієву на всі державні колії і гроші Reisekosten¹ і завтра, в суботу, іду до Львова на якусь нараду, а звідтам іду додому. Коля коні вислати — напишу зі Львова. Нині накуплю Вам і Семенови гостинців і завтра іду. Reisekosten заплатили 274 кор. Коби Вас, Семена і тата найти в здоров'ю.

Ваш

Василь.

293. ДО М. І. ПАВЛИКА

3 грудня 1908 р., Відень.

Високоповажаний товаришу!

Я нині приїхав лиш і тому не відзивався на Ваше письмо. Буду старатися на нашій групі переперти Вашу думку в справі Босни і Г[е]р[ц]еговини. Чую, що вже три дні йшла босянська дебата в клубі і що більшість клубу є противна голосувати в сій справі з правительством. Дебата ще не скінчена і не рішена. Про дальший хід сеї дискусії буду Вас зараз повідомляти.

Здоровляю Вас сердечно.

Василь Стефаник.

294. ДО М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО

24 червня 1909 р., Відень.

Кохані!

Я був два тижні хорий і Вашу карту аж сьогодні дістав, вернувши до Відня. Тішуся, що Вам там добре і прошу звістити мене, коли будете вертати на Україну, аби ще з Вами побувати разом. Може настигнете на з'їзд української молодіжи у Львові?

Здоровляю Вас сердечно.

В. Стефаник.

24. 6. 909.

¹ Дорожні гроші (нім.).

295. ДО О. К. СТЕФАНИК

Липень—серпень 1909 р., Русів.

Дорогі!

Я нині є в Теодоровичів — приїхав сам Теодорович і силоміць мене забрав. Я послідними часами такий хорий, що якби я не мав певних святих обов'язків, то я би давно не жив.

В четвер прошу післати по мене коні, як будете могли, а як ні, то я своїми приїду.

Ваш

Стефаник.

296. ДО І. Я. ФРАНКА

24 вересня 1912 р., Снятин.

Високоповажані пане доктор!

На жаль є ми змушені донести, що відчит, на який Ви ласкаво згодились прибути, не може відбутися з тої причини, що зливи прямо унеможливили доступ до міста і через се множество охочих з цілої околиці не могли би скористати з так рідкої і очікуваної наради.

Рівночасно осмілюємося попросити Вас троха пізніше в догіднішу пору.

З глибоким поважанєм.

За Комітет:

В. Стефаник.

Снятин, 24. IX. 12.

297. ДО О. С. МАКОВЕЯ

Русів, 8/2 1924 р.

Вельмиповажаний пане товаришу!

Я Вас прошу зараз повідомити мене у такій справі: моя близька своячка Ольга Плешканівна, сирота по укр[аїнському] священнику, яка здала гімназіальну матуру року 1918 в Городенці, хоче доповнити семінаріальну матуру і до кінця лютого с. р. має внести прошене з відповідними залучниками до відповідного семінара. В минушнім році було внесене прошене Ольги Плешканівної до дирекції коєдукаційних семінарійних курсів у Львові (о. Юліан Дзерович). А відповідь на це прошене прийшла від кс. Якорбовського, директора учит[ельського] семінара в Станіславові, 24 години перед реченцем здавання. Тому що Плешканівної в цей день не було в Русові, то термін здавання перейшов аж до сьогодні. Така історія цього нашого заходу. Тепер прошу Вас, кінець місяця недалеко, відповіжте мені на отсі питання:

1) Чи Плешканівна може до дирекції Вашого семінара внести прошеня о допущенне до доповнення семінаріальної матури?

2) Які залучники до прошеня треба додати?

3) Кілько стемплів ліпити на подане і залучника?

4) Де і в кого мені старатися, щоби Плешканівна здавала цей іспит в Вашім семінарі а евентуально?

5) До якого другого семінара вносити подане, щоби оминуті Станіславів?

На ці всі питання відповідайте ласкаво скоро, щоби, як нам прийдеться не до Вас вносити подане, ми мали час его післати до другого семінара. Оплату поchtову ми зараз Вам звернемо.

Це, що я хочу тепер написати, нехай не буде спробою Вам преподобатися. Те все, що Ви написали в послідних роках в нашій літературі лишень одним оком, бо друге Ви прижмурили, є так ясне і здорове в цім часі нашого безсилля і песимізму, що я цілком щиро гратуюю Вам найбільшого поводження, яке Ви стрінули серед нашого громадянства. Героєм одного Вашого оповідання був доктор Долинський, дуже подібний до самого себе і до Вас трохи.

Поздоровте його від мене і як запросите мене оба до Заліщик, то я особисто готовий привезти Вам прошення Плешканівної до Заліщик, щоби ще раз Вас побачити.

Сердечно Вас здоровлю. Василь Стефаник. В Русові, п. Снятин.

298. ДО Д. Я. ЛУКІЯНОВИЧА

4/4 926, Русів.

Дорогий Денисе!

В «Літературно-науковому Вістнику» перечитав твої компліменти, чи не заобогато їх? Прошу тебе пришли мені зараз три нариси а то „Дід“, „Morituri“ і „Военна шкода“, бо я їх маю зараз вислати до Харкова. Може скажеш переписати або щіткову відбитку.

Твій Василь.

299. ДО О. Л. КУЛЬЧИЦЬКОЇ

Русів, 12/II — 1927.

Дорога пані Олено!

Раджу Вам, як Ваш добрий приятель, не допускайте ніколи, щоби святкували Ваші ювілеї, бо напевно будуть святкувати. Стоять напроти себе люди старі так звані ювіляти, а з другого боку пестра публіка, якій найліпше місце було би в цирку.

Говорю Вам правду, що серед публіки я шукав очима Вас. І ще мені смутнійше зробилося, як Вас не побачив. Вірю, що Вас ще побачу і стисну Вашу прекрасну руку.

Сердечно вітаю Вашу матір і сестру.

В. Стефаник.

Р. С. Лист цей я диктував мойому [...] синові. Мій бідний підпис правдивий, за образок дуже дякую. Цей мій лист писаний строго інтимно до Вас і Ви його не кладіть у свою книгу, а оправте осібю і нікому не показуйте.

300. ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ „СВІТ“

7 березня 1927 р., Русів.

Товаришу редакторе!

Будьте ласкаві помістити у Вашому журналі „Світ“ отсю подяку:

Спершу дякую за привіт журналові „Світ“ і за графіки В. Касіяна, які мене глибоко зворушили. Пані Федорцевій, Михайлові Рудницькому та іншим дякую за ювілейну прикрість. Волю Вас мати молодими, як ювілятами: багато полину є на дні ювілейної чаші [...].

Всім організаціям і товаришам з Радянської України [...] кажу, що стою на вуглі своєї хати і простягаю до Вас руки. Поздоровте від мене всі дужі таланти у Вас і привітайте Олену Пчілку та тіні Лесі Українки й Михайла Коцюбинського [...].

Стою ж на вуглі із любов'ю, чекаю на Вас і ноги мене не болять. Тяжко Вас розсаджувати коло великого, дубового стола у мой хаті [...].

Ех, якби я міг мрію перевести в порядок! Вітав би я Вас усіх, як бідні люди вітають ясне сонце! Моя найближча родина служила би Вам серцем і руками.

Русів, 7 берез[ня] 1927 р.

Василь Стефаник.

301. ДО Л. В. БАЧИНСЬКОГО

31. V. 1927, Русів.

Дорогий!

Піди до Воевідства і запитай, чому не прислають пашпорта? Вишли мені зараз 100 зл. На Україну буду таки їхати.

Твій Василь Стефаник.

302. З ЛИСТА ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ „ПЛУЖАНИН“

1 серпня 1927 року.

В. Дорошенкові раз вихопилося, що я поет загибаючого села, що як сирота стою між двома класами. Чи село загине і чи я є лише поетом якогось суспільного кадавера, це треба б доказати. Я писав тому, щоби струни душі нашого селянина так кріпко настроїти і натягнути, щоби з того вийшла велика музика Бетховена. Це мені вдалося, а решта це — література.

303. ДО О. Ю. КОБИЛЯНСЬКОЇ

25 листопада 1927 р., Русів.

Русів, 25/XI. 1927.

Для Ольги Кобилянської

Найдорожша товаришко!

В день Твого ювілею нагадую собі всі шляхотні постаті з твоїх творів, всі близькі зеленої Буковини.

Та Ти зі всіх своїх героїв у мене є найшляхотніша. Вірю, що мені — твійому сусідови — вдасться побачитися з Тобою. Мої три сини, одні з криміналу, другі з волі, просять Тебе прийняти від них найнищу чолобитню. По смерті своєї мами вони, мої хлопці, виховувалися в Твоїм ідеалізмі. За це я Тобі дякую.

Буду старатися приїхати до Тебе по ювілею, а як що би Ти вибиралася до нас, то поступай вперед до Русова; там обоє наговоримося про вічні діла нашого народу і артизму українського.

Найбільше до Тебе прив'язаний

Василь Стефаник.

304. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Русів 20/III — 1931 р.

Високошановний товаришу!

В перших днях березня я був в редакції „Діла“ і просив Вас побачитися зі мною в «Райха». Дві години пізніше я просив Палієва, директора книгарні, щоби Вас повідомив, що я чекаю в Райха. Недовго я чекав в реставрації і я поїхав до „Гостиниці“, а на другий день розхорований поїхав додому. Це оправданне.

Тоді я Вас хотів просити, аби Ви були ласкаві справити правопис і мову в збірничку моїх образків, які в маю буде друкувати книгарня ім. Шевченка, тепер за це прошу Вас листовно, і як Ви ласкаві, то відпишіть мені на моє прошення. Книгарня зобов'язалася за цю роботу дати плату.

Стискаю Вашу руку.

Ваш

Василь Стефаник.

305. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Русів, 12/V — 1931.

Високошановний товаришу!

Коло 20 мая я буду в Львові і особисто з Вами обговорю діло видання. Тепер вже кажу Вам, що то буде трудно, читачів я не маю, а читачі грошей не мають. Не хочу, щоби моє люксове видання стояло нечитане роками і щоби нечитавший читач все нагадував собі, кілька грошей я в нього видурив за пусто дурно.

Сердечний Ваш приятель

Василь Стефаник.

306. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Русів, 3/VI — 1931.

Високошановний товаришу!

Ви перший з молодих поетів осмілилися зблизитися до гігантської праці мого приятеля Івана Франка. Хто як хто, але якби Ви були його знали в мідних літах, то Ви були б його найкраще

розуміли і найбільше любили. За його універсалізм, за його божеську працьовитість і за його велику, скаляну гідність людську, якої він мусів боронити перед своїми тодішніми земляками.

Особисто я українську літературу з давнього минулого і недавно минулого знав, як літературу, але зрозуміти боротьбу визволення українського народу в моїй молодості я міг лишень через особисті стосунки і приязнь з Іваном Франком. Я до сьогодні щасливий безмірно, що він мене провадив і по голові гладив — мініатуру „Сфінкс“.

І я Вам ніколи не забуду цього, що Ви зважилися раз скінчити з молодими недогарками літературної кав'ярні, з модою маленьких людей нехтувати великими. Мене фізично прямо боліло вже 25 років, як мої приятелі і знайомі, яких я шанував і любив, не могли так високо глянути, аби побачити велику голову Франка в правдивому світлі.

Ви зробили початок і я Вам буду вдячний, як собака, до кінця свого життя. Цей лист є *res mea privatissima*¹ до Вас.

За кілька днів побачуся з Вами у Львові і тепер по написанню двох фейлетонів про Франка Ви будете для мене стократ ближший і красший.

Ваш

Василь Стефаник.

307. ДО О. Л. КУЛЬЧИЦЬКОЇ

Русів, 9. XII. 1931.

Дорога пані!

Мені дуже мило іменно Вам дякувати за Вашу прихильність до моєї своячки Ольги Плешканівної. Вона дівчина безмірно тиха і скромна і добре, що вона попала під Вашу опіку і в Вашу хату. Крім вигоди у Вас, її в Вашім оточенні, сестри і Вашім, довелось скористати з м'якості і ясності Ваших заходів не лиш артистки, але і лінії життєвої, яку Ви так прегарно ведете і другим показуєте. Я тепер не [в] силі і мабуть ніколи не буду в силі відвідати Вас і сестру, але наші стосунки вже давні і мені хотіло б ся дуже, щоби Ви мене в Русові відвідали. Я мав би велику радість, якої так мало тепер маю, а Ви вчинили би богоугодне діло, несучи світло калікам, старцям і подібним біблійним людям.

Сердечно Вас цілую разом з сестрою.

Ваш

Василь Стефаник.

308. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Русів, 27/I — 1933 р.

Дорогий товаришу!

Треба мені, хорому, вибачати, що дурничками забираю Вам час. Скучно самому в хаті і хочеться від Вас листа, навіть довгого. Напишіть мені, як далеко дійшов друк моєї книжки і коли Ви

¹ Моя найбільш приватна річ (лат.).

думаєте вона вийде у світ? Чи її зверхний вигляд буде гарний та чи ілюстрації вийдуть добре? А ще хотів би-м від Вас поради, а то такої: чи можна, як накладці заберуть свої кошта, чи можна буде продати наклад кому у Львові, щоби я пореперував не так себе, як моїх вірителів. Від Вас залежати буде, до кого я мав би звернутися з цією справою і на яку суму? Загалом прошу Вас скажіть свою думку одверто, чи можна з тієї книжки надіятися якого доходу. Цей лист до Вас є лишень до Вас і Ви про нього не згадуйте нікому [...]. Напишіть мені з ласки своєї вичерпуючий лист і дуже вибачайте, що я своїми приватними справами Вам не даю чистого спокою.

Сердечно Вас здоровлю.

Ваш

Василь Стефаник.

309. ДО М. І. РУДНИЦЬКОГО

Русів, 28/II — 1933.

Дорогий товаришу!

Тринкарь-могорич, трінгельд, „Боли“ тут часто уживане, на примірі: хтось прийшов у великій бурі до своєї хати і каже жінці, що хоче з нього обкіскати болото: Лиши, боли, що я дома. Виходить на „богу дякувати“.

В роках вісімдесятих на Покуття заводили священники тверезість місіями, казанями і брошурами, тоді появилася серед тверезих селян і парасоля, яку висмівали люди, не належачі до тверезих. Парасоля була до певної міри відзнакою тверезого читальника.

Тепер я не чую змоги поїхати до Львова і на місці доробити присвяти і тому по скінченню друку пішла може посла Вахнюка, аби на хвилю забрав всі скрипти вже надруковані, або привезе мені, так як давно обіцяв, доктор Стахів до Русова, або врешті пришлю котрогось з своїх синів до Львова і цей привезе на день. Дякую Вам дуже за листа і остаю Вам все приятелем.

Ваш

Василь Стефаник.

310. ДО К. ГРИНЕВИЧЕВОЇ

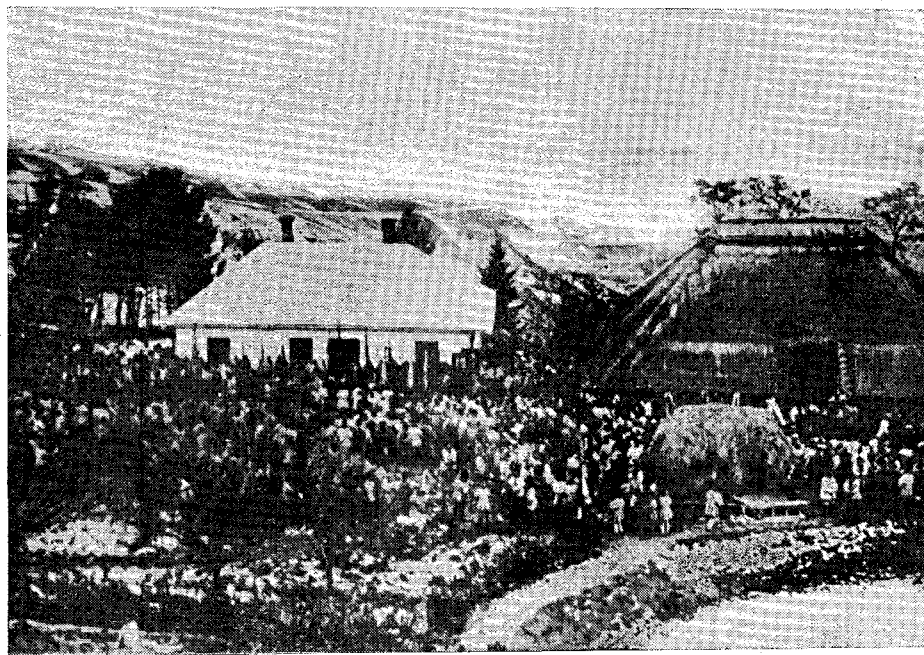
Русів, 4/5 1933.

Дорога пані Катре!

Я лиш олівцем могу писати і тому вибачайте, а не хочу диктувати навіть синові. Мені зараз треба 200 зол. і Ви їх мені зараз виходить або вижебруйте для мене, половину вишліть зараз, а другу за кілька днів. 27/5 приїду до Львова і тоді разом з Вами продам „Твори Стефаника“ та й віддам. Попросіть зятя, аби на 27/5 с. р. замовив мені найтаньший покій у „Н. Гостиниці“.

Ваш

Василь Стефаник.

Похорон В. Стефаника (фото 7 грудня 1936 р.).

Русів, 26/X — 1934.

Дорогий товаришу!

Запитайте в редакції „Назустрічі“, чи будуть коли друкувати мою нотатку про „Землю“ Блавацького? Як не будуть, то нехай мені вишлють назад, або дадуть скрипт братові або синові. Гонорар, як дають і як є за що давати, просить, аби вислали зараз. Я перечитав Вашу річ про Новаківського і дуже мені прикро. Я хорую, вибачайте за картку і здоровіть всіх у редакції. Сердечно Вас здоровляю.

Ваш

Василь Стефаник.

Русів, 16/VI — 1935.

Дуже дорогий Миколо!

Я вже відхлипався по своїй подорожі до Львова і тому дякую Вам і Вашій пані за дуже приемну, а ласкаву гостину. Знаю добре, що до великих приемностей не належало ніколи мати в своїй хаті чоловіка дуже хорого. Може одно, що Вам обоім улешувало, то всілякі візити моїх приятелів, і через те я і їм повинен дякувати за їх візити. Та мені тяжко писати, а навіть диктувати, багато листів. Одну я мав радість, як тепер був у Вас, що Ви зблизилися теперішнім своїм життям до звичайних людей. Нехай же господь бог благословить Вашу молоденьку жінку і Вашого малого Богдана. За Вашу дуже приятельську прислугу і услугу дякую Вам вже, відай, з прощанням, бо я більше не годен вже поїхати, щоби побачити Вашу сердечну сім'ю.

Цілую Вас всі трое найсердечніше і сам підписуюся.

Василь Стефаник.

ПРИМІТКИ

1

Публікується вперше, за автографом (ф. 3, № 200).

„Товариш“ — періодичне видання, яке розпочав І. Франко влітку 1888 р., маючи на меті об'єднати навколо нього демократичних письменників Галичини. Вийшов один номер.

Лесь Мартович (1871—1916) — видатний український демократичний письменник, близький друг В. Стефаніка.

Ол. Печерський — гімназист, пізніше вчився у Львівському університеті; належав до дрібнобуржуазної радикальної партії.

Коломия — місто в Станіславській області; в Коломийській гімназії В. Стефанік вчився з 1883 по 1890 р.

2

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 85).

1890 роком датується на підставі біографічних даних: весною 1890 р. Стефаніка було виключено з Коломийської гімназії, і восени того ж року він вступив до сьомого класу Дрогобицької гімназії.

Гаморака Ольга (1871—1914) — дочка священника с. Стецева Кирила Гаморака (1835—1909), з 1904 р. — дружина письменника.

Борковський Олександр (1841—1921). На початку 90-х років минулого століття був директором Дрогобицької гімназії. Належав до буржуазно-націоналістичної партії народовців; в кінці 90-х років став активним учасником буржуазно-націоналістичної партії націонал-демократів.

„Народна торгівля“ — кооперативні товариства в Галичині.

„Просвіта“ — культурно-освітнє товариство в Галичині буржуазно-націоналістичного напрямку, організоване в 1868 р.

Колесса Олександр (1868—1938) — буржуазний націоналіст, професор Львівського університету, історик і етнограф. За пропозицією О. Колесси в 1890 р. „Просвіта“ була реорганізована з метою поширення її націоналістичного впливу на маси.

Стецева — село за вісім кілометрів від Русова, Снятинського району, Станіславської області. У Стецевій жила сім'я Гамораків. Стефанік довгий час листувався з К. Гамораком, його сином Віктором (1879—1901) та дочкою Ольгою.

Невестюк Яків — товариш Стефаніка по Коломийській гімназії і Краківському університету, один з активних членів дрібнобуржуазної радикальної партії.

„...кривою із спілки...“. Певно мова йде про члена радикальної партії Ілярія Гарасимовича, що був головою гуцульської ремісничої спілки в Коломиї.

3

Публікується вперше, за автографом (ф. 3, № 244).

Датується на підставі біографічних даних: восени 1890 р. Стефанік і Мартович вчилися у Дрогобицькій гімназії і збирали бібліотеку для учнівської спілки, про що й говориться в листі. Збірка І. Франка „В поті чола“ теж вийшла в 1890 р.

Павлик Михайло Іванович (1853—1915) — друг І. Франка, публіцист, один з видатних діячів демократичного руху в Галичині, редактор кількох журналів і видавець багатьох книжок для народу.

„Зоря“ — літературно-науковий журнал ліберального напрямку, що його видавало Наукове товариство ім. Шевченка у Львові (1880—1897).

Данило Тиховський — співробітник „Зорі“.

Ф. Кобрин, Олексівський — особи не встановлені.

„Народ“ — журнал, орган радикальної партії, виходив в 1890—1895 рр. за редакцією М. Павлика та І. Франка у Коломиї та Львові.

„Мартович лагодить Вам якусь повістку...“ Мова йде про оповідання „Лумера“, вміщене в „Народі“ № 3—4 за 1891 р.

4

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 86).

„...мира радикального“. Мається на увазі діяльність радикальної партії, створеної в 1890 р. за ініціативою І. Франка, М. Павлика та ін. На першій програмі партії позначився вплив „Маніфесту Комуністичної партії“. В 90-х роках XIX ст. її діяльність мала прогресивне значення. На початку XX ст. радикальна партія перетворилась у звичайну дрібнобуржуазну селянську партію.

Рознів — Рожнів, містечко Кутського району, Станіславської області. „Хлібороб“ — журнал, орган радикальної партії; відзначався гострими антиклерикальними виступами; виходив у Коломиї з 1891 по 1895 р.

Поет Бідолах — особа не встановлена.

„...угода“. В 1890 р. лідери народовців О. Барвінський, Н. Вахнянин уклали угоду з верхівкою польської шляхти (так звана „нова ера“) про спільну боротьбу з москвофілами і підтримку зовнішньої і внутрішньої політики австрійського уряду. Угода була укладена за вказівками цісарських чиновників і відвертала увагу громадськості від соціальної боротьби, розпалюючи національну ворожнечу в Галичині.

„Чи не пустити б мужика теорії Маркса, а взятися до інтелігенції...“. Зміст фрази неясний; очевидно, нехай мужиком займеться марксистська теорія, а ми візьмемось за інтелігенцію. Тут відбилися народницькі ілюзії Стефаніка та інших членів радикальної партії, які помилково вважали провідною силою нації не робітничий клас, а інтелігенцію.

5

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/1).

Бачинський Лев Васильович (1872—1930) — приятель Стефаніка з часу навчання в гімназії, адвокат. Пізніше — один з керівників селянської радикальної партії.

„...що Шлемкевич упаде“. Мова йде про одного з Шлемкевичів — Миколу або Івана, селян-радикалів з с. Серафінці, Городенського району, в якому жив Л. Бачинський. Очевидно, шляхта (сільська аристократія) провалила Шлемкевича при виборах в Городенці до громадської ради.

„...котяча музика“ (нім. Katzenmusik) — якась демонстрація (окрики, свистіння, сичання).

Марко — син коломийського судді, приятель В. Стефаніка і Л. Бачинського.

Кирило Трильовський (1864—1942) був членом радикальної партії; в той час (восени 1893 р.) перебував у Кракові, готуючись до докторського екзамену на юридичному факультеті Краківського університету. Згодом — один з організаторів пожежного спортивного товариства „Січ“. Націоналісти використали ці товариства для створення військових об'єднань під час першої світової війни.

„...роз'яжут парламент“ — закінчиться сесія австрійського парламенту у Відні.

Чайковський — Андрій чи Іван, в той час студенти медичного факультету Краківського університету, пізніше — лікарі.

Пугалоська — особа не встановлена.

„Наївна Дульчінея Мбскви“. Мбсква — прізвисько одного із знайомих Стефаніка у Коломиї. Точний зміст цієї фрази з'ясувати не вдалося.

Гефест — у грецькій міфології бог вогню.

Ескулап — у грецькій міфології бог лікування; іронічна назва лікаря

6

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/2).

Ромко — молодший брат Левка Бачинського.

Торговиця — село Городенського району, Станіславської області, в якому жила родина Леся Мартовича.

„...віче мазурске“ — віче польських селян у Кракові 12 листопада 1893 р., організоване польською селянською партією (Związek stronnictwa chłopskiego). На вічі був присутній Іван Франко, а також краківські студенти-радикали. Про виступ І. Франка на вічі Стефанік писав у статті „Віче хлопів мазурських у Кракові“ („Хлібороб“ № 21, 22, 23 за 1893 р.). Про це віче писав сам І. Франко в статті „Віче мазурське у Кракові“ („Народ“ № 22 за 1893 р.).

„...вечерниць кейванівських...“ — вечерниць, що їх влаштували селяни Кейвани (Василь і Ілля) в с. Карлові біля Снятина. Кейвани були організаторами культурних розваг у своєму селі. З роду карлівських Кейванів походила мати Стефаніка — Оксана.

Стояловський (1841—1911) — ксьондз; в 1892—1893 рр. був одним з організаторів польського селянського руху в Галичині, за що був відлучений папою від церкви і сидів у тюрмі. Після каяття втратив авторитет серед селян і відійшов від цього руху.

Спенсер Герберт (1820—1903) — англійський буржуазний соціолог, автор теорії еволюційного розвитку суспільства.

Золя Еміль (1840—1902) — видатний французький письменник-реаліст.

Дюма Олександр (син) (1824—1895) — французький письменник, автор романів і драм, пройнятих реформістськими ідеями.

Кбілка literackie — літературні гуртки краківської студентської організації „Читальня академічна“, до складу управи якої входив один час В. Стефанік.

Баліцькі — особи не встановлені.

Подгурже — південна частина Кракова, за Віслою.

Геня — Євгенія Бачинська, сестра Левка, в той час 18-річна дівчина, за визнанням Стефаніка, його „перша любов“.

7

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/3).

Палестра (гр.) — спортивна школа у стародавніх греків. Тут в переносному розумінні: йдеться про змагання у красномовстві, що були властиві адвокатам та студентам юридичних факультетів.

Окуневський Теофіл (1858—?) — адвокат у Городенці, депутат галицького сейму; поряд з М. Грушевським і К. Левицьким був одним з лідерів націонал-демократичної партії. Один з активних діячів націоналістичних організацій в Галичині.

„...городенські вечерниці і товариство політичне“. 14 грудня 1893 р. в Городенці була організована вечірка в пам'ять 50-річчя з дня смерті М. Шашкевича. На цій вечірці виступав дитячий селянський хор з с. Тішковець, яким керувала вчителька Ольга Шухевич. Тоді ж відбулися збори створеного Окуневським „політичного товариства“, до управи

якого були обрані Окуневський, два попи і два селянини. Подібні товариства організовувались буржуазними партіями для політичної „обробки“ селянства.

„Діло“ — газета буржуазно-націоналістичного напрямку (1880—1939), організована народовцями.

„...Заячківському з Лопянки“ — попові з с. Лопянки, Рожнятівського району, Станіславської області.

„...городенського козацького коша“. Іронічне зауваження з приводу спроб деякого з радикалів (Трильовського та ін.) насаджувати віджилі козацькі традиції.

„Як Дорундяки, Марцінюки...“. Іван Дорундяк і Андрій Марцінюк — селянські кореспонденти журналів „Хлібороб“ і „Народ“.

Данилович Северин (1861—1939) — свояк („швагер“) Стефаніка, адвокат у Коломиї, а пізніше в Кутах і Тернополі; один із засновників радикальної партії; згодом став на позиції соціал-угодовства і зради інтересів трудящих мас.

Геллер — дрібна австрійська монета (копійка).

„Громада“ — „Академічна громада“, українська студентська організація в Кракові.

8

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/4).

„...Павлик сидить в Бродах“. В кінці 1893 р. помер депутат галицького сейму від Бродського повіту І. Сірко. На 15 лютого 1894 р. були призначені вибори нового депутата, де балотувався також і М. Павлик. При підтримці австрійських чиновників і народовських попів був обраний лідер „народовців“ О. Барвінський. Про свої переживання і невдачі на виборах Павлик написав спогади „Моя Бродська Одісея“ („Народ“ № 18 за 1894 р.).

Кирило — Трильовський.

„...закладання „Поступу“. Радикальне товариство „Поступ“ було засноване 16 грудня 1894 р на противагу народовській „Просвіті“. Головою товариства був М. Павлик. Товариство видавало популярні брошури на політичні, економічні і антирелігійні теми.

„...вистави краюєво“. Між 15 червня і 16 жовтня 1894 р. австрійським урядом була організована крайова виставка у Львові. Галицькі народовці організували на ній виставку української етнографії та мистецтва.

Яросевич Роман (1862—1938) — учитель Стефаніка і Мартовича в Коломийській гімназії; згодом закінчив медичний факультет Краківського університету і працював лікарем у Станіславі. Член радикальної партії.

Маєвський — товариш Стефаніка по Дрогобицькій гімназії.

9

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/7).

Квітнем 1894 р. датуємо орієнтовно, на підставі згадки твору Стріндберга „Die Weichte eines Thoren“, який вийшов з друку наприкінці 1893 р.

Стріндберг Август (1849—1912) — шведський письменник-декадент.

Паніцца Оскар (Panizza) (1853—1921) — німецький письменник, автор кількох ліричних збірок і гострої сатиричної драми „Das Liebeskoncil“, спрямованої проти релігії і папи римського. За цю драму автор відбув рік ув'язнення. Драма викликала великий шум у німецькій пресі.

10

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/8).

Лист, напевно, написаний до двох: Л. Бачинського і Мярка.

Дашинський Ігнат (1866—1936) — в 90-х роках один з правих лідерів польської соціал-демократичної партії Галичини і Сілезії; пізніше був одним

з головних лідерів об'єднаної польської партії соціалістичної (правої). За часів буржуазно-поміщицької Польщі був маршалком сейму. Запеклий ворог СРСР і Комуністичної партії.

„Нині здавав я справоздане тутешнім за Коломию“. В. Стефанік був обізнаний з тими суперечками, які велись всередині радикальної партії, зокрема між групою коломийських радикалів — Даниловичем і Трильовським, з одного боку, і Франком — з другого. В. Стефанік був на боці І. Франка, що видно з його дальшої критики Даниловича і Трильовського.

„Независимі“ — так називали людей, що співчували радикалам, яких тоді було багато серед поступової галицької інтелігенції.

Соціалістичний (конгрес) — третій з'їзд галицької соціал-демократичної партії відбувся у Львові 12—15 серпня 1894 р. З'їзд радикальної партії відбувся 15 грудня 1894 р.

Рігоров (лат. rigorosum) — докторський екзамен. Стефанік склав перший іспит після другого курсу.

11

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/9).

Лесько — Лесь Мартович.

„...добирати „червоної шапки“ — піти під суд за революційну пропаганду. В контексті зміст виразу неясний.

„Союз“ — українська студентська організація буржуазно-націоналістичного напрямку в Чернівецькому університеті.

„Академ. Czytelnia“ („Академічна читальня“) — польська студентська організація націоналістичного напрямку у Львові. Прогресивна польська молодь тоді об'єднувалась в товаристві „Bratnia pomoc“ („Братня допомога“).

Романчук Юліан (1842—1932) — один з лідерів буржуазно-націоналістичних партій народовців і нац.-демократів, депутат австрійського парламенту і галицького сейму, запеклий ворог революційно-демократичного руху. Йому адресований полемічний вірш Франка „Сідогавому“.

„Народна Рада“ — політична організація народовців, в яку входили переважно галицька консервативна інтелігенція і попівство.

„...коломийські крутять носом“. Мова йде про групу коломийських радикалів.

Волошинський Іван — селянин, один з членів радикальної партії. Драгоманов Михайло Петрович (1841—1895) — український історик, публіцист, літературознавець; виразник ідеології українського буржуазного націонал-лібералізму.

„...бо корифеї тамошні вже занадто дурні і подлі“. Мова йде про С. Смаль-Стоцького, І. Пігуляка та інших буржуазно-націоналістичних діячів на Буковині.

„Буковина“ — газета, орган буковинських народовців та інших націоналістичних партій; виходила у Чернівцях з 1885 по 1918 р.

„Яросевич... сидить на границі“ — в прикордонному містечку Щакові за Краковом.

12

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/10).

Красноставці — село Снятинського району, Станіславської області

Шмигельська — особа не встановлена.

Дутчак Василь — студент юридичного факультету Чернівецького університету; один час був головою студентської організації „Союз“, а пізніше редагував газету „Буковина“.

„...Сава, руский мудрець...“. В. Стефанік має на увазі образ з книжки під цією ж назвою, яка вийшла у Коломиї у 1870 р.

Kathedersozialismus — „професорський соціалізм“. Один з напрямів буржуазної ідеології, головним чином буржуазної політичної економії. Виник у другій половині XIX ст. в Німеччині. Представниками його були буржуазні професори, які з університетських кафедр вели боротьбу проти марксизму і революційного робітничого руху.

Долинський — піп з с. Серафінці.

13

Автограф невідомий. Подається за першодруком (журнал „Сніп“, літературний додаток до газети „Громадський голос“ № 4 від 1.V 1937 р.).

Червнем датується на підставі того, що В. Стефаник у цьому листі говорить про внутрішні суперечки в радикальній партії, які виявились на зборах масової організації цієї партії „Народна воля“ в Коломиї 19 червня 1894 р.

Шмігер Сафат — студент медичного факультету Краківського університету, один з учасників краківської групи радикальної партії, був обізнаний з марксистською літературою.

„...чому від коломийських радикалів відсуваються львівські і віденські“. В середині 90-х років у радикальній партії почалась дискусія з програмних і тактичних питань. Коломийська група на чолі з С. Даниловичем тоді займала помірковану позицію, обмежувалась лише агітацією за демократичні свободи і просвітительством серед селян. Дехто з віденських і львівських радикалів (група М. Ганкевича, С. Вітика) ігнорував роботу серед селянства і хотів створити в Галичині окрему українську соціал-демократичну партію, в яку б входили робітники і батраки Галичини. Пізніше з цієї групи утворилась українська соціал-демократична партія, яка займала націоналістичні позиції.

Вахнянин Наталь (1841—1908) — композитор, один з найреакційніших галицьких буржуазних політичних діячів, творців так званої „нової ери“.

Марков Осип (1849—1909) — один з діячів москвофільської партії в Галичині, редактор реакційної газети „Галичанин“.

14

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/11).

Москвофіли — консервативна партія, що складалася з галицького духовенства і чиновників, яка орієнтувалась на політику російського царизму і яку підтримували російський цар і чорносотенці (характеристику цієї партії див. В. І. Ленін, Твори, т. 21, стор. 229—230).

„...рух з вічними та з „мужами довір'я“. В 1894 р. москвофіли і народовці часто організовували селянські віча. Розпад народовців на дві групи, — групу Романчука і групу Барвінського—Вахнянина, — та занепад москвофільського руху радикали, як найлівіша тоді політична партія в Галичині, використовували для посилення боротьби з польською шляхтою і царським урядом.

„...бандерії кирило-кейванівські“. Кінні виїзди селян під керівництвом Кирила Трильовського і Кейванів у с. Карлові.

„...числа ті „Народа“ чи „Хлібороба“. Мова йде про одинадцятий номер журналу „Народ“ за 1893 р., в якому друкувались статті Л. Бачинського, спрямовані проти буковинських „новоєрівців“.

Пістин — село в Косівському районі, Станіславської області, в якому жив приятель Стефаника Федір Котюк, прототип селянина Федора з новели „Лист“.

15

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 16302/2).

„Ухвала з'їзду...“. Мова йде про з'їзд (збори) „Народної волі“ в Коломиї 19 червня 1894 р., на якому було ухвалено скликати віче у Львові;

потім скликання народного віча було відкладене на осінь. Стефаник висловлював своє незадоволення з приводу відкладення віча.

Шмігер і Гукевич — студенти, товариші Стефаника по Краківському університету.

16

Публікується вперше, за автографом (ф. 3, № 256).

В. Стефаник познайомився з І. Франком влітку 1891 р. Після цього між ними, хоч і несистематично, велось листування майже до останніх років життя Франка.

„Я зачуваю, що віча не буде“. Див. прим. до листа 15.

17

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/12).

Костецький Іван — автор статті „Дещо про перші збори „Буковинського жіночого общества“ („Народ“ № 18 за 1894 р.).

„Просить критики на его „Заздрих богів“ та „Рай і поступ“. Ці брошури М. Драгоманова були надруковані: перша в „Хліборобі“ № 1, 2 і 9 за 1894 р., друга — в „Народі“ № 6 і 9 за 1894 р.

Сандуляк Іван (1848—1926) — селянин с. Карлова, кореспондент журналу „Хлібороб“.

„Тепер я у виділі польської читальні“. Стефаник брав участь у польських студентських організаціях, але займав у них окрему, ліву позицію.

18

Друкується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/13).

„Окуневский, Данилович, „Дністер“ у Львові...“. Маються на увазі канцелярії адвокатів Окуневського (Городенки), Даниловича (Коломия), „Дністра“ (страхового товариства у Львові), де можна було знайти якусь роботу.

„Я був на вічу“. Йдеться про селянське віче 16 грудня 1894 р. у Львові, влаштоване за нагоди 30-річчя громадської діяльності М. Драгоманова.

„Данилович і Трильовский виходили з Standpunkt'у своїх кандидатур...“. Їх кандидатури були висунуті в депутати на виборах 1895 р. до галицького сейму по Городенському і Снятинському округам.

„...а та консолідація...“ — на зразок консолідації. Під час переговорів про консолідацію різних галицьких буржуазних партій москвофіли і народовці на перше місце в проєкті спільної програми висунули національне питання.

Ганкевич Микола (1868—1931) — публіцист; спочатку радикал, а з 1896 р. лідер української соціал-демократичної партії в Галичині. Пізніше опинився в таборі буржуазного націоналізму.

„Франко... стараєся о катедру“. Пройшовши всі етапи обов'язкової процедури на заміщення посади доцента української філології Львівського університету, Франко з листопада 1894 р. до квітня наступного року чекав затвердження. Але австро-угорське міністерство освіти, погодившись з думкою кардинала С. Сембратовича і „новоєрівців“, відхилило кандидатуру І. Франка.

19

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 16302/2).

„Зачуваю, що „Діло“ має перейти в руки Барвінського...“. Після смерті В. Барвінського газету „Діло“ редагував І. Белей. О. Барвінський (1847—1927), що займав тоді крайню реакційну позицію серед народовців і був ініціатором „нової ери“, прагнув взяти „Діло“ в свої руки. Коли це

йому не вдалося, Барвінський утворив „Русько-католицький союз“ і став видавати газету „Руслан“.

20

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 235).

Морачевський Вацлав Іпполітович (1867—1950) — доктор біологічних наук, професор Львівського ветеринарного інституту; у свій час захоплювався літературою, писав статті, перекладав новели Стефаніка польською мовою і був близько зв'язаний з польською прогресивною інтелігенцією. Його дружина Софія Атаназівна Морачевська (Окуневська) (1866—1925) була близько зв'язана з гуртком феміністок, який очолювала Наталя Кобринська. З Морачевськими В. Стефанік познайомився в 1895 р. і довгий час з ними листувався.

Чортовець — село Обертинського району, Станіславської області. В Обертинському повіті Стефанік був агітатором під час виборів до галицького сейму в 1895 р.

„...інтелігенція тутешна запудилася...“. Мова йде про те, що галицька інтелігенція боялася репресій під час виборів до сейму 1895 р.

Гамерика — Америка. Йдеться про агітацію за переселення селян до Америки, яка велась у Галичині й Буковині в 90-х роках. Тут Стефанік дає характеристику сприйняття селянами агітації за переселення і за участь у виборах до сейму.

Сторожинець — містечко, районний центр Чернівецької області. Окуневський Атаназій — лікар у Сторожинці, батько Софії Морачевської. У Сторожинці часто гостювало подружжя Морачевських.

21

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 236).

Лист написаний польською мовою.

„По дорозі до Вас мене арештовано...“. На початку серпня Стефанік їхав до Сторожинця, де в той час перебував Морачевський з своєю дружиною, і був заарештований.

22

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 237).

Геміда — Феміда, в грецькій міфології богиня правосуддя. Листа Морачевського до Стефаніка, в якому він, очевидно, покладав надії на правосуддя, знайти не вдалося. Стефанік тут викриває буржуазний характер правосуддя.

Чорногора — найвища гірська частина Карпат.

Святий Кан — в тюркській міфології бог крові.

23

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 238).

„...радили мені тікати „під москаля...“ — тікати до Росії. Цей вираз з листа яскраво свідчить про симпатії галицького населення до російського народу.

„...ждуть... слухного часу“. В середині 90-х років суперечки між Австрією і Росією загострилися до того, що передбачалась війна.

24

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/14).

„...вибори в Городенці...“. Йдеться про так звані правибори — вибори виборців у Городенщині, де балотувався до сейму Северин Данилович.

„...надужитя з уланами“. Після того як староста Городенки самовільно припинив опівночі вибори і юрба виборців, що стояла у дворі ратуші, стала протестувати, налетіли улани і розігнали виборців.

25

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/15).

Олесницький Євген (1860—1917) — активний діяч буржуазно-націоналістичної партії народовців і нац.-демократів.

„...по таким упадку...“. Мова йде про зловживання галицького губернатора і про провал радикалів на виборах до сейму восени 1895 р.

„Віче „царське...“. Йдеться про віче в м. Городенки, на якому було ухвалено: вислати масову делегацію із скаргою на К. Бадені і царських чиновників за репресії проти селян і з проханням призначити нові вибори.

Бадені Казимір (1846—1909) — намісник австрійського цісаря в Галичині; після кривавих виборів 1895 р. до галицького сейму був призначений президент-міністром Австрії.

Будзиновський Вячеслав (1868—1935) — один з редакторів газети радикальної партії „Громадський голос“, пізніше редактор чернівецької радикальної газети „Праця“; в кінці 90-х років перейшов у націоналістичний табір.

„Вп. директорці перекажи...“ — напевне, Наталі Дригинич, майбутній дружині Л. Бачинського.

„З'їзд має бути з кінцем грудня“. З'їзд радикальної партії відбувся 29—30 грудня 1895 р. у Львові.

26

Публікується за автографом (ф. 8, № 239). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

„...на чотири лікти...“ — в старі часи довжину міряли ліктями.

Независимі народовці — група народовців на чолі з Юліаном Романчуком, редактором газети „Батьківщина“. Під час виборів 1895 р. ця група не дотримувалась платформи так званої „нової ери“, а виступала окремо.

„...з радикалів вийшов один мужик...“. По селянській курті тоді були обрані селянин Стефан Новаковський з Перемишльського округу, Дмитро Остапчук — із Збарзького округу.

Сапєга Адам (1828—1903) — князь, ідеолог польської шляхти другої половини XIX ст.; в часи виборів до сейму 1895 р. блокувався з націоналістичною групою Барвінського і Вахнянина в боротьбі проти польських і українських лівих партій.

„Ludowe stronnictwo“ — польська партія, що складалася з ремісників, селян і дрібної буржуазії. На виборах до сейму 1895 р. ця партія боролася проти польської шляхти і духовенства.

„...з Вашим глупим кузино...“. Мова йде про Теофіла Окуневського, двоюрідного брата Софії Морачевської.

Шухевич Володимир (1850—1915) — народовець, педагог, етнограф, автор монографії „Гуцульщина“.

Кобиланська Ольга Юліанівна (1863—1942). Мова йде про її гумореску „Він і вона“.

„...вплив Вашої жінки...“. Софія Морачевська писала статті на теми емансипації жінок до збірників, що їх видавала Кобринська.

27

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 246).

Датється на підставі змісту листа: восени 1895 р. Стефанік, проїжджаючи через Львів до Кракова, зупинився на деякий час у Львові; там в той час серед народовської інтелігенції панував розбрід в зв'язку з розколом народовців на два табори.

28

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 240).

„Франко, як хотів сісти на катедру, вже мусів відпекуватися радикалів“. Стефанік, характеризуючи позицію Івана Франка, тут трохи перебільшує. Як відомо, І. Франко в інтересах справи робив деякі

тактичні кроки, щоб одержати змогу пропагувати свої революційні погляди з університетської кафедри.

Гугеноти — прихильники кальвінізму у Франції XVI—XVIII ст. Ця секта після довгої і жорстокої боротьби з прибічниками короля розпалась. Стефаник не був песимістом, він вірив в успіх боротьби демократичного табору в Галичині, надіявся на його перемогу і тому писав: „Се відрізняє нас від гугенотів“.

„...де би панував чоловік, а не радикали, поступовці та соціалісти“. Цей вираз свідчить про те, що Стефаник у той час не відрізняв наукового соціалізму Маркса—Енгельса від різних видів дрібно-буржуазного утопічного соціалізму, представники якого, спекуючи належністю до соціалістичних партій, дбали про кар'єру і відвертались від народу. „...їхати в Швейцарію“. Стефаник у Швейцарію не їздив.

29

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 241).

Рахмани. Християнізована легенда про індійських брамінів, яка була поширена і на Заході, оповідає про країну блаженного життя брамінів-рахманів, у яких великдень буває на чотири тижні пізніше християнського, і тому віруючі християни повинні кидати шкаралупки яйць до потоку, щоб через чотири тижні ці шкаралупки допливали до брамінів на рахманський великдень, перетворившись знову на яйця.

30

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 242).

Радикальство. Йдеться про належність Стефаника до радикальної селянської партії, членом якої він був з 1890 р. до останніх років життя. Розбишака-дука. Так Стефаник характеризував свого батька.

31

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 243).

32

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 244).

„...na wieści akademickim“ — на зборах студентів Краківського університету.

33

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/16).

„Депутація переїхала...“ Йдеться про селянську делегацію на чолі з депутатом парламенту Іваном Озаркевичем (1826—1903), батьком Наталії Кобринської. Делегація їздила до цесаря з протестом проти кривавих виборів до галицького сейму, організованих Казіміром Бадені восени 1895 р. Поїздка ніяких наслідків не дала.

„Твій Бачинський...“ — Бачинський Юліан, який належав тоді до львівських радикалів і друкував статті в журналі „Народ“. Далі дороги Стефаника і Бачинського розійшлися. Ю. Бачинський став ідеологом українського буржуазного націоналізму. Іван Франко різко критикував його книжку „Ukraina ingredienta“ (див. журнал „Житє і слово“, т. IV за 1895 р., стор. 471—483).

Павло Стецюк, Шустер, Іван Мороз — особи не встановлені, очевидно, рядові члени радикальної партії.

Панна Дригинич — Наталія, директор кооперативної крамниці „Народної торгівлі“ в Городенці.

34

Публікується за автографом (ф. 8, № 245). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Болахів — містечко, районний центр Станіславської області.
„Я вітав їх від молодіжної академічної...“ Із слів Стефаника видно, що він не покладав надії на „цесарську милість“ (див. попередній лист).

35

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/18).

„Зїзд відбувся...“ — зїзд радикальної партії у Львові, на якому головував Іван Франко.

„Два послі-мужики...“ — Дмитро Остапчук і Стефан Новаковський. „...твій шеф утік“. Теофіл Окуневський, у якого тоді працював Бачинський, покинув зїзд, не згоджуючись з програмою радикальної партії, де говорилось про пропаганду соціалізму серед галицьких селян.

„...втяг вже Остапчука і Новаковського до клубу Барвінського...“ Йдеться про клуб депутатів галицького сейму, що його очолював Олександр Барвінський.

Кардинал — львівський митрополит Сільвестр Сембратович, покровитель „новоорівців“, запеклий ворог демократичного руху; був кардиналом і резидентом Ватикану в Галичині.

36

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 248).

Початком 1896 р. датується орієнтовно.

Біборський — очевидно, один із позикодавців Стефаника.

37

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 247).

Нечитальник — персонаж першого оповідання Леся Мартовича „Нечитальник“, виданого на кошти Стефаника ще під час перебування обох письменників у гімназії. Очевидно, з цим листом Стефаник надіслав Морачевському оповідання „Нечитальник“.

„...нечитальники“ виїждять у Бразилію“. Йдеться про масову еміграцію селян з Покуття до Бразилії в середині 90-х років XIX ст.

„...той пан, що заходив до Гусака...“ Про цього пана йде мова в оповіданні Леся Мартовича „Нечитальник“.

„...казетник...“ Мається на увазі Михайло Павлик, який тоді з Іваном Франком редагував „Народ“ і інші періодичні видання радикалів. Він перший помітив і підтримав талант Леся Мартовича.

„Monitor“ — найдавніша польська газета, виходила з 1765 р.; у 80—90-х роках XIX ст. — орган польських реакційних кіл.

38

Публікується вперше, за автографом (ф. 3, № 253).

„...яке становище заняли делегати нашої партії...“ В січні 1896 р. відбувся черговий зїзд галицької соціал-демократичної партії, на якому М. Ганкевич виголосив програмні положення української соціал-демократичної партії, яка саме тоді організувалась.

39

Публікується за автографом (ф. 8, № 249).

„Лумера“ — твір Леся Мартовича, план якого (диспозицію) склав Василь Стефаник в час їхнього спільного перебування в Дрогобицькій гімназії. Словацький Юлій (1809—1849) — польський письменник-романтик прогресивного напрямку. Ним захоплювався молодий В. Стефаник.

Макай. Очевидно, Стефаник має на увазі рецензію на поезії та оповідання німецького письменника (англійця походження) Джона Генрі Макая, надіслану Морачевським Стефаникові в кінці 1895 р.

„Radukali ruscy“ — брошура ксьондза Бадені, спрямована проти польських і українських радикалів.

Публікується за автографом (ф. 8, № 250). Вперше опубліковано в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

„...великан і дрібонькі хлопці коло него“. Йдеться про якусь картину за сюжетом з античної міфології.

41

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 251).

„...у синих дворах сивобрового господина...“. Очевидно, Стефаник має на увазі образи з твору Юлія Словацького „Швейцарія“. В той час В. Морачевський перебував у Швейцарії.

42

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 89).

„...Магх поставив 10 заповідів бідним...“ — цей образний вислів свідчить, що Стефаник був знайомий з марксизмом, але не розумів його. Verlaine — Поль Верлен (1844—1896), французький поет-декадент. Baudelaire — Шарль Бодлер (1821—1867), французький поет, попередник декадентів.

Lenaу — Ніколаус Ленау (1802—1850), німецький письменник часу розкладу романтизму.

Musset — Альфред Мюссе (1810—1857), французький письменник-романтик.

Sonpouггi — брати Гонкури, Жюль (1830—1870) і Едмонд (1822—1896), французькі буржуазні письменники натуралістичного напрямку.

Якобсен Петер (1847—1885) — датський письменник, один з попередників імпресіонізму.

„Пишіть за... Пleshканів“. Йдеться про сім'ю Івана Пleshкана (1867—1902), поета, свояка Василя Стефаніка.

Левицький — особа не встановлена.

43

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 1632/4).

Борщів — село, тепер Заболотівського району, Станіславської області.

„Громадський голос“ — газета радикальної партії, виходила з 1895 по 1939 р.

„Чи „Народ“ чи „Радикал“ — без статей Драгоманова були би слабонькі...“. Відомо, що Драгоманов виступав у цих органах з популярними статтями на науково-природничі теми, розвінчував релігію з позицій лібералізму, гостро критикував реакційні погляди П. Куліша, але одночасно виступав і проти марксизму.

„Радикал“ — журнал, орган радикальної партії, виходив у 1895 р.

44

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 252).

„Малому докторкови...“. Так Стефаник називав сина Морачевського — Юрія (1896—1935).

45

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 253).

Келлер Готфрід (1819—1890) — прогресивний швейцарський письменник (писав німецькою мовою).

„Taugenichts“ — поема Келлера („Бурлак“).

46

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 254).

Починаючи зі слів „Тепер лиш що вернув-ем“ і до кінця листа — начерк поезії в прозі; такі ескізи часто зустрічаються в листах до В. Морачевського.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 255).

Успенський Гліб Іванович (1843—1902) — видатний російський письменник, революційний демократ, творами якого захоплювався В. Стефаник, починаючи ще з років навчання в гімназії.

Юрко — брат В. Стефаніка.

Параска — сестра В. Стефаніка.

Владзьо — Володимир, наймолодший брат В. Стефаніка.

48

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 256).

„Мене палить... вид на двірці краківськім“. Йдеться про жакливі картини з побуту переселенців до Америки, які їхали через Краків.

49

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 257).

Від слів „Завтра великдень“ і до кінця листа — начерк поезії в прозі.

50

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1632/5).

„...з Серафинець до Городенки...“. Йдеться про Левка Бачинського, який, працюючи в канцелярії Т. Окуневського, щодня ходив з с. Серафинець до Городенки.

„...довгобразий балан...“. Йдеться про Теофіла Окуневського.

Чернелиця — містечко Городенського району, Станіславської області.

„...а опікунове ще втікати не дають“. Маються на увазі австрійські чиновники, які з метою здешевлення робочих рук у поміщицьких економіях різними засобами стримували еміграцію, а також українська буржуазна „підла інтелігенція“, якій в цьому листі дано гостру і вичерпну характеристику як зрадниці інтересів народу.

51

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 2612).

„Ваш лист позасмучував нас усіх“. Йдеться про затримку видання „Громадського голосу“ і „Радикала“ в 1896 р. в зв'язку з тим, що В. Будзинівський відмовився їх редагувати.

52

Публікується за автографом (ф. 8, № 258). Вперше опубліковано в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Лист — начерк поезії в прозі.

„Langue“ Langenscheidt'a — підручник з французької мови, яким користувались в австрійських гімназіях.

53

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/20).

„Лист знищив-ем і тайни додержу“. Лист не зберігся, але, як видно з цього листа Стефаніка, Лев Бачинський хотів в'ясувати відносини між Стефаніком і його сестрою Євгенією.

Панна Теодорович — дочка Йосипа Теодоровича, поміщика з с. Русова.

Stuart Mill (1806—1873) — англійський буржуазний філософ-ідеаліст, а також економіст; в 60-х роках писав статті про емансипацію жінок.

Ковалевська Софія Василівна (1850—1891) — видатний російський математик, а також автор кількох повістей і спогадів.

54

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 259).

Белелуя — село біля Русова.

Сянок — місто на Лемківщині.

Від слів „На переді босий хлопчина“ до „Бідні, помучені“ — первісний начерк новели „Похорон“.

55

Публікується за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/21).

„...діди́ча русівського...“ Мова йде про поміщика с. Русова Й. Теодоровича.

„...раджу тобі обняти редакцію „Гр[омадського] Голосу“... Коли Будзиновський відмовився редагувати цю газету і постало питання про редактора, Стефаник запропонував Бачинському взяти на себе редагування. З 3 квітня 1896 р. деякий час газету редагував І. Франко.

„Громада“ — журнал, що його видавав К. Трильовський у Коломиї з 1 травня 1896 по травень 1897 р.

56

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 260).

Маратон — грецька скульптура, що зображає воїна, який біг в м. Маратон, щоб сказати своїм громадянам: „Ми перемогли“. Звідси — „марафонський біг“.

„...разочок на царя глянути“ — психологічний етюд про селян, що загинули на Ходинці під Москвою в 1896 р. під час коронації Миколи II.

57

Публікується вперше, за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/22).

„Народні спілки“ — Коломийське товариство народних спілок, засноване радикалами в 1891 р. в Коломиї. „Народні спілки“ організовувались по селах на зразок польських „kółek rolniczych“ — кооперативних товариств, метою яких була організація в селах крамниць, читалень, бібліотек, ощадних кас та ін.

„Наука“ — культурно-освітнє товариство в Снятині.

Велички — місто біля Кракова, відоме своїми соляними копальнями.

Мілоська Венера — знайдена на о-ві Мілос статуя Венери, богині краси в староримській міфології.

Діана — в староримській міфології богиня полювання, сестра Аполлона.

58

Публікується за автографом Львівської бібліотеки АН УРСР (№ 1300/23).

Віче — селянське віче в Коломиї 21 червня 1896 р.

59

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 261).

Збараж — місто Тернопільської області.

Крушельницька Соломія Амвросіївна (1873—1952) — відома українська співачка, після 1939 р. — професор Львівської державної консерваторії.

60

Публікується за автографом (ф. 8, № 262). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Гельветія — латинська назва Швейцарії.

61

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 263).

Датується в зв'язку із змістом попереднього листа, в якому Стефаник висловлює своє бажання швидше побачитись з Морачевським.

62

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 264).

63

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 265).

Датується на підставі виразу: „Аби брата віддати в рекрути“. Брата Юрка взяли до армії 1 жовтня 1896 р.

„...дав-ем проєкт заснувати літературний журнал...“ В цьому році В. Стефаник разом з В. Морачевським збирався видавати літературний журнал.

„Брошуру Дашиньської...“ Мова йде про Софію Дашинську, польську соціал-демократку, яка виступала з публіцистичними статтями та брошурами.

64

Публікується за автографом (ф. 8, № 266). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Датується на підставі змісту листа № 63. В цьому листі Стефаник пише про свій проєкт у справі видання журналу і про кандидатуру редактора. Крім того, в листопаді 1896 р. відбувся з'їзд радикальної партії, на якому був Стефаник і враження від якого висловив у цьому листі.

„...через коректу св[ятого] Юра...“ Святий Юр — собор уніатської церкви святого Юрія у Львові, центр ватиканської агентури, який здійснював духовну, а почасти і світську цензуру у видавничих справах.

„Політики і духом не мало пахнути в газеті“. Тут відбився деякий вплив на В. Стефаника теорії „чистого мистецтва“.

„...видавати часопись аж в січні 98 р...“ В кінці 1897 р. Морачевський повинен був переїхати з Швейцарії до Львова. На його матеріальну підтримку при виданні журналу розраховував Стефаник.

65

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 267).

Василь Григорович Щурат (1871—1948) — український поет і літературознавець; з 1929 р. був дійсним членом Академії наук Української РСР.

Юрчик а — Юрія, сина Морачевських.

66

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 268).

Датується на підставі змісту листа: „Я від 10 грудня буду в Русові, а до 8 грудня] сподіюся ще письма від Вас до Кракова“.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 92).

Датується на підставі даних листа Стефаніка до Морачевського від 24 листопада 1896 р., де мова йде про запрошення В. Г. Щурата на посаду редактора журналу, що його збирались видавати Стефанік і Морачевський.

Бурже Поль (1852—1936) — французький буржуазний письменник-романіст.

„Вахнянин герой дня...“. Йдеться про панівне становище „новорівнів“ (народовців) на чолі з Вахнянином після виборів 1895 р., на яких вони завдяки урядовій підтримці одержали місця в парламенті.

Метерлінк Моріс (1862—1949) — бельгійський буржуазний письменник-символіст.

Матейко — студент, що жив у сім'ї Гамораків як домашній вчитель.

Публікується за копією музею В. Стефаніка в Русові. Датується на підставі даних, які є в листі.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 269).

В листі — начерк новели, яка не була опрацьована; баба Тимчиха фігурує в новелі „Ангел“.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 95).

„Віча, бесіди, агітації“. В цей час проходила кампанія перед виборами до австрійського парламенту.

„Ганкевич і в Коломиї і в Перемишлі агітує проти Окуневського і Франка за польсько-соціалістичними кандидатами...“

Франко залюбився у польських людовців“. На той час Ганкевич уже вийшов з радикальної партії, заснував українську соціал-демократичну партію (партія соціал-угодовців) і під час виборів 1897 р. блокувався з галицькими соціал-демократами (польськими правими соціалістами) проти радикалів, отже, і проти Франка. Франко довірявся польським людовцям (Stronnictwo Ludowe), оскільки вони під час виборів 1895 р. йшли разом з радикалами, але не знав про їх угоду з консерваторами під час виборів 1897 р. Франко дізнався про зраду партії польських людовців, яку тоді очолював Стапінський, пізніше, що й було однією з причин розриву Франка з польськими партіями.

Коло — польське коло, або клуб польських депутатів у австрійському парламенті.

„...голосують за Вавельом...“. Вавель — замок у Кракові, давня резиденція польських королів XVI—XVII ст. Польське коло домагалось від австрійського уряду 50 млн. золотих ринських на ремонт королівського замка.

Стапінський Ян — керівник партії Stronnictwo Ludowe, яка на виборах до австрійського парламенту 1897 р. блокувалася з правими польськими партіями.

Дудикевич Володимир (1861—1933) — адвокат у Коломиї, один з лідерів галицьких москвофілів.

„...лист з дописками Івана“ — Івана Плешкана.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 274).

Датується на основі авторської дати, але є підстави думати, що лист написаний в листопаді 1897 р. (див. примітку до листа № 106).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 270).

„...казане аж у Коломиї“. Йдеться про виступи агітаторів на виборчих зборах у Коломиї.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка в Русові.

Датується на підставі змісту попереднього листа. У листі є зимова сценка „Санчита“.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка в Русові.

Датується на підставі змісту попередніх двох листів.

У листі є начерк новели.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 275).

Датується на підставі виразу: „У нас весна — шість мужиків руских погибло від багнетів, а тисяча сидить у криміналі“. Йдеться про репресії після виборів у лютому—березні 1897 р.

В листі — первісний начерк новели „Озимина“.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка в Русові.

„...кандидата з Тернополя, вчора арештували...“. Йдеться про Олександра Мироновича, кандидата по п'ятій курії, групі виборців, у яку входили селяни, ремісники і робітники.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка у Русові.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка у Русові.

Датується на підставі поштового штемпеля.

Публікується за автографом (ф. 8, № 271). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Датується на підставі поштового штемпеля.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 272).

„Нині я одержав зазив до збирання складок на родинні мужицкі порізаних і поарештованих“. Йдеться про збирання коштів для допомоги сім'ям селян, потерпілих під час виборів у лютому—березні 1897 р. На цій підставі датуємо лист березнем 1897 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 273).

„Недалеко від мене били і ривали“. Лист являє собою нарис про вибори до австрійського парламенту в Добромільському повіті (на південь від Перемишля). Відомо, що під час виборів у цьому повіті в 1897 р. відбувся сутичка між селянами і жандармерією.

„Напишіть виразно, чи імена подавати...“. Йдеться про висловлення подяки тим, хто вносив гроші на допомогу потерпілим під час виборів. Гроші збирались у березні 1897 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 96).

Датується на підставі змісту листа. Мова йде про „Tagebuch в трьох роках“ і згадано першу дату року — 26. III 1894 р.

Некрасов Микола Олексійович (1821—1878). В листі наводяться рядки його вірша „Застенчивость“.

„Такий цілий Tagebuch“, тобто щоденник.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 277).

Датується на підставі виразу в листі: „Вчера було Юрія, середина весни“. День Юрія — 23 квітня.

Кононіцька Марія (1842—1910) — польська прогресивна поетеса

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 278).

В листі вміщені образки, створені під враженням весни на селі.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 280).

В листі є начерк новели і згадується стаття Франка в газеті „Die Zeit“ про Адама Міцкевича (1798—1855), яка була надрукована 8 травня 1897 р. На цій підставі лист датуємо травнем 1897 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 281).

Лист датується на підставі згадування статті Франка про А. Міцкевича, яка жваво обговорювалася в травні 1897 р. у всій польській пресі. Стаття Франка була спрямована не проти Міцкевича як поета, а проти польської шляхти, яка грабувала український народ у Галичині. Подібною ж думки дотримувався і В. Стефаник в даному листі.

Гелоти — ілоти, селяни-кріпаки в стародавній Спарті.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 97).

Датується на підставі відомостей про обговорення статті І. Франка про Адама Міцкевича „Ein Dichter des Verrathes“, що була надрукована в газеті „Die Zeit“.

„Kuryer Lwowski“ — польська щоденна ліберальна газета, в якій співробітничав Іван Франко. Виходила з 1884 по 1914 р. у Львові.

„Dziennik polski“ — польська поміщицька газета, виходила з 1869 р.

„Smigus“ — польський гумористичний журнал, виходив у 90-х роках XIX ст.

Завадов — село біля Львова.

Рутенці — презирлива назва української буржуазної інтелігенції в Галичині.

„Жите і слово“ — журнал, що його редагував Іван Франко. Виходив з 1894 по 1897 р.

„Mahabharata“ — стародавній епос.

Белей Іван (1856—1921) — журналіст в Галичині. Разом з Іваном Франком починав видавати журнал „Світ“, а потім, з 1883 р., перейшов у націоналістичний табір, був редактором газети „Діло“ та інших націоналістичних органів.

Публікується вперше, за автографом (ф. 3, № 187).

„...нотатку про збори тутешньої молодіжної поступової...“
Йдеться про збори польської демократичної організації „Bratnia pomoc“ у Кракові, яка не поділяла поглядів шовіністів на статтю Франка в газеті „Die Zeit“.

„Посол Дашинський сказав, що надужиття виборчі були в цілій Австрії, а в Східній Галичині лиш тому так ярко виступили, що там не було організації“. З наведеного виступу Дашинського видно, що він, як типовий соціаліст-угодовець, вислужуючись перед правлячими колами, виправдував криваві вибори 1897 р. Стефаник правильно далі зауважив: „Се така оборона Баденього аж фает!“.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 282).

Датується орієнтовно. Стефаник збирався поїхати до Морачевського у Швейцарію влітку 1897 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 283).

Датується орієнтовно, на підставі змісту попереднього листа про бажання Стефаника поїхати до Швейцарії.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 99).

Датується на підставі листа Морачевського до Стефаника від 16 червня 1897 р., в якому Морачевський просить переслати книжку Кіркергардта.

Кіркергардт Сьорен (1813—1855) — датський письменник і філософ реакційно-містичного напрямку, один з представників екзистенціалізму — крайньої форми ідеалістичного мракобісся в буржуазній літературі.

„Галичанин“ — газета галицьких москвофілів; виходила у Львові з 1893 по 1914 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 100).

Датується на підставі виразу: „Дякую Вам..., що книжку прислали“. Йдеться про книжку Кіркергардта, яку просив Стефаник у попередньому листі.

„Іванови хотів би-м вибрати...“ Мова йде про Івана Плешкана. Н. Altenberg — тодішній видавець у Львові.

„19-та частина писань Франка призначена для мужиків, і вона принесла хосен, 18/19 було писане для інтелігенції, — і не принесли майже хісна“. Це твердження Стефаника суб'єктивне, а його поділ Франкової спадщини штучний.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 284).

Датується на підставі даних у листі. Літом 1897 р. під час канікул Стефаник готував до друку оповідання, які були надруковані в газеті „Праця“ восени того ж року.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 285).

Кінцем червня 1897 р. датується на тій підставі, що й попередній лист.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 286).

Датується на підставі виразу: „Нині іду з Кракова, але не до Вас, а на село“, Стефаник поїхав на канікули в гори (в Кути) на початку липня 1897 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 101).

Датується на підставі змісту попереднього листа.

„Академічна громада“ — організація українських студентів у Львові, в якій точилася боротьба між демократичним і буржуазно-ліберальним крилом.

„Січ“ — організація українських студентів у Відні, подібна до „Академічної громади“.

Микитюк — учитель в с. Стецева.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка в Русові.

Датується на підставі змісту попередніх листів.

Публікується за автографом (ф. 8, № 288). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Датується на підставі змісту начерків і поезій у прозі, які подані в цьому листі під безпосереднім враженням від природи і зустрічей з селянами Покуття і Гуцульщини.

Кальвін Жан (1509—1564) — один з керівників реформації у Франції; побутове означення безбожника, недовірка, еретика.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка в Русові.

Датується орієнтовно, на підставі змісту попередніх листів.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 279).

Будинці — село біля Сторожинця.

„Сім образків я посилаю Вам...“. Йдеться про ті ранні новели й поезії в прозі, що їх Стефанік послав до Морачевського для попереднього ознайомлення: „У водах плавають ліси“, „Над його головою голуб“, „Городчик до бога ридав“, „Йшов з поля“, „Під горою коло ліса“, „З хорім на двір“, „Раненько чесала волося“. Частина цих образків являла собою перші редакції новел. Наприклад, начерк „Над його головою голуб“ є перша редакція новели „Портрет“, „Йшов з поля“ — перша редакція новели „Діти“, „З хорім на двір“ — перша редакція новели „Виводили з села“. Поезії в прозі „Городчик до бога ридав“, „Раненько чесала волося“ пізніше мали лише незначні стилістичні поправки.

Публікується вперше, за копією музею В. Стефаніка в Русові.

Датується орієнтовно, на підставі змісту попередніх листів.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 289).

Датується на підставі змісту попередніх листів.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 293).

Датується на підставі змісту попереднього і наступного листів.

„З осені“. Йдеться про збірку, що її Стефанік готував літом 1897 р.

Книжка не була надрукована з причин, про які В. Стефанік розповідає у листі до В. Морачевського № 124 (квітень 1898 р.).

Рожнітов — Рожнятів, містечко Станіславської області.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 290).

Датується на підставі даних у листі: восени 1897 р. Морачевський переїздив з Швейцарії до Львова і зупинявся у Рожнятові. Стефанік про це знав і збирався зустрітись з Морачевським на станції Креховичі, про що і йде мова в цьому листі.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 292).

Датується на підставі змісту попередніх листів.

Озаркевичі. Сім'я Івана Озаркевича, батька Наталії Кобринської, жила тоді в Болахові (місто Станіславської області), де зупинявся на деякий час Морачевський.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 294).

„Я ще був хлопцем, а він був вже жонатий...“. Йдеться про Федора Котюка, який тоді сидів у в'язниці, та про його дітей. Морачевський відгукнувся на прохання допомогти його дітям в листі від 20 листопада 1897 р. На цій підставі лист датуємо листопадом 1897 р. На основі листа Федора написана новела „Лист“.

„Przedświt“ — орган польських соціалістів, видавався у Львові з 1893 р.

„Z pola walki“ — збірник матеріалів про початки соціалістичного руху в Польщі, виданий у Лондоні в 1897 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 295).

Датується в зв'язку із змістом попереднього листа.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 102).

Датується в зв'язку із змістом листа.

„De profundis“ — виданий німецькою мовою в 1894 р. твір Станіслава Пшибишевського (1868—1927), польського письменника-декадента.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 296).

„...Ви щасливо містяться у Львові“. Морачевський переїхав до Львова в кінці осені 1897 р. на постійну роботу; на цій підставі й датуємо листа.

„Впрочім для мене Львів чужий...“. В цих словах відбилась антипатія Стефаніка до буржуазно-націоналістичної інтелігенції, яка сконцентрована була у Львові.

Pierre Luys (1870—1925) — П'єр Люїс, французький письменник-декадент.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 297).

Датується на підставі змісту попереднього листа.

111

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 298).

Датується на підставі листа Морачевського до Стефаника від 20 листопада 1897 р., в якому Морачевський запропонував Стефанику посаду з квартирою у Львові. Стефаник в листі відмовляється від цієї пропозиції.

112

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 299).

Датується на підставі виразів у листі: „Я нині дістав широкий папір у чорних берегах із хрестом... Завтра, 7-го, будуть у землю засипати“. Йдеться про смерть Євгенії Бачинської.

113

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 103).

Датується на підставі попереднього листа, де мова йде про смерть Бачинської.

114

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 300).

„...посилаю Вам витинок з одної газети. „Сина книжечка“ ще й по написаню мені подобається“. Мова йде про новелу „Сина книжечка“, яка була вміщена в газеті „Праця“ № 15—16 від 3 грудня 1897 р. в м. Чернівцях. На цій підставі датуємо лист.

115

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 301).

Датується на підставі змісту попереднього листа. Стефаник збирався їхати до Морачевського під час зимових канікул.

116

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 302).

Датується на підставі змісту листа.

117

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 305).

Датується орієнтовно.

Від слів „Насамперед то було так“ — чорнова редакція новели „Вечірня година“.

Марійка — сестра Стефаника, померла в 1892 р.

118

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 820).

„Посилаю Вам три маленькі праці“. Йдеться про новели „Засідання“, „З міста йдучи“, „Вечірня година“.

119

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 306).

Датується на підставі листа В. Морачевського до Стефаника від 12 лютого 1898 р., пройнятого сумним настроєм. Стефаник на цьому листі зробив помітку: „Ой чого ти почорніло, зеленее поле“.

120

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 307).

Датується орієнтовно, в зв'язку із змістом попереднього листа до Морачевського.

121

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 309).

Датується на підставі змісту попередніх листів до Морачевського.

122

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 308).

„...вкупі мусимо жити та будемо дужі“. Морачевський запрошував у березні 1898 р. Стефаника до себе у Львів. На цій підставі й датуємо цей лист.

123

Публікується за автографом (ф. 8, № 311). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Датується в зв'язку із змістом попередніх листів про запрошення Морачевським Стефаника до Львова.

124

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 276).

Датується на підставі виразів: „Завтра іду до Русова і буду там до 15 мая“ та „...буду доктором у липню 98 р.“.

125

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 312).

„...сидів-ем над Дністром“. В травні Стефаник відпочивав над Дністром в с. Трійці, де жила сестра Ольги Гаморак — Євгенія Калитовська, дружина Василя Калитовського, священника цього села.

„По селах май і голод“. Весною 1898 р. на Покутті був голод. На цій підставі і датуємо даний лист.

126

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 313).

Датується орієнтовно, на підставі змісту листа.

„Отепер прийшов Ваш гарний лист“. Йдеться про бадьорий лист Морачевського до Стефаника, написаний 4 травня і надісланий до Кракова (Стефаник одержав його уже в Русові).

„Відай, усі їх покинули, лиш вояки коло них та й кати ще“. Йдеться про голодні бунти весною 1898 р., для придушення яких австрійська влада посилала військо.

„Переведіть знов та й дайте мені...“. Йдеться про переклад на польську мову новели „Сина книжечка“, яку Стефаник послав Морачевському ще в 1897 р.

127

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 314).

„Перевід „Синої книжечки“ — мені так подобався...“. Йдеться про переклад Морачевським новели „Сина книжечка“ на польську мову, що його Морачевський послав Стефаникові в Русів у червні 1898 р.

128

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 683).

„Як приїдете до Белелуї, то я буду Вашим проводатом...“. О. Кобилянська деякий час жила в Белелуї, а пізніше їздила в це село до родини Сінгалевичів. Від Белелуї до Русова три кілометри.

129

Публікується за автографом (ф. 8, № 316). Вперше надруковано в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

Датується на підставі листа Стефаніка до О. Кобилянської від 18 червня 1898 р., де говориться про концерт співачки Соломії Крушельницької в м. Коломиї; про це йде мова також і в даному листі.

130

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 814).

Дата встановлена на підставі поштового штемпеля.

„А корди“ — поезія в прозі О. Кобилянської, вперше надрукована в „Літературно-науковому віснику“ кн. 6 за 1898 р.

131

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 315).

Датується в зв'язку із змістом попереднього листа.

„Ви мені писали за Будзиновського. Я его не перестаю любити...“. В цих словах і далі В. Стефанік правильно підкреслює, що особисті симпатії до В. Будзиновського не можуть змінити негативної оцінки з боку Стефаніка політичного угодництва колишнього його товариша.

132

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 675).

Огоновський Омелян (1833—1894) — професор Львівського університету, голова „Просвіти“, буржуазний націоналіст.

133

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 318).

Датується орієнтовно.

134

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 677).

Датується на підставі змісту попередніх листів.

„...сваримося з Будзиновским за те, що він не хоче покинути тої зграї з „Діла“. Йдеться про загравання Будзиновського з „народовцями“ та їхнім органом — буржуазно-націоналістичною газетою „Діло“.

135

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 319).

Датується на підставі змісту попередніх листів про приїзд Ольги Кобилянської до Белелуї. В Белелуї деякий час жив батько Наталії Кобринської Іван Озаркевич.

136

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 321). В листі є начерк поезії в прозі.

Датується орієнтовно.

137

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 679).

„Ваша лілія тепер моя“. Про це читаємо в листі О. Кобилянської до Стефаніка, написаному вже в квітні 1931 р. Вона писала:

„Дорогий Стефаніку!

Давно це було, як ми були ще молоді, як одного року перебувала я під час ферій в селі Белелуя у моїх свояків Сінгалевичів, а ти прийшов відвідати мене. Ми ходили довго по гарнім саді і оглядали розкішний зільник під вікнами приходства. Про що говорили — не пригадую — може про літературу і писання. Ми були потрохи змішані. З зільника я подала тобі перед прощанням білу цвітку з помеже широкого буйного листа, що пахла оп'яняючим запахом... В моїм цвітнику виростає і та біла цвітка, яку я тобі тоді передала...“.

В садібі музею О. Кобилянської ще й зараз є один кущ тих білих лілей, про які йде мова в листі.

138

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 616).

Датується на підставі поштового штемпеля.

139

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 684).

Датується на підставі змісту попереднього листа.

140

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 680).

Цайгова одежа — найгірший матеріал, з якого шили одежу. Цара (румунське з лат. terra — земля) — в західних областях вживається в розумінні „велика кількість людей“.

Трійця — Троиця, село Заболотівського району, Станіславської області.

В листі дано первісні начерки новел „Камінний хрест“ і „Новина“.

141

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 600).

„На ювілей поїду...“. Мова йде про ювілей з приводу 25-річчя літературної діяльності І. Франка, що відбувся 30 жовтня 1898 р. у Львові. В цьому ж році відзначався сторічний ювілей з дня виходу „Енеїди“ І. Котляревського. О. Кобилянська брала участь у ювілей Котляревського як представник Буковини. Стефанік через хворобу своєї матері на ювілей Франка не був.

В листі є кілька „образків“, з яких згодом постали новели „Мое слово“, „Озимина“.

142

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 597).

Датується на підставі змісту попереднього листа.

„...застане[те] в себе вже тоті новелки...“. В. Стефанік вислав О. Кобилянській новели „Лист“ і „Катруся“, які письменниця переклала на німецьку мову. „Лист“ був надрукований в берлінському журналі „Gesellschaft“ за березень 1899 р.

143

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 602).

Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.
„...Окуневські, Кобринські, Озаркевичі...“ — синоніми лібералів і народовців.
„Нічого“ — Ніцше Фрідріха (1844—1900), німецького буржуазного філософа-ідеаліста, ідейного попередника фашизму.

144

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 606).
Датується орієнтовно, за змістом листа.
„...несла просто в поліцію Франка, Павлика і його сестру“. Йдеться про арешти 1877 р.
„радуєся его прологом на представленю Наталки Полтавки“. Пролог виголошено перед ювілейною виставою „Наталки Полтавки“; під назвою „Великі роковини“ вийшов окремою книжкою (Львів, 1898).
„N. B. Rundschau“ — журнал, орган німецьких лібералів.

145

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 106).
Датується на підставі виразу: „Я вибираюся до Черновець на ювілей Котляревського 3 грудня“.
„Słowo polskie“ — реакційна польська газета.
Зеву — Зевс, у грецькій міфології — верховний бог.
Олімп — гора, де, за грецькою міфологією, жили боги.
Галя — сестра О. Гаморак.
Марця — служниця у Калитовських.
Петрилів — ліс в урочищі с. Троїця біля р. Прут.
„Нарис“ Ольги Кобилянської...“. Йдеться про нарис „На полях“, що був надрукований в „Літературно-науковому віснику“ кн. 1 за 1898 р.

146

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 819).
Датується на підставі наступного листа до Морачевського.

147

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 322).
„Тепер також лагожу книжку новелок до друку“.
Йдеться про збірку „Сина книжечка“, яку Стефаник готував наприкінці 1898 р. Вийшла з друку в 1899 р.

148

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 599).
Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.
„...ювілей у Вашім місті...“. Йдеться про сторіччя виходу „Енеїди“ Котляревського, яке святкувалось в Чернівцях 3 грудня 1898 р.
„...нарис „На полях“ (див. прим. до листа № 145). В основу новели взято правдивий епізод про попа с. Димка, якого в церкві побила п'яна жінка. Галицьке попівство обурилось проти Ольги Кобилянської за цей нарис.
„Отут, у Трійци, утопив мужик свою дівчинку у Пруті“, — первісний начерк новели „Новина“.

149

Публікується за автографом (ф. 8, № 323). Вперше надрукований в журналі „Радянський Львів“ № 5—6 за 1946 р.

В листі описані трагічні образки з життя села, які лягли в основу новели „Новина“. Ось чому В. Стефаник говорив з приводу свого листування: „Моя література — в моїх листах“.

Датується на підставі листа до Ольги Кобилянської від 16 грудня 1898 р., в якому описується ця ж сама подія.

150

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 604).
Датується на підставі змісту листа.

151

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 603).

Датується на підставі поштового штемпеля.
„...Грушівський видає річно 20.000 злр. на сю діль, т. е. на рукописи з X, XI, XII ст...“. Тут Стефаник критикує наукову діяльність буржуазно-націоналістичного історика, ворога українського народу Грушевського (1866—1934), що мала на меті відвернути увагу громадськості від насущних питань сучасності.

„Маковей читав відповідь москальфілам“. Осип Маковей (1867—1925) — прогресивний західноукраїнський письменник і публіцист. Його доповідь „Слово і діло галицьких москвофілів“ була надрукована у „Літературно-науковому віснику“ кн. 5 за 1899 р.

„...Франко читав уривок зі своєї політичної поеми“.
Йдеться про поему „Похорон“, яка була надрукована в збірці „Поеми“ (Львів, 1899).

„...аби Стоцький друкував мою книжочку“. Мова йде про друкування збірки новел „Сина книжечка“, яка справді друкувалася дуже довго і вийшла лише в лютому 1899 р.

152

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 609).

Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.

153

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 113).
Датується на підставі попереднього листа до О. Кобилянської, в якому Стефаник дає негативну характеристику українській буржуазній інтелігенції у Львові.

„Нікому він не вірить і тисне всіх п'ятою з Росії“. Грушевський був прибічником австрійського уряду і ставлеником російського самодержавства не був.

„На дні“ і „Каменярі“ — твори Івана Франка.

Вітик Семен (нар. 1876 р.) — адвокат, буржуазний націоналіст, був членом радикальної партії, а згодом галицької соціал-демократичної партії та депутатом австрійського парламенту; входив до націоналістичного уряду так званої „Західно-української народної республіки“ (ЗУНР).

Міхась — селянин з Снятинщини, член радикальної партії.

Шмигельський Андрій (1866—1920) — член радикальної партії, співробітник газет „Народ“ і „Громадський голос“, депутат галицького сейму.

„Молот“ — галицько-український збірник, що його видавали Франко і Павлик після заборони „Дзвона“ в 1878 р.

„Дзвін“ — місячник, що його видавав Франко в 1878 р.

Руданський Степан (1834—1873) — прогресивний український поет.
Новаковський Михайло (1872—1939) — діяч націоналістичного напрямку, спочатку радикал, потім член націоналістичної націонал-демократичної партії, депутат галицького сейму.
Kasprówicz Ян (1860—1926) — видатний польський поет-лірик.
Knackfuss Герман (1848—1915) — німецький художник і мистецтвознавець, автор монографій про художників, що виходили починаючи з 1895 р.

154

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 619).

Датується приблизно, на підставі змісту попередніх листів.
„Синьо-жовті мозги, дерев'яні душі...“ В цих словах Стефанік дав убивчу характеристику галицькій буржуазно-націоналістичній інтелігенції.

Епізод про емігрантів на Краківському вокзалі подано окремо в статті „Для дітей“, надрукованій в газеті „Громадський голос“ № 9 за 1899 р.

155

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 676).

Датується орієнтовно.

156

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 66).
„Скоро лишень книжка вийде з друку...“ — „Сина книжечка“.
„Добре, що-сьте дістали першу...“ — позитивну оцінку на екзаменах в гімназії (по першій групі).

Олег Калитовський — син Василя Калитовського.
„Ваш Олег“ (1884—1903) — син Кирила Гаморака, брат Ольги і Віктора.

157

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 107).
Філіппович Володимир — студент Краківського університету, товариш Стефаніка.

Олег троецький — Олег Калитовський (з Трійці).

158

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 108).
Геня — Євгенія Калитовська.

159

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 598).

160

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 110).

161

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 607).

„...як Ви задивляєтеся на війну американську?“. Мова йде про грабіжницьку війну США за іспанські колонії в 1899 р.

„...прочитаю радо „Поетів...“. Йдеться про новелу Ольги Кобилянської, яка була надрукована в „Літературно-науковому віснику“ кн. 1 за 1899 р.

„Interieur“ — драма М. Метерлінка.

162

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 111).

„Boska komedya“ — „Божественна комедія“ Данте.

„Melancholia“ — збірка оповідань Казіміра Тетмайера, польського письменника-модерніста з групи „Молода Польща“.

„...мое „Confiteor...“ — новела „Моє слово“, присвячена Євгенії Калитовській до дня її іменин 28 лютого 1899 р. На цій підставі лист орієнтовно датуємо 26 лютого 1899 р.

„Wahrheit und Dichtung“ — „Правда і вигадка“, твір Гете.

163

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 786).

Датується на підставі листа О. Гаморак від 1 лютого 1899 р., на який Стефанік дає відповідь в цьому листі.

164

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 109).

Датується в зв'язку із змістом попереднього листа.

Плошовський Леон — герой роману Г. Сенкевича „Без догмата“.

Von Logau — фон Логау Фрідріх (1604—1655), німецький поет-епіграматист.

„Нині післав-ем до Франка статейку, п. з. „Наші поети і наша суспільність“. Стаття була надрукована під назвою „Поети і інтелігенція“ в „Літературно-науковому віснику“ кн. 6 за 1899 р.

Яричевський Сильвестр (1874—1918) — другорядний український поет з Буковини, вчитель.

Дарочка — племінниця Ольги Гаморак.

165

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 822).

„Що зробили-сьте з моїми перекладами і з новелкою?“. Йдеться, напевне, про переклади новел німецького письменника Людвіга Тома „Тверді голови“ і „Смерть“ та новелу „Підпис“, що їх Стефанік надіслав до „Літературно-наукового вісника“, до складу редакції якого входив тоді Осип Маковей. Переклади новел Людвіга Тома були надруковані в „Літературно-науковому віснику“ кн. 2 за 1902 р., а новела „Підпис“ в кн. 5 за 1899 р.

166

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 114).

„Книжок від Стоцького ще нема“ — першого видання „Синої книжечки“.

„Крім двох новелок слабших...“. Одна з них — новела „Портрет“, друга невідома.

„Готу рукопись, що Матейко читав у Франчихи...“. Ольга Гаморак у листі до Стефаніка від 21 березня пише: „Матейко видів Вашу рукопис у Франка і Франчихи“. На цій підставі лист датується березнем 1899 р.

„Се був перший стріл до нашої інтелігенції...“. Мова йде про статтю Стефаніка „Поети і інтелігенція“.

„Ще є плани... другу книжку друкувати щось з жінок і любови“. Смаль-Стоцький, як видавець, напевне, рекомендував Стефанікові замість соціальних тем перейти до тем еротичних.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 608).

Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.

„Поети“ — новела О. Кобилянської, яка вперше була надрукована в „Літературно-науковому віснику“ кн. 1 за 1899 р.

„...я написав до „Вістника“ остру статейку...“. Йдеться про статтю Стефаніка „Поети і інтелігенція“.

Публікується за автографом (ф. 8, № 67). Вперше надрукований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р.

„Помарніла наша доля“ — пісня, складена націоналістами. Слова В. Федоровича, музика Н. Вахнянина.

„Мої новелки вже надруковані...“. Йдеться про збірку „Сина книжечка“, що вийшла з друку в лютому 1899 р.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 613).

Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.

Івасюк Микола (1865—1938) — художник, родом з с. Застава, Чернівецької області.

„Кажіть ему, що я знаю таку сцену ідилічну...“. Йдеться про окремі місця з повісті М. Горького „Супруги Орловы“.

„Зусіє“ — журнал польських письменників і художників-декадентів, редактором якого деякий час був С. Пшибишевський; виходив у 1898—1900 рр.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 682).

Датується на підставі поштового штемпеля на конверті.

„І вижу банду опришків...“. Стефанік тут називає руських (українських) панів бандою опришків, тобто розбійників.

„Хотів би-м, аби-сьте раз по раз кидали тим калікам такі визови, як при кінці „Поетів““. О. Кобилянська закінчила свій нарис „Поети“ словами: „В моім краю поети — це жебраки!“.

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 16302/6).

„Посилаю Вам кілька слів за еміграцію“. Йдеться про статтю Стефаніка „Для дітей“, яка була надрукована в газеті „Громадський голос“ № 9 від 1 травня 1899 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 225).

„...викладаєте фізіологію і літературу в людовім університеті...“. Морачевський читав лекції з польської літератури в Народному університеті ім. Адама Міцкевича весною 1899 р.

Задубравець — Задубрівці, село Снятинського району, Станіславської області.

Lex Urbanski — реакційний закон, що його запропонував польський поміщик Урбанський, про обмеження депутатам парламенту свободи у виголосованні промов.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 116).

Датується на підставі даних попереднього листа до Морачевського.

Голейчук — особа не встановлена, можливо, уособлення бідності.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 610).

Датується орієнтовно на підставі змісту. Лист міг бути написаний пізніше, бо в травні 1899 р. В. Стефанік з Кракова не виїздив.

„Книжку пішлаю...“. Йдеться про збірку „Сина книжечка“.

„Пришліть „Людину“...“. Мова йде про оповідання О. Кобилянської „Людина“, яке вперше вийшло окремою книжкою в 1899 р. в Чернівцях, а до того друкувалося в журналі „Зоря“ № 19—23 за 1894 р.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 611).

„Той Ваш визов далеко був не такий...“. Йдеться про скорочення редакцією „Літературно-наукового вісника“ нарису О. Кобилянської „Поети“. Як видно, Стефанік читав цей нарис у рукопису.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 117).

Датується на підставі змісту листа, який є відповіддю на лист О. Гаморак від 23 травня 1899 р.

„Будучність“ — журнал. В другому номері цього журналу за 1899 р. друкувалася новела Стефаніка „Святий вечір“.

„...напишу до „Громадского Голосу“ про гарну смерть мужицку“. Йдеться про новелу „Скін“, яка була надрукована в цій газеті 1 листопада 1899 р.

Публікується за автографом (ф. 8, № 79). Вперше надрукований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р.

„Камінний хрест“. Ця новела була надрукована в „Літературно-науковому віснику“ кн. 5 за 1899 р. з присвятою Кирилові Гаморакові.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 68).

„Книжку я Вам післав...“ — збірку „Сина книжечка“.

Вітошинський Володимир — лікар у Кракові (помер у 1930 р.).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 326).

Датується на підставі змісту листа — підготовка до весняних іспитів в університеті.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 118).

Датується на підставі даних листа Стефаніка до К. Гаморака від 8 червня 1899 р. про присвяту новели „Камінний хрест“.

„...з Іванихою Плешкановою“ — з дружиною Івана Плешкана Оленою, сестрою Гаморак.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 327).
Wurzkowski Станіслав — письменник, що після Пшибишевського очолював журнал „Życie“.
„...новий видавець...“ — Владислав Ярошинський, видавець у Кракові.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 121).
Вишняця — містечко Чернівецької області.
Довгополе — Довгопілля, село Путильського району, Чернівецької області.
„Народна часопись“ — близька до галицьких урядових кіл газета, що виходила українською мовою у Львові; статтю про Стефаніка в ній було надруковано 20 травня 1899 р.
„Посилаю Вам твори Горького, лиш перший том...“. Першою збіркою творів Горького, що в 1899 р. прибула до Галичини, були „Очерки і рассказы“ (1898 р.). Стефанік надіслав з Кракова до Гаморака тільки перший том, не діждавшись другого.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 328).
„...коли буде Ваша стаття друквана“. Йдеться про одну з статей Морачевського в журналі „Życie“.
Паєнковна Анеля — польська художниця у Львові.
„Gazeta Lwowska“ — близька до урядових кіл польська газета в Галичині, що виходила з 1896 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 330).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 331).
Теодорович Йосип — ліберальний поміщик з с. Русова. Хоч Стефанік в автобіографії згадує його в позитивному плані, але русівські селяни були про нього протилежної думки.
Sebethner — польський видавець, власник книгарень у Львові, Кракові й Варшаві.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 612).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 329).
Датується на підставі попереднього листа.
„Через Вас я стався славним і декадентом...“. Йдеться про статтю Морачевського про творчість Стефаніка, надруковану в декадентському журналі „Życie“ № 10 від 15 травня 1899 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 332).
„З книгарні Sebethner'a і Wolf'a я дістав лист...“. Гебетнер і Вольф згодились друкувати твори Стефаніка польською мовою в перекладі Морачевського (лист Гебетнера до Стефаніка від 4 серпня 1899 р.).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 122).
Геня Данилович — Євген, брат Северина Даниловича.
Роздольська — дружина Йосипа Роздольського, етнографа і члена Наукового товариства ім. Шевченка.
Попель — піп с. Довгопілля, знайомий Стефаніка, Франка і Маковоя.
Устеріки — село в Карпатах, Жабівського району, Станіславської області.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 70).
„Я був з Дашинським у Буркуті...“. Особисте знайомство В. Стефаніка з лідером польських соціал-угодівців не заважало йому різко критикувати політичні позиції Дашинського.
Буркут — курорт Жабівського району, Станіславської області.

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 2613).
„Новелу пришлю...“ — напевне, новелу „Скія“, яку тоді готував Стефанік.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 681).
„Дякую Вам, що нагадали-сьте за мене — на Україні“. У серпні 1899 р. Ольга Кобилянська гостювала в Гадячі у Лесі Українки. Вона і дала Лесі Українці матеріал про буковинських письменників, зараховуючи Василя Стефаніка до буковинців. Цей матеріал Леся Українка використала в своїй статті „Малорусские писатели на Буковине“, яка була надрукована в журналі „Жизнь“ кн. 9 за 1900 р. у Петербурзі.
„Дрейфуса вже засудили...“. Йдеться про процес над офіцером французького генерального штабу Дрейфусом. Цей гучний антисемітський процес викликав обурення серед демократичної суспільності Європи.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 614).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 123).

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 2614).
„...посилаю маленьку новелку...“. Йдеться про новелу „Скія“, яку Павлик надрукував у „Громадському голосі“ № 23 за 1899 р.
„...кілько є правди в тім, що Франко з Романчуком і Грушевським нову партію розчинають...“. Йдеться про організацію націонал-демократичної партії (партії націоналістичного напрямку), з якої Франко скоро вийшов, зрозумівши антинародну суть її.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 617).
Датується на підставі поштового штампеля на конверті.
„Наші люде на селі“ — очевидно збірка повістей Гринька Григоренка, що вийшла в 1898 р. у Києві.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 124).

Датується на підставі даних про смерть матері Стефаніка, яка померла 1 січня 1900 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 333).

Датується на підставі змісту попереднього листа.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 125).

Лист писано після смерті матері, в січні, зі Львова.

„Русини мене вітають... з пошанівком злосливим“. Йдеться про неприязнь до Стефаніка з боку буржуазно-націоналістичних кіл у зв'язку з його гострими статтями й промовами, спрямованими проти галицької буржуазної інтелігенції.

Шептицький Андрій (1865—1945) — граф, уніатський митрополит, резидент Ватикану в Галичині, запеклий ворог українського народу. В цей час він об'їздив свою парафію.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 336).

„...не писав нічо відколи зі Львова приїхав“. У попередньому листі до О. Гаморак Стефанік писав про перебування у Львові. В зв'язку з цим лист датуємо лютим 1900 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 128).

Датується на підставі листа О. Гаморак до Стефаніка 11 лютого 1900 р., в якому вона просить: „Ви обіцяли, що відпустите мені „Зусіє“. Стефанік відповідає в цьому листі: „Зусіє як буде виходити, то буде приходити до Вас“. Журнал „Зусіє“ перестав виходити в січні 1900 р.

Копертинський — студент, юрист, домашній вчитель сім'ї Василя Калитовського.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 127).

Іва — дружина С. Пшибишевського.

Морачевська Софія на початку 1900 р. жила в Кракові і складала іспити на звання доктора медицини.

„Посилаю „Дорогу“ для сестри“. Новела „Дорога“ була написана в лютому 1900 р. і надіслана для Євгенії Калитовської на день її іменин 28 лютого 1900 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 337).

„...мамині очі померкли“. Йдеться про смерть матері Стефаніка. Втрагу матері він довгий час глибоко переживав.

В листі — начерки поезії в прозі „Дорога“.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 129).

„Цілий день і половину ночі я пригадую собі маму“. Ці слова відбивають настрої Стефаніка після смерті матері (в січні—лютому 1900 р.).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 131).

„Від Морачевського ніякої вісти не маю... за патороч свою не згадує“. Під час однієї з лекцій у Станіславі про творчість Сенкевича Морачевський образив католицьку церкву, за що був притягнений до судової відповідальності.

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 816).

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 788).

Датується орієнтовно на підставі змісту листа.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 784).

Датується орієнтовно на підставі змісту листа і в зв'язку із змістом попередніх листів.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 338).

„...тепер лагоджу більше новел до „Вістника...“. У „Віснику“ за 1900 р. надруковані були новели „Палій“ (кн. 6) і „Кленові листки“ (кн. 12).

„Ваша пані... буде зо всім готова“. Йдеться про С. Морачевську, яка тоді кінчала складати іспити в Краківському університеті на доктора медицини.

„Also sprach Z.“ („Так говорив Заратустра“). Морачевський переклав цю роботу Ніцше на польську мову і збирався її друкувати.

Nauman — видавець у Лейпцігу.

Lipsyk — Лейпціг.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 339).

Датується на підставі поштового штемпеля.

Nietzsche-Förster — спадкоємець Фрідріха Ніцше.

„Wiener Rundschau“ — австрійський буржуазний журнал.

„Krytyka“ — польський суспільно-науковий вісник, що виходив у Кракові.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 343).

Jadwiga — очевидно, служниця сім'ї Морачевських.

Публікується за автографом (ф. 8, № 139). Вперше надрукований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р.

„...афера станіславівська...“. Йдеться про суд над Морачевським за образу церкви (див. прим. до листа № 205).

„Я тепер борикаюся з пролетарієм сільським, з палієм...“. Йдеться про новелу „Палій“, над якою в той час працював Стефанік.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 341).

Датується на підставі змісту попередніх листів. Йдеться про підшукування видавців для видання новел Стефаніка в перекладі Морачевського.

„Atheneum“ — польський громадсько-політичний журнал поміркованого напрямку.

„Gebethner казав, аби дати єму всі толковані новели...“
Йдеться про видання новел Стефаніка польською мовою в перекладі В. Морачевського. Видання не було здійснене.

214

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 133).

„...затрудилися до Параски“ — до сестри Стефаніка.

„Сими днями укажесь „Камінний хрест...“
Ця збірка Стефаніка з'явилася в книгарні в березні 1900 р., на підставі чого й датуємо цей лист.

215

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 789).

„Франко не вдоволенй, що мене якийсь чех похвалив...“
Йдеться про статтю чеського критика Ріпчак.

Цеглинський Григорій (1853—1912) — письменник і громадський діяч буржуазно-націоналістичного напрямку.

216

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 135).

Датується на підставі листа Ольги Гаморак до Стефаніка від 17 березня 1900 р., де сказано: „Чому такий сумний і розпучливий послідній лист? Що так болюче дігнуло, що лиш кінець Бортнянського може бути ідеалом?“.
Йдеться про російського композитора Дмитра Степановича Бортнянського (1751—1825), українця за походженням.

217

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 176).

Датується на підставі змісту попередніх листів.

Плешкани — сім'я Івана Плешкана.

„Чи дісталисьте 2 книжці „Камінного хреста“?“. Збірка „Камінний хрест“ вийшла на початку 1900 р.

218

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 342).

„Врач“ — медичний журнал, який виходив у Росії.

„Przeglad“ — польський ліберальний журнал, що виходив у 90-х роках у Кракові.

„Na drogach duszy“ — збірка спогадів, статей і афоризмів С. Пшибшевського; вийшла в 1900 р.

„Narzęd“ — орган галицьких соціал-демократів, видавався у Львові.

„З „Zycia“ я взяв „Сама саміська“ і „Вечірна година“...“.

Йдеться про рукописи перекладів Морачевського, які Стефанік передав Стенові — польському письменникові і перекладачеві, після того як перестав виходити журнал „Zycie“.

219

Публікується за автографом (ф. 8, № 136). Вперше надрукований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р.

„Нумер з „Зарібником“ пришліть зараз...“
„Зарібник“ — оповідання Олега Гаморака, надруковане в „Громадському голосі“ № 6 від 18 березня 1900 р.

220

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 134).
Датується в зв'язку із змістом попереднього листа.

221

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 140).
Вітошинська — дружина Володимира Вітошинського.

222

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 815).

„Роблю тепер над драмою...“
Того року Стефанік працював над драмою „Палій“ (див. лист до Морачевського № 229).

223

Публікується за автографом (ф. 8, № 141).

224

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 811).

„...чи довго будете у батька свого? Знакомився я з ним у Тернополі...“
Стефанік гостював у Тернополі у Даниловича, де й зустрівся з батьком Крушельницької — священником Амвросієм Крушельницьким, який жив у с. Біла коло Тернополя.

225

Публікується за автографом (ф. 8, № 142). Вперше надрукований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р. В листі є начерк майбутньої новели.

226

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 72).

Датується на підставі даних листа: весною Віктор Гаморак складав іспити на атестат зрілості, про що і йде мова у цьому листі.

227

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 80).

„...сидіти до октобрю Івана в Чортівці“ — у Івана Плешкана.

„...виготовлю дві книжці до друку...“
Йдеться про готування збірки „Дорога“; друга книжка під назвою „Поезії в прозі“ підготовлена не була.

228

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 143).

„...іду... до Івана...“ — до Івана Плешкана.

„...продався, знаєте, русинам...“
Йдеться про стипендію Наукового товариства ім. Шевченка, одержання якої зобов'язувало Стефаніка давати безплатно свої твори до „Літературно-наукового вісника“.

229

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 347).

„Prawda“ — варшавський літературний журнал, в якому Морачевський вмістив статтю „Literatura maloruska“ (1900, кн. 10, № 43).

„Палій“ — новела, яку в червні Стефаник переробляв на драму, вперше друкувалась у „Літературно-науковому віснику“ кн. 6 за 1900 р.
„...я сам в неї дуже, дуже вдоволений“. Йдеться, очевидно, про новелу „Кленові листки“.

230

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 145).
В цей час Л. Мартович працював у м. Городку, біля Львова.

231

Публікується за автографом (ф. 8, № 148).

232

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 348).
Датується в зв'язку із змістом попереднього листа.

233

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 151).
Датується в зв'язку із змістом попередніх двох листів.
Сестра — Параска.

234

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 350).
Датується на підставі слів: „Нині виїжджаю до Трійці“. Відомо, що Стефаник виїхав з Чортівця у вересні.

235

Публікується за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 817).
Датується на підставі поштового штемпеля.

236

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 618).
Датується на підставі поштового штемпеля.

237

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 154).
Датується на підставі поштового штемпеля.
„Продав-ем тутки книжку новел...“. Йдеться про збірку „Дорога“.
„Поезії в прозі“ Стефаник збирався видавати окремою книжкою.

238

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 837).
Датується в зв'язку із змістом попереднього листа.

239

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 787).
Датується на підставі змісту наступних листів.

240

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 155).
Датується на підставі змісту попереднього листа.
„У Видавничій Спілці друкується вже збірка новел“
Йдеться про збірку „Дорога“, яка вийшла в 1901 р.

241

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 157).
Датується на підставі змісту попереднього листа.

242

Публікується за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 818).

Датується на підставі змісту попередніх листів.
„...як маєте ІХ р[ічн]ик „Жизни“...“. Йдеться про номер журналу „Жизнь“, де була надрукована критична стаття Лесі Українки „Малорусские писатели на Буковине“, яка потім в перекладі на українську мову була надрукована в газеті „Буковина“ № 14 за 1900 р. у Чернівцях.

243

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 158).
Мисевич — студент, товариш Віктора Гаморака.

244

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 159).
Датується в зв'язку із змістом наступного листа.

245

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 138).
Датується орієнтовно.
„Моя книжка поезії...“. Мова йде про збірку поезій у прозі, яка не була здійснена.

246

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 160).
Датується на підставі поштового штемпеля.
„Confiteor“ („Мое слово“). Стефаник просив надіслати рукопис новели для переробки. Новела була надрукована в „Літературно-науковому віснику“ кн. 1 за 1901 р.

247

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 622).
Датується на підставі поштового штемпеля.
„...паскудну дуже карту...“ — мова йде про фото Стефаника.

248

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 162).
Датується в зв'язку із змістом листів № 252—253.
„Посилаю Вам... „Артельный договор“ Левитського і драму Тобілевича...“. Йдеться про так звані хліборобські спілки Левицького. М. В. Левицький („артільний батько“) — типовий представник ліберального народництва 90-х років ХІХ ст., засновник землеробських артілей в Херсонській губернії. Народники вважали такі артілі одним із засобів відвернення капіталізму і здійснення мирної „соціалізації села“ (без класової боротьби і революції). В цих артілях керівні позиції скоро захопили

куркулі, забравши в свої руки землю та сільськогосподарський реманент. Згодом ці артілі були ними ліквідовані. Драма І. Тобілевича „Понад Дніпром“, на якій позначився вплив думок Левицького, вийшла з друку восени 1900 р. „Южное обозрение“ — офіційна російська газета; виходила в Одесі в 90-х роках.

Леся Озаркевичева — дружина Лонгіна Озаркевича, адвоката в Городку, у якого працював Лесь Мартович.

249

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 208).
Датується в зв'язку із змістом листа.

250

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 351).
Датується у зв'язку із змістом попереднього листа.

Паренський — лікар у Кракові.
Єва і Юрчик — діти Морачевського.

251

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 785).
Датується на підставі змісту листа.

252

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 163).
Відносно спілок Левицького — див. прим. до листа № 248.
„Посилаю Вам мою „Дорогу“. Ця збірка новел Стефаніка з датою 1901 р. вийшла з друку в грудні 1900 р. в Русько-українській видавничій спілці у Львові.

253

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 165).
Датується на підставі поштового штемпеля.

254

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 167).

255

Публікується за автографом (ф. 8, № 171). Вперше надрукований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р.
Цей лист є начерком поезії в прозі.
Юрко — молодший брат В. Стефаніка.

256

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 177).
Датується на підставі змісту попереднього листа до Ольги Гаморак.
Ганя — Анна Данилович.

257

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 168).
Датується на підставі поштового штемпеля.
„Найшов-ем тутки Лесю Українку“. На початку 1901 р. Леся Українка гостювала в Чернівцях у Ольги Кобилянської. Про зустріч із Стефаніком в листі до батьків від 15 квітня [ст. ст.] 1901 р. вона писала: „Бачила вчора й сьогодні Стефаніка, приїздив на два дні до Чернівців. На вид дуже здоровий, а в дійсності хворий, се видно навіть з його настрою...“.

258

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 169).

259

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 352).
„...роблю над своєю драмою...“. Згадана драма не була написана; можливо, це була драма „Огнище“.

Pistyan — курортне містечко в Угорщині, де в червні 1901 р. лікувався Стефанік.

Одерберг — місто в Чехословаччині.

260

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 827).
Шухевич Микола — адвокат у Львові.

261

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 81).
„Чи Ольви ліпше?...“ — Олександр Гаморак.
„...визьміть від Галі...“ — сестри Ольги Гаморак.
Dagna — дружина С. Пшибишевського.

262

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 354).
„Мені оповідала Леся Українка в Чернівцях, що Ви були в Києві...“. Морачевський їздив до Києва в 1901 р.

263

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 828).

264

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 829).

265

Публікується за автографом Чернігівського музею М. Коцюбинського. Вперше надрукований у „Збірнику Музею М. Коцюбинського в Чернігові“ № 2, 1940.

„...будемо могти в Кулішевій книжці і наші роботи видіти“. Ні Стефанік, ні Мартович в альманасі „Дубове листя“, присвяченому пам'яті П. Куліша, участі не взяли.

266

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 355).
„Я від жовтня буду, відай, професором...“. Стефанік збирався стати учителем гімназії в Чернівцях.

267

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 183).
„Одна зі знайомих поеток наших дала мені rendez-vous...“, — напевне, Катря Гриневичева (нар. 1878 р.), другорядна українська поетеса.

„...був Кос посол...“ — Андрій Кос (1864—1918), адвокат в м. Калуші, депутат австрійського парламенту, один з галицьких буржуазно-націоналістичних політиків.

„...були академіки“ — члени Академічного товариства, студенти.
„Віктор вступить до мене до Микуличина“. У серпні 1901 р. Стефанік відпочивав у Микуличині (тепер Станіславської області).

268

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 820).

269

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 356).
„На професора не йду...“ Стефаник відмовився від наміру зайняти посаду вчителя в Чернівцях.

270

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 830).

271

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 620).

272

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 601).

273

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 826).

274

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 836).

275

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 187).
„Шухевич урядив мені хату...“ Ідеться про адвоката Миколу Шухевича, який по відношенню до Стефаника грав роль мецената.

276

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 191).
„На похорони я не їхав...“ — на похорон Івана Плешкана.
„...пришліть Ви мені его збірку поезій...“ Ідеться, очевидно, про збірку поезій Івана Плешкана, частину віршів з якої вміщено в „Літературно-науковому віснику“ за 1902 р.
„...аби докінчити свою повість „Листи до мамі“. Як видно з листа, повість була написана, але не закінчена. В архіві Стефаника зберігся аркуш паперу, на якому стоїть заголовок „Мамі“, з переліком розділів чи окремих частин повісті: „Голодники“, „Косар“, „Колядники“, „Грбариха“, „Сповідь“, „Муж“, „Венера“, „Байстрюк“, „У вишневім саду“.

277

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 194).
„У „Віснику“ є велика поезія Іванова...“ — Івана Плешкана („Літературно-науковий вісник“ кн. 1 за 1902 р.).

278

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 195).
Спиритизм — безглузде визнання потойбічного життя „духів“ померлих і можливості зносити з ними за допомогою медумів, в ролі яких виступали різні пройдисвіти. Спиритизм був поширений в XIX ст. серед аристократії і буржуазії.

279

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 357).

280

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 198).
Любінь — курортне містечко біля Львова, де в липні 1902 р. перебував з сестрою В. Стефаник.

281

Публікується вперше, за автографом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 621).
„...ані не дякував Вам за „Землю“. Повість Кобилянської „Земля“ вийшла окремою книжкою у Львові в 1902 р.

282

Публікується за автографом (ф. 8, № 202).
Вперше опублікований в журналі „Радянське літературознавство“ № 11 за 1949 р.
Стещенко Іван Матвійович (1873—1918) — український буржуазно-націоналістичний критик і письменник.
„В Петербурзі нема Горького, ото ж я вертаю“. Стефаник мав велике бажання особисто познайомитися з Горьким, якого він любив і поважав.

283

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 203).

284

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 832).

285

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 205).
„...свято ювілейне Лисенка...“ Ідеться про 25-річний ювілей творчої діяльності Миколи Віталійовича Лисенка (1842—1912).

286

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 206).
„...пишу одну довшу річ...“ Можливо, повісті „Послідні“, „Присілок“ або новелу „Богатирь“.

287

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 207).
„...дитина тота мене цікавить...“ Ідеться про майбутнього сина Семена. Семен Васильович Стефаник народився в 1904 р.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 814).

Лукіянович Денис Якович (нар. 1872 р.) — український письменник, педагог і журналіст, автор кількох повістей з селянського життя, член Спілки радянських письменників України.

„...для Павлика я зважуся на блямар“. Йдеться про виступ Василя Стефаника на ювілеї М. Павлика в 1904 р.

289

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 368).

Датується на підставі запису М. Яцкова, але напевне відноситься до 1900 р. Яцків Михайло Юрійович (нар. 1873 р.) — український письменник в Галичині, в минулому належав до молодомузівців. Нині член Спілки радянських письменників України.

„У наймах“ — повість, вперше надрукована в „Літературно-науковому віснику“ кн. 4 за 1900 р.

290

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 209).

Семенко — Семен, перший син В. Стефаника.

291

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 873).

Калитовський Геронім — адвокат, близький друг В. Стефаника.

Попель — священник з Заліщиків, народовець, виступав проти кандидатури Стефаника в депутати австрійського парламенту в 1907 р.

Могильницький — адвокат, радикал; жив деякий час у Снятині. Охримович Володимир (1870—1931) — адвокат, депутат австрійського парламенту, один з діячів буржуазної націонал-демократичної партії, з яким суперничав В. Стефаник під час виборів до парламенту.

292

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 213).

Бінерт Ріхард (1863—1918) — австрійський міністр, реакціонер.

Потоцький Андрій (1861—1908) — граф, намісник австрійського уряду в Галичині, один з запеклих польських реакціонерів, що проводив у Галичині політику польських поміщиків і габсбурзької монархії.

293

Публікується вперше, за автографом Львівського музею українського мистецтва (№ 2615).

„Буду старатися на нашій групі переперти Вашу думку в справі Боснії і Герцеговини“. В 1908 р., коли Австро-Угорщина оголосила анексію Боснії й Герцеговини, політику австрійського імперіалізму підтримували галицькі націоналістичні діячі на чолі з К. Левицьким і Ю. Романчуком. Стефаник разом з групою радикалів, прислухаючись до голосу революційної соціал-демократії, виступав у парламентській групі проти анексії Боснії й Герцеговини.

294

Публікується за автографом Чернігівського музею М. Коцюбинського. Вперше надруковано в „Збірнику Музею М. Коцюбинського в Чернігові“ № 2, 1940.

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 188).

Датується орієнтовно.

296

Публікується вперше, за автографом (ф. 3, № 427).

„...відчит, на який Ви ласкаво згоднісь прибути...“. Йдеться про виступи Франка з поемою „Мойсей“ у 1912 р., коли письменник об'їжджав міста Галичини і читав цю поему.

297

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 823).

„...може до дирекції Вашого семінара...“. Маковей тоді був директором гімназії в Заліщиках.

„Героєм одного Вашого оповідання був доктор Долинський...“. Герой одного оповідання Маковея із збірки „Прижмуреним оком“ М. Долинський працював у Заліщиках.

298

Публікується вперше, за автографом (ф. 8, № 816).

„В „Літературно-науковому Віснику“ перечитав твої компліменти...“. Йдеться про статтю Лукіяновича в „Літературно-науковому віснику“ кн. 2 за 1926 р. „Нова фаза творчості В. Стефаника“.

299

Публікується вперше, за машинописною копією (ф. 8, № 812).

Кульчицька Олена Львівна (нар. 1877 р.) — українська народна художниця, нині живе у Львові.

300

Публікується за першодруком (журнал „Світ“ № 6 від 25 березня 1927 р.). Лист подано скорочено.

„Світ“ — прогресивний український журнал, що виходив у Львові в 20-х роках ХХ ст.

Касіян Василь Ілліч (нар. 1898 р.) — нині народний художник СРСР.

Федорцева Софія Михайлівна — артистка Харківського українського академічного драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка.

Рудницький Михайло Іванович (нар. 1889 р.) — публіцист, критик, нині професор Львівського державного університету ім. І. Франка.

Пчілка Олена (1849—1930) — другорядна українська письменниця буржуазно-націоналістичного напрямку.

301

Публікується вперше, за рукописом Львівської бібліотеки АН УРСР (1300/24).

„На Україну буду таки їхати“. Йдеться про поїздку Стефаника на Україну в зв'язку із запрошенням Радянського уряду в 1927 р. Польсько-шляхетський уряд не дав дозволу на поїздку.

У зв'язку з хворобою, що почалась у квітні 1927 р., цей лист і всі наступні його листи писались синами. Письменник ставив лише свій підпис.

302

Публікується за першодруком (журнал „Плужанин“ № 3 за 1927 р.). Дорошенко В. — буржуазно-націоналістичний літературознавець, бібліограф.

Публікується за рукописом Чернівецького музею О. Кобилянської (№ 1086). Вперше надрукований в альманасі „Ольга Кобилянська“ в пам'ять 40-річчя її літературної діяльності, Чернівці, 1928.

„В день Твого ювілею...“ Ювілей 40-річчя літературної діяльності Ольги Кобилянської відбувся 18 грудня 1927 р. в Чернівцях.

„Мої три сини, одні з криміналу, другі з волі...“ В 1927 р. два сини Василя Стефаніка були заарештовані польською дефензивою (політичною поліцією) за антипольські виступи.

304

Публікується вперше, за рукописом (ф. 8, № 363).
„Райх“ — ресторан у Львові.

305

Публікується вперше, за рукописом (ф. 8, № 364).
„...о бговорю діло видання“. Йдеться про видання творів Василя Стефаніка в 1933 р., в якому брав участь М. Рудницький.

306

Публікується вперше, за рукописом, який знаходиться у адресата.
„...по написанню двох фейлетонів про Франка...“ Йдеться про статтю М. Рудницького про Франка, надруковану в газеті „Діло“ № 116—117 від 28 і 29 травня 1931 р.

307

Публікується вперше, за машинописною копією (ф. 8, № 812).

308

Публікується вперше, за рукописом (ф. 8, № 365).

309

Публікується за автографом (ф. 8, № 366).
Вахнюк — учитель з с. Русова, депутат польського сейму.
Доктор Стахів — адвокат, український буржуазний націоналіст, правий соціаліст, колишній голова радикальної партії; запеклий ворог Радянського Союзу.

310

Публікується за рукописом (ф. 8, № 797).

311

Публікується вперше, за рукописом (ф. 8, № 367).
„Назустріч“ — український літературний журнал; виходив у Львові в 30-х роках ХХ ст.

„...нотатку про „Землю“...“ Стаття „Під вражінням вистави „Землі“ була надрукована в газеті „Новий час“ № 15 за 1937 р.

Блавацький Йосиф — режисер, буржуазний націоналіст, який згодом став фашистом.

Новаковський Олександр — художник.

312

Публікується вперше, за рукописом (ф. 8, № 834).

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

А

Абстиненти — здержливі (особливо щодо спиртних напоїв).
Аді (ади, ади) — а дива.
Алюзі — натяки.
Амант — любовник.
Анльос — піджак.
Аранжер — організатор, упорядник.
Аспірації — прагнення, устремління.

Б

Байда — велика скибка хліба.
Балан — білий віл.
Бандерія — загін вершників.
Банно — сумно, тяжко.
Банувати — тужити, жаліти.
Барашкувати — базікати.
Бахур — дитина.
Беззглядність — безпошадність, безумовність.
Безчельність — зухвалість.
Бельфер — єврейський учитель.
Бервено — колода.
Бештаніна — лайка.
Бинди — стрічки.
Біме — їй-богу.
Блуди — помилки, хиби.
Блямар (блямаж) — сором, ганьба.
Бляш — білило (космет.)
Борзо, борше — швидко, швидше.
Бузько — черногуз, бусел, лелека.
Бульбона — прірва, глибоке місце в річці, в ставі.
Бурк (бурк) — місто, замок.
Бута — гордість, пиха, зарозумілість.
Бути — чоботи.
Бучок — кийок, палиця.

В

Вакації — канікули.
Валіза — чемодан.
Вандрувати — мандрувати.
Варіат — божевільний.
Вберія — убрання.
Вегетувати — жити.

Велебна — шановна.
Вельонка — фата, вуаль.
Вербунок — набір.
Вереня — ряднина.
Верета — ряднина.
Взглядний — відносний.
Виділ — комітет, відділ.
Виелімований — виключений, усунутий.
Вижбухати — раптово вириватися.
Виклярований — очищений, переброджений (в контексті — сформований, вироблений).
Випожичальня — бібліотека (з видачею книг за плату).
Випорпати — виколупати (з землі).
Відай — мабуть.
Відпекуватися — відмовлятися.
Вінувати — вітати.
Віритель — позикодавець.
Віскресний — вилитий, викопаний.
Віг — дотеп.
Вритний — нав'язливий, настирливий, поганий.
Встеклий — скажений.
Втовмасовання — вштовхування, втотування.
Вужевка — шнур, вірówka.

Г

Гадкувати — гадати, думати.
Газда, газдиня — господар, господиня.
Галаган — дрібна монета в Австрії (галицька назва).
Ганделес — торговець старим.
Гандри бити — байдики бити.
Гарбата — чай.
Гармати — загарбувати.
Гелево — черево.
Герезії — в контексті — комедії (в ерсі).
Герит — ватажок, верховода.
Глипати — дивитися.
Глога — натовп

Го — його.

Гобертка, горботка — рід плахти.
Гоміт — гомін.
Горн — димар, верх печі.
Гофа — подвір'я.
Гратулювати — поздоровляти.
Грижіти — набувати з великими труднощами.
Гурма — юрба.

Д

Дабель (дабля) — диявол.
Данець — танець.
Двірець — вокзал.
Деверція — дезертирство.
Деканальний — належний до декана, благочинного попа (деканальний собор).
Денунціат — донощик.
Деревоце — вживається в значенні новорічної ялинки.
Десені — узор.
Диктандо — диктант.
Дідичність — спадщина.
Діорніст — нижчий судовий чин.
Доробчисько, доробкевич — вискочка.
Драниця — тонка дощечка.
Дрангивий — обшарпаний, потертий.
Дрош — дрож.
Дуситися — душитися.
Дучка — отвір, яма.
Дьидя — батько, тато.

Е

Евентуальний — можливий при нагоді, за певних обставин.

Є

Єрщений — див. ірщений.

Ж

Жовнір — солдат.

З

Заасекурувати — застрахувати.
Забавлятися — крім прямого значення ще — баритися.
Забруканий — забруднений.
Завихнути — заспішити.
Заволання — запитання, заклик, виклик („на заволення“ — відразу, негайно).
Заєдно — раз у раз, завжди.
Залучники — документи, додані до прохання, заяви.
Запарі — зашпори.
Запудитися — налякатися.
Заряд — управління, керування.

Заснітитися — 1) зледштіти; 2) вкритися цвіллю, загнити.
Зашінкувати — застіпати, зашивати.
Збиткуватися — знущатися з когось.
Зігнути — згадати.
Зглядний — див. взглядний.
Зрібний — грубий, товстий (про полотно).
Зюста — часто.
Змарганій — виснажений тяжкою працею, втомлений.
Змашкарити — скинути маску.
Змерзити — спротивити, зогидити.
Змора — кошмар, гнітючий привид, марення сонної людини.
Зредукувати — скоротити.
Зроблений — виснажений роботою.

І

Ігноранція — неущтво, нетямучість.
Імати — брати, взяти, піймати.
Імлений, імлений — взятий, пійманий.
Імпертиненції — зневажливі слова.
Інтерн — внутрішній.
Інтерпелуції — запити.
Ірщений — хрещений.

І

Ідь — отрута.

К

Кавалки — шматочки.
Кадавер — труп.
Казетник — газетник.
Капа — покривало, ширма коло печі.
Катаринка — музичний інструмент.
Квестія — питання, проблема, справа.
Квізитник — урядовець, що стягує борги (реквізує речі).
Кечин — качан.
Кібзуватися — здавати собі справу, наважуватися.
Ківачок, ківачок — поліще, кусок дерева.
Кічня — зграя.
Клякати — ставати на коліна.
Кнайпа — трактир, пивна.
Кобітка — жінка.
Ковнір — комір.
Ковтати — 1) стукати; 2) ковтати.
Коедукація — спільне виховання хлопців і дівчат.
Коломна — колона.
Комерс — обід на честь поважної особи, бенкет.
Конклюдція — закінчення.
Консеквенція — послідовність.

Контентний — задоволений.
Конфігура — варення.
Кошниця — комора, сарайчик.
Кременал — тюрма.
Креперувати — гинути, пропадати.
Кривати — шкутильгати.
Криврати — кривавити, тяжко заробляти.
Куренди — циркуляри.

Л

Лайдацтво — розбещеність.
Ландувати — бурлакувати, нищити, плюндрувати.
Ланц — ланцюг.
Леда — будь-хто.
Лижка — ложка.
Лумер — число, номер.
Людвий (з польськ.) — народний.
Люксусовий — розкішний, пишній.
Люфа — дуло.
Люфт — повітря.
Лямпарт — розбещена людина, ледар.
Лямпартувати — ледарювати, гуляти.

М

Мазур — польський селянин Західної Галичини (за річкою Сян).
Марікувати — нарікати.
Маркувати — значити.
Матадори (з ісп.) — бійці биків; у контексті — верховоди.
Матура — екзамен на атестат зрілості.
Мацьок — шунок.
Машір (з нім.) — іди геть!
Мева — чайка.
Мей — див. мой.
Мелдуватися — повідомляти про себе, заявлятися, приписатися.
Ми — мені.
Млака — трясовина, драговина.
Мнецкати — м'яти.
Мой — форма звернення, як от: гей ти, гей ви.
Мосіндзовий — бронзовий.
Моспан — форма звернення.
Моц — міць, сила.
Моцарстовий — державний.
Му — йому.
Муший — шкідлива муха.

Н

Най — хай.
Накладця — видавець.
Намено — ім'я.
Наметність — пристрасть.
Направиці — навпростець.

Напудити — налякати.
Негація — заперечення.
Нездо — недобре, погано.
Неформний — безформний.
Нипати — нищпорити, вищукувати.
Нім — перш ніж, поки не.
Ніц (з польськ.) — ніщо.

О

Обава — побоювання, тривога.
Обістя (обійстя) — садба.
Обмаєний — прикрашений (зеленню).
Оборожина — стовп в оборозі.
Обсерувати — спостерігати.
Обхарити — обчистити.
Обуаса — закаблук.
Оглада — добрі манери, вишколена поведінка.
Одіво — одяг.
Озди — тут, осьде.
Окоєм (ставати) — ставати дба.
Окраєць, крайчик — краєчок, шматок.
Окрайка — в'язаний жіночий пояс.
Ординаційний (зал) — приймальний зал (у лікаря).
Орна — ризи католицького попа.
Остікатися — лютувати, скаженити.
Офіцина — флігель.
Ошука — обман.

П

Падькатися — бідкатися.
Пактувати — домовлятися.
Палестра — спортивна школа у стародавніх греків.
Паношитися — пишатися, задаватися.
Пантрувати — пильнувати, стерегти.
Паріас — парія.
Паробок — 1) хлопець; 2) лакей.
Пасмінка — смужка.
Пасок — поясок.
Патороч — клопіт, біда.
Патриги — див. пантрувати.
Паути — 1) скаженити; 2) перетерплювати.
Персть — земляний порох, пил.
Перфідно — зрадливо, віроломно.
Пиняво — мляво.
Півошкулька — маніжка.
Піганистий — строкато-смуғастий.
Пістувати — доглядати.
Плебанія — садба священника.
Поводувати — спричинювати, спрямовувати.
Позаяк — тому що.
Позаїтка — золота бланкітка.
Прецінь — адже, все ж таки.

Прибавати — забавжати.
Прийшлисть — майбутність.
Припис — припис, наказ, правило.
Прицега — присяга.
Пропутати — розтратити (гроші).
Проскрібований — викинутий з якоїсь громади.
Пукати — тріскатися, рватися.
Пушка — пучка (пальця).
П. Т. — повним титулом — у листах скорочене написання замість переліку всіх титулів.
П'ятка — 1) п'ята; 2) п'ятірка (грошей).

Р

Рантух — намітка, тонке полотно, покривало.
Рапавий — шершавий, жорсткий.
Рата — частина платежу (розкладеного на частини — рати).
Реверс — письмове зобов'язання про повернення позиченої речі.
Регула — правило.
Реперувати — лагодити, латати.
Репухатий — товстий.
Ресторація (рестаурація) — ресторан.
Ригороз(ум) — державний іспит на здобуття вченого ступеня.
Ринський — дві австрійські крони (біля карбованця).
Ришток — водостік.
Рискаль — лопата.
Розчибатися — метушитися, клопотатися.
Розчіканий — пошматований.
Рунтати — тривожити, непокоїти, руйнувати.
Рутенство — презирлива назва інтелігенції проавстрійської орієнтації.
Рутенський — заскорузлий; прикметник від *Рутенство*.
Ряд — уряд.
Рядовий — урядовий.

С

Сагара — Сахара, пустиня.
Саманати — бути подібним, скидатися.
Самолівка — пастка, сільце.
Сарака — нещасний, бідний.
Сардачина — верхній одяг, безрукавка.
Свідім — свідомий, знаючий.
Сильветка — силует.
Скаляний — заплямований, забруднений.
Скаменюшник — чорт, домовик.
Скоботати — лоскотати.
Сконд (skąd — польськ.) — звідки.
Скреперувати — гинути, пропадати.

Скрипт — рукопис.
Сламазарність — повільність.
Слота — негода.
Смарований — обмазаний.
Смердзі — смердить.
Спауер — прогулянка.
Спіжарня — комора.
Споило — зв'язок, з'єднання.
Сполокати — сполоскати.
Спотужніти — подужчати.
Спудитися — злякатися.
Стемплъ — гербовий збір.
Степенуватися — підвищуватися по службі.
Стилий — холодний, заляканий; до *стилої матері* — прокляття.
Сурдуг — піджак.
Сутерен — підвал.

Т

Таний, таньший — дешевий, дешевший.
Тварь — лице.
Течка — сумка, портфель.
Ти — тобі.
Тоаст — тост.
Товмасити — вбивати в голову.
Толкований — перекладений.
Толкувати — перекладати.
Травити — їсти, перетравлювати.
Трахтувати — поводитись, відноситись.
Тріло — отрута.
Трунок — 1) напій; 2) шунок.
Тручати — штовхати.
Трясовиця — гарячка.
Турбацький — неспокійний, суєтний.
Туск — туга.
Тъи — тебе.

У

Уберія — див. *вберія*.
Ув'євати — в'янути.
Увихатися — поспішати, швидко робити.
Угортина — покривало.
Ужевка — див. *вужевка*.
Умислово — мислено, розумово.
Униматися — соромитися, ніяковіти.

Ф

Файний — гарний.
Фаяти — колихати, розвівати.
Ферії — канікули.
Филювати — хвилювати.
Филя — хвиля.
Фіра — віз.

Фіцгорний — гордий.
Форсуватися — дуже напружуватися.
Фрізієр — перукар.
Фунь — пихатий, хвальковитий.

Х

Хінщина — китайщина (тут в значенні відсталості).
Хісно — корисно.
Хов — вирощування, плекання.
Хосен (хісна) — користь, вигода.
Хотя — хотять.

Ц

Цайговий — з простої матері.
Цара — сила, велика кількість, натовп.
Цвинтар — кладовище.
Цертифікат — посвідчення.
Церувати — штопати.
Цівка — шпулька в човнику верстата, в прядді.
Ціха — знак, прикмета.
Цофнутися — відступити.

Ч

Чворогранний — чотиригранний.
Чей — мабуть.
Чересок — шкіряний пояс, в якому носять гроші.
Чипіти — стояти нерухомо, сторожити.
Читувати, чатувати — сторожити, підстерігати, вичікувати.
Чічка — квітка.
Чупер (чупра) — чуб, чуприна.

Ш

Швагро — швагер, чоловік сестри.
Шкоботати — див. *скоботати*.
Шлюс — край, кінець.
Шпетний — поганий.
Шпик — мозок у кістках.
Шпотатися — спотикатися.
Штудерний — хитрий, вигадливий.
Шубразий — обідраний, злиденний.
Шустка — десять крейцерів (близько десяти копійок).

ПОКАЖЧИК ІМЕН І НАЗВ

У покажчик введені всі імена людей, географічні назви, назви журналів, газет, товариств, творів Стефаніка та інших письменників.

Сторінки наведено до всіх імен. Покажчик охоплює основний текст та примітки. Цифри сторінок основного тексту відмежовані від цифр сторінок приміток знаком //.

А

- Австрія — 40, 104, 106 // 264, 265, 275, 300 [Австро-Угорщина].
 „Академічна громада“ — 28, 29 [„Громада“], 114 // 260, 276.
 „Akadem. Czytelnia“ — 31 // 259, 261.
 „Акорди“ — 144 // 280.
 „Альпи“ — 56.
 „Also sprach Zaratustra“ — 205 // 291.
 Altenberg — 110 // 275.
 Америка — 38, 39, 63, 141, 150, 172, 181 // 264, 269.
 „Ангел“ — // 272.
 Аполлон — // 270.
 „Артельный договор“ — 226, 227 [„Договор“] // 295.
 „Arhrodite“ — 126.
 „Athenaeum“ — 207 // 292.

Б

- Бадені К. — 43, 59, 106 // 265, 266, 275.
 Бадені [ксьондз] — // 267.
 Байрон Дж. — 57.
 Баліцька — 31.
 Баліцькі — 27, 28 // 259.
 Барвінський В. — // 263.
 Барвінський О. — 38, 52, 109, 163 // 258, 260, 262—265, 267.
 „Батьківщина“ — // 265.
 Бачинська Є. — 27, 29 [сестру], 32 [сестра], 37 [з сестрою], 64 [сестра], 66 [сестрі], 67 [Геня], 68 [сестра], 74—75 [сестра], 129 [вона], 130 [умерша] // 259, 269, 278.
 Бачинський Л. — 26—31, 34, 36, 37, 42, 43, 50, 52, 63, 66, 70, 72, 74, 249 // 258—260, 262, 265, 267, 269, 270.
 Бачинський Р. — 26 // 259.
 Бачинський Ю. — 50 // 266.
 „Без догмата“ — // 285.
 Белей І. — 105 // 274.
 Белелуя — 69, 142, 146, 147, 150, 195 // 270, 279, 280, 281.
 Берлін — 51.
 Бетховен — 249.
 Бжозовський — 204.
 Біборський І. — 53, 55, 59, 88 // 267.
 Бідолах — 25 // 258.
 Біла — // 293.
 Бінерт Р. — 246 // 300.
 Блавацький П. — 253 // 302.
 „Богатир“ — // 299.
 Baudelaire — 57 // 268.
 Бохелів — 51, 123, 210, // 267, 277.
 Борислав — 24.

В

- Борковський О. — 23, 24, 29, 32, 126 // 257.
 Боршнянський Д. — 209 // 292.
 Борщів — 58 // 268.
 „Boska komedya“ — 172 // 285.
 Боснія — 246 // 300.
 Бразилія — 53 // 267.
 „Bratnia romos“ — // 261, 274.
 Броди — 28 // 260.
 Будапешт — 126.
 Будзиновський В. — 43, 50, 52, 58, 65, 144, 147, 163, 183, 186 — 188, 190, 232 // 265, 269, 270, 280.
 Будинці — 119 // 276.
 „Будучність“ — 185, 190 // 287.
 Буковина — 31, 35, 74, 106, 114, 238 [Довгополе Буковинське], 249 // 261, 264, 281, 285.
 „Буковина“ — 31, 194, 202 // 261, 295.
 Бурже П. — 83 // 272.
 Буркут — 193 // 289.
- Вавель — 88, 194 // 272.
 Вага — 233.
 Варвара — 143.
 „Wahrheit und Dichtung“ — 172 // 285.
 Варшава — 119, 120, 208 // 288.
 Василь — див. Котюк В.
 Ватикан — // 267, 290.
 Вахнюк — 252 // 302.
 Вахнянин Н. — 34, 83 // 258, 262, 265, 272, 286.
 Велички — 73 // 270.
 Венера — 74 // 270.
 Verlaire — 56, 62, 75 // 268.
 „Веселка“ — 125.
 „Вечірня година“ — 135 [три маленькі праці], 210 // 278, 292.
 „Виводили з села“ — // 276.
 Wyrzykowski C. — 188, 189 // 288.
 Вижниця — 179, 188, 233, 237 // 286.
 Відень — 33 [віденські радикали], 36, 50, 51, 58, 88, 106, 119, 120, 164, 165, 167, 169, 175, 190, 200, 206, 246 // 258, 262 [віденські радикали] 276.
 Віктор — див. Гаморак В.
 „Wiener Rundschau“ — 205, 207 // 291.
 Вісла — // 259.
 Вітик С. — 164 // 262, 283.
 Вітошинська — 212 // 293.
 Вітошинський В. — 95, 186 [Вітошинським], 212 // 273, 293.
 „Военна школа“ — 248.

- Войтинський — 222.
 Володимир — див. Стефаник Волод.
 Волошинський І. — 31, 36 // 261.
 Wolf — 192 // 288.
 „В поті чола“ — 24 // 257.
 „Врач“ — 210 // 292.

Г

- Гадяч — // 289.
 „Gazeta Lwowska“ — 189 // 288.
 „Галичанин“ — 109, 111 // 262, 275
 Галичина — 37, 44, 96, 106 [в Східній Галичині], 113, 114 // 257—260, 262—267, 274, 275 [в Східній Галичині], 288, 290, 300, 301.
 Галя — див. Данилович А.
 Гаморак В. — 150, 167, 186, 193, 210—212, 215, 216 [Вас], 221—229, 236 // 257, 284, 293, 295, 297.
 Гаморак К. — 83 [Ваші тато], 86 [Вашого тата], 173 [Вашому татові], 185, 186 [Ви], 187, 188, 191 [Гамораки], 196 [Гамораки], 197 [Вашого тата], 200 [тато], 210—211 [тато], 216, 219, 222 [тата], 224 [тата], 229 [тата] 240, 244 [тато], 246 [тата] // 257, 272 [у сім'ї Гамораків], 284, 287.
 Гаморак Олег — 165, 167—169, 175, 176, 208, 211, 224, 227, 233, 240, 242 // 284, 292, 297.
 Гаморак Ольга — 23, 24 [Вас], 25, 56, 67, 83, 86, 98, 104, 105 [Вам], 109, 110, 113, 125, 129, 130 [Ви], 156, 163, 165 [Ви], 168—170, 171 [до Вас], 172—175, 176 [Вам], 177, 178 [Ви], 182, 187, 188, 189 [Ви], 190 [панна Ольга], 192, 195, 196, 197 [Вам], 198—203, 204 [Вас], 206, 209, 210 [Ви], 211—214, 216—219, 220 [Вас], 221—233, 236, 239—247, 250 [своєї мами] // 257, 279, 284, 285, 287, 288, 290, 292, 296, 297.
 Ганкевич М. — 38, 53, 83, 87 // 262, 263, 267, 272.
 Ганя — 119.
 Ганя — див. Данилович А.
 Гарасимович І. — 24 [Кривого із Спілки], 29, 73, 88, // 257.
 Hauptmann — 110, 179.
 Gebethner — 190, 192, 205, 207 // 288, 292.
 „Gesellschaft“ — // 281.
 Гельветія — див. Швейцарія.
 Геня — див. Кааитовська Є.
 Геня — див. Бачинська Є.
 Гете — // 285.
 Герцеговіна — 246 // 300.
- Гіллох — 190.
 Глушків — 52.
 Голейчук — 182 // 287.
 Goncourt'n — 57 // 268.
 Городецька — 26, 27, 32, 42, 43 [Городенщина], 44, 52 [Городенщина], 64, 114 [городенські радикали], 247 // 258, 259, 263—266, 269.
 Городок — 228—233, 235—237, 240—242, 244 // 294, 296.
 „Городчик до бога ридав“ — // 276.
 Горький М. — 179, 189, 243 // 286, 288, 299.
 Гриневичева К. — 236 [одна зі знайомих поеток], 240, 252 // 297.
 Грицько Григоренко — // 289.
 „Громада“ — 70, 72, 73, 75, 105 // 270.
 „Громадський голос“ — 58, 65, 70, 164, 180, 185, 195 // 262, 265, 268—270, 284, 286, 287, 289, 292.
 Грушевський М. — 162—164, 195 // 259, 283, 289.
 Гукевич — 36 // 263.
 „Humanité Nouvelle“ — 208.
 Гуцульщина — 41 [Гуцулія] // 276.

Д

- Dagna — див. Пшибишевська Д.
 Данилович А. — 157 [Галя], 207 [у Гані], 231, 233 [від Галі], 240 [Даниловичів], 244 [Ганя] // 282, 296, 297.
 Данилович Д. — 175, 176, 217 [Даниловичі] // 285.
 Данилович Є. — 192 // 289.
 Данилович С. — 28 [Даниловичі], 35—38, 42, 44, 57, 70—74, 88, 105, 114, 186 [Даниловичам], 202 [до Даниловичів], 212, 214 [Даниловичам], 243 // 260—264, 289, 293.
 Данте — 172 // 285.
 Дарочка — див. Данилович Д.
 Дашинська С. — 79 // 271.
 Дашинський І. — 30, 106, 164, 165, 192, 193, 238 // 260, 275, 289.
 „De profundis“ — 126 // 277.
 „Дзвін“ — 165 // 283.
 Дзерович Ю. — 247.
 „Dziennik polski“ — 105 // 274.
 Діана — 74 // 270.
 „Дід“ — 248.
 „Діло“ — 27, 28, 38, 105, 109, 111, 144, 147, 156, 163, 245, 250 // 260, 263, 274, 280, 302.
 „Діти“ — // 276.

„Ein Dichter des Verrathes“ — 104 [D. d. V], 105, 107 // 274.
 „Для дітей“ — 180 [кілька слів за еміграцію] // 284, 286.
 Дніпро — 234, 243.
 Дністер — 139, 147, 188, 194 // 279.
 „Дністер“ — 37 // 263.
 Добромаль — 35—36 [Добромальщина], 96, 97 [Добромальський повіт] // 273.
 Довгополе — 179, 188, 191—194, 237, 238 // 286.
 Долинський — 32 // 262.
 Долинський М. — 248 // 301.
 „Дорога“ — 199, 221 [книжку], 223, 229, 235 // 290, 293, 294—296.
 Дорошенко В. — 249 // 301.
 Дорундяк І. — 28 [Дорундяки] // 260.
 Драгоманов М. — 31, 32, 35, 37, 53, 57, 58 // 261, 263, 268.
 Дрейфус — 194 // 289.
 Дригинич Н. — 51, 74 [до Н.] // 265, 266.
 Дрогобич — 23—25, 123.
 „Дубове листя“ — 235 // 297.
 Дудикевич В. — 88 // 272.
 Дунай — 101, 102.
 Дунечка — 173.
 Дутчак — 31 // 261.
 Дюма О. [син] — 27 // 259.

Е

Енгельс Ф. — // 266.
 „Енеїда“ — // 281, 282.
 Ескулап — 26 // 259.

Є

Єва — див. Морачевська Є.
 Європа — 57, 172, 211 // 289.
 Єлена — 157.
 Єлисаветград — 227.

Ж

„Жизнь“ — 224 // 289, 295.
 „Житє і слово“ — 105 // 266, 274.
 Житомир — 243.
 „Žucie“ — 173, 179, 189, 190, 198, 205, 210 // 285, 288, 290, 292.
 Жуків — 50.

З

Заболотів — 156, 163, 182, 190, 220.
 Завадов — 105 // 274.
 Задубравці — 181 // 286.
 „Завдрі боги“ — 37 // 263.

Заліщики — 245 [Заліщицький повіт], 246, 248 // 300, 301.
 „Зарібник“ — 211 // 292.
 „Засідання“ — 135 [три маленькі праці] // 278.
 Заячківський — 28 // 260.
 Заячківський — 221, 237.
 Збараж — 35—36 [Збаражчина], 72 [Збаражчина], 75, 76 [Збаражчина], 132 [повіт Збаразький] // 270.
 Zwolinski — 205.
 Зевс (Zeus) — 156 // 282.
 „Земля“ — 243 // 299, 302.
 „Земля“ — 253 // 302.
 „З міста йдучи“ — 135 [три маленькі праці], 190 // 278.
 Золя Е. — 27, 57, 75 // 259.
 Зонечка — 173, 214.
 „З осені“ — 122 // 276.
 „Зоря“ — 24, 126 // 258, 287.
 „Z pola walki“ — 123, 124 // 277.
 „З хорім на двір“ — // 276.

І

Ібсен Г. — 57, 214.
 Іва — див. Пшибишевська І.
 Іван — 162.
 Іван [вуйко] — 169.
 Івасюк М. — 178, 179 [ему] // 286.
 „Interieur“ — 172 // 285.
 Ісаків — 50.
 Італія — 43.

Й

„Йшов з поля“ — // 276.

К

Кавказ — 233.
 Калитовська Є. — 156 [Ваша сестра], 157 [з сестрою], 158 [сестра], 168 [Геня], 171 [для Гені], 172, 199 [Гені], 200 [Геня], 204, 214 [Гені], 226 [Геня], 236 [Геня] // 279, 284, 285, 290.
 Калитовський В. — 156, 159 [Калитовські], 165, 173, 175, 191, 209 // 279, 284, 290.
 Калитовський І. — 245, 246 [Вас] // 300.
 Калитовський О. — 167, 168, 214 // 284.
 Калуш — // 297.
 Кальвін Ж. — 117 // 276.
 „Каменяри“ — 164 // 283.
 „Камінний хрест“ — 173, 185, 207, 210, 235 // 281, 287, 292.
 Кан — 41 // 264.
 Канада — 178, 208.
 Канів — 243.

Карлів — // 259, 262, 263.
 Karlsbad — 232, 245.
 Касія В. — 249 // 301.
 Kaszowiec Я. — 165 // 284.
 „Катруся“ — // 281.
 Кейван В. — // 259, 262.
 Кейван І. — // 259, 262.
 Келлер Г. — 59—61 // 268.
 Київ — 234, 235, 238, 243 // 289, 297.
 Кирило — див. Трильовський К.
 Кюкегард — 109 // 275.
 „Кленові листки“ — // 291, 294.
 Knaeffuss — 165 // 284.
 Кобилянська О. — 45, 142, 143, 145, 146, 147 [Ольга], 148—151, 152 [у Вас], 153, 154 [Ви], 155, 157—159, 160 [Ви], 161—163, 165, 166, 167 [Ви], 169, 170 [Ви], 171, 176, 177 [Ви], 178, 179, 183, 184, 190, 191 [Ви], 194, 195, 202, 212, 213, 220, 221, 223, 224 [Ви], 226, 236—238, 243, 249, 250 [Ти] // 265, 279—283, 285—287, 289, 296, 299, 302.
 Кобрин Ф. — 24 // 258.
 Кобринська Н. — 55, 67, 154 [Кобринські], 194 // 264, 265, 266, 277, 280, 282 [Кобринські].
 Ковалевська С. — 67 // 270.
 Ковалиха — 127.
 Колесса О. — 24, 187 // 257.
 „Койка literackie“ — 27 // 259.
 „Kojka rolnicze“ — // 270.
 „Kolo“ — 88 // 272.
 Коломия — 23, 24, 26, 30, 33 [коломиєських радикалів], 34 [коломиїці], 42, 44 [Коломиїщина], 52 [Коломиїщина], 61, 70—73, 86, 87, 89, 125, 143—145, 149, 160, 161, 168, 209, 210, 220 // 257—263, 270, 272, 273, 280.
 Конопницька М. — 100 // 274.
 „Confiteor“ — див. „Мое слово“.
 Коперинський — 198 // 290.
 Корчак — 70.
 Кос А. — 263 // 297.
 Костецький І. — 36 // 263.
 Котляревський І. — 158 // 281, 282.
 Котюк В. — 124, 125 [старший хлопць].
 Котюк Н. — 124, 125 [найменший хлопчик].
 Котюк Ф. — 123 [він], 124, 125 // 262, 277.
 Котюк Я. — 124.
 Котюбинський — 235, 246, 249.
 Краків — 26—31, 33, 34, 36—38, 43, 45—51, 53—56, 58—63, 65, 66, 69—72, 74—83, 86, 88—90, 92,

94—98, 103—114, 120, 123, 125—133, 135—139, 159, 160, 163, 165—189, 191, 197—217, 220—230, 232 // 258—261, 265, 269—271, 274—275, 279, 287, 288, 290, 292, 296.
 Красноставці — 31 // 261.
 Крета — 72, 95.
 Креховичі — 122, 123 // 277.
 „Кругука“ — 205, 210 [в „Критиці“] // 291.
 Крушельницька С. — 75, 142—146, 214 // 270, 280, 293.
 Крушельницький А. — 214 [у батька свого] // 293.
 Куліш П. — // 268, 297.
 Кульчицька О. — 248, 251 // 301.
 „Kurjer Lwowski“ — 104, 106, 142 // 274.
 Кути — 78, 111, 113—115, 117 // 260, 275.

Л

Лазар — 198.
 Langenscheidt — 66, 169 // 269.
 Левитський М. — 226, 227, 229 // 295—296.
 Левицький К. — // 259, 300.
 Левицький — 57 // 268.
 Лейпциг — 83, 205 // 291.
 Lepan — 57 // 268.
 Ленін В. І. — // 262.
 Лермонтов М. — 57.
 Леся Українка — Див. Українка Леся.
 Липськ — див. Лейпциг.
 Лисенко М. — 244 // 299.
 „Лис Микита“ — 125.
 „Лист“ — 190 // 262, 277, 281.
 „Листи до мамі“ — 240 // 298.
 „Літературно-науковий вісник“ [„Вісник“] — 135, 144, 157, 164, 167, 172—176, 190, 192, 204, 208, 216, 221, 226, 240, 241, 243, 248 // 280, 282, 283, 285—287, 291, 293—295, 298, 300, 301.
 Logau — 174 // 285.
 Лондон — // 277.
 Лопянка — 28 // 260.
 Лукіянович Д. — 245, 248 // 300, 301.
 „Лумера“ — 24 [якусь повістку], 54, 58 // 258, 267.
 Любін — 242 // 299.
 „Людина“ — 183 // 287.
 „Ludowe stromnictwo“ — 44 // 265, 272.
 Luys P. — 126 // 277.
 Львів — 30—32, 33 [Львівські радикали], 35, 37, 45 [Львівська інтелі-

генція], 53, 54, 79, 83, 86—88, 104, 110, 114, 120, 123, 125, 126, 132, 136, 143, 144, 153, 159, 161—165, 167—169, 183, 188, 192, 195—197, 204, 210, 212, 217, 218, 220—223, 227—229, 232, 235—240, 242—247, 250—253 // 258, 260, 261, 262 [Львівські радикали], 263, 265, 267, 271, 274—279, 281, 283, 288, 290, 292, 296, 297, 299, 301, 302.

М

„Mahabharata“ — 105 // 274.
Маєвський — 29, 32 // 260.
Макай — 55 // 267.
Маковей О. — 135, 163, 164, 175, 192, 238, 247, 248 [Вам] // 283, 285, 289, 301.
„Малорусские писатели на Буковине“ — // 289, 295.
„Маніфест Комуністичної партії“ — // 258.
Маратон — див. Марафон.
Марафон — 71, 72 // 270.
Марійка — див. Стефаник М.
Марія — 162.
Марко — 26—31, 35, 37, 66 // 258, 260.
Марков О. — 34, 163 // 262.
Маркс К. — 25, 56 // 258, 266, 268.
Мартович Л. — 23—25, 27, 30 [Лесько], 31, 37, 64, 68, 70, 74, 190, 195, 212, 218, 226, 228—230, 232, 235, 236, 239 // 257—261, 267, 296, 297.
Марцинюк А. — 28 [Марцинюки] // 260.
Марця — 157 // 282.
Матейко — 84, 98, 168, 169, 175, 185, 208 // 272, 285.
„Melancholia“ — 172, 190 // 285.
Метерлінк — 83, 172 // 272, 285.
Микитюк — 114 // 276.
Микола II — // 270.
Михуличин — 236, 237 // 297.
Мирослав О. — 95 [кандидата з Тернополя] // 273.
Мисевич — 224, 227 // 295.
Мілош — // 270.
Міхась — 164 // 283.
Міцкевич А. — 103—106 // 274.
Мігальницький — 245 // 300.
„Мое слово“ — 172, 223, 226 // 281, 285, 295.
„Мойсей“ — // 301.
„Молот“ — 165 // 283.
„Monitor“ — 53 // 267.
Морачевський В. — 38—40, 42, 43, 45—49, 50 [Ви], 51—56, 59—62,

65, 69, 71, 75—81, 82 [Ви], 85, 88, 89, 94, 95 [Ви], 96, 97, 98 [Вам], 99, 100 [Вас], 101—103, 107, 108, 111—113, 115, 118, 119 [Ви], 120, 121—123, 125—128, 129 [Ви], 130—133, 135 [Вас], 136—141, 142 [Вас], 143, 144, 145 [Ваш], 146—148, 151, 158, 159 [Ви], 160, 165, 169, 181, 182 [Вас], 186, 188—192, 194, 196, 197, 200, 202, 204—206, 207 [Ви], 209 [у Морачевських], 210, 212 [Морачевські], 214, 217, 218 [Вам], 219, 220, 228, 232, 233, 235, 237, 242 // 264, 267, 268, 271, 272, 275—279, 282, 286—288, 291—293, 296, 297.

Морачевська Є. — 192 [дівчатко], 197 [дити Морачевських], 228, 232 [Ваші діти], 234 [Ваших дітей], 235 // 296.

Морачевська С. — 39—40 [докторша], 45 [Вашої жінки], 48 [докторша], 50 [докторша], 52 [докторша], 61 [докторша], 67 [Окуневська], 76—77 [дружину Вашу], 80 [Ваша жінка], 84, 85 [Ви], 92 [мама], 94 [мама], 95, 96, 100 [паню доктор], 103 [паню Вашу], 112 [мати], 114, 117, 118 [Вашу жінку], 119, 120 [Ви], 123 [Вашій жінці], 125 [Ваша жінка], 131 [Ваша жінка], 140 [жінка], 151, 172, 190, 192 [жінку Вашу], 198, 199, 200 [Ваша пані], 204, 205 [до Вашої пані], 206, 212, 228 [пані Вашій] // 264, 290, 291.

Морачевський Ю. — 59 [малому докторкові], 61 [маленький хлопчик], 81, 84, 85, 90, 92, 94, 95, 99, 100, 103, 112 [мого приятеля], 115—117, 120, 123, 125, 131 [Ваш хлопчик], 140 [з сином], 141, 190, 192, 197 [дити Морачевських], 228, 232 [Ваші діти], 234 [Ваших дітей], 235 // 268, 271, 296.

„Mortuari“ — 248.
Мороз І. — 50 // 266.
Москва — 64, 71, 72, 115, 243 [Московщина] // 270.
Москва — 26, 52 // 259.
„Мужичка“ — 208.
Musset — 57 // 268.

Н

„Над його головою голуб“ — // 276.
„На дні“ — 164, 165 // 283.
„Na drogach duszy“ — 210 // 292.
„Назустріч“ — 253 // 302.
„На полях“ — 157 [„Нарис“], 160 // 282.

„Naprząd“ — 210 // 292.
„Народ“ — 24, 25, 28, 31, 35, 36, 38, 58, 165 // 258—260, 262, 263, 266—268.
„Народна воля“ — 32, 34, 35, 73 // 262.
„Народна рада“ — 31 // 261.
„Народна торгівля“ — 23 // 257.
„Народна часопись“ — 189 // 288.
„Народні спілки“ — 73 // 270.
„Наталка Полтавка“ — 155 // 282.
„Наука“ — 73 // 270.
„Наукове товариство ім. Шевченка“ — 105, 114, 216, 250 // 258, 289, 293.
Наумян — 205 // 291.
„Наші люде на селі“ — 195 // 289.
„Наші поети і наша суспільність“ — див. „Поети і інтелігенція“.
Невєстюк Я. — 24, 26, 27, 29, 35, 58 // 257.
Незвисок — 50.
Некрасов М. — 98 // 274.
„Нечитальник“ — 53, 54, 58 // 267.
Никола — див. Котюк Н.
Німеччина — // 262.
Ніцше Ф. — 154 [Ніцого] // 282, 291.
Nietzsche-Förster — 205 // 291.
Новоковський М. — 165 // 284.
Новоковський О. — 253 // 302.
Новоковський С. — 52 // 265, 267.
„Новий час“ — // 302.
„Новина“ — // 281—283.
„N. V. Rundschau“ — 156 // 282.
Ньютон — 87.

О

Обертин — 38 [Обертинщина], 39, 40, 42 [Обертинщина], 44, 194, 220.
„Огнище“ — // 297.
Огоновський О. — 144, 145 // 280.
Одерберг — 232 // 297.
Одеса — // 296.
Озаркевич І. — 50, 51, 123 [Озаркевичам], 154 [Озаркевичі] // 266, 277, 280, 282 [Озаркевичі].
Озаркевич Леся — 227 // 296.
Озаркевич Лонгин — // 296.
Озаркевич О. — 229, 235 [Озаркевичі].
„Озимина“ — // 273, 281.
Окуневська — див. Морачевська С.
Окуневський А. — 39, 103, 115 [Ваші тато], 119 [тато Ваші], 120 [Вашому татові], 206 [татові] // 264.
Окуневський Т. — 27, 28, 37, 43—45, 64, 87, 88, 154 [Окунев-

ські], 182, 245 // 259, 260, 263, 265, 267, 269, 272, 282 [Окуневські].
Олександрівський — 24 // 258.
Олесницький Є. — 43, 64 [Олесницькі] // 265.
Олімп — 156, 157 // 282.
Олімпія — 214.
Оля — див. Плешкан О.
Остапчук Д. — 52, 164 // 265, 267.
Охримович В. — 245 // 300.

П

Павлик А. — 155 [его сестру] // 282.
Павлик М. — 24, 28, 31, 32, 35, 38, 57, 65, 75, 88, 155, 164, 165, 180, 194, 195, 210, 245, 246 // 258, 260, 263, 267, 282, 283, 300.
Павло — 162.
Pajekowna — 189 // 288.
Палієв — 250.
„Палій“ — 208, 217 // 291, 293, 294.
Паніца О. — 29 // 260.
Параска — див. Стефаник П.
Паренський — 228 // 296.
Париж — 32, 139, 188, 199, 208, 210.
Пасіницький О. — 125.
Перемиськ — 44, 72, 87, 96, 208, 240 // 272, 273.
Петербург — 243 // 289, 299.
Петрилів — 157 // 282.
Печерський О. — 23 // 257.
Пігуляк І. — // 261.
„Під горою коло ліса“ — // 276.
„Підпис“ — // 285.
Пістин — 35, 125 // 262.
Pistyan — див. Піщани.
Піщани — 232—235, 242 // 297.
Плешкан І. — 57 [Плешкани], 58 [Іван], 110, 209 [до Плешканів], 216 [у Івана], 217, 218 [у Плешканів], 219 [до Плешканів], 223 [Плешканів], 240 [его збірку], 241 [поезія Іванова], 247 [по українському священику] // 268, 272, 275, 287, 292, 293, 298.
Плешкан Олена — 57, 111, 114, 187 [Іванихою Плешкановою], 222, 241 [Галя] // 287.
Плешкан Ольга — 247, 248 [Плешканівна], 251.
„Плужанин“ — 249 // 301.
Подгурже — 27 // 259.
Поділля — 106, 188.
„Поєми“ — // 283.

„Поети“ — 172, 176, 180 // 285—287.
„Поети і інтелігенція“ — 174 [„Наші поети і наша суспільність“], 176 [остру статейку] // 285, 286.
Покуття — 252 // 267, 276, 279.
Польща — 105, 106 [польської суспільності], 110 [польська нація] // 261, 277.
„Понад Дніпром“ — 226 [драму Тобілевича] // 296.
Попель — 192, 193, 238, // 289.
Попель — 245 // 300.
„Портрет“ — 210 // 276, 285.
„Послідні“ — // 299.
„Поступ“ — 28, 37, 58, 70, 72, 73 // 260.
Потоцький А. — 246 // 300.
„Похорон“ [новела В. Стефаніка] — // 270.
„Похорон“ [поема І. Франка] — 163 [уривок зі своєї політичної поеми] // 283.
„Prawda“ — 217 // 293.
Прага — 36, 245.
„Праця“ — 135, 190 // 265, 275, 278.
Прийма — 240.
„Присілок“ — // 299.
„Просвіта“ — 24, 33 // 257.
Прут — 87, 160, 161, 190 // 282.
„Przedświt“ — 123 // 277.
„Przeгляд“ — 210 // 292.
Пугалоська — 26 // 259.
Пчілака О. — 249 // 301.
Пшибишевська Д. — 233 // 297.
Пшибишевська І. — 199, 204 [єго жінка], 210 [єго жінка] // 290.
Пшибишевський С. — 167, 168, 172, 185, 188, 189, 191, 198, 199, 204, 205, 207, 210 // 277, 286, 288, 290, 292, 297.

Р

„Радикал“ — 58 // 268, 269.
„Радянське літературознавство“ — // 286, 287, 291—293, 296, 299.
„Радянський Львів“ — // 265, 266, 268, 269, 271, 273, 276, 279, 280, 282.
„Рай і поступ“ — 37 // 263.
„Раненько чесала волося“ — // 276.
Рачинський — 210.
Рига — 32.
Рим — 25.
Ройче — 119.
Рожнів — 25 // 258.
Рожнітов — див. Рожнятів
Рожнятів — 122 // 277.

Роздольська — 192 // 289.
Роздольський Й. — // 289.
Рознів — див. Рожнів.
Романчук Ю. — 31, 34, 35, 105, 144, 163, 195 // 261, 262, 265, 289, 300.
Ромашкан Б. — 115.
Ромко — див. Бачинський Р.
Росія — 164, 194 // 264, 283, 292.
Руданський С. — 165 // 284.
Рудницький М. — 249—253 // 301, 302.
Румунія — 166.
Рупачек — // 292.
Русів — 32, 36, 43, 48, 50, 52, 53, 60, 61, 67, 74—76, 78, 79, 82, 84, 85, 88, 99—103, 111, 113, 120, 121, 122, 126, 129, 139—144, 146—148, 150, 151, 153, 155, 158, 160—162, 169, 170, 174, 176, 190—192, 194—196, 202, 206, 209, 213, 219, 220, 230, 231, 237—241, 243, 244, 247—253 // 257, 269—271, 273, 276, 279, 288.
„Руслан“ — // 264.
Русь — 26—28, 33, 35, 45 [руська інтелігенція], 83, 87, 154, 160 [Буковинська Русь], 165, 166, 178, 189, 191, 208, 215, 216, 234.

С

Сава [руський мудрець] — 31—32 // 261.
„Сама саміська“ — 210 // 292.
Самбір — 29 [Самбірщина].
Сандуляк І. — 37 // 263.
Сапега — 44 // 265.
„Світ“ — // 274.
„Світ“ — 249 // 301.
„Святий вечір“ — 185 [див. „Будучності“ новелу], 190 // 287.
Сембратович С. — 52 [до кардинала] // 263, 267.
Сенкевич Г. — // 285, 291.
Серафимці — 27, 30, 35, 37, 52, 63, 129 // 258, 262, 269.
Сибір — 110.
„Синя книжечка“ — 130, 141, 142, 146, 159 [книжку новелок], 173, 178 [Мої новелки], 183 [книжку], 184, 186 [книжку], 190, 192, 194, 235 // 278, 279, 282—287.
Сілезія — // 260.
Сіменович — 208.
Сінгалевичі — // 279, 281.
Сірко І. — // 260.
„Січ“ — 114 // 276.
„Скін“ — 185 [напишу до „Громадського голосу“ про гарну смерть мужицку],

194 [Новелу пришло], 195 [маленьку новелку] // 287, 289.
Словацький Ю. — 55, 59, 80, 108 // 267, 268.
„Słowo Polskie“ — 156 // 282.
Смалъ-Стоцький — див. Стоцький.
„Смерть“ — // 285.
„Śmięguś“ — 105 // 274.
„Śnię“ — // 262.
Снятин — 25, 35—37, 73, 82, 83, 114 [Снятинщина], 122, 143—145, 150, 192, 195, 242, 243, 246 — 248 // 259, 270, 283, 300.
„Союз“ — 31, 114 // 261.
Спарта — // 274.
Спенсер Г. — 27, 56 // 259.
СРСР — // 261.
Станіслав — 122, 124, 237, 247, 248 // 260, 291.
Стапінський Я. — 88 // 272.
Стахів — 252 // 302.
Sten — 210 // 292.
Стефанік Василь — 23—32, 33 [я], 34—40, 41 [я], 42, 43, 45—66, 68—70, 72, 74—76, 77 [я], 78—81, 82 [я], 83—86, 87 [я], 88—90, 92, 94—100, 101 [я], 102—106, 108—115, 117—133, 134 [я], 135—137, 138 [я], 139—154, 155 [я], 156, 157 [я], 158—163, 164 [я], 165—180, 181 [я], 182—227, 228 [я], 229—253 // 257—273, 275—302.
Стефанік Волод. — 53, 61, 111, 112 // 269.
Стефанік К. [син] — 250 [сини].
Стефанік М. — 50 [сестри], 82, 90 [сестра], 111, 134, 135, 203 // 278.
Стефанік О. [мати] — 41, 45, 48—50, 52, 53, 61, 82, 90, 99, 103, 108, 111, 112, 122, 127, 130, 132, 134, 135, 147, 149—153, 156, 158—161, 166 [маминої руки], 172, 175, 177, 182, 183, 185, 188, 190—197, 200, 201, 203—206, 212 [На маминій трумні], 216, 217, 220, 224, 225, 231, 237, 241, 242 // 259, 290.
Стефанік П. [сестра] — 50, [сестри] 61, 111, 122, 201, 206, 207, 209, 219, 242 // 269, 292, 294, 299 [з сестрою].
Стефанік С. [батько] — 40—42, 47, 48, 50, 52, 54, 61, 111, 122, 127, 132, 133, 167, 168, 177, 182, 186—188, 190—192, 200, 203, 213, 219, 220, 225, 231, 238 // 266.
Стефанік С. [син] — 244 [дитина тота], 245, 246, 250 [сини] // 299, 300, 302 [сини].
Стефанік Ю. — 61, 79 [брати], 111, 112, 232 // 269, 271, 296.

Стецева — 30, 57, 98, 150, 158, 169, 170, 182, 185, 188—190, 192, 199, 201, 215, 219, 232, 237—241, 244—246 // 257, 276.
Стецюк П. — 50 // 266.
Стещенко І. — 243 // 299.
Сторожинець — 39, 55, 56, 61, 78, 83, 85, 89, 90, 112, 113, 115, 117—119, 136, 139, 146, 191, 192, 219, 237 // 264, 276.
Стоцький [Смалъ-Стоцький] — 35, 163, 166, 167, 169, 173, 175, 176, 179, 180, 184, 190, 194, 220, 238 // 261, 283, 285.
Стояловський — 27 // 259.
Стрий — 25, 105.
Strindberg — 29 // 260.
Strumien — 207.
Stuart Mill — 67 // 270.
„Супруги Орловы“ — 179 [таку сцену іділічну...] // 286.
„Сфінкс“ — 251.
США — // 284.
Сянок — 69 // 270.

Т

„Taugenichts“ — 59 // 268.
„Тверді голови“ — // 285.
Теміда — див. Феміда.
Теодорович Й. — 190, 247 // 269, 270, 288.
Теодорович [панна] — 67 // 269.
Тернопіль — 95, 96, 188, 189, 206, 209, 212, 214, 219, 240, 243, 244 // 260, 273, 293.
Тетмайер К. — 190 // 285.
Тиберій — 33.
Тимофій — 169.
Тиховський Д. — 24 // 258.
Тишковці — // 259.
Тобілевич І. — 226 // 295—296.
„Товариш“ — 23 // 257.
Толстой Л. — 56.
Тонеча — 155.
Торговиця — 27 // 259.
Трильовський К. — 26, 28, 30, 31, 32 [Кирило], 36 [Кирило], 38, 45, 57, 70, 72—75, 88, 105, 114, 165 // 258, 260—263, 270.
„Три політики“ — 248 [Вашого оповідання] // 301.
Трійця — 149, 150, 156—161, 173, 174, 176, 185, 187, 190, 191, 192, 198, 199, 209, 210, 219—221, 229, 230, 232, 238 // 279, 281, 282, 284, 294.

У

„У воздухах плавають ліси“ — // 276.
Угорщина — // 297.
Угри — 232, 235.
Україна — 37, 65, 105, 114, 164, 194, 213, 227, 243, 246, 249 [Радянська Україна] // 289, 300, 301.
Українка Леся — 192, 194, 202, 224, 232, 234, 249 // 289, 295—297.
„У наймах“ — 245 // 300.
Урбанський — 182 // 286.
Успенський Г. — 61 // 269.
Устеріки — 192 // 289.

Ф

Федір — див. Котюк Ф.
Федорцева С. — 249 // 301.
Федькович Ю. — 177.
Феміда — 40, 41 // 264.
Філіппович В. — 168, 181, 182, 199, 202, 204 // 284.
Франко І. — 24, 27, 32, 35, 36, 38, 46, 74, 83, 87, 88, 96, 103—107, 109—111, 113, 114, 125, 155, 163—165, 173, 174, 176, 177, 183, 192, 193, 195, 208, 247, 250, 251 // 257—259, 261, 263, 265, 266, 267, 270, 272, 274, 275, 281—283, 285, 289, 292, 301, 302.
Франко О. — 175, 176 // 285.
Франція — // 266, 276.

Х

Харків — 248.
„Хлібороб“ — 25, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 70 // 258—260, 262, 263.
Ходинка — 75 [Ходинская площадь] // 270.

Ц

Цеглинський Г. — 208, 240 // 292.
„Zeit“ — 103, 106 // 274.
Цюріх — 97, 100.

Ч

Чайковський — 26 // 259.
Черемош — 115, 192.
Чернелиця — 64 // 269.
Чернівці — 29, 31, 35, 60, 82, 119, 142, 152, 156, 158, 165, 175, 183, 191, 192, 194, 195, 222, 232, 234, 236, 239 // 261, 278, 281, 282, 287, 295—298, 302.

Чехов А. — 214.
Чехословацьчина — // 297.
Чорне море — 243.
Чорногора — 41, 193 // 264.
Чортовець — 38, 39, 194, 216, 218—221 // 264, 293, 294.

Ш

Шашкевич М. — // 259.
Швейцарія — 46, 47, 76, 78 // 266, 268, 271, 275, 277.
„Швейцарія“ — // 268.
Швеція — 29.
Шевченко Т. — 64, 79, 145, 177, 180, 193, 243.
Шептицький А. — 197 // 290.
Шлемкевич — 26 // 258.
Шмигельська — 31 // 261.
Шмигельський А. — 33, 164 // 262.
Шмігер С. — 33, 36, 182, 199, 204 // 262.
Шустер — 50 // 266.
Шухевич Б. — 253 [малого Богдана].
Шухевич В. — 44 // 265.
Шухевич М. — 221, 233, 234, 235 [Вас], 237—239, 243, 253 // 297, 298.
Шухевич О. — 27 // 259.

Щ

Щакова — 37, 58 // 261.
Щурат В. — 80, 83 // 271, 272.

Ю

„Юдітка“ — 120.
„Южное обозрение“ — 226 // 296.
Юра собор — 79 // 271.
Юрко — див. Стефаник Ю.
Юрко — 86.
Юрчик — див. Морачевський Ю.

Я

Jadwiga — 206 // 291.
Яворів — 146, 219.
Яків — 162.
Якобсен П. — 57 // 268.
Якорбовський — 247.
Ярина — див. Котюк Я.
Яричевський С. — 175 // 285.
Яросевич Р. — 29—31, 37, 57, 114, 164, 165, 246 // 260, 261.
Ярошинський В. — 188 [новий видавець] // 288.
Яцків М. — 245 // 300.

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ЛИСТІВ

	1888	
1. До редакції збірника „Товариш“	2 жовтня	Коломия 23
	1890	
2. До О. К. Гаморак	29 серпня	Дрогобич 23
3. До М. І. Павлика	вересень	Дрогобич 24
	1891	
4. До О. К. Гаморак	19 вересня	Дрогобич 25
	1893	
5. До Л. В. Бачинського	5 листопада	Краків 26
6. До Л. В. Бачинського	4 грудня	Краків 26
7. До Л. В. Бачинського	15 грудня	Краків 27
	1894	
8. До Л. В. Бачинського	9 лютого	Краків 28
9. До Л. В. Бачинського	квітень	Краків 29
10. До Л. В. Бачинського	16 травня	Краків 30
11. До Л. В. Бачинського	2 червня	Краків 30
12. До Л. В. Бачинського	14 червня	Краків 31
13. До А. Шмигельського	червень	Краків 33
14. До Л. В. Бачинського	2 липня	Краків 34
15. До М. І. Павлика	24 серпня	Снятин 35
16. До І. Я. Франка	25 серпня	Русів 36
17. До Л. В. Бачинського	6 листопада	Краків 36
	1895	
18. До Л. В. Бачинського	29 січня	Краків 37
19. До М. І. Павлика	3 лютого	Краків 38
20. До В. І. Морачевського	26 липня	Чортовець 38
21. До В. І. Морачевського	7 серпня	Обертин 39
22. До В. І. Морачевського	12 серпня	Обертин 40
23. До В. І. Морачевського	16 серпня	Коломия 42
24. До Л. В. Бачинського	8 вересня	42
25. До Л. В. Бачинського	9 жовтня	Краків 43
26. До В. І. Морачевського	16 жовтня	Краків 43
27. До В. І. Морачевського	жовтень	Краків 45
28. До В. І. Морачевського	30 жовтня	Краків 46

29. До В. І. Морачевського	4 листопада	Краків 47
30. До В. І. Морачевського	24 листопада	Краків 48
31. До В. І. Морачевського	29 листопада	Краків 49
32. До В. І. Морачевського	7 грудня	Краків 49
33. До Л. В. Бачинського	14 грудня	Краків 50
34. До В. І. Морачевського	15 грудня	Краків 51

1896

35. До Л. В. Бачинського	1 січня	Русів 52
36. До В. І. Морачевського	січень	Русів 52
37. До В. І. Морачевського	29 січня	Русів 53
38. До М. Ганкевича	14 лютого	Краків 53
39. До В. І. Морачевського	17 лютого	Краків 54
40. До В. І. Морачевського	25 лютого	Краків 55
41. До В. І. Морачевського	26 лютого	Краків 56
42. До О. К. Гаморак	29 лютого	Краків 56
43. До М. І. Павлика	2 березня	Краків 57
44. До В. І. Морачевського	3 березня	Краків 58
45. До В. І. Морачевського	15 березня	Краків 59
46. До В. І. Морачевського	26 березня	Краків 60
47. До В. І. Морачевського	2 квітня	Краків 61
48. До В. І. Морачевського	16 квітня	Краків 62
49. До В. І. Морачевського	22 квітня	Краків 62
50. До Л. В. Бачинського	29 квітня	Краків 63
51. До М. І. Павлика	11 травня	Краків 65
52. До В. І. Морачевського	11 травня	Краків 65
53. До Л. В. Бачинського	14 травня	Краків 66
54. До В. І. Морачевського	17 травня	Краків 69
55. До Л. В. Бачинського	27 травня	Краків 70
56. До В. І. Морачевського	9 червня	Краків 71
57. До Л. В. Бачинського	12 червня	Краків 72
58. До Л. В. Бачинського	26 червня	Краків 74
59. До В. І. Морачевського	3 липня	Краків 75
60. До В. І. Морачевського	7 липня	Краків 76
61. До В. І. Морачевського	липень	Краків 77
62. До В. І. Морачевського	8 серпня	Русів 78
63. До В. І. Морачевського	жовтень	Краків 78
64. До В. І. Морачевського	листопад	Краків 79
65. До В. І. Морачевського	24 листопада	Краків 80
66. До В. І. Морачевського	грудень	Краків 81
67. До О. К. Гаморак	грудень	Краків 83
68. До С. А. Морачевської	грудень	Русів 84

1897

69. До В. І. Морачевського	1 січня	Русів 85
70. До О. К. Гаморак	12 лютого	Львів 86
71. До В. І. Морачевського	12 лютого	Львів 88
72. До В. І. Морачевського	14 лютого	Краків 89
73. До Ю. В. Морачевського	лютий	Краків 90
74. До Ю. В. Морачевського	лютий	Краків 92
75. До В. І. Морачевського	березень	Краків 94
76. До С. А. Морачевської	13 березня	Краків 95
77. До С. А. Морачевської	14 березня	Перемиськ 96
78. До С. А. Морачевської	16 березня	Перемиськ 96
79. До В. І. Морачевського	19 березня	Краків 96
80. До В. І. Морачевського	березень	Краків 96
81. До В. І. Морачевського	березень	Краків 97
82. До О. К. Гаморак	березень	Краків 98
83. До В. І. Морачевського	24 квітня	Русів 99

84. До В. І. Морачевського	квітень	Русів 101
85. До В. І. Морачевського	травень	Русів 102
86. До В. І. Морачевського	травень	Краків 103
87. До О. К. Гаморак	травень	Краків 104
88. До І. Я. Франка	червень	Краків 105
89. До В. І. Морачевського	червень	Краків 107
90. До В. І. Морачевського	червень	Краків 108
91. До О. К. Гаморак	червень	Краків 109
92. До О. К. Гаморак	червень	Краків 110
93. До В. І. Морачевського	червень	Краків 111
94. До В. І. Морачевського	червень	Краків 112
95. До В. І. Морачевського	липень	Краків 113
96. До О. К. Гаморак	липень	Краків 113
97. До С. А. Морачевської	липень	Кути 114
98. До В. І. Морачевського	серпень	Кути 115
99. До С. А. Морачевської	серпень	Кути 117
100. До В. І. Морачевського	серпень	Сторожинець 118
101. До С. А. Морачевської	вересень	Сторожинець 119
102. До В. І. Морачевського	вересень	Русів 120
103. До В. І. Морачевського	вересень	Русів 121
104. До В. І. Морачевського	вересень	Русів 122
105. До В. І. Морачевського	вересень	123
106. До В. І. Морачевського	листопад	Краків 123
107. До В. І. Морачевського	листопад	Краків 125
108. До О. К. Гаморак	листопад	Краків 125
109. До В. І. Морачевського	листопад	Краків 126
110. До В. І. Морачевського	листопад	Краків 127
111. До В. І. Морачевського	листопад	Краків 128
112. До В. І. Морачевського	6 грудня	Краків 128
113. До О. К. Гаморак	грудень	Краків 129
114. До В. І. Морачевського	грудень	Краків 130
115. До В. І. Морачевського	грудень	Краків 131
116. До В. І. Морачевського	грудень	Краків 132

1898

117. До В. І. Морачевського	січень	Краків 133
118. До О. С. Маковея	10 лютого	Краків 135
119. До В. І. Морачевського	лютий	Краків 136
120. До В. І. Морачевського	березень	Краків 136
121. До В. І. Морачевського	березень	Краків 136
122. До В. І. Морачевського	березень	Краків 137
123. До В. І. Морачевського	березень	Краків 137
124. До В. І. Морачевського	квітень	Краків 138
125. До В. І. Морачевського	травень	Русів 139
126. До В. І. Морачевського	червень	Русів 140
127. До В. І. Морачевського	червень	Русів 141
128. До О. Ю. Кобилянської	18 червня	Русів 142
129. До В. І. Морачевського	червень	Русів 143
130. До О. Ю. Кобилянської	20 червня	Русів 143
131. До В. І. Морачевського	червень	Русів 144
132. До О. Ю. Кобилянської	30 червня	Снятин 145
133. До В. І. Морачевського	липень	Русів 146
134. До О. Ю. Кобилянської	липень	Русів 146
135. До В. І. Морачевського	серпень	Русів 147
136. До В. І. Морачевського	вересень	Русів 148
137. До О. Ю. Кобилянської	1 жовтня	Русів 148
138. До О. Ю. Кобилянської	4 жовтня	Трійця 149
139. До О. Ю. Кобилянської	4 жовтня	Снятин 150
140. До О. Ю. Кобилянської	14 жовтня	Русів 150
141. До О. Ю. Кобилянської	20 жовтня	Русів 151

142. До О. Ю. Кобилянської
 143. До О. Ю. Кобилянської
 144. До О. Ю. Кобилянської
 145. До О. К. Гаморак
 146. До О. Ю. Кобилянської
 147. До В. І. Морачевського
 148. До О. Ю. Кобилянської
 149. До В. І. Морачевського
 150. До О. Ю. Кобилянської

1899

151. До О. Ю. Кобилянської
 152. До О. Ю. Кобилянської
 153. До О. К. Гаморак
 154. До О. Ю. Кобилянської
 155. До О. Ю. Кобилянської
 156. До В. К. Гаморака
 157. До О. К. Гаморак
 158. До О. К. Гаморак
 159. До О. Ю. Кобилянської
 160. До О. К. Гаморак
 161. До О. Ю. Кобилянської
 162. До О. К. Гаморак
 163. До О. К. Гаморак
 164. До О. К. Гаморак
 165. До О. С. Маковая
 166. До О. К. Гаморак
 167. До О. Ю. Кобилянської
 168. До В. К. Гаморака
 169. До О. Ю. Кобилянської
 170. До О. Ю. Кобилянської
 171. До М. І. Павлика
 172. До В. І. Морачевського
 173. До О. К. Гаморак
 174. До О. Ю. Кобилянської
 175. До О. Ю. Кобилянської
 176. До О. К. Гаморак
 177. До К. Гаморака
 178. До В. К. Гаморака
 179. До В. І. Морачевського
 180. До О. К. Гаморак
 181. До В. І. Морачевського
 182. До О. К. Гаморак
 183. До В. І. Морачевського
 184. До С. А. Морачевської
 185. До В. І. Морачевського
 186. До О. Ю. Кобилянської
 187. До В. І. Морачевського
 188. До В. І. Морачевського
 189. До О. К. Гаморак
 190. До В. К. Гаморака
 191. До М. І. Павлика
 192. До О. Ю. Кобилянської
 193. До О. Ю. Кобилянської
 194. До О. К. Гаморак
 195. До М. І. Павлика
 196. До О. Ю. Кобилянської
 197. До Гамораків
 198. До В. І. Морачевського

21 жовтня Русів 153
 листопад Русів 153
 листопад Русів 155
 листопад Трійця 156
 жовтень—
 листопад Русів 158
 грудень Трійця 158
 16 грудня Трійця 159
 середина грудня Трійця 160
 грудень Русів 161

січень Львів 162
 18 січня Заболотів 163
 січень Львів 163
 кінець січня Краків 165
 лютий Краків 166
 7 лютого Краків 167
 10 лютого Краків 168
 11 лютого Краків 168
 13 лютого Краків 169
 19 лютого Краків 170
 26 лютого Краків 171
 26 лютого Краків 172
 лютий Краків 173
 березень Краків 174
 3 березня Краків 175
 березень Краків 175
 19 березня Краків 176
 29 березня Краків 177
 квітень Краків 178
 23 квітня Краків 179
 23 квітня Краків 180
 травень Краків 181
 травень Краків 182
 20 травня Краків 183
 5 червня Краків 184
 червень Краків 185
 8 червня Краків 185
 16 червня Краків 186
 червень Краків 186
 червень Краків 187
 червень Краків 188
 червень Краків 188
 червень Краків 189
 липень Стецева 190
 липень Русів 190
 6 серпня Трійця 190
 серпень Довгополе 191
 серпень Довгополе 192
 серпень Довгополе 192
 серпень Довгополе 193
 серпень Чортовець 194
 12 вересня Русів 194
 23 вересня Русів 194
 12 листопада Снятин 195
 25 листопада Русів 195
 29 листопада Русів 195
 грудень Русів 196
 грудень Русів 196

199. До О. К. Гаморак
 200. До В. І. Морачевського
 201. До О. К. Гаморак
 202. До О. К. Гаморак
 203. До В. І. Морачевського
 204. До О. К. Гаморак
 205. До О. К. Гаморак
 206. До О. Ю. Кобилянської
 207. До О. К. Гаморак
 208. До О. К. Гаморак
 209. До В. І. Морачевського
 210. До В. І. Морачевського
 211. До В. І. Морачевського
 212. До О. К. Гаморак
 213. До В. І. Морачевського
 214. До О. К. Гаморак
 215. До О. К. Гаморак
 216. До О. К. Гаморак
 217. До О. К. Гаморак
 218. До В. І. Морачевського
 219. До О. К. Гаморак
 220. До О. К. Гаморак
 221. До О. К. Гаморак
 222. До О. Ю. Кобилянської
 223. До О. К. Гаморак
 224. До С. А. Крушельницької
 225. До О. К. Гаморак
 226. До В. К. Гаморака
 227. До К. Гаморака
 228. До О. К. Гаморак
 229. До В. І. Морачевського
 230. До О. К. Гаморак
 231. До О. К. Гаморак
 232. До В. І. Морачевського
 233. До О. К. Гаморак
 234. До В. І. Морачевського
 235. До О. Ю. Кобилянської
 236. До О. Ю. Кобилянської
 237. До О. К. Гаморак
 238. До М. Шухевича
 239. До О. К. Гаморак
 240. До О. К. Гаморак
 241. До О. К. Гаморак
 242. До О. Ю. Кобилянської
 243. До О. К. Гаморак
 244. До О. К. Гаморак
 245. До О. К. Гаморак
 246. До О. К. Гаморак
 247. До О. Ю. Кобилянської
 248. До О. К. Гаморак
 249. До О. К. Гаморак
 250. До В. І. Морачевського
 251. До О. К. Гаморак
 252. До О. К. Гаморак
 253. До О. К. Гаморак

254. До О. К. Гаморак
 255. До О. К. Гаморак
 256. До О. К. Гаморак

1900

січень Львів 196
 лютий Краків 197
 лютий Краків 198
 лютий Краків 199
 лютий Краків 200
 лютий Краків 200
 27 лютого Краків 201
 28 лютого Краків 202
 березень Краків 202
 березень Краків 203
 березень Краків 204
 березень Краків 205
 6 березня Краків 205
 березень Краків 206
 березень Краків 206
 березень Краків 207
 березень Краків 208
 березень Краків 209
 березень Краків 209
 квітень Краків 210
 квітень Краків 211
 квітень Краків 211
 10 травня Львів 212
 16 травня Краків 212
 23 травня Краків 213
 25 травня Краків 214
 28 травня Краків 214
 травень Краків 215
 5 червня Краків 216
 6 червня Краків 217
 червень Краків 217
 18 червня Городок 218
 23 липня Чортовець 218
 липень Чортовець 219
 вересень Чортовець 219
 16 вересня Чортовець 220
 29 вересня Чортовець 220
 12 жовтня Трійця 221
 19 жовтня Львів 221
 жовтень Краків 221
 жовтень Краків 222
 жовтень Краків 222
 жовтень Краків 223
 кінець жовтня Краків 223
 листопада Краків 224
 листопад Краків 224
 листопад Краків 225
 22 листопада Краків 226
 22 листопада Краків 226
 листопад Краків 226
 листопад Краків 227
 грудень Краків 228
 грудень Краків 228
 грудень Краків 229
 грудень Городок 229

1901

січень Трійця 230
 15 лютого Городок 230
 лютий 231

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

	між стор.
1. В. Стефаник (фото 1933 р.)	4 — 5
2. І. Франко (фото 1890 р.)	24 — 25
3. Лист до В. Морачевського	42 — 43
4. В. Морачевський (фото 1948 р.)	62 — 63
5. О. К. Гаморак (фото 1901—1902 рр.)	84 — 85
6. Лист до О. Гаморак	98 — 99
7. С. Морачевська (фото 1902 р.)	114 — 115
8. О. Кобилянська (фото 1882 р.)	142 — 143
9. Лист до В. Гаморака	178 — 179
10. М. Павлик (фото 1900 р.)	194 — 195
11. М. Коцюбинський (фото 1908 р.)	236 — 237
12. Похорон В. С. Стефаника (фото 7 грудня 1936 р.)	252 — 253

ЗМІСТ

Від редакції	5
Листи Василя Стефаника С. Крижанівський	7
Листи	23
Примітки	255
Пояснення слів	303
Показчик імен і назв	309
Хронологічний показчик листів	319
Список ілюстрацій	326

НБ ПНУС

310178

Василь Стефаник
Полное собрание сочинений в трех томах
Том III.
(На украинском языке)

Редактор видавництва П. П. Рудницька

Техредактор Н. П. Рахліна
Коректор Ш. І. Вайнштейн

БФ 03865. Зам. № 1081. Тираж 12 000.
Формат паперу 60×92¹/₁₆. Друкарськ. арку-
шів 22+1 вклейка. Обл.-видавн. аркушів 23,6.
Паперових аркушів 11. Підписано до друку
12/VIII 1954 р.

Друкарня Видавництва АН УРСР,
Львів, вул. Стефаника, 11.

ПОПРАВКИ

Стор.	Рядок	Надруковано	Треба
275	18 зв.	Кіркєргардт	Кіркєгард (К'єркегор)
281	5 зн.	берлінському	мюнхенському
286	20 зв.	(1865—1938)	(1864—1926)
292	15 зв.	Ріпчака	Ріпачека
297	8 зн.	1878	1875